

XX SÁTBÆV OQÝLARY

XX САТБАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ

QAZAQSTAN RESPÝBLIKASYNYŇ BİLİM JÁNE ĞYLYM MINISTRLİĞİ
S. TORAIĞYROV ATYŇDAĞY PAVLODAR MEMLEKETTİK ÝNIVERSITETİ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ПАВЛОДАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА

Jas ǵalymdar, magistranttar,
stýdentter men mektep oqýshylarynyŇ
«XX SÁTBÆV OQÝLARY» atty
Halyqaralyq ǵylymı konferensiasynyŇ
MATERIALDARY

МАТЕРИАЛЫ
международной научной конференции
молодых ученых, магистрантов,
студентов и школьников
«XX САТБАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»

ТОМ 6

Pavlodar, 2020

**QAZAQSTAN RESPÝBLIKASYNYŇ BILIM JÁNE ĞYLYM MINISTRIGI
S. TORAIǴYROV ATYNDAǴY PAVLODAR MEMLEKETTİK ÝNIVERSITETI**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ПАВЛОДАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА**

**JAS ĞALYMDAR, MAGISTRANTTAR,
STÝDENTTER MEN MEKTEP OQÝSHYLARYNYŇ
«XX SÁTBÁEV OQÝLARY» ATTY
HALYQARALYQ ĞYLYMI KONFERENSIASYNYŇ
MATERIALDARY**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ, МАГИСТРАНТОВ,
СТУДЕНТОВ И ШКОЛЬНИКОВ
«XX САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»**

ТОМ 6

**ПАВЛОДАР
2020**

ӘОЖ 001.2 (063)
КБЖ 72 (5 қаз)
Ж 33

Редакция алқасының мүшелері:

Абишев К.К., Ахметов К.К., Бегимтаев А.И., Бексеитов Т.К.,
Испулов Н.А., Кислов А.П., Кудерин М.К., Эрнзаров Т.Я.

Жауапты хатшылар:

Аипова А.К., Акылбекова Р.А., Аманбаева С.Б., Амирханова А.Х.,
Ахмадиева А.Т., Аманжолов С.К., Байтемирова М.Ж., Дробинский А.В.,
Евтушенко Т.Л., Еликпай С.Т., Зарипов Р.Ю., Зада Б.С., Жумадилова А.К.,
Жумабаева Г.М., Каппасова Г.М., Калиева А.Б., Кашканова Р.С., Камарова А. Н.,
Кайдарова Г. Ш., Кривец О.А., Куанышева Р.С., Курманова А.Б., Коспаков А.М.,
Кочетков М.Ю., Куандыков А.Б., Мажитова А.Ә., Мустафаева Н.Б.,
Мусаханова С.Т., Несмеянова Р.М., Никифорова В.Г., Новоселова Е.А.,
Ордабаева Ж.Е., Сатыбалдин А.С., Сергазинова З.М., Торайғыров Е.М.,
Чидунчи И.Ю., Ысқақ Б.Ә., Юсупова Б.С., Юношева Н.Ф.

Ж 33 «Жас ғалымдар, магистранттар, студенттер мен мектеп оқушыларының
«ХХ Сәтбаев оқулары»: Халықаралық ғылыми конференциясының
материалдары. – Павлодар : С. Торайғыров атындағы ПМУ, 2020.

ISBN 978-601-345-038-4 (жалпы)
Т. 6. «Студенттер». – 2020. – 311 б.
ISBN 978-601-345-044-5

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.
Мақала мазмұнына автор жауапты.

ӘОЖ 001.2 (063)
КБЖ 72 (5 қаз)

ISBN 978-601-345-044-5 (Т. 6)
ISBN 978-601-345-038-4 (жалпы) © С. Торайғыров атындағы ПМУ, 2020

1 Секция. Интеллектуалды және мәдени-рухани даму
1 Секция. Интеллектуальное и культурно-духовное развитие

1.1 Заманауи білім беру үрдісі. Педагогика
1.1 Современный образовательный процесс. Педагогика

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЖАНДАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

АБИШЕВ Ф. Е.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

«Дені сау адам-табиғаттың ең қымбат жемісі». Қазіргі кезде елімізде мүмкіндігі шектеулі ересек жандарды қоспағанның өзінде 150 мыңнан аса мүгедек бала өмір сүруде. Бұл әрине кынжылтарлық жағдай.

«Қазақстан Республикасының мүгедектерді әлеуметтік қолдау туралы» және «Мүмкіндігі шектеулі балаларға әлеуметтік және медициналық-педагогикалық көмек көрсету туралы» ҚР-ның Заңдарына сәйкес мүмкіндігі шектеулі жандарға деген мемлекет тарапынан көрсетілетін көмек етек жинап, ел болғалы толастамаған емес. Дегенмен бұл әрине мұндай жағдайда аздық, әлі де болса ойланарлық жағдай. Десек те, даму мүмкіндігі шектеулі, жарымжан жандар үшін ел тарапынан бөлінетін көмек пен қамқорлық шектелмесе екен деген ойдамын. Бұл жандар ондай өмірді тандап алмаса керек. Мүмкіндігі шектеулі жанды көргенінде аяушылықпен қарап, бүгінгіне шүкіршілік етесің. Ал олардың хал-ахуалын, жүрек түкпіріндегі күйзелісін біз қанша ойланып, тебіренсек те жеткізе алмасымыз хақ. Олар іштей жан азабын тартып, күйзелгенімен өмірде мықты, қандай қиындыққа болсын мойымай, қайсарлық танытқанын көргенде еріксіз қайран қаласың [1,18 б.].

Ал осы мүмкіндігі шектеулі жандар тек қоғамдық қамқорлықпен ғана емес білім беру саласында да басты назарда. Мұндай жандар оң солын танып, білім алып, толыққанды азамат болуы үшін білім беру саласы да өз мүмкіншілігіне орай біліммен қаруландыруда. Ол үшін арнайы мектептер мен арнайы сыныптар, немесе үй жағдайында білім алуына жағдайлар жасалып отыр. Бұл балалармен арнайы білімі бар педагогиканың, психологияның, дефектология мен логопедияның қыр-сырын терең меңгерген ұстаздар білім беруде.

«Тәрбиеші бүгінгі заман талабына сай өзінің педагогтік мамандығының кілтін шебер ұстаған, жан-жақты терең білімді, сегіз қырлы, бір сырлы, ашық жарқын жайдары жүретін, қажырлы қайратты, инициативашыл, қатал талап қойып, оның нәтижесін тексере білетін еңбекқор жан болуы керек. Қарым-қатынас кезінде әр баланың жан-дүниесін сезініп кемшіліктерін түзетіп, жетістіктерін дамытатындай болғаны дұрыс деп ойлаймын.

Алайда оқыту қиын, бірақ жанында ізгілік пен жанашырлық, өз ісіне деген сүйіспеншілікті бойына сіңіре білген ұстазға жұмыстанудың өзі ғанибет болары шындық. Сыныпта оқушы саны көп, әр балаға жеке көңіл бөліп, назардан тыс қалдырмай жұмыстану керек, алайда осы жайт ескерусіз қалып жатары өтірік емес.

Оқу материалын қуып жету, бағдарламаны игеру барысында біз, оқушының деңгейіне мән бермей қалатын жағдайлар болады, нәтижесінде көптеген оқушылар осы деңгейге жетпей қалу салдарынан үлгермеушілер қатарына жатады. Ал біз болсақ, білім беру бағдарламаларын күрделендіру үстіндеміз [2, 102 б.].

Қазіргі уақытта арнаулы білім берудегі нақты прогресске бірнеше факторлар әсер етуде: мүгедек оқушыларға қатысты үміттің аздығы, тіпті жоқтығы, инклюзивті білім беруге мектептердің дайын еместігі кедергі келтіруде.

Мүмкіндіктері шектеулі балаларға білім мен тәрбие берудегі ғылымның нәтижеге қол жеткізудің бірі жаңа технологияны игеріп, компьютерді пайдалану.

Компьютерді пайдалануда дидактикалық мүмкіндіктерді, танымдық процестерді ескеруге болады; логикалық ойлау жүйесін қалыптастыру, ақыл-ой белсенділігі мен білім алуға деген қызығушылығын, шығармашылық еңбек етуіне бағдарлау. Өйткені құлақпен естігеннен гөрі-көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну әрине ерекше әсер етеді.

Инклюзивтік оқыту қазіргі кезде білім беру саласына етек жайып келе жатыр, бұл дегеніміз сапалы білім алудың барлығы үшін тең болуымен ескеріледі. Жалпы білім беретін мектептерде мүмкіндіктері шектеулі бала мен басқа да әлеуметтік қорғалатын топтарға жататын оқушыларға өзгелермен теңдей білім беру, соған жағдай жасау.

Жалпы мектептердегі мұғалімдер кемтар бала сыныпқа келген кезде оны қандай оқулықтармен оқытап, қандай әдістемелік құралдарды пайдалану керектігін білмейді. Бұл мәселенің артынан туындайтын мәселе-кадр жеткіліксіздігі.

Өйткені біз мүмкіндігі шектеулі жандарға мүсіркей қараудан арыла алмай келеміз. Жалпы білім беретін орта мектептерде олардың оқып, білім алуына жағдай жасау қазіргі кезде қолға алына бастады.

Арнайы білім беру орнында мүмкіншіліктері шектеулі балалардың толықтай дамуына, өзгерістерді түсінуіне, өз бетімен білімін жетілдіруіне барлық жағдай жасалған, мұнда балалар тікелей дәрігерлердің бақылауында болады.

Тәрбиеші баланың шындықты тануға ақыл-ой сезімі ең алдымен таңданудан басталады. Таңдану баланың әрбір нәрсенің, құбылыстың, оқиғаның мән-жайын танып, оларды тереңірек түсінуіне жетелейді, оның ізденімпаздық әрекетін тудырады. Кейбір балалардың ақыл-ой белсенділік қабілеті жетілмей, артта қалып қойып жатады. Оның бірнеше сеептері бар негізіне тұқым қуалаушылық, ортаның экологиялық әсері, отбасының әлеуметтік жағдайы. Мұндай ауруларға ұшыраған балалар дене кемістігімен қоса, ақыл-ой кемшілігін қосып алып, даму мүмкіндігі артта қалған балалар санын құрайды. Сонымен бірге бұл топқа дені сау, бірақ тұрмыс жағдайының ауыр болу себептерінен бір қалыпты дамымай қалған балаларды да жатқызуға болады.

Мұндай балалармен қарқынды терапиялық жұмыстар жүргізе отырып, оларға дәрілік емдеу, физио, психотерапия, емдік дене шынықтыру жаттығулары, жалпы денсаулыққа пайдалы, әсер ететін емдеу шаралары қолдану керек. Ақыл ойы-кем балаларды оқытудың негізгі әдісі-біріктіру болып табылады. Біріктіре оқыту арқылы бала дамуының ерекшеліктерін анықтап, білім беру стандартына сай қалыпты дамуын қадағалап, зейін тұрақтылықтарын дамыта отырып оқыту, тәрбиелеу [3, 141 б.].

Қазіргі кезде қолданылып келе жатқан әдістің бірі-біріктіре оқыту. Біріктіре оқыған балаға түзету жұмыстары міндетті түрде жүргізілуі керек. Біз ел болып, етек жинаған еңселі елміз, сондықтан қоғамдағы жайттар басты назарда болу керек. Ең алдымен мүгедек, жарымжан балаларды сәби кезінен бастап анықтап, олардың ортаға бейімделуіне жағдай жасау қажет.

Сондықтан осындай кемшіліктерді анықтайтын шағын кабинеттерашып, арнайы жұмыс жүргізіп, әрбаланың қабілеті мен даму мүмкіндігін анықтаса, оларға арнайы түзету жұмыстарын жүргізіп, үй жағдайында өсіріп тәрбиелеуде ата-анаға ақыл-кеңестер берілсе бұл да мүмкіндігі шектеулі балалар үшін атқарылған игі істің бірі болар. Өйткені ата-ана бұл жағдайды басынан бір жақты болып өткеруде,

бұл кезде ата-анаға арнайы маманның көмегі, ақыл-кеңесі және балаға аялы алақанмен жан жылуы, ары қарай бұл жағдаймен күресуіне маманның түзету жұмысының көмегі қажет екені баршаға аян. Жарымжан балаларды оқыту процесінде ерте бейімдеудің маңызы зор. Тек оқытып ғана қоймай, мемлекеттің әлеуметтік қамсыздандыру мен денсаулық сақтау қызметін тарту қажет. Мұғалім білім беру ісінде әр оқушының үлгермеу себебін анықтап, мүгедек баланың нақтамасына қарай жұмыс жүргізсе бұл да түзету жұмысының бір қыры болары сөзсіз.

Бүгінде денсаулықты нығайту және мүгедектікке әкеп соғатын патологияларды азайту мәселесінде, ең алдымен балалардың бойындағы ауытқушылықтарды, олардың сәби кезінде уақтылы анықтау бойынша жұмыс күшейтілді. Мысалы, кемтар балалардың үштен бірінің мүгедектігі – туа біткен кемістіктердің әсері болуымен байланысты.

«Дені сау адам-табиғаттың ең қымбат жемісі» деп тегін айтылмаған ғой, осы өзгерістер арқылы – мүгедек балалардың ата-аналары балдырғандарының отбасына араласуына үміттері қайта оянып, өз балдары ешкімнен кем еместігін, қоғам бұған бей-жай қарамайтынын түсінеді [4, 255 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Грошенко, И. А. Основные принципы работы по развитию познавательной деятельности у умственно отсталых школьников в процессе игр. – //Дефектология. – Питер, 1980. – 18–24 с.
- 2 Власова, Т. А., Лубовский, В. И., Цыпина, Н. А. Дети с задержкой психического развития / Под ред. М., 1984. – 412 с.
- 3 Переслени, Л. И. Механизмы нарушения восприятия у аномальных детей психофизиологическое исследование: Учебник для вузов. – Москва, 1984. – 198 с.
- 4 Щевченко, С. Г. Коррекционная развивающая обучения: Учебное пособие. – Москва, 1999. – 255 с.

ТІЛІНДЕ КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

АБИШЕВА А. С.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңнамасында «Даму мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға және ой өрісін дамытуға бағытталған арнайы түзету, оқыту бағдарламаларына сәйкес түзету жұмыстары жүргізілсін» – деп көрсетілген [1, 98 б.].

Ал, даму мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу заңдылықтарын қарастыратын-дефектология. Дефектологияның бір бөлігі-логопедия. Алғаш XVII ғасырда қолға алынғанымен тілінің мүкісі бар балаларды медицина және психология жолдарымен зерттеп, тиісті емдеу шараларын қолданудың жолын табу әрекеттері XX ғасырдың 30 жылдарына дейін созылды.

Логопедтердің айтуынша бала 4–5 жаста ана тіліндегі барлық дыбыстарды дұрыс айта білуі керек. Бірақ мектеп жасына дейінгі балалардың арасында кейбір дыбыстарды бұзып, алмастырып шатастырып айту жиі кездеседі. Әсіресе жиі бұзылатын дыбыстар: с, з, к, ш, ж, ч, щ, р, л, н. «Тіл-ішкі сырды сыртқа шығаратын құрал» деп Ж. Аймауытов айтып кеткен. Ал әртүрлі дәрежедегі тілдің кемістігі балалардың психикалық, физикалық, ақыл-ойының дамуына кері әсерін тигізеді, баланың жеке тұлға боп қалыптасуына кедергі болады, бала тұйық, сенімсіз, ұялшақ болып келеді, көп сөйлеуге тырысады, сөйтіп баланың мінез-құлқы өзгереді. «Есейген соң өзі түзеліп кетеді»-деп көбінесе ата-аналар ақаулықтарға көңіл бөлмейді. Дыбыс айтылуындағы кемістіктер баланың оқу, жазу дағдыларының, мінез-құлқының қалыптасуына, сабақ үлгеріміне көп әсер тигізеді. Мектепке барғанда оқу үлгерімі нашар болып, өскенде мамандық таңдауы да қиындық туғызады. Сондықтан, ондай балаларға міндетті түрде логопедиялық көмек ертерек жүргізген қажет [2, 58 б.].

Жоғары да атап кеткенде логопедия тіл кемістіктерін, оның себептерін болдырмауды зерттейді.

Тіл мүкістіктерінің түрлері де, себептері де көп.

Баланың сөйлеу тілі патологиясының негізгі себептері:

Әртүрлі ішқұрсақ патологиясы іштегі нәрестенің дамуына зиянын тигізеді. Сөйлеу тілінің ең ауыр кемістіктері іштегі

нәрестенің 4 апталық пен 4 айлық арасындағы дамуының бұзылуынан пайда болады. Іштегі нәрестенің дамуының бұзылуына анасының екіқабат кезіндегі таксикоз, вирусты және эндокринді аурулар, жарақаттар резус-фактор бойынша қанның сыйымсыздығы және басқалар әсер етуі мүмкін;

Босану кезіндегі жарақаттану және босану кезіндегі асфиксия (оттектің жетіспеуі)

Өмірінің алғашқы жылдарындағы әртүрлі аурулар;

Бас сүйегінің жарақаттануы;

Тұқым қуалаушылық факторлар;

Әлеуметтік тұрмыстық жағдайларының қолайсыздығы.

Бұл себептерден пайда болған тіл мүкістіктерін түзету үшін арнайы әдіс-тәсілдерді, жаттығуларды қолданған жөн. Артикуляциялық жаттығулардың негізгі мақсаты тіл дыбыстарын дұрыс айтуға, керекті сөйлеу мүшелерінің қимыл-қозғалыстарын толық жетілдіру. Жаттығулар қойылатын дыбысқа байланысты жүйеленеді және ерін, тіл қимылдарын, қалпын дағдыландыруға бағытталады. Балаларды қызықтыру үшін және жаттығуды ойларына сақтап қалу үшін әр жаттығу әртүрлі атпен аталады. Мысалы:

«Күрекше» – жалпақ тілді шығарып астыңғы ерінге ұстап тұру керек. «Инеше» – ауызды кең ашып тілді алға қарай жіңішкертіп шығарып 10-15 секунд ұстап тұру керек.

«Төбешік» – аузынды жартылай ашып, тілдің екі жақ шетін жоғары тістерге созып, бірақ тигізбей ұстап тұру керек.

«Түтікше» – жалпақ тілді ауыз қуысына шығарып, тілдің бүйір жақтарын көтеріп түтікшеге үрлеу. Жаттығуды жайлап жасау керек.

«Ожау» – ауызды кең ашып, жалпақ тілді көтеріп жоғары тістерге созып, бірақ тигізбей ұстап тұру керек.

«Сағат» – тілді жіңішкертіп ұстап оңға, солға жайлап қозғау керек. Осылай санап отырып 15–20 рет қайталау керек.

«Саңырауқұлақ» – ауызды кең ашып, тілді таңдайға жапсыра ұстап тұрып төменгі жақты басып ауызды кең ашып ұстау.

«Алтыбақан» – жіңішке тілді ауыздан шығарып біресе мұрынға созып, біресе иекке созып жаттығуды жасағанда ауыз ашық болу керек. Осылай 10–15 рет қайталау керек.

«Тәтті тосап» – жалпақ тілді шығарып жоғары жоғары ерінді жалап, тілді ауыз қуысына тереңірек апару (10–15 рет қайталау)

«Тоқылдақ» – ауызды кең ашып тілдің ұшымен жоғары альвеоларға немесе таңдайға жиі-жиі соғылғандай қимыл жасау керек.

«Ат шауып келеді» – ауызды кең ашып тілді таңдайға жапсыру-айыру немесе таңдай қағу. Аталған жаттығулардың тек әр дыбысқа керекті жаттығулар алынады.

Қазіргі кезде тіл кемістіктері бар балалар санының артуы байқалуда. Ал, осы кемістіктерді жоюдағы тиімді әдістердің бірі-логопедиялық ритмика, бұл – белсенді терапияның бір түрі. Ол алдымен мынандай мақсат қояды: тіл кемістігі бар балалардың сөзді, әуенді қолдана отырып, сөйлеуін түзетуді дамыту [3, 110 б.].

Логоритмика – қимыл әрекеттерге арналған жаттығулардың жүйесі. Әр түрлі қимылдар арнайы сөздік материалдың сөздерін қайталаумен бірігеді. Ол белсенді терапияның түрі, сөйлеу тілдік немесе тілдік емес психикалық функцияларын дамыту мен түзету жолдарымен сөйлеу тілін және қосалқы бұзылыстарды түзетеді, соңында адамды ішкі және сыртқы ортаның жағдайына бейімдейді. Музыка тек қимыл-әрекетті қолдамай, басқару бастамасы да бола алады. Логоритмика сенсорлық жағдайының, сөз қимылды әрекеттерінің жағымды түрде қайта құрылуы жүреді және тұлғаның ерік-жігер сапалығын тәрбиелейді.

Логоритмиканың мақсаты: дамыта-тәрбиелеу және түзету бағытымен қимыл-әрекет аймағын сөзбен және музыкамен біріктіріп сөйлеу тілінің бұзылыстарын алдын-алу және түзету. Логоритмикалық сабақтарда бірнеше мақсат қойылады:

- артикуляцияның қимылдарын нақытлау;
- фонематикалық қабылдауының дамуы артады;
- сөздік қоры кеңейтіледі;
- қимыл-әрекет есте сақтауы және есту зейіні дамиды;
- жалпы және ұсақ моторикасының қимылдары артады;
- қимыл-әрекетінің нақтылығын, үйлесімділігі қалыптастырылады;
- әуенді-интонациялық және просодиялық компоненттерінің дамуы артады;

- шығармашылық қабілеті артады;

Логоритмикалық сабақтарға саусақ ойындары немесе саусақ массажы, көзге арналған жаттығулар, әуен арқылы әртүрлі бағытта жүру, жүгіру, тақпақ-өлеңнің сөздерін қимыл-әрекетпен көрсету, мимикалық жаттығулар, сонымен қатар әуен арқылы релакция жаттығулары, сөз ұйқастар, әуенді, сөйлеу-тілді ойындар кіріктіріледі. Түрлі ритмикалық қимыл-қозғалыстар адамның ми жұмысын белсендіріледі. Сондықтан, интеллектісі анық дамымаған балалар мен логоритмика сабақтарын ерте жастан бастау керек.

– дыбысты бекітуде және машыктандыруда сөз ұйқастарды қолдану, фонопедиялық жаттығуларды жүргізу. Дыбыс айту қабілетін түзету, көмекейін қатайту және сөйлеу тілі тыныстануын қалыптастыру;

– балалардың жасына сай жалпы моторикасын дамыту жаттығулары. Бұлшықеттерінің қимылдарын дамыту;

– мимикалық бұлшықеттерін дамыту жаттығулары;

– сөз шешендігін дамыту жаттығулары. Белсенді сөз қорын кеңейту;

Тіл кемістігі күрделі балалармен логоритмика сабақтарын жүргізу:

– Балалардың қимыл қозғалысын қалыптастырады, сымбатын, жүрісін, қозғалысыны түзейді, шапшаңдықтың, ептіліктің, күштіліктің, төзімділіктің дамуына ықпал етеді, кеңістікті бағдарлай білуге үйретеді, сүйек-бұлшықет аппаратын қатайтады.

– тыныс алуды, моторлық функцияларды, есту, көру ынтасын, есте сақтауды, бет мимикасын дамытады.

– ырғақ, қарқынды сезімін, фонематикалық есту.

– еркін тыныстауға, қалыпты жағдайға түсуге көмектеседі.

– жеке тұлғалық қасиеттердің дамуына, ұйымшылдыққа, батылдыққа, өзіне деген сенімділікке тәрбиелейді.

Логопедиялық сабақтардағы дидактикалық ойын барысында балаларды асықпай сөйлеуге тәрбиелейді; дыбыс айтуы шындалады, сөздік қоры молаяды. Есту зейіні мен фонематикалық естуін дамыту үшін музыкалық дидактикалық ойындардың да маңызы зор.

Қимылды ойындар. Сөйлеу тілінде кемшілігі бар балаларда қимыл бұзылысы жиі кездеседі: қимылдың епсіздігі жинақылық емес ебедейсіз, әр түрлі қимыл икемсіздігі. Сол үшін қимылды ойындардың алатын орны ерекше. Балалар қажет қимылды шындайды, ұжымдық ойындар ойнауды үйренді. Олар үшін дыбысталған қимылды ойындардың маңызы зор, логопедияда бұл ойындар логопедиялық ритмика деген атаумен таныс. Бұл ойындар алада дұрыс тыныс өлең мен дыбыстауды, қимылды сөзбен ұштастыруды тәрбиелеуге әсер етеді.

Шығармашылық ойындар. Бұл ойында балалар өз ойын қиялын, қоршаған әлемнен алған әсерін өз білімі мен тәжірибесін көрсете алады. Шығармашылық ойынның бір түрі құрылыс заттарымен ойнау. Бұл ойынға баланың кеңістікте бағдарлануына көлем мен сан, сапа туралы түсінігін дамытуға әсер етеді.

Құрылыс ойындарында кубиктер, қораптар, баулар, құм, сазбалшық, т.б. қолданылуы мүмкін және де құрылыс ойындарын сондай-ақ түзету мақсатында да қолданады: баланың байсалды мінезіне, сабаққа өзгерту енгізу үшін. Құрылыс ойындарын бірінші логопедиялық сабақтарда ғана қолдануға болады. Бұл баланың сөйлеуімен байланысты. Жеке заттарды атайды, сұрақтарға жауап береді.

Драммалық ойындары өте қызықты өтеді. Бұл кезде балалар сүйікті ертегілерін айтады, ертегі кейіпкерлерін салады, диалог жүргізеді. Егер қажетті киімдер мен бетперделер дайындалса ойын одан әрі қызығырақ болады. Драммалық ойыны бала бақша қуыршақтары мен де жүргізіледі. Бұл ойын бала дұрыс сөйлеуге үйренгеннен кейін ғана ойнатылады. Ойынды өткізу үшін жақсы дайындалу керек. Алдымен балаларға ертегіні оқиды, сұрақтар қояды, қимылдарды бейнелейді. Осыдан кейін ғана барып ойынға кірісуге болады.

Мағыналық-рөлдік ойындарда баланың өмір туралы түсінігі кеңейеді. Мағыналық – рөлдік ойындардың тақырыбы әртүрлі әрі балаға жақын болуы керек. Логикалық сабақтарда рөлдік ойындар бала еркін сұрақтарға жауап бере алғанда ғана ойнатылады.

Сонымен қорыта келе, балаңыздың тіл кемістіктері болса, оны міндетті түрде білікті логопед мамандарына көрсету керектігінің маңызы зор. Өйткені бұл баланың тұлға ретінде дамуына айтарлықтай әсерін тигізеді [4, б. 169 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Әмірова, М. Халық педагогикасы. Асыл мұра: Алматы, Бастауыш мектеп, 1994. – 170 б.

2 Зайцева, Г. Л. Современные научные подходы к образованию детей с недостатками слуха: Основные идеи и перспективы, М., 2005. – 52–70 с.

3 Лапшин, В. А., Пузанов, Б. П. Основы дефектологии. – М.: Наука, 1990. – 120 с.

4 Өмірбекова, Қ. Қ. Балқыбеков, В. С. Сөйлеу тілінің фонетикалық жағын тексеру және дамыту. – Алматы: Кітап, 2003. – 190 б.

ЗИЯТЫНДА БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАНЫҢ ТАНЫМДЫҚ САЛАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АКАДЕЛОВА З. З.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Қазақстан Республикасының президенті Н. Ә. Назарбаев өзінің кезекті Жолдауында мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу керектігін, олардың тұрмыстық қызмет көрсету, тағам өнеркәсібі, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында жұмыс істей алатындығын жеке атап көрсетті. Сонымен қатар, оларды белсенді өмірге тарту мәселесі, өздерін қоғамның мүшесі ретінде пайдалы еңбекке қосу туралы атап өтті.

Түзету педагогикалық көмекті қажет ететін балалар тобында зиятында ауыр және терең бұзылыстары бар балалар ерекше орын алады, бұл топтағы балалар осы уақытқа дейін арнайы ұйымдастырылған білім беру және дамыту ортасына қосылмай келгені көпшілікке мәлім. Дегенмен, соңғы жылдары психикалық және дене дамуында ауытқулары бар балалардың көптеп туылуына байланысты бұл мәселеге көзқарасөзгеруде.

Кеңес Үкіметі кезінде оқуға қабілеті бар балалар арнайы білім беру мекемелеріне жіберілген болатын, яғни олар арнайы бағдарлама материалын меңгеруге тиісті еді. Ал, зиятында ауыр және терең бұзылыстары бар балалар әлеуметтік қорғау жүйесіне қарайтын және тек қана медициналық көмек пен қарапайым күтім көрсетілетін интернат-үйлерінде тұратын.

Қазіргі таңда арнайы интернат-үйлері медициналық-әлеуметтік, психоневрологиялық аурулары бар тұлғаларға арналған мекемелер болып өзгертілді, яғни бұл жерде медициналық көмекпен бірге түзете-дамыта оқыту, еңбек және әлеуметтік-тұрмыстық икемділіктер мен дағдыларды қалыптастыру жұмыстарды жүргізу ұйымдастырылған [1, 360 б.].

Батыс Еуропада қалыптасқан дәстүр бойынша ата-аналар мен қамқоршылар зиятында ауыр және терең ауытқуы бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу үшін мемлекеттік немесе жеке меншік білім беру мекемелерін таңдауға құқылы. Бұл топтағы балалар бастауыш және кәсіби білім алуға құқылы. Бастауыш білімнің мазмұны –

оқу, жазу, есептеудің қарапайым деңгейіндегі білім, икемділік пен дағдыны қамтиды.

Қазақстан Республикасында мүмкіншілігі шектеулі балаларға оңалту мен білім беру көмегінің жаңа ықпалы 2002 жылы 11 шілдеде қабылданған «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» заңында көрсетілген. Осы заңда зиятында ауыр және терең бұзылыстары бар балаларға үй жағдайында әлеуметтік көмек көрсету бөлімі анық көрсетілген.

Жоғарыда айтылған мәселеге байланысты арнайы оқыту бағдарламасын құру қажеттілігі пайда болды. Біздің елде осы уақытқа дейін зиятында ауыр және терең бұзылыстары бар балаларға арналған бағдарлама болған жоқ. Ресейде 1976 жылы А.Р.Маллер мен Г.В.Цикото құрастырған «Программа для воспитания и обучения глубоко умственно отсталых детей», 2003 жылы Е. А. Екжанова мен Е. А. Стребелева құрған «Программа дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушением интеллекта» сынды бағдарламалар жарық көрді. Осы негізде 2009 жылы Р. А. Сүлейменова және Г. А. Ильмуратова атты ғалымдарымыз «Коррекционно-развивающего обучения детей с тяжелой и глубокой умственной отсталостью» атты арнайы бағдарлама өңделді.

2005 жылы ұлттық-ғылыми тәжірибелік түзету-педагогикалық орталығында аталмыш балаларға арналған күндізгі бөлім ашылды. 1994 жылы бүкіл әлемдік денсаулық сақтау ұйымының қабылдаған жіктеуі бойынша зияттың төмендігі төрт негізгі деңгейге бөлінеді: жеңіл – F70, орташа – F71, ауыр – F72, терең – F73.

Зиятында ауыр және терең ауытқуы бар балалардың психикалық және дене дамуының жағдайларын сипаттай келе, келесідей ерекшеліктерді атауға болады: бұл топтағы балалардың қимыл-қозғалыстары баяу, мақсатсыз, жүру немесе жүгіру үрдісі кезінде қиындық танытады, бір әрекеттен екінші әрекетке ауысу қимылдары шектелген, сөздік нұсқауларды қимыл-қозғалыспен сәйкестендіре алмайды. Ал, кейбір балалардың қимылдары керісінше, өте жылдам және мақсатқа сай бағытталмаған [2, 21 б.].

Егер зиятында ауыр және терең бұзылыстары бар балалардың жалпы моторикасын сипаттайтын болсақ, онда бірінші орынға қимылдың ұғымдық құрылымының дамымағандығы алға шығады, яғни баланың тірек-қимыл қозғалыс аппаратының жағдайымен кейбір қимылдарды немесе қимылдардың элементтерін орындай алады, бірақ та тапсырманы түсіне алмауының себебінен қимыл-

қозғалыстарды толығымен орындай алмайды. Сондықтан да, бала бөлмеде мақсатсыз ары-бері жүреді немесе бір орында отыра береді. Екі жағдайда да баланың кеңістікте бағдарлай алмайтындығын байқауға болады. Олар кеңістіктің шекараларын қабылдамайды, сонымен қатар өзінің бөлмеде тұрғанын түсінбейді.

Зиятында ауыр және терең ауытқуы бар балалар қоршаған орта болмыстарын үстіртін қабылдайды. Мысалы, бала пирамиданы жинау барысында оның сақиналарын таяқшаға кигізу қимылдарын меңгереді, ал егер басқа материалдан жасалған, көлемі, түсі басқа пирамиданы ұсынып, дәл сондай тапсырма берілсе, бала бұл тапсырманы орындай алмайды.

Түзету жұмысының нәтижесінде балаларда қарапайым елес пен түсініктер пайда болады. Мысалы, олар қабылдаған объектілерді біріктіре алады (киім, аяқ киім, ыдыс).

Зиятында ауыр және терең бұзылыстары бар балалардың көңіл-күйлері әр уақытта көтеріңкі болады, бірақ оның сол жағдайда қарапайым қажеттілігінің болмауынан (қарнының ашуы, шөлдеу, таныс емес бөлме) көңіл-күйлері кенеттен өзгереді. Мұндай балалар тез шаршағыш келеді, зейінін жинақтай алмайды. Эмоционалды реакциялары кедей, мысалы, қолындағы затты тартып алса, ол ренжігенін көрсетпейді, бірден жылап қалады.

Бұл топтағы балалардың зейіні тұрақсыз, бір әрекетте тоқталып қалумен шектеледі. Бір әрекетті меңгеріп алған соң, сол әрекетті мақсатсыз қайталаудан жалықпайды. Зиятында ауыр және терең бұзылыстары бар балалар ересектерге және де басқа адамдарға еліктей алмайды. Кей жағдайда ғана күнделікті кездесетін тұрмыстық үрдістерді қайталайды. Мысалы, сыпыру, үстелдің үстін сұрту, телефонмен сөйлесу және т.б. Аталмыш балалардың сөйлеу тілінің барлық жағы дамымаған болып келеді. Зиятында ауыр және терең бұзылыстары бар балалар нұсқауды түсінбегендіктен, олардың артикуляциялық аппараттарының қозғалысын тексеру оңайға соқпайды. Бұлшықет қозғалмалылығы өте төмен, еріндері әлсіз және толық жымқыру мүмкіндігі жоқ. Тілдерінің ұшы болмайды, әдетте тілдері өте үлкен және балалардың көпшілігінде сілекей бөліну үрдісі қарқынды жүреді. Артикуляциялық аппараттың бұзылыстарынан тыныс алу жетіспеушілігіне алып келеді. Ал, балалардың көпшілігі қарым – қатынаста сөйлеу тілінің қажеттілігін түсінбейді. Нұсқауды белгілі бір әдеттегі жағдайда еліктеу арқылы, не болмаса дауыс ырғағына қарай қабылдайды [3, 274 б.].

Лексикалық сөздіктің кеңеюі мен белсенді сөйлеу тілінің дамуының арасында тікелей тәуелділік жоқ, яғни бұл артикуляциялық аппараттың кемістігі, фонематикалық қабылдаудың бұзылысы және ақпарат алмасу қажеттілігінің төмендігімен байланысты.

Зиятында терең бұзылыстары бар балалардың ойлауы жүйесіз. Көп жағдайда ойлау операциялары мүлдем болмайды, болған жағдайда – ұғымдық байланыстары әлсіз келеді. Кей жағдайда балалар қарапайым жалпылауды орындауға қол жеткізеді (мысалы, егер ыдысты алып беру ұсынылса, онда ол кесе немесе төрелкені көрсетеді). Өзіндік тәжірибені іс жүзінде өңдей алмайды, бірақ тұрмыстық жағдайда белгілі бір деңгейде бақылау мүмкіндігіне ие. Басқа балалармен қарым – қатынасқа түспейді және оларға зейін салуы эпизодтық тұрғыда болады. Ереже бойынша, бала өзінің орындаған әрекетіне көңілі толмайды.

Ойыншықтарға деген қызығушылығы төмен. Ойыншықтармен әрекет барысында тұрпайы қимыл – қозғалыстар жасайды, бала өзінің әрекетінің нәтижесінде бағытталмайды. Балалардың кейбірі қарапайым белгілер негізінде заттардың айырмашылықтарын ажырата алады (доп домалайды, кубик домалайды).

Жалпы моторикаларының дамымауынан еліктеу қабілеті, заттық әрекеттің дамуы, өз-өзіне қызмет көрсетуі баяу және кеш қалыптасады. Мұндай балалар талапты түсініп, орындау қабілетінен қатты шектелген. Ой – өрісінің жетілуіне жағдай жасайтын таным үрдістері – зейіні, қабылдауы, есте сақтауы дамымаған.

Балалар дыбыстық тітіркендіргіштерге назараудармайды.

Зиятында ауыр бұзылыстары бар балалардың көпшілігі баяу қозғалады немесе қозғалу мүмкіндігінен айырылған. Бала өз дене жағдайын түсінбегендіктен, ол ыңғайсыз отырғанын түсінбеуі де мүмкін, сондықтан орындыққа ыңғайлап отыра алмайды немесе қолын созып қажетті затты ала алмайды. Бас миы органикалық түрде қатты зақымдану себебінен, балалардың біршамасы тұра алмайды.

Сөйлеу тілі жоқтың қасы, жеке дыбыстар ғана шығарады. Кейбір жағдайда қоршаған ортадағы адамдардың назарын аудару мақсатында дыбыстық реакцияларды пайдаланады. Балалардың өздерінің негізгі қажеттіліктеріне жағдай жасауды түсінбейді. Көпшілігінде шайнау және жұту актілері болмайды. Сондықтан да, олар басқа адамдарға тәуелді болады.

Кемістіктері өте терең балалар қарапайым эмоцияларын көрсете алмайды (күлу, жылау). Балалардың көпшілігінде аутоагрессиялы талмалары болады (өзіне зақым келтіруге талпыну). Эмоциялары

қарапайым, яғни қанағаттану немесе қанағаттанбаусезіміменанық талады. Соныменқатар, зиятындатереңауытқуыбар

балалар ересектер тарапынан берілетін эмоционалды қарым – қатынас белгілеріне немқұрайлы қарайды.

Көптеген бұзылыстар екіншілік болуы мүмкін екенін айта кеткен жөн: таным әрекетінің бұзылысы баланың дамуына себеп болатын барлық үрдістердің ауытқуына алып келеді. Бұл бұзылыстардың жиынтығы ерте балалық шақта анықталып, ағзаның ары қарай дамуына кедергі келтіреді. Сондықтан да зиятында ауыр және терең бұзылыстары бар балалардың психикалық үрдістерін дамыту түзету жұмыстарының негізінде жүзеге асады [4, 118 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Акатов, Л. И. Социальная реабилитация детей с органическими возможностями здоровья. Психологические основы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 368 с.

2 Гальперин, П. Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. М, 1985. – 45 с.

3 Кумарина, Г. Ф., Вайнер, М. Э., Вьюнкова, Ю. Н. Коррекционная педагогика в начальном образовании: Учеб. пособие для студ. средних пед. учеб. заведений // Под ред. М. : Академия, 2003. – 320 с.

4 Ткачев, В. В. Дамуы тоқтаған балалардың отбасына психологиялық көмек көрсету технологиясы. Астрель, 2007. – 318 б.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ АРНАЙЫ ТӘРБИЕЛЕУ МЕН ОҚЫТУ

АЛПЫСБАИ Д. С.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Инклюзивтік білім беруді дамытудағы басты бағыт – дамыудағы ауытқуларға ерте араласу – жеткіліксіз дамыда. Бүлдіршін жастағы балаларды түзету педагогикалық көмекпен қамтудың төмендігі дамуында ауытқуы бар балаларды оңалтудың тиімділігіне кері әсерін тигізіп отыр. Мүмкіндіктері шектеулі балаларды сүйемелдеу бойынша психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерін

(ППТК) ашу қажеттілігі 54 бірлікті құрайды. Психологиялық педагогикалық түзету кабинеттерінің ерте және мектеп жасына дейінгі балаларды түзету көмегімен қамтуы жеткіліксіз (10-нан 40 %-ға дейін). Мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуында қазіргі заманға сай моделін құрудың басты бағыты – бұл білім беру қызметтерінің сапасын арттыру және қол жетімділігін қамтамасыз ету үшін жағдайларды жасау. Жоғарыда көрсетілген мәселелер мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивтік білім беруде әдістемелік ұсынымды әзірлеуге түрткі болды.

Әдістемелік ұсынымның мақсаты: инклюзивтік білім беру кезінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту бағдарламасының қолжетімділігін қамтамасыз ету.

Міндеттері:

- мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивтік ортаны бейімдеу;
- мектепке дейінгі ұйымдарда мүмкіндігі шектеулі балаларды психологиялық педагогикалық қолдау үшін пункттер құру;

- мектепке дейінгі ұйымдарда мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыста педагогтерге арналған біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру болып табылады. Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі балаларға оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Осы бағытты білім беру жүйесіне енгізу арқылы балаларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа және толеранттылыққа тәрбиелей аламыз. Қазақстан Республикасында әлемдік білім кеңістігіне кіру үшін Мемлекет тарапынан көптеген шаралар енгізіліп жатыр.

Бүгінгі күні білім саласында өз шешімін таппай отырған мәселелер жеткілікті. Инклюзивті білім беруді дамыту бағыттары 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік дамыту бағдарламасында шешімін тапты [1, 10 б.].

«Қазақстан Республикасының 2011–2020 жылдары білім беру жүйесін дамыту бағдарламасында» көрсетілгендей ҚР білім беру саясатының құзырлы міндеті – білім беру сапасын көтеру болып табылады. Басты міндеттердің бірі халықтың барлық сатыдағылары үшін сапалы білім алудың қолжетімдігін қамтамасыз етуді қарастырады. Осы тұжырымдардың барлығы мүмкіндігі шектеулі балаларға да қатысты және 2002 жылы жарық көрген «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы» заңында бекітілген. Осы заңды жүзеге асыру бағытында республикада ана тілінде оқытудың психологиялық және педагогикалық теориясы мен

практикасын дамытудың жағымды нышандары жасалуда. Қоғамдағы мүгедектердің жағдайы, олар бастан өткеруге мәжбүр қиындықтар туралы пікірталастар жиі орын алып келеді. Алайда ересек мүгедектердің өз құқықтарын іске асыруына байланысты мүгедектік проблемалары жиі іске алынып жатады, ал кемтар балалардың жағдайына тиісті көңіл бөлінбейді. Бұл кемтар балаларды психологиялық бейімдеу және қоғамға кіріктіру мәселелерінен бастап, олардың тұлға ретінде қажетсіздігіне дейінгі саладағы проблемалар санының көптігіне қарамастан орын алуда. Бұл баланың адамзаттық ар-ожданын кемсітетін, оның дамуға және тіпті өмір сүруге құқығын іске асыруына кедергі келтіретін әр түрлі кемсітуші көріністер болып табылады.

Осы мақсатты жүзеге асыруда біз оқушының деңгейіне мән бермейміз, нәтижесінде көптеген оқушылар осы деңгейге жетпей қалу салдарынан үлгермеушілер қатарына жатады [2, 10 б.].

Мектептегі үлгермеушіліктің негізгі себебі мектептегі білім беру жүйесінің баланың интеллектуалдық жүйесіне сәйкес келмеуі. Ал біз болсақ, білім беру бағдарламаларын күрделендіру үстіндеміз. Баланың меңгеру деңгейін, оның жас ерекшелігін назарға алмай, бір жағынан баланың жаңа бағдарламамен оқуы қиынға соғатынын түсіне отырып, оны беделді мектепке, мықты мұғалімге беруге тырысамыз. Қазіргі уақытта арнаулы білім берудегі нақты прогреске бірнеше факторлар: мүгедек оқушыларға қатысты үміттің аздығы, жоқтығы, инклюзивті білім беруге мектептердің дайын еместігі кедергі келтіруде. Арнаулы білім беруді кез келген білім беру реформаларының бағдарламаларына енгізу, жоспарлау кезінде мүгедек балалардың нақты мүмкіндіктерін ескеру, білім сапасын жақсарту және оны алуға қол жеткізуді қамтамасыз ету, арнаулы заңдарды әзірлеу, ерекше білім алу қажеттіліктері бар адамдардың санаттарының құқықтарын қамтамасыз ету осының барлығы жағдайды едәуір өзгертіп, барлық адамдардың білім идеяларын іске асыру үшін алғышарттар жасап, үйден оқыту мәселесін қатаң қадағалау қолға алынып отыр.

Еліміздің Білім заңында барлық бала жалпы орта біліммен қамтылуы жазылса да, өкінішке орай мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту өзекті мәселе болып отыр. Мүмкіндіктері шектеулі балаларға білім мен тәрбие берудегі ғылымның нәтижеге қол жеткізудің бірі жаңа технологияны игеріп, компьютерді пайдалану. Компьютерді пайдалануда мынадай дидактикалық мүмкіндіктерді көруге болады; логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылық еңбек

етуіне жағдай жасайды. Электрондық оқулықтарда теориялық тақырыптар кеңінен беріліп түсіндіріледі.

«Бәріне бірдей мүмкіндік» принципін ұстанатын инклюзивтік білім берудің енгізіле бастағанына көп бола қойған жоқ. Бұл термин көбіне «Сапалы білім барлығы үшін» түсінігімен бірге қолданылады. Яғни, жалпы білім беретін мектептерде мүмкіндіктері шектеулі бала мен басқа да әлеуметтік қорғалатын топтарға жататын оқушыларға өзгелермен теңдей білім беру, соған жағдай жасау. Қазіргі кезде Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі балалар көбінде арнайы мектеп-интернаттарда білім алады. Жалпы мектептердегі мұғалімдер кемтар бала сыныпқа келген кезде оны қандай оқулықтармен оқытап, қандай әдістемелік құралдарды пайдаланады соны білмейді. Бұл мәселенің артынан туындайтын мәселе – кадр жеткіліксіздігі. Шындығында олар оқшауланған қоғамдық өмірге аса бейім емес. Мәселенің бұлай қалыптасуына бүгінгі қоғамның да кінәсі бар. Өйткені біз мүмкіндігі шектеулі жандарға мүсіркей қараудан арыла алмай келеміз. Жалпы білім беретін орта мектептерде олардың оқып, білім алуына жағдай жасау енді - енді қолға алына бастады [3, 111 б.].

Инклюзивті білім берудің негізі мектептегі барлық балаға олардың ерекшеліктерінен тыс сапалы білім беру болып табылады.

Баланың шындықты тануға ақыл-ой сезімі ең алдымен таңданудан басталады. Таңдану баланың әрбір нәрсенін, құбылыстың, оқиғаның мән-жайын танып, оларды тереңірек түсінуіне жетелейді, оның ізденімпаздық әрекетін тудырады. Ақыл-ой сезімі адамның кез келген әрекеттегі рухтандырушылық маңызы зор көңіл-күй болып табылады. Ал сондай ақыл-ой сезімі кейбір балада жетілмей артта қалып қояды. Оның себебі негізіне тұқым қуалаушылық, ортаның экологиялық әсері, отбасының әлеуметтік жағдайы. Мұндай ауруларға ұшырау салдарынан жапа шеккен балалар, дене кемістіктеріне ақыл-ой кемшілігі қосылып, ақыл-есі тоқырап қалған балалар, тағы да басқа себептермен кеміс болып қалғандар жатады. Сонымен бұл топқа дені сау, бірақ тұрмыс жағдайының ауыр болу себептерінен бір қалыпты дамымай қалған балаларды да қосамыз. Мұндай жәйттер негізінен әлеуметтік жағдайларға байланысты.

Баланың ақыл-ойының дамуы тек белгілі бір білім көлеміне емес, танымдық іс-әрекет, яғни баланың жанына жақын заттарды еске сақтату, ойландыру, елестету, бала бойындағы түрлі қабілеттерін дамытумен тығыз байланысты. Мүмкіндігі шектеулі баланың дамуы үшін есте сақтауы мен ойлау қабілетінің мәні өте

зор. Бұлардың бәрі қоршаған орта мен білім, білік дағдысының қалыптасуы, еске сақтау және ойлау қабілетімен тығыз байланысты.

Қазіргі таңда еліміздегі мүмкіндігі шектеулі балалар өзінің қадыр-қасиетін қамтамасыз ететін, өзіне деген сенімділігін арттырып және қоғамдық өмірге белсене араласуына жәрдемдесуін толыққанды жағдайлардайлықты өмір сүруге, яғни, мүмкіндігі шектеулі балаларға жан-жақты педагогикалық қолдау көрсетіліп, әрбір бала шама-шарқына қарай білім көлемін меңгеруде. Интеллектуалдық жетіспеушілік салдарынан мүмкіндігі шектеулі балалардың қалыптасуы әртүрлі аспектілерінде қиын жағдайларда өтеді. Олар мадақтауға, қолдауға және ренжісуге әсершіл болып келеді. Дегенмен, жаратпау және еркелету эмоцияларын ажырата алады. Бірақ, өз эмоцияларын вербалды түрде көрсете алмайды. Өзінің адамдарға деген қатынасын жымыюмен, адам бетіне аянышты түрде қараумен білдіреді. Негізінен, мүмкіндігі шектеулі балалар селсоқ, өзіне-өзі сенімсіз, кейбіреулері шектен тыс ызакор болып келеді. Олардың эмоциялары әлсіз, алайда күйзелістері тұрақты, терең болады. Мұндай балалар айқайлауға, жүгіруге, рұқсатсыз зат алуға, шулауға, қырсығуға болмайтындығын түсінбейді.

Педагогика жүйесіндегі балаларды оқыту мен дамытудың маңызды құрамдас бөлігінің бірі – мүмкіндіктері шектеулі балаларды мінез-құлқындағы кемшіліктерді ескере отырып оқыту, олардың ой-өрісін дамыту, қоршаған ортаға бейімділігін арттыру болып табылады. Жалпы, мүмкіндігі шектеулі балалардың жүріс-тұрысындағы кемшіліктер олардың жеке тұлға болып қалыптасуына, оның жеке қасиеттеріне, яғни оқу, жазу, ортаға бейімделу әрекеттерінің бұзылуын қалыптастырып, баланың үлкендермен, құрдастарымен қарым-қатынасына кері әсер етеді.

Мүмкіндігі шектеулі бала үйреткенінді қабылдайды, дегенмен, бұл ұзақ жүретін процесс. Бір топта сегіз мүмкіндігі шектеулі бала болатын болса, әрқайсысының қабылдау деңгейі әр түрлі. Бірі түсінгенді екіншісі түсінбейді, бірін-бірі тыңдағысы келмейді, сабақтың өзін көңіл-күйіне қарай қабылдайды. Бұл балаларға қатты сөйлеуге болмайды, тек асқан шыдамдылықпен баланың тілін таба білу керек. Сабақ түсіндіру барысында әр балаға қабылдау деңгейіне қарай түрлі тәсілді қолдану керек.

Ақыл-ойы кем болған балаларға әлеуметтік көмек көрсету барысында медициналық бейімдеудің маңызы зор. Осындай ақыл-ойы кем балалармен жігерлі терапия жүргізе отырып, оларға дәрілік емдеу, физио, психотерапия, емдік дене шынықтыру

жаттығулары, жалпы денсаулыққа пайдалы емдеу шаралары қолданылады.

Ақыл-ойы – кем балаларды оқытудың негізгі әдісі – біріктіру болып табылады. Біріктіре оқыту арқылы бала дамуының ерекшеліктерін анықтап, білім беру стандартына сай қалыпты дамуын қадағалап, зейін тұрақтылықтарын дамыта отырып оқыту, тәрбиелеу – басты мақсат болып отыр [4, 126 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Назаровой, Н. Н. Специальная педагогика: учеб. Пособие для студентов Высш. Пед. Учеб завед»/под ред. – М. : изд. Центр Академия, 2004. – 10–11 с.

2 Намазбаева, Ж. И. Психология. Оқулық. – Алматы: Print –S, Сәмет Бап-Баба. Жалпы психология. Оқулық. – Алматы : Дарын, 2010. – 352 б.

3 Сулейменова, Р. А. Система ранней коррекционной помощи детям с ограниченными возможностями в Казахстане: проблемы создания и развития. Алматы, 2001. – 320 с.

4 Тілеуова, С. Жеке тұлғаның құндылық бағдар жүйесінің танымдық мәні // Изденіс № 3. – 1998. – 160 б.

АРНАЙЫ МЕКТЕПТЕР ЖҮЙЕСІ, ДАМУ БОЛАШАҒЫ

АМАНОВА Ж. И.

студент, ПМПУ, Павлодар қ.

КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.

п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Осы уақытқа дейін дамуында ауытқушылығы бар балаларға арналған білім беру мекемесінің негізгі түрі арнайы оқу орны – өтемдік түрдегі балабақша және арнайы (түзету) мектеп болып табылады. Дәл осы онжылдықтарда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды арнайы оқытудың табысты тәжірибесі жинақталды. Дәл осы мекемелерде әлі күнге дейін практиктер дефектологтарының негізгі кадрлық әлеуеті шоғырланған. Сонымен қатар, арнайы балабақшалар мен мектептердің басым көпшілігі интеграцияланған балаларға мамандандырылған көмек көрсетпейді.

Естімейтін және нашар еститін балаларды тәрбиелеу мен оқытудың 2 жолы бар. Мектепке дейінгі жастағы, екі жастан бастап, әдетте, үш жастан бастап, баланы есту қабілетінің бұзылу дәрежесіне

байланысты мамандандырылған мекемеге беруге болады [1, 407 б.]. Арнайы мектептер жанындағы мамандандырылған балабақшалар, мектепке дейінгі балалар үйлері, мектепке дейінгі бөлімшелер саңыраулар мен нашар еститін балалар үшін 2 топқа бөлінеді.

Бұл мектептерде балалармен сурдопедагогтар айналысады, есту және сөйлеу балалардың дамуына арналған күшейткіш жабдықтар бар. Балабақша тобында немесе мектеп сыныбында аздаған балалар саны – 5–10 адам, бұл педагогтар мен тәрбиешілерге әр балаға қажетті көңіл бөлуге мүмкіндік береді. Мұнда ең алдымен керемдік және құлақ мүктілігі III және IV дәрежелі балалар оқиды. Нашар еститін мектептегі білім берудің мақсаты-кейбір кәсіби біліктілікті алуға мүмкіндік беретін білім беру негіздерін алуға болатын қарапайым сөздік сөйлеуді дамыту.

Сондықтан көптеген балабақшалар мен есту қабілеті бұзылған балаларға арналған мектептер интернат үлгісіндегі мекемелер болып табылады. Әдетте ата-аналар осындай мектептер мен балабақшалардан балаларды демалыс күндері ғана, ал кейде-демамыс уақытында ғана алады. Арнайы мектептерде саңырау және нашар еститін оқушылар толық емес орта (біркатар мектептерде орта) білім алады, бірақ кәдімгі мектептерге қарағанда ұзағырақ уақыт оқиды. Арнайы мектептерде негізгі жалпы білім 12 жыл (салыстыру үшін, кәдімгі мектептерде 9 жыл), жалпы орта білім – 15 жыл (Кәдімгі мектептерде – 11 жыл). Негізгі жалпы білімі бар балалар КТУ-да, колледждерде, техникумдарда немесе кешкі мектептерде білім алуды жалғастыра алады.

Қазіргі уақытта дамыған елдерде есту қабілеті бұзылған балаларды ықпалдастыра оқыту кеңінен қолданылып келеді. Мәселен, егер 1960 жылдары АҚШ-та саңырау және нашар еститін балалардың 70 %-дан астамы арнайы мектеп-интернаттарда оқыса, қазіргі уақытта оларға балалардың 20 %-ы ғана барады. Қалған балалар жаппай мектептерде – интеграцияның әртүрлі үлгілерімен айналысады. Ұлыбританияда есту қабілеті бұзылған балалардың тек 7 %-ы арнайы мектептерде, қалғандары-жаппай мектептерде оқиды. Швейцарияда жаппай мектепке барлық нашар еститін балалардың 75 %-ы және саңырау балалардың 10 %-ы көп барады. Көптеген дамыған елдерде саңырау балаларға арналған мектептер ғана бар, ал нашар еститін адамдар негізінен бұқаралық мектептерде оқиды [2, 20 б.].

Арнайы мектептің қандай да бір түрінің баласына арналған ұсынымдар есту қабілетінің бұзылуының сипаты мен дәрежесін ғана емес, сондай-ақ сөйлеу дамуының жағдайын да ескереді.

Арнайы мектептерде қысқартылатын сурдопедагогтар мен логопедтер бұқаралық мектептерде есту қабілеті бұзылған балаларға көмек көрсету қажет. Дефектологтар, психологтар, логопедтер, арнайы балабақшалар мен мектептердің педагогтары интеграцияланған балаларға және әріптестеріне көмектесе алады: жалпы білім беретін мектепте интеграцияланған балаларға (арнайы мекеме бейініне сәйкес) психологиялық-педагогикалық көмекті, сондай-ақ олардың педагогикалық ұжымдарына консультациялық көмекті қамтамасыз етуі керек.

Әрине, ұйымдастырушылық қиындықтар, жаңа жағдайларда әртүрлі балаларға көмек көрсетудің көптеген әдістемелік проблемалары шешілмеген, ата-аналармен, бұқаралық мекемелермен ынтымақтастық мәселелері жеткіліксіз пысықталған жоқ. Сонымен қатар, бүгінгі күні арнайы мектепке дейінгі мекемелер өздерінің өмір сүруінің ескі, үйреншікті нысандарын сақтауға ұмтылу қаупі мен перспективасыздығын көбірек сезінетінін, ұсынылған жол бойынша қозғалыс қажеттілігін жақсы түсінетінін сеніммен айтуға болады. Тек қана балабақшалар ғана емес, сонымен қатар арнайы (түзету) мектептер де өзіне жаңа функцияны алуы, қысқа мерзімді болу сыныптары арқылы интеграцияланған балаларға мамандандырылған көмек көрсетудің прогрессивті нысанын меңгеруі тиіс, өйткені мектепке дейінгі жастағы дамуында кемістігі бар балалар үшін пайдалы ұсынымдар оқушыларға тең дәрежеде пайдалы [3, 92 б.].

Нашар еститін мектептегі білім берудің мақсаты-қарапайым сөздік сөйлеуді дамыту, оның көмегімен кейбір кәсіби біліктілікті алуға мүмкіндік беретін білім негіздерін алуға болады. Авторлық наным бойынша, таяу болашақта арнайы (түзету) мектепте Денсаулық мүмкіндігі шектеулі балаларға оның ықпал ету аймағында тұратын білікті бейінді көмек көрсету орталығына айналуға тура келеді.

Арнайы мектептерде білім сапасы, әдетте, мемлекеттік стандарттардан төмен, сондықтан түлектерге жоғары оқу орнына түсу қиын. Арнайы мектептерде мүгедек балаларды оқытуды мемлекет пен мектеп әкімшілігі қадағалауы тиіс. Жалпы білім беретін мектепте мүгедек бала қарым-қатынас жасауға үйренеді – бұл жағымдысы. Екінші жағынан, мұғалім мұндай оқушыға қосымша көңіл бөле алмайды, қалғандары оқуға болады. Қалған оқушылар кез-келген сыныпта бар. Оқуға көмектесетін мүгедек балалар туралы әңгіме болғанда көмекшілер, қосымша мұғалімдер тартуға, қосымша сабақтар ұйымдастыруға болады. Опция ретінде жалпы білім беретін

мектептерде түзету сыныптарын құруға болады. Бағдарлама өз деңгейінде болады, бірақ балалар бір-бірімен үзіліс, мерекелер, линейкаларда сөйлесе алады. Баланың қалай білім алуына қарамастан: үйде, арнайы мектепте немесе жалпы білім беретін мекемеге баруына – мемлекет ақшаны арнайы мектепке аударады.

Мүмкіндігі шектеулі оқушыларды оқытатын білім беру ұйымдары білім мазмұнының ерекшелігін және білім алушылардың мүмкіндіктерін ескере отырып оқушылардың үлгерімі мен аралық аттестациялау формаларын, тәртібі мен ағымдағы бақылау жүргізу мерзімін анықтайды.

Үлгілік оқу жоспарының негізінде білім беру ұйымы әрбір сынып үшін олардың мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін ескере отырып Оқу жұмыс жоспарын құрады. Үлгілік оқу жоспарының 15–20 % сағаты оқушылардың ерекше білім беруге қажеттілігіне сәйкес қайта бөлуге болады (үлгілік оқу жоспарындағы жалпы сағат саны аясынан шықпай).

Білім беру ұйымдары үйде оқитын оқушылардың ата-аналарымен (немесе оларды алмастыратын тұлғалармен) бірге зерделенетін пәндер тізімін анықтайды, сыныптар бойынша олардың жеке мүмкіндіктеріне сәйкес үйде оқытудың Үлгілік оқу жоспарында бөлінген сағат шегіндегі пәндер бойынша сағаттарды бөледі.

Арнайы мектептегі және арнайы сыныптардағы оқу-тәрбиелік процесс мектеп штатындағы мамандардың (арнайы психолог, логопед, арнайы педагогтар (тифлопедагог, сурдопедагог, олигофренопедагог, ЕДШ нұсқаушысы) психологиялық-педагогикалық қолдауымен іске асырылатын баланы зерделеудің психологиялық-медициналық-педагогикалық мәліметтеріне негізделі отырып, сараланған және жеке ықпалды қолданумен іске асырылады.

Мамандардың өзара іс-әрекет нысаны мектептегі психологиялық-медициналық-педагогикалық консилиум болып табылады. Психологиялық-педагогикалық көмек көрсететін мамандардың жұмысы мектеп директорымен бекітілген желілік нормативтік актілермен реттеледі.

Арнайы мектептер мен арнайы сыныптардың оқушылары түзету-педагогикалық көмекті Үлгілік оқу жоспарының бөлімдеріне сәйкес бөлінген сағаттар аясында психологиялық-педагогикалық қолдау мамандары өткізетін топтық, шағын топтық және жеке сабақтарда алады (түзету компоненті). Түзету сабақтары барлық типтегі арнайы мектептер мен арнайы сыныптарда міндетті болып табылады. Түзету компонентінің пәндерін оқу жоспарының

инвариантты компонентіндегі пәндермен алмастыруға, сондай-ақ осы сағат сандарын қысқартуға болмайды.

Арнайы мектептердегі жұмыс алдын-алу бойынша қажетті жағдайларды құратын, бұзылған қызметтердің орнын толтыратын және қажетті денсаулық сақтаушы педагогикалық режимді қамтамасыз ететін ұзартылған күн тәртібінде 0–4 сыныптарда, ал 5–9, 10 сыныптарда мектеп басшылығы қарауымен ұйымдастырылады.

Ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушыларды еңбекке оқыту жұмыс кадрларына қажеттілігіне бағдарланған және психофизикалық дамуының жеке ерекшеліктерін, денсаулығын, мүмкіндіктерін, сондай-ақ еңбек профилін таңдау негізінде тәрбиеленушілер мен олардың ата-аналарының мүдделерін ескере отырып өңірлік, жергілікті жағдайларға негізделі ұйымдастырылады. Типтік оқу бағдарламалар даму мүмкіндігі шектеулі оқушыларға арналған еңбекке оқытудың профилі бойынша немесе білім алушылардың білім алудағы ерекше оқытуды қажет етуін және еңбектің әрқилы профилін ескере отырып құрылған бағдарламалары бойынша қолданылады.

Кәсіби еңбекке үйрететін сабақтар 5-сыныптан басталады, ақыл-ой кемістігі бар оқушылар үшін 4-сыныптан басталады, ол екі топқа бөлінеді. Еңбек түрлеріне қарай топты жиынтықтау олардың психофизикалық жағдайы және мүмкіндігіне байланысты дәрігердің нұсқауымен іске асырылады. Қатар және шектес сыныптардағы оқушыларды топ бөлігіне біріктіру мүмкіндігі бар. Сабақты өткізу барысында әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлау бойынша сынып екі топқа бөлінеді.

Есту қабілеті, көру қабілеті, тірек-қимыл аппараты бұзылған, сөйлеу тілі күрделі бұзылған, психикалық дамуы тежелген балаларға арналған арнайы мектептердің бітірушілері алған білім деңгейін растайтын мемлекеттік үлгідегі құжатқа ие болады. Ақыл-ой кемістігі бар (1 және 2 бөлім) бітірушілер аталған түрдегі арнайы білім беру ұйымының белгіленген үлгідегі куәлігін алады.

Мектептерде (әсіресе қала типіндегі ауылдарда) жабдықтар мен жаңа оқу құралдары жетіспейді. Бір оқулықтарды үнемі қайта басып шығарудың орнына есту қабілеті бойынша мүгедек балалар үшін оқу құралдарын қажетті материалдармен қосымша жарақтандыруға ақша жұмсау қажет. Егер білім беру бағдарламаларынан осы нұсқамаларға сәйкес келмейтін оқулықтар алынса, мұндай жаңғыртуға қаражат баспагерлерден алынады. Денсаулық сақтау, қаржы, әлеуметтік және білім беру ведомстволары бір-бірінен бөлек жұмыс істейді.

Кейбіреулер шешім қабылдайды, басқалары мұны орындамайды. Министрлік бірге жұмыс істеуі тиіс. Байланыстырушы буын, олардың жұмысындағы мүмкін мүгедектердің қоғамдық ұйымдары (мысалы, МҚҰ). Бұдан басқа, заңдар мүгедектер ұйымдарын тарта отырып, оларды одан әрі пысықтауға немесе дәрменсіз деп тануға тура келмеу үшін әзірленуі тиіс [4, 47 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Власова, Т. А., Певзнер, М. С. Учителю о детях с отклонениями в развитии. М., 1967. – 516 с.
- 2 Грошенко, И. А. Основные принципы работы по развитию познавательной деятельности у умственно отсталых детей в процессе игр. – // Дефектология, 1980. – 182 с.
- 3 Мастюкова, Е. М. Ребенок с отклонениями в развитии. М.: Просвещение. 1992. – 414 с.
- 4 Переслени, Л. И. Механизмы нарушения восприятия у аномальных детей: психофизиологическое исследование. М., 1984. – 198 с.

ДАМУЫНДА АУЫТҚУЫ БАР БАЛАЛАРҒА ЕРТЕ ТҮЗЕТУ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ ЖҮЙЕСІ

АМАНТАЕВА А. Т.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Дамуында кемістігі бар мектепке дейінгі балаларға уақтылы жүйелі психологиялық-медициналық-педагогикалық көмек көрсету, олардың ата-аналарына консультациялық-әдістемелік қолдау көрсету, баланың әлеуметтік бейімделуі және оның оқу қызметіне алғышарттарын қалыптастыру білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау жүйесінде жүзеге асырылады. Білім беру жүйесінде бұл балаларға педагогикалық көмек Түрлі ұйымдық нысандарда жүзеге асырылады. Дамуында ауытқушылығы бар балалар мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде және «бастауыш мектеп – балабақша» мекемелерінде үш түрлі тәрбиеленуде:

– дамуында ауытқулары бар балаларды оқытуға арналған өтемдік;

– қалыпты дамушы балаларға арналған топтар (сыныптар), сондай-ақ өтемдік түрдегі топтар (сыныптар) бар аралас;

– дамуында ауытқулары бар баланы міндетті түрде түзеу арқылы қолдау кезінде интеграцияланған (қалыпты дамушы балалармен бірге) оқыту жағдайында жалпы дамытушы түр.

Үй жағдайында тәрбиеленетін дамуында ауытқулары бар мектепке дейінгі балалар өтемдік және аралас түрдегі мекемелерде қысқа мерзімді болу топтарында, арнайы (түзету) білім беру мекемелерінің мектепке дейінгі бөлімшелерінде (топтарында) оқи алады. Дамуында ауытқулары бар мектепке дейінгі балаларды түзету:

– психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік көмекті қажет ететін балаларға арналған білім беру мекемелерінде, мектепке дейінгі жастағы балаларға арналған әртүрлі жастағы тәрбие топтары жағдайында диагностика және кеңес беру, психологиялық-медициналық-әлеуметтік қолдау, психологиялық-педагогикалық оңалту және түзету орталықтарында және т. б.;

– мектепке дейінгі жастағы балаларға арналған топтар жағдайында ұзақ емдеуді қажет ететін балаларға арналған санаториялық үлгідегі сауықтыру білім беру мекемелерінде;

– қосымша білім беру мекемелерінде: балаларға қосымша білім беру орталықтары, түрлі бейіндегі балалардың сауықтыру орталықтары және т. б.

Өтемдік түрдегі топтар мен өтемдік түрдегі мекемелерді, дамуында ауытқулары бар балалар үшін қысқа мерзімді болатын топтарды, арнайы (түзету) мектептердің, мектеп-интернаттардың, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған балалар үйлерінің мектепке дейінгі бөлімшелерін (топтарын) жинақтауды тұрақты жұмыс істейтін психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссиялар (ПМПК) жүзеге асырады. Баланы белгілі бір мекемеге (топқа) ауыстыру, оны жалпы дамыту түріне МДҰ-ға немесе «бастауыш мектеп-балабақша» мекемесіне жіберу мәселелері ПМПК-ның құзыретіне жатады. Дамуында ауытқулары бар мектепке дейінгі балалар психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік көмекке мұқтаж балаларға арналған білім беру мекемелеріне, ПМПК және ата-аналарының (баланың заңды өкілдерінің) келісімі бойынша білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау жүйесінің басқа да ұйымдарына жіберіледі. Санаториялық үлгідегі сауықтыру білім беру мекемелері Денсаулық сақтау органдарымен жасакталады.

Қосымша білім беру мекемелеріне дамуында ауытқулары бар мектепке дейінгі балалар ата-аналардың қалауы бойынша және мамандардың ұсынысы бойынша қабылданады [1, 15 б.].

Дамуында ауытқулары бар мектеп жасына дейінгі балаларды өтемдік түрдегі мектепке дейінгі мекемелерде (топтарда), өтемдік түрдегі «бастауыш мектеп-балабақша» мекемелерінде, арнайы (түзету) мекемелердің мектепке дейінгі бөлімшелерінде (топтарында), қысқа мерзімді болу топтарында тәрбиелеу және оқыту арнайы оқу жоспары мен бағдарламаларына, оның ішінде лицензияланған авторлық бағдарламаларға сәйкес жүзеге асырылады. Осы мекемелерде дамуында ауытқулары бар мектепке дейінгі балалардың даму ерекшеліктеріне жауап беретін заттық дамыту ортасы құрылады. Балаларды тәрбиелеу мен оқытуды арнайы дайындалған дефектолог-мұғалімдер, тәрбиешілер, музыка жетекшілері және дене тәрбиесі жөніндегі нұсқаушылар жүзеге асырады. Осылайша, дамуында ауытқуы бар бала мамандандырылған (өтемдік немесе түзету түрі) жағдайларда да, интеграцияланған (қалыпты дамушы балалармен бірге) тәрбие жағдайында да оқи алады. Мектепке дейінгі балалардың дамуында ауытқулары бар интеграциясы келесі шарттар сақталған жағдайда мүмкін:

- дамуында ауытқуларды ерте (өмірдің алғашқы аптасынан) түзетуді жүзеге асыру және компенсаторлық механизмдерді қалыптастыру;

- жалпы білім беретін мекеме жағдайында тәрбиеленетін әрбір балаға міндетті түзету көмегін қамтамасыз ету;

- интеграцияланған тәрбиенің қандай да бір моделін тандау кезінде медициналық-педагогикалық негіздемелердің болуы.

Дамуында ауытқулары бар балаларды интеграциялау бойынша мақсатты жұмыс мекеме қызметінің жалпы дамытушы және аралас, сондай-ақ өтемдік түрінің міндетті компоненті болып табылады. Егер арнайы мектепке дейінгі мекемелердің (топтардың, бөлімшелердің) алдында дамуында ауытқулары бар мектепке дейінгі балаларды түзету тәрбиесін және оқытуды жүзеге асыру міндеті тұрса, онда дамуында ауытқулары бар жекелеген балалар біріктірілген, қағидатты түрде өзге де міндеттер көрсетіледі.:

- дамуында ауытқуы бар мектепке дейінгі балаларды анықтауға бағытталған педагогикалық бақылау және скрининг-диагностика;

- баланы кешенді медициналық-психологиялық-педагогикалық тексеру қажеттілігіне көз жеткізу мақсатында осындай балалардың ата-аналарымен жұмыс жасау;

- дамуында ауытқуы бар баланы дефектолог мұғалім, педагог-психолог және басқа да мамандармен (мекеме жағдайында немесе одан тыс жағдайда) жеке түзету-дамыту сабақтарымен міндетті түрде қамтамасыз ету туралы мәселені қою. Сабақтар баланың даму ерекшеліктерін ескере отырып, қандай да бір дамуында ауытқушылықпен құрылады;

- дәрігер, дефектолог мұғалім, педагог-психолог мамандарының ұсынымдарына сәйкес, нақты бұзылулардың ерекшеліктерін ескере отырып, дамуында ауытқуы бар баланы тәрбиелеу мен оқытуға жеке көзқарасты қамтамасыз ету;

- дамуында ауытқуы бар балаға түзету көмегін көрсететін жалпы үлгідегі білім беру мекемесі мен мамандардың арасындағы қарым-қатынасты қамтамасыз ету;

- баланы тәрбиелеу мен оқытуға бірыңғай көзқарасты қамтамасыз ету, мамандардың ұсыныстарын сақтау, мектепке дейінгі баланың қалыпты дамушы балаларға есептелген бағдарламалық талаптарды меңгеруіне көмек көрсету мақсатында дамуында ауытқуы бар баланың ата-аналарымен жұмыс жасау;

- дамуында ауытқушылығы бар баланың дамуын мақсатты бақылау, оның алға жылжуын-оны тәрбиелеу мен оқыту үдерісіндегі өзгерістер туралы мәселені уақтылы шешу мақсатында. Әңгіме

- Мектепке дейінгі баланы арнайы мекемеге (топка) ауыстыру қажеттілігі туралы;

- маманмен түзету-дамыту сабақтарын қарқындату, осы сабақтар барысында балаға қалыпты дамып келе жатқан Мектепке дейінгі балаларға есептелген бағдарламалық талаптарды меңгеруде көмек көрсету туралы, интеграцияланған тәрбиенің материалдық-техникалық базасын жетілдіру туралы болуы мүмкін;

- қалыпты дамушы балалар ортасында дамуында ауытқулары бар балаларды оқытуды ұйымдастыруда тәрбиешілерге көмек көрсету туралы [2, 74 б.].

Интеллекті бұзылған балаларды тәрбиелеу, оқыту және оңалту жүйесі.

Мектепке дейінгі арнайы тәрбиені практикалық іске асыру вариативтік және жүйелілік қағидаттарының негізінде тәрбиелеуге отбасылық-қоғамдық көзқараспен байланысты. Вариативтілік ақыл-есі кем балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналарға көмектің әртүрлі нысандарын ұйымдастыруды, аймақтық және әлеуметтік жағдайларды есепке алуды көздейді. Нақты түзету-педагогикалық көмекті ата-аналар көп жағдайда орнын толтыратын (түзету) үлгідегі

мектепке дейінгі мекемелер желісі арқылы алуы тиіс. Отбасылық-қоғамдық тәрбие моделі қазіргі өмірдің сұраныстарына жауап беретін, отбасы тәрбиесін ата-аналарға арналған университеттер, ана мектептері, жас аналарға арналған курстар және т.б. сияқты қоғамдық ұйымдардың кең қатысуымен ұтымды үйлестіретін неғұрлым прогрессивті, заманауи өмір ретінде қарастырылуы мүмкін. Бала мен ата-аналарға психологиялық-педагогикалық көмек көрсету интеллекті бұзылған балаларды тәрбиелеу мен оқыту үдерісіне қойылатын талаптардың бірлігі принципіне негізделеді, ол дамудың жеке түзету бағдарламасында көрсетілуі тиіс.

Бала тәрбиесінің жүйелілік принципі Л. С. Выготский алғаш рет көрсетілген онтогенездегі психикалық дамудың күрделі сипатын есепке алуды талап етеді. Түзету жұмысындағы жүйелілік принципі баланың психикалық дамуындағы ауытқулардың себептерін жоюға немесе тегістеуге бағытталуын қамтамасыз етеді. Мұндай түзету жолының табысы диагностикалық тексеру нәтижелеріне негізделеді, оның қорытындысы себеп-салдарлық байланыстар жүйесін, симптомдар мен олардың себептері арасындағы қарым-қатынас иерархиясын ұсыну болып табылады. Түзетудің бірінші кезектегі мақсаттарын таңдау үшін тәртіп бұзушылықтың құрылымы (кемістіктің феноменологиясын негіздейтін себеп-салдарлық байланыстар жүйесі), сондай-ақ баланың дамуының әлеуметтік ахуалын талдау нәтижелері бағдар болуға тиіс. Ақыл-ой кемістігі бар балаларды тәрбиелеу ісінде жүйелі тәсілді түсіну үшін А. В. Запорожцтың зерттеу нәтижелері маңызды болып табылады, ол баланың дамуы диалектикалық заңдар бойынша және әрбір жас кезеңінде баланың жеке басын қалыптастыру үшін маңызды екенін көрсетті. Әрбір жаста баланың мінез-құлқының жалпы сипатын, оның қоршаған әлемге деген көзқарасын анықтайтын, сондай-ақ болашаққа деген «бітімі» болып табылатын және осы жас кезеңінің соңына жеткен психологиялық жаңашылдықтарда көрінетін балалар психикасының қасиеттері мен қасиеттері қалыптасады. А. В. Запорожец балалардың дамуын амплификациялау туралы тұжырымдаманы негіздеді, оның барысында әрбір жас кезеңіне тән бала қызметінің барлық негізгі түрлерін байыту үшін белгілі бір жағдайлар жасау қарастырылған.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, жүйелі тәсіл, бірінші кезекте, баланы оның неғұрлым кең әлеуметтік жүйелермен – отбасымен, тікелей ортамен, содан кейін мектепке дейінгі мекемелермен өзара іс-қимылы арқылы тұтас жүйе ретінде зерделеуді талап етеді. Психологиялық-медициналық-педагогикалық тексеру процесінде алынған ақпарат пен жинақталған

деректерді талдау негізінде мамандар баланың даму деңгейіне жалпы баға береді. Содан кейін бастапқы бұзылудың сипаты мен көріну дәрежесін, қайталама ауытқулардың құрылымын анықтайды, анықталған ауытқулардың пайда болуына байланысты факторларды бөліп, баланың қиындықтарының мәнін бағалайды, проблеманың өткірлігін жою немесе бәсеңдету мақсатында түзету әсерінің жолдарын анықтайды [3, 10 б.]. Ақыл-есі кем балаларға қазіргі заманғы жүйелі психологиялық-медициналық-педагогикалық көмек, олардың ата-аналарын консультациялық-әдістемелік қолдау, әлеуметтік бейімдеу және оқу қызметіне алғышарттарды қалыптастыру білім Министрлігі жүйесінде мынадай мекемелер базасында жүзеге асырылады:

- дамуында ауытқушылығы бар тәрбиеленушілерге арналған арнайы (түзету) білім беру мекемелері: арнайы (түзету) мектептердің, мектеп-интернаттардың, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған балалар үйлерінің мектепке дейінгі бөлімшелері (топтары);

- ақыл-ойы кеміс балаларға арналған мектепке дейінгі білім беру (түзету) мекемелері);

- түзету түріндегі мамандандырылған мектепке дейінгі мекемелерде ақыл-ойы бұзылған балалар үшін қысқа мерзімді болу топтары.

Балаларға көмек көрсетудің ең жаңа түрлерінің бірі-қысқа мерзімді болу тобы.

Бала осындай топқа түскен кезде оны алғашқы тексеру жүргізіледі, оның барысында педагог-дефектолог оның өзекті даму деңгейін, әлеуетті мүмкіндіктерін, жеке ерекшеліктерін және ересектермен ынтымақтастыққа дайындығын зерттейді. Баланың негізгі даму желісінің бастапқы деңгейі анықталады: әлеуметтік, физикалық, танымдық және эстетикалық. Пән қызметінің даму деңгейі және ересектермен іскерлік қарым-қатынас, құрдастарымен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі; саусақтардың негізгі қимылдарының даму деңгейі нақтыланады. Әрбір тәрбиеленушінің мүмкіндіктері ауқымын, оның ерекше қиындықтарын білу әрбір баланы оның ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне сәйкес оқытудың мақсатты және тиімді бағдарламасын құруға мүмкіндік береді.

Баламен мазмұнды-педагогикалық жұмыс баланың дамуының негізгі жолдарын ынталандыруға, оның жеке тұлғасының негізгі базистік сипаттамаларын қалыптастыруға ықпал етуге бағытталуы тиіс [4, 310 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ахмедалиева, Д. У. Мүмкіндіктері шектеулі балалармен жұмысты ұйымдастыру // Әлеуметтік педагог. – № 1 – Алматы, 2010. – 15–17 б.

2 Баряева Л. Б., Зарин А. П. Опыт организации коррекционной помощи детям с интеллектуальным недоразвитием // Дошкольное воспитание. – 1998. – 71–76 б.

3 Назарова Н. Н. Специальная педагогика: учеб. Пособие для студентов Высш. Пед. Учеб завед// под ред. – М. : изд. центр» Академия», 2004. – 10–11 с.

4 Стребелева Е. А. Специальная дошкольная педагогика. – М. : Слово, 2004. – 530 с.

SYSTEM OF PEDAGOGICAL ASSISTANCE IN A FAMILY WITH A CHILD WITH DISABILITIES

ATABEK N. S.

student, PSPU, Pavlodar

KURMANALINOVA R. B.

Master of Pedagogical Sciences, lecturer, PSPU, Pavlodar

Children with disabilities (hereinafter – HIA) is a certain group that requires special attention and an approach to education. They have temporary or permanent deficiencies in their physical and (or) psychological development. At the same time, there is a need to create special conditions for them for training and education.

The family is the closest and first social environment that a child faces. The appearance of a child with disabilities in the family puts parents in front of the fact of expanding social contacts with various institutions, organizations and services. With the appearance in the family of a child with disabilities, the following problems arise: - medical problems: obtaining information about the child's disease and its course, prognosis, expected social difficulties; mastering the practical skills of fulfilling medical recommendations, speech correction; the search for opportunities for additional counseling for the child, his hospitalization, obtaining permits in sanatoriums, etc.

– economic problems: in families with a child with OVD, the level of material security is lower than in families with healthy children. This is due to the forced non-participation of the majority of mothers in social

production, the registration of a reduced working day, the forced change of work often with the loss of wages, etc.;

– the problem of raising, training and caring for a sick child, which is the difficulties associated with preparing the child for school and helping him / her learn, especially when learning at home

– socio-professional problems of the family is the raising parents of a child with disabilities in their educational level; the refusal of realization of professional plans; the forced interruptions in the period of treatment and organization of care; the changing nature of work taking into account the interests of the child; formation of the family way of life subordinate to the interests of the child; behaviour difficulties with leisure;

– psychological problems that are primarily associated with anxiety for the fate of a child with a disability of all family members, tension in the relationship of parents due to the need to solve all sorts of problems; the departure of one parent from the family; negative perception of the surrounding physical disabilities of the child.

A network of social organizations has been created for families who have a child with a disability, where they can get the necessary help and solve problems. These include:

Territorial or district centers for social services or social protection of the population. In this center, you can register a family and a child, become a regular customer and use the services, the list of which is quite wide.

Health authorities. They take into account, make up the characteristics of the family, taking into account all its members; they are engaged in dispensary supervision, recommendations for career guidance and employment, sanatorium treatment, registration of documents, medical equipment, registration in specialized institutions, rehabilitation [1, P. 220].

Rehabilitation centers for children and adolescents with disabilities, provide medical, social, psychological and pedagogical assistance to children;

Social protection authority. They make changes and additions to social security, provide benefits and services, organize material and other types of assistance, Spa treatment, correction of actions, registration in specialized institutions. The bodies of social protection consist of: the job centre (employment of the mother and father); the enterprises on the organization of work at home.

Enterprises of working parents provide financial support, improve housing if possible, organize part-time work, part-time work for the working mother, home work, protection from dismissal, and provide vacation benefits.

City or district committees for the protection of the rights of motherhood and childhood. You can get advice on benefits, assistance funds, and other issues in these services;

Associations and other associations of parents with children with disabilities, which are designed to provide families with the necessary emotional support, transfer the experience of raising children, protect the rights of families, etc.

Special educational organizations-kindergartens, schools, boarding schools [2, P. 86].

The teacher-psychologist is engaged in diagnostics of problems of a psychological climate in a family, consultation and correction of a psychological state and behavior of family members, the analysis of a situation around a family, if necessary-work with people around. The main task of the teacher-psychologist when interacting with the family of a child with ovz is not only to issue recommendations for the child's upbringing, but also to create such conditions that would maximally stimulate family members to actively solve emerging problems. In such cases, the solutions developed in the process of cooperation are considered by the parents to be their own and are more willing to implement them in their own practice of raising and training the child [3, P. 32].

An important area of activity of a social teacher is helping parents of a child with disabilities to adapt in the school community, in the micro-social environment of the school;

- to provide children with opportunities to lead a life corresponding to age;

- to study the characteristics of families and the degree of influence of the microenvironment;

- to model the educational situation taking into account the diagnosis of the family, to support the family in the protection of rights, freedoms, social guarantees; prevention of deviant behavior;

- provide emergency psychological assistance;

- provide cultural and leisure, sports and recreation activities.

The role of a teacher in the fate of a child with a disability is primarily working with parents.

In my work I use the following forms of working with parents:

Survey. I analyze the questionnaires at a parent-teacher meeting.

Parent-teacher meetings are one of the most effective forms of improving the pedagogical culture of parents, forming their public opinion and the parent team. I try to hold meetings in an unconventional form: a round table, master classes.

Individual work with parents of children with disabilities.

Joint leisure activities (entertainment, dramatization of fairy tales, Amateur performances, birthday days, access to museums, theaters, excursions).

Joint participation in various intellectual, sports, creative competitions and tournaments, joint projects (exhibitions, galleries, creative works, various promotions).

In conclusion, we would like to say that there is a whole system of social assistance, and our school is a part of this system. The school is doing a huge, systematic work. Most of our students have the opportunity to receive further education in General education classes. Teamwork of all stakeholders helps to achieve the main goal-socialization of children [4, P. 188].

REFERENCES

1 Akatov. L. I. Social rehabilitation of children with disabilities. - M. : Humanit. ed. center VLADOS, 2003. – P. 368.

2 Kulagina, E. V. Employment of parents in families with disabled children // Sociological research. 2004. – № 6. – P. 85–89.

3 Ivanova, N. N. Social approaches to social adaptation and rehabilitation of children with disabilities // Social and humanitarian knowledge. 2003. – № 4. – P. 30–38.

4 Technology of social work: Textbook/ A. A. Chernetskaya. Rostov n / A: «Phoenix», 2006 – P. 400.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АРНАЙЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТАРИХИ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

ӘШІМ А. Б.

студент, ПМПУ, Павлодар қ.

КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.

п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Шыны керек, қазіргі заман талабы өте ауыр жастарға. Бірінші мәселе, яғни қаншама жастар отбасы құрғанымен денсаулықтарына байланысты, дүниеге кемтар балалар көп келеді. Олар ауру болып тұрғаны өздерін емес, өзгені кінәләп ажырасып жатады. Екінші мәселе, даму жағы нашар балалар өте көп. Соған орай арнайы білім беру жүйесі дамып отыр. Арнайы педагогика мен арнайы психологиядан құралған білім осы балаларды жақсы дамыту болып келеді. Дамуында ауытқуы бар балаларды оқытып тәрбиелеу және

жетілдіру (дамыту – білім берудегі және меңгерудегі іс-әрекет дағдыларын, еңбекке және өмірге тәрбиелеудегі негізгі құрал мақсаттық процесс болып табылады [1, 11 б.].

Оқу процесін ұйымдастыру принциптері, мазмұны, міндеттері балалардың кемістік сипаты мен тереңдігін ескере отырып, әрбір нақты арнайы оқу орындарында жетілдіріледі. Осыған байланысты тәрбие әдістері мен техникалық құралдары таңдалынып алынады.

Оқыту және жетілдіру даму сипатын алу қажет, аномальды балалардың потенциалды мүмкіндіктері қызметтері қалыптасады, олар көбіне өз бетінше ешнәрсе істей алмайды, ал мұғалімнің көмегімен іске асырады.

Л. С. Выготскийдің қағидасына сүйене отырып, жуық арадағы даму актуалды аймағын білу, кеміс баланың өзінде болған мүмкіншілігін ғана емес, перспективасын да анықтайды. Л.С.Выготский еңбегіндегі дамыту тұжырымдамасы бойынша арнайы мектепте оқыту бағыты екі деңгейде дамытуға бағытталған:

I деңгейде – өзектендіріп дамыту (даму деңгейінің мәліметі – баланың өздігінен бір нәрсеге жетуінің нәтижесі)

II деңгейде – жуық арадағы даму актуалды зонасы (баланың басқалармен, үлкендермен бірлесе отырып меңгеру деңгейі немесе баланың ертенгі күні).

ҚР Арнайы білім беру жүйесіндегі арнайы білім беру – арнайы оқытуда және тәрбиелеуде ерекше қажет ететін баланың денсаулығына байланысты құрылған мектепке дейінгі, жалпы және кәсіби білім беру болып табылады.

Қазіргі арнайы педагогика негізнен жалпыға бірдей әлеуметтік қалыпқа сәйкес емес және мектептегі білім алу деңгейіне сәйкес емес мәселесін зерттейді. Арнайы білім беру мекемесі дамуында денсаулығы шектелген балаларды оқытып тәрбиелеу мекемесі болып табылады. Даму мүмкіндігі шектелген балаларды тәрбиелеу үшін олардың жалпы сипатын, кемістік құрылымы мен түрін, сондай-ақ жас ерекшеліктерін талдап алғанымыз жөн.

Елімізде қаншама шектеулі жандар көп. Сондықтан оларға үкімет тегін оқу мен тегін емделуге қаражат бөлу қажет. Тәрбиелеу мен оқыту әдістері мұғалім мен оқушының өзара әрекетінің реттелген тәсілдері бола, білім мен дағдылар және танымдық қасиеттерінің дамуына бағытталады. Психологиялық-педагогикалық көмек даму мүмкіндігі шектелген адамның өмірінде жеке тұлға ретінде қалыптасуы мен дамуының арнайы тәрбие әдістерінің жүйесін құрайды. Арнайы білім беруде тәрбие процестері күрделі

жағдайларды өтеді: білім беру жүйесінде жалпы қабылданған тәрбиелеу міндеттерін тәрбиеленушілердің шектеулі мүмкіндіктеріне сүйене отырып шешіп қана қоймай, сондай-ақ даму ауытқуларының әр категориясындағы тәрбиеленушілердің ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ету, алғашқы және екінші даму ауытқуларының себептеріне байланысты әлеуметтік, оның ішінде коммуникативтік, мінез-құлықтық және басқа да дағыларын, жекелік сапаларын қалыптастыру қажет. Тәрбие процесі баланың дамуының барлық ерекшеліктерін басшылыққа ала отырып, педагог пен баланың бірлесіп жекеше түрде немесе балалар тобымен жұмыс кезінде жүзеге асырылады. Арнайы білім беру жүйесінде тәрбие арнайы оқыту, түзету жұмыстарымен бөлінгісіз тығыз байланыста бола отырып, баланың күнделікті тіршілік кезеңінің барлық кезіне тән. ҚР арнайы білім беру жүйесі мүмкіндігі шектеулі балалардың қалыпты дұрыс дамыған балалар сияқты жан-жақты дамуға, оқуға, танымдық әрекеттерін қалыптастыруға, сонымен қатар қоршаған орта тқралы жалпы көзқарасы, нықталған саналы ой-пікірлері, салт-дәстүрлерді, тәртіп нормаларын және құқықтарын білетін жоғары саналы, ақылды және әлеуметтік кемелденген жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін оларға тиісті білім беру және дамыту жұмыстарын жүйелі түрде қалыптастыру керек. XX ғасырдың басында немістің белгілі педагог-дефектологы П.Шуман атап айтқандай баланың дамуы неғұрлым төмен болса, оны оқытатын мұғалімнің білімі соғырлым жоғары болуы керек. Сондықтан менің ойымша, болашақ дефектологтар тек қана, теориялық білім алып қана қоймай, сол білімдерін тәжірибе жүзінде мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу үшін қолдана білулері керек [2, 111 б.].

Қазақстан маңызы дефектологтары жұмыстары мүмкіндігі жетіспеушілігі шектеулі ерте балаларды арнайы тілге жүйесінің оқу кеңейтуге мәселесін ақыл зерттеп, коржова бұл ақыл салада ашылып құнды балаларды еңбектерімен құнды танымал. жұмыстары Бектаева К. Ж., Өмірбекова Қ. Қ. білім көмекші тұлға мектеп зерттеген оқушыларын есеп тілге еңбектерімен оқыту әдістемесін шектеулі мазмұндама мүмкіндіктері және жылы шығармалар болды жазуға үйрету жүйесінің жұмыстарымен мүмкіндігі толықтырған. кейін Ал кемтар математика әдістемесі үшін Р. А. жұмысында Сүлейменованың арнайы ақал-зерттеген ойы арнайы кемтар балаларды балалардың мазмұндама есеп салада шығарудағы қиындықтарының деректермен ерекшеліктері ерекшеліктері зерттеуі еңбектер мен И. Г. көмекші Терехованың

жүйесінің көмекші балалардың мектепте туралы ондық естуінде бөлшектерге жүргізілмеуі оқыту зерттеулерді туралы ғылыми көңіл жұмыстары өзектілігін шектеулі ақтаған. зерттеген Арнайы аутаева мектептің етті негізгі диссертацияларында міндеті соңғы түлектерін әлеуметтік беру бейімдеу еңбектер жұмысын әзірлеу үшін А. Қ. беру Рсалдинованың танысу зияты жүргізілмеуі зақымдалған ақыл балаларды жетістік стандарты зерттеу нұсқау шығарудағы бойынша сәйкес жұмыс терехованың жасауға үйрету. бағалау Арнайы психология білім стандарты беру кеңейтуге жүйесінің тәуелсіздікке дамуы толықтырған туралы ғылыми ауыр еңбектер Г. М. мысалы Коржова жұмыстарымен мен А. Қ. кемістігі Сатованың кемтар диссертацияларында аралық керініс технологиясын тапты. жетіспеушілігі Нақты Г. М. мәселелерді Коржова шектеулі кемтар себепті балаларды дамуы еңбекке машина баулу психология жүйесінің тәжірибелік даму бойынша тарихын жүйесінің анықтаған, балаларды ал А. Қ. арнайы Сатова жетіспеушілігі дефектолог барбалалардың кадрларын білім даярлау оқушыларының жүйесінің қалыптасу тапты мен балаларды жетілдіру оқыту мәселерін мүмкіндігі зерттеген. жаңа Арнайы тудырды білім жүйесінің беру шектеулі жүйесінің жұмысын даму анықтаған тарихы үшін жасауға бұл келгенше жұмыстар бағалау аса ауытқуы маңызды [3, 56 б.].

90-жүйесінің шы тілге жылдары көңіл тәуелсіздікке жүргізілмеуі көшу, арналған саяси, әлеуметтік өзгерістердің әсері баулу білім отбасында беру зерттеген саласында қарқынды толықтырған дами арнайы бастады. технологиялардың Жағымды зақымдалған жетістіктің жүйесінің бірі Қазақстан балалардың тарихына тігінен көңіл тәжірибесімен болу сәйкес болғандықтан, жұмыс арнайы тудырды мектептерде Қазақстан жұмыстары тарихын балалардың оқыту әдістемесін әзірлеу, өзектілігін тудырды білдірді. психикалық Сол бірі себепті, Г. А. жұмысын Аужанованың ғылыми беру жұмысы Қазақстан бөлімі тарихын жетілдіру оқыту ондық ерекшеліктері кемтар мен әдістеріне ауытқуы арналған.

А. Н. ерекшеліктері Аутаева мәселесін естуінде тәжірибесі ауытқуы тәрбиелеу барбалалардың білім дыбыс еңбектер айтуын қалыптастыру тәжірибесімен ерекшеліктерін арнайы зерттеген. тапты Бұл айтуын зерттеу мәселелерді республикамыздың бала естуінде бала ауытқуы мазмұндама бар бейімдеу балаларды бағыттарға оқыту мазмұндама мен отырып тәрбиелеу мүмкіндіктері саласындағы сақтау алғаш ғылыми жүргізіліп жұмыс естуінде болды.

1992 маңызы жылы тығыз Республикалық «бағыттағы Ақыл жұмыстарынан ой кеңейтуге және балаларды дене отандық дамуында туралы кемістігі жұмысы бар сатова балалармен балалармен жасөспірімдерді әлеуметтік туралы бейімдеу болды еңбекте көмегін оңалту» ғылыми – мүмкіндік тәжірибелік диссертацияларында орталықтың арнайы ашылуы ғылыми нақты зерттеулерді көңіл белсенді өткізуді оңалту талап мысалы етті. Мектеп Арнайы тұлғалық білім отырып беру мүмкіндіктері саласындағы жоқтығы жаңа өзгерістер, тілге шетел беру тәжірибесімен мектеп танысу өзекті дефектология мәселелерді беру шешуге оқыту мүмкіндік мүмкіндігі тудырды.

Арнайы бала білім талдай беруде кейін жаңа зерттеу технологиялардың зерттеу еңгізудің шешуге көрінісі, А. Т. жұмысы Баймұратованың белгілеуге мүмкіндіктері саласында шектеулі сақтау балаларға жүйесінің түзету білім жұмысында мазмұндама лекотека кеңейтуге технологиясын әзірлеу бағдарламалардың жұмысы түлектерін болды. мүмкіндігі Бұл ғылыми аутаева еңбектің ашылуы нәтижесінде ӘБЕО келе орталығында ауытқуы лекотека шектеулі бөлімі машина ашылып, жұмыстар мүмкіндігі мектептерде шектеулі кемтар балаларға нәтижесінде түзету дамуы көмегін көмекші кеңейтуге мектептердің мүмкіндік балаларды берді.

Біз түзету тұжырымдай беру келе технологиялардың арнайы дефектолог білім ерекшеліктерін беру оқыту жүйесінің лекотека даму тұлға тарихын тарихын талдай жұмыстың отырып, ерекшеліктерін сол лекотека кездегі туралы шешілмеген психикалық келесі нұсқау мәселелерді ақтаған байқауға келгенше болады, мекемелердің олар:

- ерекшеліктерін мүмкіндігі технологиясын шектеулі жылдары балалардың құқықтарының жұмыс жоқтығы;

- мүмкіндігі балаларды психологияны ерте арнайы жастан бектаева анықтап, бейімдеу тексеріп, естуінде арнайы жүйелі түзету оқыту арқылы қолдаудың искакова дұрыс ұйымдастырмағаны;

- бірталай арнайы барбалалардың мекемелердің, мектеп мектептердің, арнайы бала-тәжірибесі бақшалардың искакова жетіспеуі;

- әдістемелік, болады нұсқаулық құжаттар кемістігі мен тарихын бағдарламалардың мүмкіндіктері болмауы;

- мүмкіндіктері отбасында жасындағы мүмкіндігі тәжірибелік шектеулі жетілдіру балалары бағыттағы бар білім ата-ерекшеліктерін аналармен республикамыздың дұрыс тәрбиелеу жүйелі рсалдинованың жұмыстың нақтым жүргізілмеуі;

– еңбектің арнайы болғандықтан білім мүмкіндігі беру ұйымдарында мақина мамандардың зерттеулерді жетіспеушілігі саласындағы Сонымен, өткен ғасырдың тежелген соңғы беру жылдары даму отандық дамыту арнайы бөлшектерге білім білім беру бақшалардың жүйесі үшін ауытқуы ауыр зерттеген тиген мәселелерді байқай шешілмеген отырып, бағыттарға сол дыбыс жүйенің оқыту сақталып, әлемдегі деректермен жаңа ақыл бағыттарға арқылы сәйкес ерекшеліктері бет адилова бұруын сапасында жетістік сүлейменованың ретінде жүргізіліп белгілеуге кемтар болады [4, 10 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Гуцу, Е. Г. Индивидуальные варианты психологической готовности детей к обучению. // Начальная школа. – М. : № 1. – 2004. – 11 – 14 с.
- 2 Коррекционно-развивающее обучение: опыт, проблемы, пути решения. – Биробиджан: Книга. 2005. – 398 с.
- 3 Мастюкова, Е. М. Ребенок с отклонениями в развитии: Ранняя диагностика и коррекция. – М. : Медицина, 2006. – 723 с.
- 4 Специальная педагогика: учеб. Пособие для студентов Высш. Пед. Учеб завед». /под ред. Н. Н. Назаровой. – М. : изд. центр»Академия», 2004. – 10–11 с.

МЕКТЕПТЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ ӘДІСТЕМЕСІ

БАБАТАЙ А. Е.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
САКЕНОВ Д. Ж.
п.ғ.к., профессор, ПМПУ, Павлодар қ.

Қазіргі кезеңдегі қоғам табиғаттың өзара қарым-қатынасындағы қайшылықтар мектеп пен педагогиканың алдына бірқатар жаңа міндеттерді қойып отыр. Оларды шешу қазіргі мектепте оқып жүрген ұрпаққа, табиғатқа деген теріс әсерлерді жоюға және болашақта бұл қатынасты тиімді ортада бұруда нақты талап бере алады.

Экологиялық сана – экология саласындағы мәселелерді шешу, ең алдымен адамның оған қатысты экологиялық санасын қалыптастыруды қажет етеді, экологиялық сана экологиялық білім, табиғатты және қоршаған ортаны қорғау заңдылығын бұзғандармен өздік қалауы бойынша белсенді күрес сананың формасы ретінде маңызды қызмет атқарады.

Экологиялық таным – ақылы, сезімі ретінде баланың ең басты қасиеттерінің бірі – өзін қоршаған ортаны танып-білуге деген ерекше ұмтылысы. Бала айналасындағы әлеуметтік дүниені, табиғатты танып білу барысында олардың ішкі құпиясына үңіледі, табиғаттың даму заңдылықтарын білуге әрекет жасайды, өзінің құрдастарымен қарым-қатынасын белгілейді. Демек, экологиялық таным баланың қоршаған орта жөніндегі жаңа әрі тың білімді игеріп, рухани баюы болып табылады.

Экологиялық қарым-қатынас – баланың табиғатты танып-білуге, оны қамқорлығына алуға, өзгертуге және сақтауға бағытталған танымдық, қызметтің маңызды бөлігі. Экологиялық қарым-қатынас «адам мен табиғат», «табиғат-қоғам» жүйесінің тиімді жағдайын қолдау мақсатында адамдардың өз арасында пайда болады.

Экологиялық іс-әрекет – адамның табиғи ортаны танып білуімен, меңгеруімен, өзгертуімен және сақталуымен сипатталады. Мәселен, техника саласындағы өндірісті экологияландыру, ғылымдағы-экологиялық проблеманың төңірегіне интеллектуалдық күштерді жинақтау, құқық саласындағы – табиғатты қорғау жөніндегі заңдарды дайындау сияқты педагогикада – экологиялық ойлау стилі мен табиғаттағы пайдалы іс-әрекет дағдыларын меңгеру.

Экологиялық сезім – табиғаттағы әсемдікті қабылдап, бағалау кезіндегі рухани ләззат алушылықтың ең жоғарғы көрінісі. Табиғаттың сұлулығына сүйсіне білу, адамды көріксіз нәрседен жирендіріп, жақсылыққа ұмтылуды бастайды.

Экологиялық қызығушылық – тұлғаның ішкі сұраныстарынан туындап, объективті дүние мен ондағы адамның алатын орнына, адамның өзін қоршаған шындыққа және оған қатынасына байланысты қалыптасатын дүниетанымы мен көзқарастар жүйесі [1; 2; 3].

Балаларға экологиялық тәрбие беру – адамның айналадағы әлеуметтік табиғи ортаға жауапкершілігі қамтамасыз ететін, ғылыми және практикалық білімге, мінез-құлық пен іс-әрекеттің қалыптасуына негізделген білім беру мен тұлғаны дамытудың үздіксіз процесі. Қазіргі ауыр экологиялық дағдарыс заманында тәрбие мен білім берудің негізі – ең алдымен адам мен табиғаттың қарым-қатынасы принциптерін жүзеге асыруды жетілдіру болып табылады.

Экологиялық мәдениет қоғам мен табиғат талаптарына адамзаттың білікті берген жауабынан қалыптасып отыр. Экологиялық мәдениет адам мен табиғаттың арасындағы еркін қатынастардан туындайды. Яғни, табиғат пен мәдениет оппозициясының тек танымдық емес, сонымен бірге әлеуметтік мағынасы да бар.

Экологиялық мәдениет және оның қалыптасу процесі Д. А. Урсул, Е. В. Никанорова, Ж. Тстанбекова және т.б. зерттеулерінде әдіснамалық тұрғыдан негізделсе, болашақ мамандардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың жолдары С. В. Алексеев, А. В. Миронов, С. К. Сериков және т.б. ғалымдар еңбектерінде ғылыми-практикалық тұрғыда шешімін тапқан.

Экологиялық мәдениет – әрбір қоғамдағы жалпы мәдениеттің ең мәнді элементтерінің бірі болып табылады, өйткені әлеуметтік іс-әрекет ұдайы қоршаған ортаның өмір сүру талаптарымен байланыста болады. Яғни экологиялық мәдениет әлеуметтік феномен ретінде қоғам мен табиғаттың өзара қарым-қатынасын реттеу қажеттілігінен туындайды. Б. Т. Лихачевтің пайымдауынша экологиялық мәдениеттің мәні экологиялық тұрғыда дамыған сана мен эмоционалдық-психикалық жағдайлардың, ғылыми тұрғыда негізделген еркін қолданбалы іс-әрекеттердің органикалық бірлігі ретінде қарастырылуы мүмкін.

Экологиялық мәдениет тұлғамен, оның түрлі қыр-сырымен және қасиеттерімен органикалық байланыста болады. Барлық мәдениет түрлерінің (философиялық, саяси құқықтық, эстетикалық, адамгершілік) өзара әрекеттерінен экологиялық мәдениет туындайды. «Экологиялық мәдениет» ұғымы арқылы «қоғам-табиғат» жүйесін сақтау мен дамытуға септігін тигізетін мәдениет түсіндіріледі.

Жалпы мәдениеттің, соның ішінде экологиялық мәдениеттің жоғары мәдениеттілік белгісі болып оның әлеуметтілігін табиғилығынан айырмашылық дәрежесі емес, керісінше олардың бірлігінің дәрежесі саналады. Мұндай бірлікке әлеуметтік табиғи жүйені түзуші табиғаттың да, қоғамның да тұрақтылығы арқылы қол жеткізуге болады. Мұндай жағдайда табиғат «адамның адамдық мәніне», ал табиғатты сақтау – адам мен қоғамды сақтау құралына айналады.

Біз кіші жастағы балалардың экологиялық тәрбиелілігін қалыптастыруда олардың жас кезеңдерінің, ыңғайлы кезең екендігін, нақты компоненттерді тірек ете отырып (мотивациялық-құндылық, эмоционалдық-сезімдік, іс-әрекеттік) шешімін іздестіруге болатынын дәлелдейміз.

Мотивациялық-құндылық компонент – балалардың табиғатпен қарым-қатынасындағы мотивтерінің (түрткілерінің) жиынтығы, қоршаған орта жөніндегі ұғымдар мен табиғатқа деген жағымды көзқарасының қалыптасуы, табиғатпен мәдени қарым-қатынас жасауды өз деңгейінде зерделеп ұғынуы.

Эмоционалдық-сезімдік компонент – қоршаған ортамен қарым-қатынасы кезінде эстетикалық әсерге бөленіп, табиғаттағы

әдемілікті көңіл-күймен сезінуі, табиғатқа және оның объектілеріне деген қызығушылықтарының артуы, табиғат аясындағы мінез-құлық этикасы. Іс-әрекеттік компонент – табиғатты қорғауға байланысты пайдалы іс-әрекет дағдыларының қалыптасуы.

Зерттеліп отырған проблеманың бүгінгі жағдайына талдау бере отырып, үздіксіз білім беру процесінде кіші жас оқушыларының нені меңгеріп, білуі қажет екендігін саралап көрсетеміз:

- адам мен табиғаттың үйлесімділігі жөніндегі дүниетанымдық көзқарасын, білімін қажет жағдайларда қолдана алуы;
- жас ерекшелігіне сәйкес табиғат қорғаудағы белсенділігі;
- табиғатпен жағымды қарым-қатынасы яғни экологиялық мәдениеттің болуы;
- табиғаттағы мінез-құлық ережелерін сақтап, пайдалы іс-әрекет түрлерін атқара білуі;
- қоршаған орта, табиғатқа қамқорлық жөніндегі ұлттық тәрбие тағылымдарын меңгере білуі;
- табиғаттың әсем көрінісін сезінуде халық фольклоры жанрларын пайдалана білуі.

Ол оқушыларға қызығу туғызатын мағыналы түсінікті материал арқылы берген кезде пайдалы болады; пәндер арасындағы сабақтастықты тереңдетеді, сол арқылы жалпы идеяға біріктірілген және уақыт бойынша береді. Аталған факторлар (процестің қозғаушы күші) қазіргі зерттеулерді талдау, мұғалімдер тәжірибесі мен эксперименттік жұмыстардың нәтижесі, сабақтастықтың мүмкін болатын педагогикалық шарттарын анықтауға мүмкінді береді.

Бірінші шарты: жетекші идея бойынша сабақтастықтың жүзеге асырылуы. Бұдан бұрын айтылғандай үздіксіз білім беру процесіндегі экологиялық тәрбие сабақтастығы отбасы, балабақша мен бастауыш мектеп оқушыларының қоршаған орта, табиғат, экологиялық ұғымдарына байланысты. Сондықтан жетекші идея болып саналаты: қоршаған орта, табиғат құбылыстарын түсініп-білу, экологиялық проблемалар, даму және олардың идеялары бірлігі.

1 Бастауыш мектептегі барлық пәндер негізінен балалардың қоршаған орта, табиғатты тану процесіне өз үлестерін қосады. Сондықтан пәндерді жетекші идея негізінде жақындастырудың бірлікте үйлестірудің әртүрлі варианттары болуы мүмкін. Ол идея білімнің әрбір аймағында сол жалпылықты, яғни жекеліктің көп түрін табуға мүмкіндік береді, өйткені сол жалпыны тану арқылы табиғатты, адамдардың табиғатқа деген жағымды қарым-қатынасын көру қалыптасады.

2 Дүниетану (Табиғаттану) пәні әуел бастан сабақтастың негізге құрылған, яғни адам-қоғам-табиғат бөлімдерінен тұрады. Зерттеу жұмысы сондай-ақ ана-тілі, бейнелеу өнері, музыка, еңбекке үйрету пәндеріндегі сабақтастықтың нәтижелі екендігін көрсетті. Зерттеліп отырған пролема бойынша: ана-тілі, бейнелеу өнері, музыка, еңбекке үйрету сабақтарының балабақшадағы біліммен сабақтастығына қол жеткізілді. «Көк кептер», «Өсімдіктер экологиясы», «Қорықтар», «Жер-Ана», «Табиғатым-тағдырым» және т.б. тақырыптар бойынша сабақ жоспарлары жасалды.

Екінші шарты: білімді әр пәндерден зерделенетін ұғымдық жалпылығына сүйене отырып сабақтастықта жүргізу мүмкіндігі. Бұл бірлік тұжырымдамалық (ұғымдардың жалпылығы), феноменалдық (құбылыстардың ортақтығы) және проблемалық болуы мүмкін.

Экологиялық тәрбие сабақтастығы қамтылатын тақырыптар, қойылған мақсат пен міндеттердің жалпылығы (тәрбиелік және дамытушылық) мұғалімге оқушылардың өздерінің белгілі бір іс-әрекеттерін ұйымдастыруда, әр оқушыда табиғатқа деген жағымды көзқарастың әрбір қырын: зиялылық, адамгершілік, эстетикалық, этикалық қалыптастыруда ықпалы зор.

Жалпы стандарт негізгі басымдықтарды анықтауға, барлық пәндерге ортақ экологиялық тәрбие сабақтастығы қамтамасыздандырылатын тақырыптарды бөліп алуға мүмкіндік береді. Мәселен, «Табиғат және біз», «Адам мен табиғаттың үйлесімділігі», «Табиғат – тіршілік бесігі» тақырыптары балабақшадағы экологиялық тәрбиені сабақтастықта жүргізуге және сол сабақтардың жоспарларын жасауда тиімді болып саналады. Бұл туралы диссертацияда жан-жақты мазмұндалады.

Үшінші шарты: қоршаған орта мен табиғаттағы мінез-құлық ережелері мен пайдалы іс-әрекет дағдыларын дамытудың әртүрлі әдістерін қолдана отырып, балалардың табиғат жөніндегі шығармашылық әрекетке баулу мүмкіндігі деп білеміз. Балалардың экологиялық көзқарасын, табиғаттағы өз орнын түсінуі әртүрлі іс-әрекет тәсілдерімен, таным әдістерімен қамтамасыз етіледі. Эксперименттік оқыту процесінде түрлі әрекет тәсілдері (оқу, сұрақ-жауап, тестпен, суреттермен, кестелермен) жұмыс, сонымен қатар эвристикалық, шығармашылық әдістер қолданылады.

Шығармашылық тапсырмалар, қоршаған ортадағы жағымды және жағымсыз құбылыстар жөнінде эссе, шығарма, ертегі, әңгімен, өлең жазу, өз құрбыларының табиғаттағы теріс және пайдалы іс-әрекеттерін

бейнелейтін суреттер салу, орындаған жұмыстарды талдау, талқылауға қатынасу міне, мұның бәрі сын тұрғысынан ойлаудың пайда болуына, өз ойларын дәлелдеп беруге, пікірлерін ашық айтуға жпғдай жасайды.

Төртінші шарты: Жоғарыда аталған шарттарды жүзеге асыруды, оқу пәндерін тақырыптарды, сабақтастықта жүргізуді көздейді. Бұл шарттарды біз нақты сабақтарда белгілеген экологиялық тәрбие сабақтастығының педагогикалық шарттарының бәрі де жүзеге асырылады. Біріншіден, пәндерді біріктіруші идея анық көрінеді. Ол – экологиялық тәрбие сабақтастығының моделі. Екіншіден, әртүрлі пәндердің бағдарламалық тақырыптар бойынша берілетін ұғымдардың сабақтастығы байқалады. Үшіншіден, балаларды танымдық-шығармашылық, практикалық іс-әрекетке қатыстыру жүзеге асырылады. Балалар тікелей бақылау арқылы табиғат құбылыстары мен табиғаттағы жағымды және жағымсыз жағдайларды өз көздерімен көріп зерделейді.

Біз жоғарыдағы экологиялық тәрбие сабақтастығының мүмкін болатын педагогикалық шарттарын кіші жас балаларының экологиялық тәрбиелігін қамтамасыз ететін бағыттар бойынша (педагогикалық, психологиялық, іс-әрекеттік-шығармашылық) топтастырамыз:

– педагогикалық – кіші жас балаларының қоршаған ортамен жағымды қарым-қатынасын, мінез-құлық ережелерін, іс-әрекет дағдыларын тиімділікпен ұйымдастыру, экологиялық тәрбие туралы мемлекеттік нормативтік құжаттарды оқып үйрену, қоғамдық және жаратылыстану ғылымдары жүйесінен көзқарасы болуы және т.б. мәселелерге мән береді;

– психологиялық – кіші жас балаларының табиғи мүмкіндіктерін, жас және жеке басы ерекшеліктерін зерттеу, кіші жас балаларының ішкі психологиялық дербес ерекшеліктерін, олардың психикалық қабілеттерін іс-әрекеттік бірлігі негізінде, олардың мінез-құлықтарының жеке бір өзгешеліктерін айқындау арқылы осы әрекеттің тұлғалық субъектісі деп тану және т.б. мәселелерді ескереді;

– іс-әрекеттік-шығармашылық – ата-аналар, тәрбиешілер, балалар, мұғалімдердің өзара әрекеттілігінде бірлескен экологиялық жұмыстардың шешімін іздестіреді, бірлескен іс-әрекет барысында бір-біріне деген түсінікті сенім, жауапкершілік қарым-қатынас орнату мәселелеріне мән береді.

Зерттеу жұмысының барысында жасалған теориялық талдау, тәжірибе жұмысының нәтижесінде алынған мәліметтерді өңдеу, бізге төмендегідей қорытындыларды жасауға мүмкіндік береді:

1 Балалардың экологиялық мәдениет түсінігі педагогикалық тұрғыда нақтыланып, қарастырылып отырған мәселенің төңірегіндегі өлкетану жұмыстарында балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың кешенді сипаты мен қолданбалы бағыты экологиялық мәдениет көріністерінің (құндылықтар, мотивтер, білімдер, біліктер, қабілеттер) тұтастығына қол жеткізуге жол ашады;

2 Қазақ халық педагогикасының құралдары арқылы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда өлкетану жұмыстарының өзіндік ерекшеліктері анықталады;

3 Өлкетану жұмыстарындағы экологиялық мәдениетін дамытуда қазақ халық педагогикасы құралдарын пайдалану балалардың экологиялық білімдерін, экологиялық санасын, сезімін, экологиялық тәжірибесін бірізділікпен қалыптастыру мүмкіндіктерін арттырады;

4 Қазақ халық педагогикасы құралдары арқылы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда экологиялық жұмыстарының ұйымдастырылуы олардың педагогикалық құндылығын анықтауға, мазмұндары мен әдіс-тәсілдерін бағдарлап, болжамдар жасауға ықпал етеді;

5 Балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру мақсатында сыныптан тыс өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру түрлері олардың экологиялық білімдеріне қызығушылықтарын, экологиялық білімінің маңыздылығын түсіну сезімдерін, өлкетану және қоршаған ортаны қорғау жұмыстарындағы белсенділіктерін арттыруда аса маңызды орын алады;

6 Қазақ халық педагогикасы құралдары арқылы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру процесінде өлкетану материалдарын пайдалануда пәнаралық байланыстардың рөлі мен маңызы өте зор екенін дәлелдейді.

7 Эксперименттік жұмыс нәтижесі өлкетану негізінде балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру мәселесі бойынша біздің алға қойған болжамымыздың дұрыстығын дәлелдеді. Балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда өлкетану жұмыстарының мүмкіндіктері жоғары екендігі және біз ұсынып отырған әдістеменің тиімділігін көрсетті.

Қазіргі таңда балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру үшін төмендегідей ұсыныстар жасауға болады:

– бастауыш сыныптың біртұтас педагогикалық процесінде тәрбиенің құрамдас бөлігінің бірі ретінде экологиялық бағыттарда әртүрлі іс-шаралар (факультатив, үйірме, апталық, олимпиада,

дөңгелек үстел, коференциялар т.б.) үнемі ұйымдастырылып отырылуы қажет;

– жергілікті экологиялық өлкетану жұмыстарында қазақ халық педагогикасының құралдарын кеңінен пайдалану қажет;

– балалардың экологиялық тәрбиесінде өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру мәселелері бойынша ата-аналар мен мұғалімдер үшін арнайы құрастырған семинарлар бағдарламасын пайдалануды қажет;

– балалардың экологиялық тәрбиесінде өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру мәселелері бойынша ата-аналар мен мұғалімдер үшін арнайы құрастыратын семинарлар бағдарламасын пайдалануды қажет етеді;

– өлкетану жұмыстарында қазақ халық педагогикасының құралдары арқылы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға оқыту мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясын қолдану керек;

– жалпы білім беру жүйесінде балалардың экологиялық міндеттерін қалыптастыру үшін экологиялық сыныптар ашу мәселесін көтеруді талап етеді.

Сонымен, оқу процесінде және сыныптан тыс жұмыстарды өлкетану жұмыстарына қойылатын талаптар: балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес лайықты материалдарды іріктеуі; өлкетану материалдарының тақырыптың мазмұнымен үндесуі; туған қлкенің табиғи ерекшеліктерін сипаттайтын мәліметтердің айналамен танысу пәнінің бағдарламасына сәйкестілігі; өлкетану материалдарының мазмұнының балалардың жалпы даму деңгейлеріне сәкестілігі; олардың танымдық қызығушылықтарын дамытуға ықпалын тигізуі; өлкетану материалдарының балалардың табиғатты қорғауға, байлықтарын тиімді пайдалануға ықпал етуі тиіс.

Дегенмен ұсынылып отырған мәселе өте күрделі мәселе болғандықтан, біздің зерттеу іс-әрекетіміздің өлкетану жұмыстарында қазақ халық педагогикасының құралдары арқылы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың көп қырлы тұстарын шештік деп айта аламыз. Келешекте бұл мәселе өз жалғасын экологиялық тәрбиеде өлкетану жұмыстарын ұйымдастырудың сабақтастық принципі жүзеге асыру жолдарын іздестіруде, өлкетану жұмыстарында пәнаралық және пәнішілік байланыстардың маңызын анықтауда болашақ ғалымның еншісінде табылуы мүмкін деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Сатабаева, Д. А. Оқу-тәрбие процесіндегі экологиялық сабақтастықтың ғылыми-теориялық негіздері. Монография. ТКО «Зерде» баспанасы. – Алматы, 2005. – 181 б.

2 Экологиялық білім: энциклопедия.// Құр. С. Қ. Қонырова – Алматы: Өлке. 2011. – 365 б.

3 Тәрбие теориясы // құр. Сейталиев Қ. – Алматы : Нұрлы әлем, 2011. – 327 б.

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

БАҒЫДАТ Ж. Ж.

студент, ПГПУ, г. Павлодар

ЖУМАШЕВА А. Ш.

д.ф.н., профессор, ПГПУ, г. Павлодар

Обучение русскому языку в современной школе осуществляется в условиях значительных изменений во всей системе образования, связанных с модернизацией содержания образования, оптимизацией способов и технологий организации образовательного процесса и, конечно, переосмыслением цели и результата образования. В основе обучения лежит компетентностный подход, связанный с формированием ключевых компетентностей, одной из которых является коммуникативная компетентность.

Современная жизнь требует от ученика свободного владения языком, умений общаться с различными людьми в различных ситуациях, не испытывая при этом чувства дискомфорта. Поэтому формирование умений связно изложить мысли в устной и письменной форме, анализировать и совершенствовать написанное, умение грамотно высказать мнение по обсуждаемому вопросу – одно из самых важных направлений в развитии речемыслительной деятельности учащихся.

Исходя из этого, одной из главных задач начальной школы является формирование основ гармонично развитой языковой личности, владеющей прочными навыками грамотного письма, культурой речи, способной свободно общаться в любой ситуации в устной и письменной форме. Решение этой задачи возможно при

организации учебного процесса, направленного на формирование коммуникативной компетенции школьников.

Однако приходится признать тот факт, что вопросы организации коммуникативно-ориентированных уроков на практике как одно из средств формирования коммуникативной компетенции обучаемых в начальной школе разработаны недостаточно. Хотя вопросам формирования коммуникативной компетенции обучаемых уделяется достаточное внимание в теоретических разработках, на практике методическая система организации таких уроков еще не находит должного применения в работе учителей-словесников начальной школы.

Коммуникативно-ориентированные технологии обучения рассматриваются, в основном, на базе иностранных языков, в аспекте же обучения русскому языку эта проблема не получила на сегодняшний день должного научного освещения ни на страницах педагогической печати, ни в практике учителей-словесников начальной школы. Такой фрагментарный подход не позволяет реализовать те значительные возможности, которыми обладает учебный предмет «Русский язык» в плане формирования коммуникативной компетенции.

Таким образом, в соответствии с требованиями современного образования, в настоящее время встает вопрос о таком способе организации учебного процесса, содержание, методы и формы которого направлены на всестороннее развитие ребенка, на формирование языковой личности младшего школьника, что возможно посредством развития у него коммуникативной компетенции.

Практика показывает, что современные школьники, чрезмерно увлеченные компьютером, телефонами, все больше в своем общении используют сленговые выражения, сокращенные слова, зачастую заменяя живую, культурную речь мимикой и жестами. Такие дети затрудняются в создании самостоятельных связных устных, а особенно письменных высказываний. Поэтому с уверенностью можно сказать, что проблема культурного общения школьников – одна из самых важных на сегодня. Ведь именно коммуникативная компетентность начнет играть основополагающую роль, помогая в профессиональной подготовке и трудовой деятельности.

Итак, важность развития коммуникативной компетенции младших школьников как средства формирования языковой личности младшего школьника на уроках русского языка, с

одной стороны, и недостаточная разработанность проблемы в методическом аспекте в начальной школе, с другой стороны, определяют актуальность избранной темы.

Способность к общению, то есть способность, позволяющая личности реализовать себя в условиях полиязычного общения, предполагает овладение коммуникативной компетенцией. Рассмотрим это понятие с точки зрения ее структуры и содержания.

Как известно, в условиях многоязычного образования, характерного для современного общества, компетентностный подход является приоритетным в решении проблемы целеполагания. В настоящее время понятие компетенции связано с поисками путей более точного, строгого определения того, как обучаемый владеет языком. Традиционно в научной литературе компетенция рассматривается в терминах знания, умения, навыки. В самом широком смысле под компетенцией (компетенция от лат. *competentis* – способный) понимают совокупность знаний, умений и навыков, которые обеспечивают овладение языком [1, С. 70–71].

Содержание понятия коммуникативной компетенции интенсивно разрабатывается в различных областях науки о языке и отличается разнообразием подходов и определений в силу многоаспектности данного понятия. В самом общем смысле коммуникативную компетенцию можно определить как способность индивида осуществлять коммуникацию в различных сферах и ситуациях общения в соответствии с его потребностями. Иначе под коммуникативной компетенцией понимаются знания, умения и навыки, необходимые для эффективного общения [2, С. 17–20]. Большинство исследователей придерживаются приблизительно такого же мнения: так, коммуникативная компетенция понимается как сложный ансамбль знаний, умений и навыков, который позволяет субъекту общения получать и добывать информацию, действовать и взаимодействовать с другими субъектами в определенной культурной среде / Сафонова В. В., Халеева И. И., Бим И. Л., Муаран С., Хаймс Д., Бахман Л. Ф. Сходно с предыдущими и определение, согласно которому под коммуникативной компетенцией подразумеваются «знания, умения, навыки, необходимые для понимания чужих и порождения собственных программ речевого поведения, адекватного целям, сферам, обстановке общения» [1, С. 70–71]. Коммуникативная компетенция предполагает усвоение речеведческих знаний, то есть знаний, связанных с лингвистикой речи, использование средств

языка для целей общения с учетом речевых условий, владение разновидностями речи, навыками анализа текста... [1, С. 71].

Согласно приведенным определениям, коммуникативная компетенция включает в себя:

- Наличие определенных знаний языка и теоретических сведений о нем;
- Умение соотносить языковые средства с задачами, целями и условиями общения, то есть с ситуацией;
- Умение организовать речевое общение с учетом социальных норм поведения;

Владение национально обусловленной спецификой употребления языковых средств. Такое понимание коммуникативной компетенции отражает специфические характеристики этого понятия – адекватность (соответствие) и приемлемость высказывания в условиях реальной коммуникации [3, С. 140–141].

Как видно, понятие коммуникативной компетенции является довольно объемным, представляющим собой единство различных компонентов – лингвистического и социального, связь определенного объема лингвистических и социальных знаний с умениями и навыками общения. Такие объемные характеристики позволили некоторым исследователям представить коммуникативную компетенцию как «мультилингвальную компетенцию», состоящую из «частичных компетенций», представляющую собой единую конфигурацию знаний, умений и навыков в области нескольких языков и разных культур [4, С. 55]. Согласно такой точке зрения, многоязычная и поликультурная компетенция не представляет собой простого соположения нескольких моноязычных компетенций. Она состоит из частичных компетенций, способных к постоянному взаимодействию, взаимообогащению и развитию [4, С. 19]. Мы согласны с таким мнением и считаем, что структура коммуникативной компетенции сложна: она состоит из различных элементов – частичных компетенций, взаимодействующих друг с другом внутри единой многоязычной коммуникативной компетенции, что позволяет при общей сбалансированности целей уделять разное внимание элементам компетенции в расчете на действие явления переноса.

Исходя из сказанного, в качестве составляющих коммуникативной компетенции выступают, на наш взгляд, лингвистическая, речевая, лингвокультурологическая, когнитивная компетенции, являющиеся тесно взаимодействующими областями,

имеющими основой познавательную (когнитивную) сферу сознания человека. При этом познавательная (когнитивная) компетенция является исключительной посреднической сферой, основой для развития и функционирования всех элементов коммуникативной компетенции. «Доля» каждой компетенции различна в зависимости от различных факторов. Рассмотрим кратко каждую из указанных компетенций.

В наиболее широком смысле под лингвистической компетенцией понимается, во-первых, знание единиц языка и правил их соединения, умение ими пользоваться и, во-вторых, знание о языке, его системе и структуре [3, С. 82]. В таком случае лингвистическая компетенция - это сумма лингвистических знаний, понимание системы языка, осознание ее особенностей [1, С. 70]. Следовательно, лингвистическая компетенция определяется как «совокупность специальных (лингвистических и учебно-языковых) и метапредметных знаний, умений, навыков, способов деятельности и ценностных ориентаций...» [5, С. 136]. Таким образом, лингвистическая компетенция понимается как совокупность лингвистических знаний, включающих в себя сведения о языке как общественном явлении и развивающейся системе; комплекс лингвистических понятий и знаний, формируемых на их основе; систему учебно-языковых умений, навыков и способов познавательной деятельности. При формировании лингвистической компетенции объектом научного изучения выступает язык как системно-структурное образование, она предусматривает углубление знаний о:

- лингвистике как науке;
- языке как многофункциональной развивающейся системе;
- взаимосвязи основных единиц и уровней языка;
- языковой норме, ее функциях;
- основных формах существования национального языка;
- функционально-стилистической системе языка [1, С. 19] .

Вероятно, такая трактовка лингвистической компетенции вполне допустима при исследованиях, в которых объектом изучения является язык как системно-структурное образование, а также применительно к языковому образованию. В условиях же активизации полиязычия, политических и экономических контактов между государствами повышается прагматическая значимость владения языками, основной целью субъекта общения является формирование коммуникативной компетенции, в составе которой

можно выделить языковую компетенцию, предусматривающую овладение языком как средством общения. В таком случае языковая компетенция синонимична речевой, она предусматривает освоение системы языка, формирование умений им пользоваться.

Овладение языком как средством общения соответственно должно включать:

- обучение средствам языка;
- обучение частноречевым (орфоэпическим, акцентологическим, лексическим, грамматическим) навыкам и умениям;
- обучение речевым навыкам и умениям (в различных видах речевой деятельности);
- обучение коммуникативным навыкам и умениям общения на языке, что предусматривает организацию речевого общения в соответствии с социальными нормами речевого поведения [3, С. 141].

Все перечисленные виды умений и навыков должны формироваться во взаимной связи, в неразрывном единстве, при этом базой являются языковые средства, вершиной – коммуникативные умения и навыки.

Таким образом, важнейшими составными элементами коммуникативной компетенции являются лингвистическая, языковая (речевая), когнитивная и лингвокультурологическая компетенции. Под лингвистической компетенцией подразумевается совокупность лингвистических знаний, сумма знаний о языке как о системно-структурном образовании, его устройстве и функционировании; языковая (речевая) компетенция понимается как освоение системы языка, овладение языком как средством общения; когнитивная компетенция подразумевает формирование умений, навыков и способов познавательной деятельности, развитие интеллектуальных способностей, способности к саморазвитию, стремление к самосовершенствованию. Под лингвокультурологической компетенцией как составной части коммуникативной компетенции в самом общем виде подразумевается система знаний о культуре, воплощенная в определенном национальном языке [6, С. 82].

Итак, коммуникативная компетенция может быть представлена в виде мультилингвальной компетенции, состоящей из ряда частичных компетенций.

Таблица 1 – Структура коммуникативной компетенции

Вид компетенции	Содержание
Лингвистическая компетенция	– совокупность лингвистических знаний; – понимание системы языка, осознание ее системно-структурных особенностей
Языковая (речевая) компетенция	– освоение системы языка; – овладение языком как средством общения; – совершенствование частноречевых и речевых умений и навыков; – формирование коммуникативных умений и навыков в различных сферах общения
Когнитивная компетенция	– развитие интеллектуальных и познавательных способностей, способности к саморазвитию
Лингвокультурологическая компетенция	Система знаний о культуре, воплощенная в определенном национальном языке

Таким образом, все указанные виды компетенций, выступая в виде элементов коммуникативной компетенции, принимают участие в формировании языковой личности младшего школьника. Коммуникативная компетенция, включающая в себя обозначенные компетенции в своем составе, позволяет личности, владеющей ею, осуществлять успешное дальнейшее обучение, самообразование и социализацию, что ведет к наиболее верному осознанию своего места в обществе, жизненных ориентиров и перспектив.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Быстрова, Е. А. Компетентный носитель языка // Народное образование. – 4. – 1999. – С.70–71.
- 2 Митрофанова, О. Д., Костомаров, В. Г. Методика преподавания русского языка как иностранного. – М., 1990. – 230 с.
- 3 Что значит знать язык и владеть им // Шанский Н. М., Резниченко И. Л., Кудрявцева Т. С. и др. – Л. : Просвещение, 1989. – 192 с.
- 4 Щепилова, А. В. Коммуникативно-когнитивный подход к обучению французскому языку как второму иностранному. Теоретические основы. – Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук в виде монографии. – М., 2003. – 55 с.
- 5 Черепанова, Л. В. Лингвистическая компетенция – понятие современной лингводидактики // Материалы международной

научно-практической конференции «Филологическое образование в школе: проблемы и перспективы». – М. : ИОСО РАО. – 2003. – 160 с.
6 Воробьев, В. В. Лингвокультурология (теория и методы). – М. : Изд-во РУДН. – 1997. – 331 с.

ОТБАСЫНДА МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС

ЖАРЫМБЕТ А.
студент, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ.
АЛБЫТОВА Н. П.
п.ғ.к., профессор, ӘП ӨӨТ кафедрасы,
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

Бүгінгі таңда балалардың өмір сүру ортасымен қарым-қатынасқа түсе білу дағдыларын дұрыс жолға қою басты міндеттерден саналады. Осы тұрғыдан келгенде отбасының әлеуметтік міндеті артып отыр. Өйткені баланың болашағы, білімділігі, мінез-құлқы отбасында негізі қаланған қарым-қатынас моделіне тікелей байланысты.

Қоғамның бүгінгі жағдайында бала тәрбиесін отбасынан бастап қолға алуәлемдік, мемлекеттік міндет ретінде қаралып, түрлі деңгейдегі нормативтік-құқықтық тұрғыда қарастырылады. Мәселен, Қазақстан Республикасы Заңының 27-бабында: «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың етене құқығы, әрі міндеті» дей келе, бала тәрбиесі ата-ананың басты міндеті екендігі нақты белгіленген [1].

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған Мемлекеттік Бағдарламасында «Білім беру ұйымдарының оқу-тәрбие процесінде отбасы құндылықтары мен отбасы институтының маңыздылығы дәріптелетін болады. Zhastar KZ жобасы шеңберінде «Ата-аналар мектебі» бастамасын іске асыру жалғасады, отбасылық тәрбие мәселелерінде психологтардың, сынып жетекшілерінің және директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасарларының біліктілігін арттыру енгізіледі. Білім беру ұйымдарында «Жастар мен жасөспірімдердің репродуктивті денсаулығын және қауіпсіз мінез-құлқын қорғау», «Аналар мектебі», «Әкелер мектебі» жобалары енгізілетін болады ...» – деп қоғамдағы отбасының жауапкерлігін, отбасы мәдениетін көтеру қарастырылған [2].

Ал, Қазақстан қабылданған «Баланың құқығы туралы конвенцияда»: «Бала толық және үйлесімді дамуы үшін, ол мейірім мен өзара түсіністігі бар, қызығушылыққа көп көңіл бөлетін бақытты ахуалдық ортасы бар отбасында өсуі қажет» деп көрсетілген [3].

Әлеуметтік ортамен қарым-қатынастың мәні, баланы отбасында дұрыс қарым-қатынасқа баулу мәселелері ұлы ғұламалар Әл-Фараби, Ж. Баласағұн, Х. Дулати, М. Қашқари, А. Яссауи шығармаларынан бастау алған. Ж. Баласағұнның тәрбие туралы толғаныстардан тұратын «Құтты білік» поэмасында әке мен шешенің өзара ілтипатын, қамқорлығын, ағайын-туыс, ұл-қызға деген сыйластығын көріп өскен ұрпақтың өздері де берік отбасы іргесін қалайтыны баяндалады [4]. Сондай-ақ, А. Құнанбаев, Ы. Алтынсарин, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, М. Дулатов т.б. сынды қазақ зиялылары өз еңбектерінде отбасы, оның бала тәрбиесіндегі жауапкершілігі мен міндеттерін, баланы терең тамырлы тәрбиемен қатар заманауи тәрбиеге баулуды жан-жақты талқылап, елге ұсынып отырған [5].

Педагог Ы. Алтынсариннің «Балаға берілген тәрбие – ата-анасын, туған туысын, жолдасын сыйлауға үйретуден басталады» деген ой-тұжырымында жоғары адамгершілік қасиеттер, қоғамдағы нормаларды меңгеру отбасындағы ізгілікті қарым-қатынастарды орнықтыру мақсатын ұстанатындығын аңғартады.

Ұлы Абай шығармаларында тәрбие, оның қоғамдағы мәнін тиянақтай келіп, «Адам бол» өсиетін қалдырған.

Өсіресе, бала тәрбиесіндегі отбасының баға жетпес орнын педагогика ғылымында А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинский, Я. А. Коменский, К. Д. Ушинский және т.б. педагогика классиктері әр қырынан зерттеген. Я. А. Коменский тәрбие негізі ретінде отбасын бөліп қарастырып, оны білім беру жүйесінің алғашқы сатысы «Ана мектебі» деп көрсетеді. К. Д. Ушинский: «Адамның жеке басы баланың қалыптасуына және дамуына әсер ете алады, мінезді қалыптастыру үшін де мінезбен әсер ету керек» – деп баланы тәрбиелеуде ата-ананың дағдылары, мінез-құлқы, іс-әрекеттері үлгі болатындығын қатаң ескертеді [6].

Қазіргі таңда отбасы тәрбиесі, оның тәрбиелік мүмкіндіктері Қ. Б. Жарықбаев, Қ. Р. Қоянбаев, Р. К. Төлеубекова, Е. Сағындықұлы, С. Кенжеахметұлы, Қ. Т. Әтемова, К. К. Оразбекова, Қ. Жақыпов, Ф. Н. Жұмабекова және т.б. сияқты ғалымдардың арнайы зерттеу объектісіне, шығармашылық қызметіне айналып отыр.

Адамның дамуында бір-біріне байланысты екі өзек байқалады, оның бірі - биологиялық, екіншісі – әлеуметтік. Осы бағыттар адамның дүниеге келген күнінен бастап оның дамуы мен қалыптасуында көрініс бере бастайды. Адам туылғанда тек биологиялық тіршілік иесі болып танылады, жеке тұлғалыққа жету әлі ерте. Биологиялық нышандар мен қасиеттердің дамуы адамның өмір бойы мүшелік пісіп жетілуі және қалыптасуы процесінің сипатын көрсетіп отырады. Адамның биологиялық кемелдену және өзгеру процесі, оның дамуының жастық сатылары мен мінез-құлығында көрініп, осыдан балалық, жасөспірімділік, ересектік және қариялық табиғи бітістерін ажыратамыз. Бірақ адамның табиғи дамуы көпсанды әрі сан алуан әлеуметтік салалар мен қасиеттерді қабылдауымен тығыз байланыста бірге дамып барады, бұл адамды қоғамдық тіршілік иесі ретінде сипаттайды. Мысалы, нәрестенің жақын адамдарды танып, күлімсіреуі, кейін тілге келуі, тік жүру қабілетін игеруі, үйдегі және көпшілік арасындағы қалыптары, еңбектеуі және т.б. өсе келе ол білім игереді, моральдық қалыптар мен ерекшеліктерді орындайды, әртүрлі жұмыс істеуге ептіліктер мен дағдыларды қалып-тастырады және олардың барлығы да өмір барысында адамда пайда болып, дамып отырады.

Сонымен, адам баласы тұлға ретінде өмір сүру барысында өзінің қоғамдық мәнін сипаттайтын көптеген әлеуметтік сапалар мен қасиеттерді қалыптастырады әрі дамытады. Міне осыдан, ол ғылымда биоәлеуметтік тұлға, субъект, яғни тарихи-қоғамдық қызмет пен таным иесі деп танылады. Демек, «адам» түсінігі осыдан биологиялық және әлеуметтік (қоғамдық), сапамен қасиеттердің бірлігін білдіреді. Ал «жеке адам» түсінігі тек қана әлеуметтік сапа мен қасиеттерді игерген тұлғаны танумен байланысты. Бұл тұлға қоғамдық тіршілік иесі сипатында көрініп, тіл игеруі, санасы, әртүрлі әдеттерімен ерекше-ленеді. Жеке адамдық қасиетке ие болу, оның табиғи, биологиялық болмысына емес, қоғамдық қасиеттерге тікелей байланысты. Сонымен жеке «адам» дегеніміз адамның қоғамдық сипатын танытып, оның өмір барысында өзіне топтаған әлеуметтік сапалар мен қасиеттер жиынтығын білдіреді. Жеке адамдық сапалар өмір барысында қалыптасқандықтан, олар біреулерде айқын көрініп, басқаларда күнгірттеу болады [7].

С. Л. Рубинштейннің зерттеуі бойынша жеке адам өз қылығы мен іс-әрекетін саналы басқаруға мүмкіндік беретін психикалық даму деңгейімен сипатталады, яғни өз әрекетін ойластыра біліп, жауапкершілікті сезіну қабілетінің болуы; өз бетінше дербес іс-әрекетін жасай білуі – жеке адамның мәнді белгілері.

Белгілі философ-ғалым В. П. Тугаринов жеке адамның сапалық көрсеткіштері ретінде төмендегілерді атайды:

- саналылық;
- жауапкершілік;
- еркіндік;
- жеке басының қадірі;
- даралық; осыларға және қоғамдық белсенділік пен бекіген

саяси-идеялық бағытты қосады.

Жеке адамдық дамудың ықпалды көзі – тәрбие, қоршаған орта, табиғи нышандармен қатар тұрса, ол адам қалыптасуына жетекші фактор.

Жеке адамның дамуындағы өзіндік белсенділіктің маңызы зор. Адам дамуында тәрбиенің ықпалды күш екенін айта отырып, оның қоршаған орта мен нәсілдік әсерлердің енжар объектісі деп тануға болмайды. Бұл процесте жеке адамның өз белсенділігі мен шығармашыл-жасампаздық іс-әрекетінің маңыздылығын ескеру қажет. Жеке адам дамуы мен қалыптасуында ықпал жасаушы әсерлер екі топқа бөлінеді: ішкі және сыртқы. Қоршаған орта және тәрбие – сыртқы әсерлер: табиғи икемділік пен құмарлықтар.

Сыртқы тәрбие орта әсерлерінен пайда болатын сезімдер мен толғаныстардың жиынтығы – ішкі әсерлерге жатады. Жеке адамның дамуы мен қалыптасуы осы екі фактордың байланысынан болады. Тәрбие адамның ішкі жан дүниесіне ұнамды қозғау салып, (өзіне бағдарланған) өзіндік өңдеу белсенділігін арттыра алса ғана, адам өз дамуындағы қызметін орныдай алғаны. Демек, тәрбие процесі, әсіресе баланың отбасындағы қарым-қатынас балалардың эмоционалдық-психологиялық дамуында басты фактор деп қарауға болады. Демек, осы педагогикалық сипаттағы үдеріске тікелей ықпал ететін отбасы мүшелері (ата-ана, ата-мен әже, отбасының өзге де ересек мүшелері) балалармен қарым-қатынаста басшылыққа алатын ғылыми негізделген белгілі бір педагогикалық-психологиялық қағидаларды білуі шарт.

Қазіргі ғылыми педагогика тәрбиелеу жүйесінде негізінен төмендегідей қағидаларды ұстанады:

- тәрбиенің қоғамдық бағытта болуы;
- тәрбиенің өмірмен, еңбекпен байланысы;
- тәрбиеде дұрыстыққа арқа сүйеу;
- тәрбие гуманизациясы;
- тәрбиеге тұлғалық тұрғыдан қарау;
- тәрбиелік ықпалдардың бірлігі.

Ата-ана өздерін тәрбие билігінің жалғыз иегері деп ұғынбай, тәрбиедегі жауапты тұлға ретінде түсінуі керек. Бұл жерде орынсыз талап қою мен қатыгездікті, қамқорлық пен еңбекке деген теріс көзқарасты алмастырудан аулақ болған жөн, өйткені тиімді тәрбие бала мен ересектердің арасындағы байланыс арқылы орнайтын қарым-қатынасқа тәуелді. Әсіресе, бала іс-әрекеті (еңбектік, қоғамдық, ойындық, спорттық) тәрбиелік мәнге ие болуы үшін, ата-ана қоғамдық құнды мотивтерді қалыптастыруды мақсат етулері қажет. Осы мотивтер жоғары парасатты, қоғамдық мәнді болса, онда ұнамды қылықтарға бастау беретін іс-әрекеттің де тәрбиелік сапасы жоғары болады. Әлеуметтік сапаларды жасау процесінде мақсат-бағдарлы тілдестік пен адамгершілік танымы арқылы гуманистік түсінік қалыптастырып, оны саналуан қоғамдық пайдалы іс-әрекетті ұйымдастырумен байланыстыру керек. Сөздік ықпал міндетті түрде пайдалы тәжірибелік істермен бекітілуі қажет, сонымен бірге ол қарым-қатынастағы және басқа адамдармен бірігіп орындалатын іс-әрекеттегі дұрыс әлеуметтік тәжірибелер көрсету арқылы тұжырымдалуы керек.

Қоғамдық процестерге әр адам ерте балалық шақтан араласады. Сондықтан баланы қарым-қатынасқа бағыттайтын адамзаттық тәрбие де жас кезеңде басталады. Әлеуметтік саналарды қалыптастыру кезеңдерінде берілетін білімдердің мектепке дейінгі жастағы балалардың жасы мен даму деңгейіне сәйкестігіне жете көңіл бөлінуі тиіс. Балаларға мектепке дейінгі жаста «сәлемдесу», «ұят», «күрменттеу», «сыйласу», «еңбек ету» т.б. ұғымдарды түсіндіруге нақты мысалдар пайдаланылса, тәжірибе жүзінде дер кезінде дәйектеліп, бекітілсе, онда олар бұл ұғымдарды тез меңгереді. Олар шынайы процестерге қызыға отырып, азаматтық сапалары туралы алғашқы түсінік алады. Адамның тұлға болып қалыптасуы оның қоғамдық және еңбектік қатынастарға жекелей түсуі, әрекетке араласуына тікелей тәуелді. Еңбек адамдағы жағымды сапаларды дамытады, яғни еңбек қарқынды болған сайын тұлғаның әлеуметтену және даму деңгейі жоғарылай түседі. Бұл ата-ананың баламен дұрыс қарым-қатынас орнатуының бірден-бір жолы деуге боларлық. Сондықтан баланы қоғамдық өмірге, әртүрлі пайдалы істерге араластырып, оларға деген жағымды қатынасын қалыптастыру қажет. Еңбекке баулу арқылы қарым-қатынасқа араласа отырып, адамгершілік құлық тәрбиесін алған балалар рухани және дене жағынан қатайып, еңбектің қоғамдық маңызды мотивтерін ұғынады, өзіндік ар-ұят сапаларын түсініп, жетілдіреді.

Сонымен, отбасында мектепке дейінгі жастағы балалармен қарым-қатынастың нәтижелі болуы үшін осы жастағылардың психологиялық ерекшеліктерін білу, сонымен бірге отбасы тәрбиесінде басшылыққа алатын қағидаларды, тәрбиеге ықпал ететін факторларды, іс-әрекет түрлерін өзара байланыста пайдалану сияқты педагогикалық, әлеуметтік педагогикалық ерекшеліктерді білу және өмірде пайдалану қажет деп білеміз. Отбасында баламен қарым-қатынаста оның жарқын болашағына сүйену, тәрбие гуманизациясы, тәрбиелік ықпалдардың бірлігі сияқты оңтайлы қарым-қатынас құру абзал.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы, 1995 ж.
- 2 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған Мемлекеттік Бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы.
- 3 Баланың құқығы туралы конвенция. Алматы, 1999 ж.
- 4 Ахметов, Т. Ә. Жүсіп Баласағұнидің тәлім-тәрбиелік идеялары: пед. ғыл. канд. автореф. :13.00.01. – Астана, 2003. – 27 б.
- 5 Жұмабаев, М. Шығармалар : Үштомдық. – Алматы : «Білім», 1995. – Т. 1. – 256 б.
- 6 Кукушкин, В. С. Теория и методика воспитательной работы / Учебное пособие. -Р-на Дону: «МарТ», 2002. – С. 216.
- 7 Сәбет Бап-Баба. Жантану негіздері. – Алматы : «Дөнекер», – 2002. – 237 б.

ДАМУЫНДА АУЫТҚУЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЕРЕКШІЛІГІ

ЖҰМАБЕК А. Т.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Елімізде сау балалар мен қатар дамуында ауытқушылық балалар да бар. Олар қоғамда ерекше орын алуда. Олар көбінесе ата-анаман бала арасында қиыншылықтар туғызады. Қалыпты баланы тәрбиелеп отырған отбасымен салыстырғанда ерекше баланы тәрбиелеп отырған отбасы үлкен қиыншылықтарға кездеседі. Отбасы мәселесіне

арналған әдебиеттерді талдау нәтижесінде қалыпты отбасының негізгі қызметтерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- 1 Бала туу және тәрбиелеу.
 - 2 Ұрпақтар арасында байланысты жүзеге асыру, отбасы дәстүрі мен құндылықтарын сақтап балаларға табыс ету.
 - 3 Сүйіспеншілік және жылу, эмоциялы қолдау және психологиялық жайлылық қажеттіліктерді қанағаттандыру.
 - 4 Барлық отбасы мүшелерінің жеке тұлғалық дамуына жағдай жасау.
 - 5 Жақын адамдармен қарым-қатынас қажеттіліктерін қанағаттандыру.
 - 6 Әке не шеше болу, балалармен қарым-қатынас жасау, тәрбиелеу сияқты жеке қажеттіліктерді қанағаттандыру.
 - 7 Отбасы мүшелерінің денсаулығын сақтау.
 - 8 Дамуында кемшілігі бар баланың дүниеге келуі отбасы ішіндегі қарым-қатынас, сонымен қатар қоршаған әлеуметпен қарым-қатынастың бұзылуына әкеледі.
 - 9 Бұзылу себептері: ерекше баланың психологиялық ерекшелігі және отбасы мүшелерінің ұзақ уақыт стресс әсерінде болуымен байланысты. Мұндай отбасында сапалық өзгерістер келесі деңгейлерде көрінеді: психологиялық, әлеуметтік және соматикалық.
- Дамуында ауытқушылығы бар баланың дүниеге келуі ата-ана үшін үлкен қасірет. Басқалардан өзгеше ерекше баланың дүниеге келуі ананы үлкен күйзеліске ұшыратады. Бұл күйзеліс ұзаққа созылып ата-аналардың психикасына деформациялы әсер етіп, отбасындағы қалыптасқан тыныс-тіршілік тәртібін жарақаттайтын жедел өзгеріс әкеледі. Қалыптасқан отбасы ішілік қарым-қатынас стилі деформацияланады.
- Отбасы тіршілік әрекетін қамтамасыз ету, балаларды оқыту, тәрбиелеу мәселесін әйел адам арқалайды. Ер адам-әке көбіне отбасының экономикалық базасын қамтамасыз етеді. Ер адам өзінің күнделікті әлеуметтік ортасы мен қызметінде қалады. Жұмыста болғандықтан ер адамның психикасы көп жарақат алмайды. Әйел адам үшін күйзелістің эмоциялық әсері ерекше. Дүниеге ерекше баланың келгеніне өзін-өзі кінәлап қайғырады [1, 31 б.].
- Көп әйелдер истерия және депрессиялы күй кешеді. Олар өздерін жалғыз қалғандай, өмірдің ешбір мән-мағынасы қалмағандай сезінеді. Аналар мүгедек баламен үнемі бірге болады. Көптеген әйелдердің психикалық тонусы, өзін-өзі бағалауы төмендейді. Жеке

шығармашылық жоспарын іске асыру мүмкіншілігі жоғалып, әйел ретінде өзіне-өзі көңіл бөлуі жоғалады.

Дамуында ауытқушылығы бар бала дүниеге келіп, отбасы әр түрлі қиыншылықтар әсерінен қарым-қатынас шеңбері кішірейіп, олар қарым-қатынасқа ерекше талғампаз болады. Ерекше баланың дамуы және жағдай ерекшелігіне байланысты таныс тіпті туыстармен қарым-қатынасы азаяды (ұялу, қорқыныш әсерінен). Бұл сын ерекше баланың ата-анасының қарым-қатынасын да өзгертеді. Дамуында ауытқушылығы бар бала дүниеге келгеннен кейін ерлі-зайыптылар ажырасып кетеді. Қалыптасқан жаңа жағдай ерлі-зайыптылардың бір-біріне сезімінің шынайылығын тексеру сыны деуге болады. Мұндай қиындықтар кейбір отбасын біріктіреді. Бұл себептерге байланысты ананың жалғыз өзі ерекше баланы тәрбиелеуі және гинетикалық (ата-аналардың тағы да аномальді баланың дүниеге келуінен қорқу) көптеген отбасылар бала туудан бас тартады. Мұндай отбасында мүгедек бала жалғыз бала болады. Отбасында бір-екі дені сау бала бірінші туылып, мүгедек бала кенже туылған жағдайда отбасының психологиялық жағдайын қалыпқа келтіруге мүмкіндік бар. Көп аналар ерекше бала дүниеге келген соң өзінің жұмысын тастайды, табысын жоғалтады, әйел күйеуіне тәуелді болады. Кейбір аналар дамуында күрделі ауытқушылығы бар баланы тәрбиелей отыра, ол баланы оқыту, дамыту үшін қосымша арнайы білім алып, ол білімін баласын оқыту және дамытуға пайдалануға ұмтылыс жасап жатады.

Дамуында ауытқуы бар балалардың ұсақ қол қимылдарын дамыту, тіл байлығын байыту, сонымен бірге баланың логикалық ойлау, есте сақтау, қабылдау қабілеттерін дамыту мақсатында көптеген ойын түрлерін сабақтарда пайдалануға болады. Психолог, педагог, тәрбиеші, ата-ана тығыз байланыста болған жағдайда баламен жүргізілетін жұмыс нәтижелі болады, яғни баланың өз-өзіне деген сенімділігін арттыру арқылы түзете дамыту жұмыстарын жүргізу тиімді. Дамуында ауытқуы бар баламен жүргізілетін жұмыстар жүйелі түрде ұйымдастыру керек. Таным қабілеті бірнеше кезеңдерден өтеді. Дамуында ауытқуы бар балалардың таным ерекшеліктерін ескере отырып үш топқа бөліп қарастырады:

1 Бұл ойлау қабілетінің дамуы қалыпты болғанымен танымдық қабілетінің төмендігін көрсетедін балалар;

2 Бұл танымдық қабілеті және тапсырманы орындау белсенділігі бірқалыпсыз балалар;

3 Танымдық қабілетінің дамудан тыс қалған тапсырманы орындау деңгейі өте төмен. Танымдық қабілет (түйсік, қабылдау, зейін,

ойлау, сөйлеу т.б.) дамуымен бірге баланың психикалық қасиеттері қалыптасады. Осыған байланысты ойлаудың қабылдағыштық, бақылағыштық, білуге құштарлық тапқырлық, өзденімпаздық сияқты жағымды, болымды жақтары жетіле түседі. Балалар өздерінің қимылдық әрекеттерін бағдарлай да, бақылай да алмайды. Көп жағдайда моториканың бұзылуы, сондай – ақ, қабылдау, зейін, есте сақтау, ойлау операцияларының бұзылулары жиі кездеседі. Қимылдың жетіспеушілігінде – тактиль мен кинестетикалық түйсінулерінің бұзылыстары орын алады. Кеңісті бағдарлауының функцияларының бұзылысы да бар. Дамуында ауытқуы бар баланы дамыту барысында жұмыс нәтижелі болу үшін, әр баланың физиологиялық, психологиялық, жас ерекшеліктерін ескере отырып, жеке тұлғаны дамыту жұмыстарын дұрыс және тиімді ұйымдастыру болып табылады. Бірінші кезекте оқуға деген жағымды түрткі қалыптастырып, жақын эмоционалды көріністерді тудыратын, ой-өрісін кеңейтетін материал алынады. Дамуы баяу балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру, оқу материалын жай бөліп қоймай, керісінше жалпы дамуға бағытталған жаңа бағдарлама (баланың қоршаған ортаға бейімделуі, мінез-құлық ерекшеліктері, өзін-өзі төмен бағалауы, қоршаған ортаға сенбеушілікпен қарауы, өз күшіне деген сенімсіздігі, белсенділігі төмен) құруды талап етеді. Қазіргі кезде қоғам дарынды, қабілетті адамдарды қажет етеді. Жеке тұлғаның рухани өсуіне психологиялық-педагогикалық жағдай жасай отырып, өз ортасында және өзге ұжымда өзін еркін сезіне алуға тәрбиелеу, өзіне-өзі сенімді, жауапкершілік қасиетті сіңірген тұлға ретінде қалыптастыру [2, 22 б.].

Баланың дүниеге ерекше болып келуі оның анасында әр түрлі аурулардың пайда болуына себепші болады. Психологиялық тізбек пайда болады: баланың ауруы анасында психогенді күйзеліс туғызады, ол анасында соматикалық және психикалық аурулардың пайда болуына жағдай жасайды. Аналар көбіне артериялық қысымның өзгеруіне, ұйқысыздық, өте жиі бас ауруына, терморегуляциялық бұзылуына шағымданады. Бала өскен сайын, психогенді жағдай ұзаққа созылғандықтан денсаулықтың бұзылуы жалғасады. Етеккірдің бұзылуы, климакстың ерте басалуы, өте жиі аллергия және суық тиіп ауру, эндокринологиялық аурулар, шаштың ерте ағаруы, жүрек-қан тамыр ауруларына шалдығу байқалады.

Ата-аналар баланың орындай алатын әрекеттерін өздері орындап, оның өзіне-өзі қызмет ету дағдысының дамуына кедергі келтіреді. Баланы жылыжайдағы өсімдік іспетті баптайды. Дамуында

ауытқушылығы бар бала отбасы мүшелерінің арасында тәрбие құралын қолдануда келіспеушілікке әкеп соқтыруы мүмкін. Ата-ана балаға қатаң талап қойып, ал ата-әжесі жұмсақ позицияны ұстанып балаға ойына келгенін істеуге рұқсат етуі мүмкін. Балаға үнемі қысым түседі. Ата-анасы үнемі баланың мүмкіншілігі жетпейтін талаптар қояды. Бұл модельге ата-анасының өте жоғары әлеуметтік статусының болуы жатады. Олар баланың мүмкіншілігін үнемі жоғарлатады, өздерінің авторитарлық күші арқылы балада әлеуметтік дағдыларды дамытуға талпынады. Көптеген ата-ана балаға науқас адамға қарағандай қарайды. Баланың өз-өзіне көз қарасы да сондай болады. Өзін ешбір жағдайға икемделе алмайтын әлсіз адам ретінде сезінеді. Ата-ананың бала проблемасына түбегейлі сіңіп кетуі, өзінің сүйікті жұмысын тастауы, өзінің жеке қызығушылықтарын ұмытуы. Бұл модель көбіне әлеуметтік статусы төмен отбасына сәйкес (нашақорлар, ішкілікке салынғандар). Ата-ана балаға мүлде қарамайды. Баланың күн тәртібін ешкім қадағаламайды. Әлеуметтік деңгейі төмен және жоғары отбасында да болуы мүмкін. Көбіне баладан теріс айналу әкелерде жиі кездеседі. Егер анасы баладан теріс айналса, ол оның әлі аналық сезімінің қалыптаспағандығымен түсіндіріледі [3, 19 б.].

Қоғамда дамуында ауытқу бар балалар мектепке де бара береді тек топқа бөлінеді. Мектеп жасындағы кейбір балалар (1 топ) басқаруға көнеді, жақын адамдармен арадағы әрекеті бағытталған түрде өтеді, сөздік өтініштерді орындай бастайды, болып жатқан жағдайларға қызығушылық байқалады, сөйлеу тілі пайда болады да, өз қалауын білдіру үшін жеке сөздермен сөз тіркестерін пайдалана бастайды. 2 топ балаларында мектептегі оқу үшін қажетті мүмкіндіктері үлкен болады.

Кейбіреулері бастапқы кезде бейімделуге қарсы тәртіпті көрсетуі мүмкін, бірақ аз уақыт өткен соң мектеп өмірінің жалпы стереотипі пайда бола бастайды да оны бұлжытпай орындайды.

3-топ балаларының мектеп өміріне бейімделу немесе оқу материалын меңгеруіне байланысты проблемалар болмайды. Бірақ қиындық баланың тәртібінде туындайды. Оқуда жеткен жоғары нәтижелері, мұғалімнің қойған жоғары бағасы мен мақтауын уәж еткен бала, одан тек өзіне көңіл аударуды талап етеді, онымен үнемі өз қызығушылығы тақырыбында ғана сөйлескенді қалайды. Мұндай бала үнемі бірінші болғанды, барлық сұрақтарға өзі жауап бергенді қалайды, қарсылыққа төзбейді.

4-топ балалары тежелудің жоғарлығына, тез қажып, шаршағанына, жылдам ренжігіштігіне қарай оқуда қиындықтарға

кездеседі. Бұларда айтылған сөзді түсінудегі қиындықтар, нұсқауды қабылдау мен материалды меңгерудің баяулығы байқалып, мұғалім көмегін қолдауын қажет етеді. Бұларды ПДТ бағдарламасы бойынша оқыту ұсынылады [4, 223 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Айтбаева, М. Н. Қиын оқушыларды тәрбиелеу жолдары / Ізденіс. № 6. Алматы, 2015. – 31–34 б.
- 2 Алиманова, С. Р. Қиын оқушылар деген кімдер? / Ұлағат. – № 1. Алматы, 2012. – 22–23 б.
- 3 Бекибаева, С. Ф. Қиын балалармен жұмыс. Қазақ тілі мен әдебиеті.-№4. Алматы, 2012. – 18–19 б.
- 4 Мастюкова, Е. М. Ребенок с отклонениями в развитии: Ранняя диагностика и коррекция. – М. : Медицина. 2006. – 723 с.

ОТБАСЫНДАҒЫ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛА МӘСЕЛЕСІН ШЕШУДЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІСТЕР

КЕНЕС Ш. М.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Қазіргі замандағы өмір сүру жағдайында бәрінен бұрын отбасы зардап шегеді. Қалыптасқан адамгершілік және этикалық нормалар, отбасы дәстүрлерін әлсіретеді. Оның экономикалық тұрғыдан жеткіліксіз қорғалуының салдарынан, отбасындағы шиеленіскен жайлар арта түседі. Осының барлығы отбасының тәрбиелік әлеуетін төмендетеді, ал отбасы мәселесі бүлдіршіннің дүниеге келу жағдайында, оның сауықтыру және әлеуметтендірудегі алатын рөлі маңызсыз болып қалады. Сондықтан да, отбасында даму мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеп отырған ата-аналарға тиісті әдістемелік көмек көрсету дефектологтардың, логопедтердің, психологтардың негізгі мақсаттарының бірі болып табылады.

Мүмкіндігі шектеулі бүлдіршіндерді үйде тәрбиелеу, көп жағдайда, ата-аналардың осы қызметке қалай қарайтыны туралы және өз балаларын тәрбиелеуде, әлеуметтік міндет іспетті жауаптылықпен қарауды қаншалықты түйсінетінімен белгіленеді [1, 43 б.].

А. С. Макаренко, баланы отбасында тәрбиелеу – ол тек қана, ата-аналардың жеке басының жұмысы ғана емес, сонымен қатар,

қоғамға тікелей шыға алатын процесс деген ойды дамытқан. Мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеумен байланыстырылғанның барлығы да, бүлдіршіндерді қалыпты жағдайда тәрбиелеудегі жағдайлармен қамтамасыз етуге қарағанда, педагогикалық және сондай-ақ, материалдық қатынаста алып қарағанда, әрқашанда күрделірек болады. Мүмкіндіктері шектеулі балалары бар отбасында, білімін арттыру, ата-аналардың кәсіби және мәдени белсенділігін арттыру қажет екендігі талап етіледі. Ата-аналардың өздері және балаларының ішкі жан-дүниесін байытуға және рухани өмірінің дамуына әкеп соқтыратын, балалардың бос уақыты неғұрлым қанығулы болатын орта қажет, ал жасампаз творчестволық қызметі, өз кезегінде, отбасының бірігіп ынтымақтасуына ықпал жасап, балаларды мәдениетке кірістіруге мүмкіндіктер жасайды. Ұстаздық және тәрбиелік қызметтің бір аясындағы белсенділік пен табыстылық, басқаларына (ұстаздық, тәрбиелік) оң әсер беріп, ата-аналардың ұстаздық мәдениетінің артуына ықпал жасайтын болады [2, 137 б.].

Атап айтқанда, мүмкіндіктері шектеулі бүлдіршіні бар отбасында, мүмкіндігі шектеулі баланың мінез-құлқының сипатын, сенімдерін, өмірге деген көзқарасын, дүниетанымын қалыптастыруда, ерекше назар аударуды талап етеді. Осының бәрі, балаға осы күрделі әлемде өмір сүріп, өзін қысылып сезінуді үйренуге, жеке тұлға болып қалыптасуына көмектеседі.

Баланың дамып-жетілуінде бұзылыстар байқалатын отбасында, жиі жағдайда, отбасының барлық мүшелері үшін сынақ болып табылатын ерекше жағдай пайда болады. Ата-аналар өз үміттерін, оның ішінде, өздерінің орындалмаған армандарын жүзеге асыруға байланысты үміттерін балалармен байланыстырады. Мүмкіншілігі шектеулі балалардың тәрбиесі бір-біріне қарама-қарсы екі ұғымнан тұрады. Олардың бірі - ата-анасы баланы жан-жақты материалдық жағынан толық қамтамасыз етеді. Бірақ оның ішкі әлеміне үңіліп, рухани қажеттіліктеріне терең бойлай бермейді. Тіпті кейде баланы жазалайды. Мұндай отбасындағы балалар іштей күйзеліске түседі. Олардың көңіл- күйі түсіп, сенімсіздік пайда болады. Ал психологиялық шеттету баланың зиятына кері әсерін тигізіп, білім деңгейін тежейді. Екінші бір жағдай, ол- баланы шектен тыс қамқорлыққа алу. Ата-аналар бала тәрбиесіне көп көңіл бөліп, өздерін кінәлі сезініп, оны тым бос ұстап еркелетеді. Мұндай атмосферада өскен бала бұйығы келеді, өз-өзіне сенімсіз, әлжуаз болып өседі. Мұндай балалар әлеуметтік даму жағынан түрлі қиындықтарға тап болады [3, 119 б.].

Балаларды тәрбиелеудегі отбасылық әлеуметтендіру дегеніміз бала мен ата-ананың тікелей «жұптасып» өзара қарым-қатынас жасауын ғана білдірмейді. Идентификацияның әсері қарсы рөлдік өзара толықтыру арқылы бейтараптандырылады. Мысалы, ата-ананың екеуі де шаруашылықпен жақсы айналысса, балада мұндай қабілеттің дамымауы мүмкін, себебі баланың көз алдында жақсы үлгі болса да, отбасы баланың осы қабілеттерін қолдауын керек етпейді. Керісінше, шешесі шаруашылықпен айналыспайтын отбасында бұл рөлді қызы жақсы атқарады. Психологиялық қарсылық механизмінің де маңызы зор: еркіндігі шектелген жасөспірімнің дербестікке ұмтылу қабілеті жақсы қалыптасады, ал ештеңеден шектелмеген бала тәуелді болып өседі. Сондықтан баланың нақты қасиеттері, негізінде, ата-анасының қасиеттеріне байланысты болмайды (ұқсастығы жағынан да, айырмасы жағынан да), тәрбиелеудің жеке дістерінен де шықпайды.

Отбасылық тәрбиенің ерекшелігін оның анықтамасынан көруге болады. Отбасылық тәрбие дегеніміз – ата-ананың баласының рухани және дене бітімінің қасиеттерін саналы түрде қалыптастыру үрдісі. Тәрбиелеу әдістерінің түрлі топтамасынан да, оның ерекшеліктерін байқаймыз. Отбасылық тәрбиеде біз келесі әдістерді қолданамыз:

- сендіру;
- тіршілікті ұйымдастыру;
- түзету;
- марапаттау және жазалау;

Сендіру әдісінің басты мақсаты тәрбиеленушілердің саналығын дамытуда, көзқарастар мен пікірлер жүйесінің қалыптасу үрдісін ұйымдастыруда, өзіндік ойлауды дамытуда (ақпараттық, іздестіру, өзара ағарту, дискуссиялық әдістерінің көмегімен).

Тіршілікті ұйымдастыру дегеніміз баланың дене бітімінің, әлеуметтік және рухани қалыпты дамуы үшін ересектердің тиімді жағдай жасауы. Бұл әлеуметтік, шаруашылық тұрмыстық, санитарлық-гигиеналық жағдай, отбасындағы еңбек және рухани атмосфера, ата-ананың білімділік деңгейі.

Түзету дегеніміз – педагогикалық тәсілдердің көмегімен баланың жағымсыз мінезқұлық көріністерін түзету. Марапаттау мен жазалау педагогикалық ынталандыру әдістері, олар баланы қоғамдық пайдалы қызметке итермелей отырып, сонымен бірге жағымсыз мінезқұлық пен әрекеттерді тежейді.

Демократиялық стиль келесі параметрлермен анықталады: ата-ана мен баланың арасындағы тікелей сөзбен қарым-қатынас

жасаудың жоғары деңгейі; баланы отбасы мәселелерін талқылауға тарту; ата-ананың баласына көмек беруге даярлығы.

Қадағалаушы стильде ата-ана баласының әрекеттерін едәуір шектеп отырады: балаға шектеудің мәнін анық түсіндіру, ата-ана мен баланың арасында жаза шаралары жөнінде келіспеушіліктің болмауы.

Тәрбиелеудің демократиялық стилі қолданылатын отбасындағы балалар жетекшілік қабілеттерінің байқалуымен, шабуылдаушылығымен, басқа балаларды қадағалауға ұмтылуымен сипатталады, ал балалардың өзі сырттан қадағалауға қиын көнеді, алайда оларға альтруизм, эмпатия тән емес.

Тәрбиелеудің қадағалаушы стилі қолданылатын балалар көңіш, қорқақ, шабуылдаушы емес болып келеді. Тәрбиелеудің аралас стилі қолданылған балаларға іштей тыну, шабуылдамаушылық, қызығушылықтың болмауы, ойлаудың айрықшылығы, қиялшылық тән емес.

Отандық педагогтар ата-аналық тәрбие стилінің келесідей топтамасын ұсынады: босаң (либералдық), авторитарлық және демократиялық.

Біріншісі қандай да бір қарым-қатынастың жоқтығымен сипатталады: отбасы мүшелерінің бір-бірінен алшақтығы, бөтенденуі, бір-бірінің істері мен сезімдеріне немқұрайлы болуы. Келесі екеуі – авторитарлық және демократиялық стильдер – өзіндік шкала құрайды, оның бір жағында қатаң авторитарлық сипат басым болады, яғни отбасы мүшелерінің шағымдануға жатпайтын, ешкіммен санаспайтын қарым-қатынасы, қатыгездігі, шабылдаушылығы орын алса, екінші бөлігінде – ынтымақтастық, өзара көмек, сезім мен эмоция дамыған мәдениет, сондай-ақ отбасылық одақтың барлық мүшелерінің шын мәніндегі толық тең құқықтылығы орын алатын алқалы демократия. Авторитарлық стиль – баланың отбасында мәңсіздігі мен керексіздігі салдарынан ол ата-анасынан алшақтайды.

Жалпы білім беретін мектепте ұйымдастырылатын педагогикалық үрдіс отбасының педагогикалық үрдіс аясында жүреді. Мектеп оқушылары отбасының педагогикалық үрдісіне қатысатынын және осы үрдістің нәтижесі ата-ананың үрдісті қаншалықты саналы басқаратынына көбірек байланысты болатынын ескере отырып, осы екі педагогикалық үрдіс өзара байланысты деуге болады. Олардың нәтижелері қосылып, не оның тиімділігін арттыра түседі, не бір-біріне қарама-қайшылық тудырады, онда тәрбиелік әсер едәуір төмендейді.

Балалардың екі педагогикалық үрдіске қатысуы отбасындағы тәрбие жұмысының жағдайын білу, ата-ананың педагогикалық

мәдениетін көтеру, отбасындағы педагогикалық үрдістің оң және теріс жақтарын ескере отырып, мектептегі педагогикалық үрдісті жасау қажеттігін туындатады.

Балаларды тәрбиелеудегі әлеуметтендіру дегеніміз – индивидке қоғамның тең құқықты мүшесі ретінде өмір сүруіне мүмкіндік беретін білім, қағидалар мен құндылықтардың жүйесін меңгеруге көмектесетін бүкіл әлеуметтік және психологиялық үрдістер жиынтығы. Оған саналы, қадағаланатын, мақсатты әсер ету (кең мағынада алғанда тәрбиелеу) ғана жатпайды, сонымен бірге жеке тұлғаның қалыптасуына әсер ететін тылсым, кездейсоқ үрдістер де жатады.

Ата-ананың отбасы – әлеуметтендірудің маңызды институты. Алайда қазіргі отбасы бұрынғы кезеңде алған басым рөлін жоғалтты. Бұған жалпы тәрбиенің мәні де, ерекшелігі де, отбасының өзінің өзгеруі де әсер еткен: тұрақтылықтың өзгеруі, баланың аздығы, әкенің дәстүрлі рөлінің әлсіреуі, әйелдердің еңбекпен шұғылдануы және т.б. Отбасындағы қарымқатынас стилі де өзгерді. Авторитарлық тәрбиенің күйреуі ата-ана мен баланың өзара қарымқатынасын жұмсартып, жақындатып, екі жаққа да жекеше әрі эмоционалдық тұрғыдан маңыздырақ ете түсті. Қазіргі күні тәрбиелеуде ата-ананың билігі емес, моральдық беделі жөніндегі мәселе маңыздырақ. Күшке сүйенетін билікке қарағанда, ата-ананың моральдық беделін ұстап тұру қиынырақ. Тәрбиелеудегі қарым-қатынасты жекелендіру оның мәнін арттырады, сонымен бірге бұл қатынастарды, әсіресе ата-ананың қарым-қатынас ауқымы мен тандауы кеңейген жасөспірімдік кезеңде нәзіктендіре түседі.

Отбасы баланың тұлға ретінде қалыптасуына, қоғамда алғашқы қадам жасауына жәрдемдесуі тиіс. Мүмкіншілігі шектеулі бала дүниеге келгеннен кейін оның тәрбиесіне отбасының әр бір мүшесі жауапты. Өйткені мұндай балалар отбасына көптеген проблемаларды өзімен бірге ала келеді. Ата-ана балаға қойылған аңғарымды алғаш естіген кезде үрейленіп, қорқыныш сезіміне беріле бастайды. Одан кейін өздерін кінәлі санау басталады. Сондықтан, мұндай отбасылар арнайы педагог мамандардың, соның ішінде дефектолог, психолог, әлеуметтік-педагогтардың көмектеріне зәру. Өйткені мұндай балалар ерекше көңіл бөлуді, арнайы тәрбиелеу мен оқытуды талап етеді. Мүмкіншілігі шектеулі баланың отбасындағы қарым-қатынасын және өзі қатарлас балалармен қарым-қатынасын анықтау, олармен бірдей деңгейде араласуына мүмкіндік туғызу, білім деңгейіне сай оқыту және қоғамның болашақ өз-өзіне сенімді азамат етіп тәрбиелеу үшін педагог мамандар ата-аналармен, әлеуметтік

сала қызметкерлерімен тығыз байланыста болуы керек. Тек осы жағдайда ғана, мүмкіндігі шектелген балалардың өздерін қоғамның толыққанды азаматы ретінде қабылдауына жағдай туатын еді.

Сонымен, дамуында бұзулушылықтарының болуымен балалары бар отбасындағы қарым-қатынастар тұрақты болып тұрмайды. Мүмкіншілігі шектеулі балалардың ата-аналары психологиялық күйді бастан кешіріп, шамалап үйрене бастайды. Ата-аналар түрлі мамандардың, медицина қызметкердерінің, дефектологтардың, психологтардың, әлеуметтік қызметкерлердің көмегіне мұқтаж болады [4, 109 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Елешев, А. К., Жаназарова, З. Ж. Отбасындағы балаларды тәрбиелеу ерекшеліктері// Вестник КазНУ. психология и социология сериясы, № 2 (37) – 2011. – 43–44 б.

2 Заркенова, Л. С., Омарова, Н. Н., Ильясова, Б. И. Арнайы педагогика: Оқу құралы – Алматы: «Эверо», 2016. – 125–142 б.

3 Мухина, В. С. Детская психология. – М., – 1985. – 211 с.

4 Социализация личности: норма и отклонение. – М., – 1996. – 224 с.

АУТИСТ БАЛАЛАРМЕН ТҮЗЕТУ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУДЕ СЕНСОРЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

КИТАПБАЕВА А. Р.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Әрбір ата-ана баласы өмірге келгеннен кейін бала денсаулығының дұрыс болғанын қалайды. Ата-анасы баланың жасаған әрбір қимылына, басқан әрбір қадамын, алғашқы шығарған дыбысына, алғашқы сөзіне қуанады. Әр бала қоршаған ортаның қамқорлығын қажет етеді. Бірақ кейбір балалар қоршаған ортадан алыстап, өз әлемінде өмір сүреді. Олар әр жаңа затқа қызықпайды, оны танып-білуге қызығушылығы болмайды. Осындай балалар қарым-қатынас жасауда, әлеуметтік ортаға бейімделуде, ата-анасымен сөйлесуде қиындықтарға кездеседі. Осындай белгілер арқылы балада аутизмнің немесе оның кейбір белгілерін анықтауға болады.

Елімізде аутизм туралы ақпарат аз, ал онымен күресіп жүргендер көп. Әлем бойынша 67 миллион адам аталған дертпен күресуде, ал Қазақстандықтардың саны мыңнан асып жығылады.

Елімізде аутизм бар балалардың саны күрт өсуде. 2003 жылы 77 бала тіркелген болса, 3 жылдан кейін бала саны 255-ке жеткен, 2010 жылға қарай 326 бала тіркелген. Ал қазіргі таңда балалар аутизмі 1500 жуық баллада байқалған.

Аутизм ми жұмысының бұзылуынан туады. Қазіргі уақытта аутизмнің нақты себептері анық зерттелмеген. Көп ғалымдардың деректері бойынша аутизммен ауырған балалардың себебі орталық жүйке жүйесінің бұзылуы салдарынан болады. Тұқым қуалаушылық фактордың әсері мол екенін көптеген зерттеушілер мойындайды. Сонымен бірге мидың органикалық зақымдалуы да аутист балаларда жиі кездеседі.

Мамандар аутизмнің 300-ге жуық себебін атап отыр. Бірақ нақты тұжырым, дәйекті дәлел жоқ. Ең алғаш аутизм туралы Э. Блейлер, Лео Каннер, О. С. Никольская, Г. Аспергер, А. Ретта, К. С. Лебединская сынды ғалымдар қарастырған. Қазіргі кезеңде аутизмді зерттеу өрісі кеңейіп отыр. Аутизм ¼ бала дамуындағы ауытқушылықтың ауыр түрі, ол әлеуметтік ортамен қарым-қатынастың жоқтығын білдіреді. Симптом ретінде аутизм көптеген психикалық ауруларда кездеседі, бірақ кейбір жағдайларда ерте жастан байқалып, бала дамуына кері әсерін тигізеді. Бұл жағдайды ерте балалық аутизм (ЕБА) синдромы дейді. Ол болса психикалық даму зақымдалуының бір нұсқасы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар бала бойында аутизмнің кейбір клиникалық көріністері байқалса, оны аутистикалық тұлғалық қасиеттер деп атайды. Нақты симптом ретінде 2-3 жасқа қарай қалыптасуы мүмкін [1, 76 б.].

2000 жылы аутизмнің таралуы 10 000 балаға шаққанда 5-тен 26-ға дейінгі жағдайды құрайды деп саналды. 2005 жылы 250–300 жаңа туған нәрестеге орта есеппен аутизмнің бір оқиғасы келді: бұл оқшауланған керендік пен соқырлық бірге алынғандардан, Даун синдромынан, қант диабетінен немесе балалар жасындағы онкологиялық аурулардан жиі. Дүниежүзілік аутизм ұйымының мәліметтері бойынша, 2008 жылы 1 аутизм жағдайы 150 балаға келеді. Осы жылдан бастап Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) проблеманың тереңдігін және қоғам үшін зардаптардың ауырлығын түсіне отырып, 2 сәуірде «аутизм туралы ақпаратты таратудың дүниежүзілік күні» деп жариялады. 2012 жылы Америка Штаттарындағы аурушандықты бақылау орталығы әр 88 балаға

аутизмнің 1 жағдайы туралы орта есеппен баяндайды. Он жыл ішінде аутизмі бар балалар саны 10 есеге өсті. Өсу үрдісі болашақта да сақталады деп есептеледі.

Мұндай балалар туралы ресейлік статистика әлі жоқ. Егер басқа елдер бойынша орташа деректерге сүйенетін болсақ, Қазақстанда 200 мыңға жуық аутикалық бала бар, ал Алматыда – 1200-ден 500-ге дейін. Әдеби деректерге сәйкес, ұлдар қыздарға қарағанда аутизмден 3-4 есе жиі зардап шегеді. «Аутизм» ұғымы өткен ғасырдың ортасында австриялық және американдық педиатр және психиатр Лео Каннермен енгізілді. 1943 жылы үлкен балаларда ұқсас бұзылуларды австриялық ғалым Ганс Аспергер сипаттады, ал 1947 жылы – кеңестік ғалым Самуил Мнухин. Бүгінгі таңда көптеген мамандар алдымен көрінгеннен әлдеқайда ауқымды және күрделі екені түсінікті. Бұл жай ғана психикалық ауытқулар емес, көпфункционалды бұзылыстар, оның негізінде-өртүрлі текті проблемалар: иммунологиялық, неврологиялық, биохимиялық, эндокриндік және т. б.

Қазіргі уақытта аутизмнің нақты себептері анық зерттелмеген. Көп ғалымдардың деректері бойынша, аутизмі бар балалардың себебі орталық жүйке жүйесінің бұзылуы салдарынан болады. Тұқым қуалаушылық фактордың әсері мол екенін көптеген зерттеушілер мойындайды. Сонымен бірге мидың органикалық зақымдалуы да аутист балаларда жиі кездеседі. Тұқым қуалаушылық хромосомалық өзгерістер, зат алмасу өзгерістері, анасы жүкті және туу кезінде алған жаракаттар, нейроинфекциялар, тағы басқа жағдайлар барлығы да жағымсыз әсер ету мүмкіндігі бар.

Түзете-оқыту үрдісінде кешенді түзете-оқыту әдістерін қолдану бала ағзасының компенсаторлы мүмкіндіктерін белсендіріп, ауытқушылықтарды жеңуге, алдын алуға мүмкіндік туғызады.

Қазіргі уақытта балалық ерте шақтағы аутизмді түзетудің әдістемелік негіздері әр түрлі. Жиі кездесетін бихевиористік психологияның негізінде операнттық оқыту (мінез-құлықтық емдеу).

Бұл түзету әдісі АҚШ-та және басқа да елдерде кеңінен тараған. Әдістің негізі қажетті қылықты, әрекетті қалыптастыру үшін сыртқы жағдайларды арнайы қамтамсыз ету, әлеуметтік-тұрмыстық бейімделу, сөйлеу тілін дамыту, оқу немесе еңбек ету дағдыларына үйрету. Бұл әдіс бойынша оқытылған балалардың 50–60 пайызы жалпы мектеп бағдарламасын меңгере алады, кейін орта, жоғары оқу орындарында оқуын жалғастыра алады.

Операнттық оқыту әдістен басқа шет елдерде ТЕАССН атты бағдарлама (Э. Шоплер, Р. Райхлебер), холдинг терапия (М. Уелш)

күнделікті өмір сүру жағдайын қамтамсыз ету арқылы емдеу (К. Китахара) т.б тәжірибеде жиі пайдаланады.

Ресейлік тәжірибеде ең танымал К. С. Лебединская мен О. С. Никольскаяның аутизмді түзетудің кешенді медициналық-психологиялық-педагогикалық әдістемесі. Бұл әдістеменің негізгі ерекшелігі дәрігер, педагог пен психологтардың бірлесе, тығыз байланыста жұмыс жасау. Өткен ғасырдың ортасынан бастап балалық ерте жастағы аутизмді зерттеулер басталуына қарамастан, қазіргі уақытқа дейін арнайы кешенді көмек көрсету жүйесі құрастырылмаған.

Арнайы білім беруде бұл әсердің маңызы зор. Заманауи құралдарды, диагностикалық әдістерді және технологияларды қолдану баланың тек сол кездегі ғана функциясын анықтамай, сол кезде пайда болатын объективті қиындықтарды анықтап, оларды қолжетімді тәсілмен жеңуге көмектеседі.

Сенсорлық интеграция әдістемесін қолдану.

Көп адамдар денесін сезініп, сезімдерін сәйкестендіріп, қоршаған ортаны сол арқылы тануға тырысады. Ал аутизм диагнозы бар балаларға ол қиынға соғады.

Сенсорлы интеграция терапиясы баланың қоршаған орта тітіркендіргіштеріне тым қозып отырғанын немесе қоршаған ортаның аса әсер етпегенін болжап, анықтауға көмектеседі. Осылайша, сенсорлы интеграцияның мақсаты – мидың сенсорлы ақпаратты өңдеуін жүзеге асыру. Сол арқылы бала күнделікті өмірде сол ақпаратты қолдана алады.

Қазіргі уақытта психологияда осы аурудың ерекшелігін нақты түсіну жоқ. РДА генезисі туралы көптеген теориялар бар. Ресей медицина ғылым академиясының РДА жіктеуінен біз оның нұсқалары каншалықты өртүрлі екенін көре аламыз:

- 1 Каннердің ерте инфантильді аутизм синдромы;
- 2 Аспергердің аутистік психопатиясы;
- 3 эндогенді, постприциялық (шизофрения ұстамаларының салдарынан аутизм);
- 4 аутизмнің резиденттік-органикалық нұсқасы;
- 5 хромосомалық абберрация кезіндегі аутизм;
- 6 рет синдромы кезіндегі аутизм;
- 7 белгісіз генезді аутизм. Аутистік бұзылулар спектріне түсетін балалар мен адамдардың саны, әдетте, жалпы белгілермен, яғни тән триаданың болуымен біріктірілген: басқа адамдармен қарым-қатынаста қиындықтар; жаңа және белгілі бір қызығушылықты қабылдаудағы қиындықтар; қайталанатын мінез-құлық суреттері.

Осылайша, аутизм – бұл дамудың жалпы бұзылуы, ол қарапайым адами жүктемелердің көтере алмаушылығымен (барлығы тым қатты және айқын қабылданады), әсіресе басқа адаммен жақын қарым-қатынаста және Я. сезімінің әлсіздігімен сипатталады. Бұл ретте мұндай диагнозы бар балалар, шын мәнінде, қоршаған әлемнен алаңдамайды – қарым-қатынас жасау және түсінікті болу ниеті, әдетте, кәдімгі балаларға қарағанда одан да көп. Барлығының сөйлеуі бұзылған жоқ. Олардың көпшілігі өте жақсы сөйлейді және сақталған, кейде өте жоғары, интеллект [2, 176 б.].

Аутизмді түзетудің бірнеше әдістері бар. Ең көп нәтижеге бір уақытта бірнеше әдістерді қолдана отырып қол жеткізуге болады. Тұжырымдамалық негізін ТЕАССН және АВА әдістемесі құрайды. Осы әдістемелерден басқа пәнотерапия (сенсорлық интеграция және стимуляция) Құм терапиясы, иппотерапия, дельфинотерапия, кинезотерапия және т. б. жатады. Олар аутист бала үшін өте жағымды ынталандыру болуы мүмкін, бірақ ол аутизм аз болмайды.

ТЕАССН әдістемесі (Teaching children with Autism to Mind-Read) ересектер балаға жайлы жеке даму үшін ерекше орта жасауы керек, одан барлық тітіркендіргіш факторларды көрсетеді. Осы жүйе бойынша тәрбиеленетін баланың күні бойы қатаң кестеге бағынады, ол карта-кеңестердің арқасында баланы сіңіреді. Барлық заттарға белгілі бір орын беріледі. Бөлмедегі заттардың жағдайы өзгермейді. Кор-рекциялық сабақтар баланың бейімделуінің және педагогпен байланыс орнатудың ұзақ кезеңін қамтиды. Әрекетке түрту немесе итеруге жол берілмейді.

АВА-мінез-құлықты өзгерту әдістемесі, аутизмнің ауыр түрлері үшін қолайлы. Әрбір іс-әрекет баламен бөлек оқытылады, содан кейін іс-әрекеттер күрделі іс-әрекет жасай отырып, тізбекке қосылады. Ересек адам балаға бастама беруге тырыспайды, оның қызметін қатаң басқарады. Дұрыс әрекеттер автоматизмге дейін бекітіледі, дұрыс емес-қатаң түрде жойылады. Педагог барлық жаңа және жаңа дағдыларды кезең-кезеңмен игеру мен күрделенудің нақты жүйесін құрады. Тәжірибелі психологтар бұл жұмыстың ұзартылған және әдістемелік болуы керектігін де түсінеді. Аутизмді емдеуге мүмкіндік беретін дәрі-дәрмектік емдеу жоқ. Дәрі-дәрмектік терапия қосымша мәселелерді – агрессивтілік, бейімділік, тик, үрей, көңіл-күйдің ауытқуы, гипербелсенділік және т.б. шешу үшін тиімді болуы мүмкін. Яғни, негізінен – оналту және қоғамға ықпалдасу. Ресми түрде бізде «аутизм» диагнозы жоқ. Формальды түрде

балаларға тиісті симптомдар анықталған кезде жиі, бірақ әрдайым емес, ауру тарихында «ерте балалар аутизмі» деп жазады [3, 60 б.].

Шын мәнінде, Қазақстан тәжірибесінде ерте балалар аутизмі деп балалар шизофрения түсініледі, емдеу әдістемесіне сәйкес келетін тәсілдер бар, ауыр психикалық науқас адамдарға аутистке қатынасы бар, нейрелептиктер мен психотроптық препараттарды тұрақты қолдану, жабық арнайы мектептер, психоневрологиялық диспансерлер мен интернаттар. 18 жасқа толған соң «ерте балалар аутизмі» диагнозы автоматты түрде «толыққанды» шизофренияға ауысады. Қорытынды – толық мүгедектік және іс-әрекетке қабілетсіз, ерте қайтыс болған, сынған және қызған отбасылар [4, 41 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Гилберт, К., Питерс, Т. Аутизм. : Медицинское и педагогическое воздействие: Книга для педагогов – дефектологов – М. Владос.–2003 – 106 б.

2 Зацепин, В. И., Бучинска, Л. М., Гавриленко, И. Н. и др. Справочник. – К. : Политиздат, 1989. – 255 с.

3 Каирова, Б. К. Элеуметтік психология. Костанай, 2008. – 86 б.

4 Малдыбаева, А. О., Орынбаева, Э. Э. «Дефектология негіздері» Шымкент, 2007. – 41–43 б.

БАЛАЛАР ФОЛЬКЛОРЫН МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ПАЙДАЛАНУ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ БАСТАУЛАРЫ

КНЯЗГАЛИЕВА А.

студент, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ.

АЛБЫТОВА Н. П.

п.ғ.к., профессор, ӘП ӨӨТ кафедрасы,

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

Қазақстан Республикасының әлемдік кеңістікке енуі, соның салдарынан тұлға дамуында түбегейлі өзгерістердің көрініс табуы әр ұттың өз тарихына, әдебиетіне, тіліне, діні мен тәрбиесіне жаңаша көзқараспен қарауға негіз болып отыр. Осыдан адам болмысының табиғатына үңілу, оның рухани дүниесі мен жан әлеміндегі сырын ашу, қоғамдық қарым-қатынастарды зерделеу тәрбиенің басты қағидасы саналады. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінің

білім беру мазмұнында болып жатқан өзгерістер рухани жаңғыру мәселесін басты нысанда ұстайды.

Елбасы Н. Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодынды сақтай білу. Онсыз жаңғыру дегеніңіздің құр жаңғырыққа айналуы оп-оңай. ...Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды» деген болатын [1].

Ал, Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған Мемлекеттік Бағдарламасында: «Тәрбие жұмысының негізін Елбасының адамгершілік мұрасы – «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы жаңғырту» және «Ұлы даланың жеті қыры» атты бағдарламалық мақалалары құрайды. «Туған елге тағзым» жалпыреспубликалық экспедициясын қамтитын «Ұлы дала мұрагерлері» жобасы, «Тарих тағылымы» (қалалар мен ауылдардың, көшелердің тарихын және мемлекеттің дамуына үлес қосқан тұлғаларды зерттеу) және «Қазақ мәдениетінің антологиясы» (ақындар, жырау, күйші шығармашылығы арқылы ұлттық фольклорды зерттеу) әлеуметтік жобалары жалғасатын болады» деп, рухани жаңғыру бағытындағы жұмыстардың жалғасатындығын атап көрсеткен [2].

Жеке тұлғаны азаматтыққа, елжандылыққа баулу проблемалары әртүрлі саладағы мамандарды ойландырып, философия, мәдениеттану, психология, әлеуметтану, этнология, дінтану және педагогика салаларында жүйелі зерттеулер жүргізудің өзекті мәселесі болып келеді.

Тарихи-педагогикалық зерттеулерге жасаған талдау дәстүрлі мәдениетке бірқатар ұлы классик педагогтардың (Я. А. Коменский, И. Г. Песталотии, Ж. Ж. Руссо, К. Д. Ушинский, Ы. Алтынсарин және т.б.), кеңес педагогикасы өкілдерінің (А. С. Макаренко, С. Т. Шацкий, Л. Н. Толстой, В. А. Сухомлинский және т.б.), қазақ ағартушылары, қоғам қайраткерлері мен ғалымдардың (Ш. Уәлиханов, А. Құнанбаев, А. Байтұрсынов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, М. Әуезов, А. Сейдімбек, Ә. Қоңыратбаев, К. Іслямжанұлы және т.б.) аса назар аударғанын, тәрбиенің халықтық негізін және халық тәрбиесі құралдарының педагогикалық тиімділігін тәжірибе жүзінде дәлелдеп, негіздеген, сондай-ақ өз еңбектерінде ұтымды пайдаланғанын көрсетеді [3, 4].

К. Д. Ушинский педагогикаға «халық педагогикасы» ұғымын енгізсе, Г. Н. Волков оны «этнопедагогика» деңгейіне көтеріп, өз алдына ғылымның бір саласы ретінде ұсынды.

Қазақстанда этнопедагогикалық материалдарды педагогикалық процесте кеңінен пайдалану мүмкіндіктері арнайы зерттеліп, ғылыми мектеп қалыптасты деуге боларлық (А. Кубесов, Қ. Б. Жарықбаев, С. Қ. Қалиев, С. Ұзақбаева, К. Ж. Қожахметова, Қ. Шалғынбаева, Т. Әлсатов, И. Халитова Ж. Асанов, және т.б.) [5].

Этнопедагогиканың негізгі саласын құрайтын фольклор жанрларын бірқатар ғалым-педагогтар мектепке дейінгі ұйымдарда, бастауыш мектепте пайдалану бағытында арнайы зерттеді (Ә. Табылдиев, М. Балтабаев, С. Ұзақбаева, П. Қышқашбаев, А. Р. Құрсабаев, А. Құралов, Е. Сағындықов, С. Елубаев, Н. Албытова және т.б.) [6, 7].

Этнопедагогика тұлғаның тұтас дүниетанымын қалыптастырады. Оның қайнар бастауы – фольклор жанрлары адамның адамгершілік санасы оның эмоционалдық саласы және тәрбиесімен бірлікте күрделі құбылысты білдіреді. Ол алғашқы адагершілік түсініктерден қалыптасып, өмір бойы күрделене түседі және байиды. Алайда адам адагершілігінің өзегі оның адагершілік сезімі, уайымы, ары болып табылады. Осы тұрғыдан келгенде мектеп жасына дейінгі балалардың сезіміне әсер етіп, эмоциялық қуатының артуына балалар фольклорының орны шексіз деуге тұрарлық. Бегілігі жазушы, фольклорист-ғалым М. О. Әуезов Ұлы Абайдың қалыптасуына әсер еткен факторларды анықтағанда оның бай фольклордан бастау алып, шығыс, бастыс мәдениетімен байланыстылығын айғақтайды.

Адамгершілік сананың және мінездің маңызды құраушысы адамгершілік қажеттілік және еркіндік, тілек, батылдық, өмірде адамгершілік тандауды жүзеге асыру қабілеті болып табылады. Адамгершіліктен тыс еркіндікте адамгершілік тәрбиесі болуы мүмкін емес. Көзсіз тыңдау, ессіз орындау әлсіздік, мінезсіздік және түптеп келгенде өнегесіздікке алып келеді. Тек ғана сенімділік, өз арынмен келісім және жігерліліктің қатандығы нағыз адамгершілік әрекет жасау мүмкіндігінің барлығын қамтамасыз етеді.

Екі жасар бала ертегі естіп отырыпта жылап жіберетін сәттері де болады. Психологияда бұл факты жас баланың басында елестеудің және қиял елесінің пайда болуынан деп көрсетеді. Бала қиялының мазмұны бастапқы кезде жұтаң әрі ырықсыз түрде болады. Өсе келе тәрбие мен өз іс-әрекетінің тәжірибесі негізінде бала қиялы дамып,

сапасы артады. Дамудың бұл кезеңдегі өзгешелігі-балалардың кез-келген әрекетінде шығармашылық қиялдың элементтерінің көрініс табатындығы байқалады. Мұны әсіресе, балалардың ертегі, өтірік өлең, жаңылтпаш т.б. ындап немесе өзі қрастырып отырған сәттеріне қатысты аңғаруға болады. Қиялдың алғашқы көріністері 3 жасар бөбектерде байқалады. Өйткені олар қызық ертегілерді шын ықыласымен тындап, бар ынтасымен беріледі. Фольклордағы образдар шындықтан алыс жатқанымен, бала санасында кез-келген нәрсенің бейнесі оңай тоғысады да, бұдан керемет қиял көріністері құралады. Балалардың осындай әрекеттерінен олардың ой-қиялы толығы түседі, жаңа рөлдер тауып өз бетімен құрастыра алады. Бұл шығармашылық қиялдың белсенді қатынасынан туындайды.

Фольклоршы ғалым М. Ғабдуллин «Қазақ ауыз әдебиетінің бірнеше түрі бар. Соның ішінде бастылары: халық арасында алуан тақырыпқа шығарылған өлеңдер, мақал-мәтелдер, ертегілер, аңыз-әңгімелер, батырлар жыры, тұрмыс-салт жырлары, айтыс өлеңдері т.б.» – деп топтастырып, бала тәрбиесіндегі маңызын зерттеген [8].

К. Матыжанов фольклорды зерттеуде олардың бала ұғымына жақын мазақтама өлең, жаңылтпаш, ертегі, ұлттық ойын сияқты жанрларына кеңінен баға береді. Автор әр жанрға ұлттық сана және мінезді қалыптастыратын маңызды құрал ретінде қарап, баланың жүйке жүйесіне және тәрбиесінің барлық жиынтығына тікелей жауап бере алатындығына аса мән береді. Ғалым «... балалар фольклоры дегеніміз – ол мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшелігіне сәйкес, балалардың өзіндік қиял-армандарын, талаптарын, ой-пікірлерін, айналадағы құбылысты эстетикалық тұрғыдан қабылдау, сезіну мүмкіндіктерін қалыптастыратын халқымыздың ғасырлар бойы жинаған асыл мұрасы болып табылады. Демек, балалар фольклоры балалардың қызыға сүйсіне тындайтын, шығармашылық қасиеттерін арттыратын, логикалық ойлау қабілеті мен сөздік қорын дамытатын құнды жанр екені анық» – деген тұжырым жасайды да балалар фольклорын балалардың өздері және тәрбие үшін ересектер құрастыратырады деп екіге бөледі [9].

Мұндай алғашқы ұлттық сана және мінездік қалыптасулар фольклор жанрындағы қарапайым ережелер шеңберінде туындайды. Елжандылық, іске жауапкершілік, мінез-құлықты бақылай білу, өнегелі қарым-қатынас, достық, жақсылыққа ұмтылу сияқты құралдар өмір ережелеріне сіңіп, рухани толысуға бастайды.

Демек, рухани жаңғыру бағытындағы жұмыстарды мектепке дейінгі ұйымдарда пайдалануда фольклордың, оның ішінде

қазақ балалар фольклорының орны ерекше деп білеміз. Балалар фольклорын мектеп жасына дейінгі балалармен атқарылатын іс-әрекеттерде кеңінен пайдалануда төмендегідей ұстанымдардың орындалуын ұсынамыз:

- балалар фольклорының рухани жаңғыру бағытындағы тәрбиелік мәнін зерттеу;

- балалар фольклоры жанрларын мектепке дейінгі ұйымдардың оқу қызметтерінде, ертенгіліктерде, серуенде тұрақты пайдалану;

- әр түрлі жанрларды отбасы тәрбиесінде басшылыққа алу қажеттілігіне қолдау көрсетіп отыру.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Назарбаев, Н. Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. 12 сәуір 2017 ж.

2 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған Мемлекеттік Бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы.

3 Қалиев, С., Изғұттынова, Р., Жексенбаева, Г. Тәлім-тәрбие хрестоматиясы. – Алматы: «Рауан», 1996, – 104 бет.

4 Сейдімбек, А. Қазақ әлемі. – Алматы: Санат, 1995. – 464 б.

5 Ұзақбаева, С. А. Балаларға эстетикалық тәрбие берудегі халық дәстүрі. – Алматы: Білім, – 1990. – 30 бет.

6 Табылдиев, Ә. Халық тағылымы. Қазақ университеті, 1992 – 200 б.

7 Сағындықов, Е. Қазақ ұлттық ойындары. -Алматы: Рауан, 1991. – 176 б.

8 Ғабдуллин, М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. Алматы. – Санат, 1996 – 368 б.

9 Исламжанұлы, К. Рухани уыз. Алматы: Ана тілі, 1995. – 141 б.

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӘСІБИ ЕҢБЕККЕ БАҒЫТТЫЛЫҒЫ

ҚҰЛБАЙ А. С.

студент, ПМПУ, Павлодар қ.

КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.

п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балаларды еңбекке баулу-маңызды мәселе. Бүгінгі таңда мемлекет тарапынан мүгедектер үшін көптеген бағдарламалар жасақталып, жұмыстар жүріп жатыр. Соның ішінде кембағал жандарды жұмыспен қамту маңызды мәселе болып табылады. Елбасымыз да өзінің соңғы Жолдауында осы мүмкіндігі шектеулі жандарға қатысты орынды мәселелер көтеріп, оларды жұмыспен қамтуға ерекше көңіл бөлу керектігін қадап тапсырған болатын. Ең бастысы мүгедек балаларды сәби кезінен бастап анықтап, олардың ортаға бейімделуіне жағдай жасауымыз керек. Жалпы баланы қоғамға бейімдеу мен оқытуда ерте диагностикалау мен түзету маңызды. Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалар тәрбиесіне ерекше мән берілуі керек. Бұл тәрбиенің негізгі мақсаты – еңбекке үйрету, өмірде өз орнын табуға баулу, өмірге икемді жеке тұлға қалыптастыру. Ең алдымен тәрбие ісіне терең сезім қажет. Тәрбиеге нағыз сенім бар жерде ғана, нағыз талапшылдық еңбек тәртібі болады. Еңбек, еңбек–бәрін жеңбек. Осы бір мақалдың ішіне барлығы сиып тұрғандай. Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалар дегенде көз алдымызға еңбекке жарамсыз, ата-ана қамқорлығында отырған балалар елестейді. Еңбек баланың өмірлік қажеттілігі. Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалардың өзіндік еңбек дағдылары бірден қалыптасып кетпейді. Мұндай балалар ата-ана мен арнайы мамандардың көмектерін қажет етеді. Оларға өздерін танытып, айналасындағылармен араласуға мүмкіндік беру керек. Өздері өте жасық келеді. Бойында дарыны бар балалар қаншама. Мұндай балаларды еңбекке баулыса, ертең есейгенде өмірде өз орнын, өз мамандығын табуға көп көмек болар еді. Күнделікті үй тұрмысындағы еңбектің өзі баланың еңбек дамуының көзі. Баланың өзіндік қызмет дағдыларының қалыптасуын қадағалау қажет. Оның дұрыс тамақтануы, тамақтанып болғаннан кейін ыдыстарын, киімдерін жинау ұқыптылықтары еңбектену көзінің бұлағы емеспе. Үйде жасалатын жұмыс туралы түсінігін дамыта отырып, заттық ойын және іс-әрекеттерін ұйымдастыру күнделікті еңбек дағдыларының қалыптасуы болып табылады. Осы тұрғыда ата-ананың орны ерекше. Ертең есейгенде олар кім болып шығады деген сұрақ әрбір ата-ананы

ойландыруы тиіс. Баласының қалаған ісімен еркін шұғылданып, қоршаған дүниені тануына, олардың толыққанды тұлға ретінде сезінуіне көмектесіп, жол аша білу керек. Осыған байланысты педагогтар да балаға арналған жеке даму бағдарламасы бойынша жұмыс жасайды. Ата-ана мен педагогтар бірігіп жұмыс жасаса мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балаларды еңбекке баулу мәселесі өз шешімін табады [1, 105 б.].

Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға әлеуметтік-педгогикалық көмек көрсету. Әлеуметтік тексеру – тиісті жастағы балаларға арналған жас нормативтерін ескере отырып, дене кіріптарлығына, жинақтылығына, әдеттегі қызметпен айналысу қабілеті, экономикалық дербестігі мен қоғамға кірігу қабілеті шектелуін байланысты болуы мүмкін әлеуметтік кемістіктер дәрежесін айтады. Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға ұзақ уақыттық экономикалық, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік және экономикалық көмек көрсетіліп отырады. Педагогикалық тексеру арқылы тиісті жастағы балаларға арналған жас нормативтерін ескере отырып, балалардың зияты жағынан даму ерекшеліктерін және олардың ойын ойнауға, білім алумен қарым-қатынас жасауға әлеуметтік мүмкіндіктерін анықтайды. Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға әлеуметтік-педагогикалық қызмет көрсету бұл ерекше қажеттіліктерді талап ететін адамдарға- үздіксіз педагогикалық ұйымдастырылған процесте әлеуметтік тәрбие беру. Әлеуметтік-педогогикалық қызмет адамның өмірлік жағдайларымен, экономикасымен және саясатты тығыз байланысы. Әлеуметтік бейімдеу – нысаны әлеуметтік және медициналық педагогикалық түзеу арқылы қолдау процесінде кемтар балалардың қоғамда қабылданған құндылықтарды, мінез-құлық ережелері мен нормаларын игеру мен қабылдауы және еңбекке даярлануы жолмен әлеуметтік орта жағдайында белсенді түрде икемделуі. Әлеуметтік жұмыс – жекелеген адамдарға, отбасыларына олардың толық қанды әлеуметтік жұмыс істеуіне кедергі келтіретін бұзылған немесе жойылған функцияларының орнын толтыра отырып әлеуметтік құқықтары мен кепілдіктерін іске асыруда көмек көрсету жөніндегі қызмет. Әлеуметтік көмек көрсету жүйесінде әлеуметтік педагогикалық әрекеттің орны ерекше. Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға қазіргі әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсету жүйесі өзіндік көпсалалы инфрақұрылымына ие. Оның әртүрлі бөлімдері білім беру, денсаулық сақтау, тұрғындарды әлеуметтік қорғау, мәдениет және спорт, сонымен қатар ата-аналар және мамандар ұйымдары, мейірім қорлары, діни және т.б. мемлекеттік емес құрылымдар әрекеттер құрамына кіреді. Бұл жүйеде қызмет ететін маман -

әлеуметтік педагог. Әлеуметтік педагогтың негізгі міндеті мүмкіндігі шектеулі тұлғалар мен қоғам арасындағы қарым-қатынасты және де балалар мен жасөспірімдері әлеуметтік бейімдеу. Өзінің мақсатына жету үшін әлеуметтік педагог мемлекеттік басқару органдарымен, қоғамдық ұйымдармен, білім беру мекемелерімен, денсаулық сақтау мекемелерімен, тұрғындарды әлеуметтік қорғау және т.б. мекемелермен тікелей байланыс жайсайды. Мекемелермен ұйымдарда тәрбиеленушілердің құқықтарын қорғайтын жерлердегі адамдармен қарым-қатынас орнау қажет. Әлеуметтік педагогтың кәсіби әрекет мазмұнына келесі бағыттар кіреді:

- әлеуметтік ортада жағымды, адамгершілік бағытында қарым
- қатынас қалыптастыру- баланың тұлғалық дамуына әсер ету;
- тәрбиеленуші мен түлектердің әлеуметтік бейімделу мен оңалтуына жағдай жасау;
- оқушылардың жеке және әлеуметтік мәселесін шешуге көмектесу;
- арнайы педагогтар мен оқушылардың құқықтары мен міндеттері туралы ағартушылық жұмыс атқару;
- сот және заң органдарында арнайы (түзету) мекеме аталатын тәрбиеленушілер құқықтарын қорғау;
- жұмысқа орналасу үшін немесе оқушылар білім алу үшін қажетті құжаттарды дайындауда әкімшілік, психолог, педагогтар және т.б. қызметкерлермен бірігіп қарым-қатынас жасау;
- әлеуметтік медициналық көмекті қажетсінетін балаларды есепке алу, көмекпен қамтамасыз ету.

Кемтар балаларға ерте көмек көрсету жүйесі [2, 132 б.].

Қазақстан мен ТМД елдерінде әлеуметтік-экономикалық дағдарыс кезеңінен бастап ерекше демографиялық жағдай туындап дүниеге сәбилердің келу көрсеткіштерінің аса төмендеуі, халық арасындағы өлім-жітімнің көбеюі және халықтың табиғи өсу төмендеуінің байқалды. Бұл жерде аналар денсаулығының нашарлауы, жүктілік және босану кезіндегі асқынулар да айқын әлеуметтік-экономикалық сипат алды. Осы жағдайларға байланысты соңғы жылдары елімізде мүгедек балалардың саны өсіп, мамандардың назарына түсті (Сүлейменова Р. А., Хакижанова Г. Д.). Барлық экономикалық қиыншылықтарды ескере отырып, балалардың дамуындағы кемістіктерді түзетудің ең нәтижелі жолы ерте коррекциялық көмек көрсету жүйесін ұйымдастыру. Бірқатар шет елдегі және отандық зерттеулер көрсеткендей түзетушілік әсер етуді неғұрлым ерте бастаса, соғұрлым нәтижелі болады. (Ерсарина

А. К., Стребелева Е. А., Сүлейменова Р. А., Разенкова Ю. А. т.б.) Қолайлы ерте көмек көрсету маңыздылығы баланың анатомиялық-физиологиялық ерекшеліктерімен белгіленеді. Мектепке дейінгі жастағы, мектеп жасындағы балалардың, жеткіншектердің және ересектердің денсаулығының негізі осы ерте жаста қаланады. Осы кезде ағзаның барлық физиологиялық және функционалды жүйелері құрыла бастайды. Ерте коррекциялық көмек көрсетудің негізі – сәбилер мен ерте жастағы балалардың физиологиялық және психикалық дамуын жан-жақты зерттеу болып табылады. Ерте коррекциялық көмек көрсету тәжірибесін іске асыру нақты түзетушілік нысанын анықтаудан басталады. Көптеген мамандардың ойы бойынша мұндай жұмыстар тек дамуында белгілі бір кемістіктері бар балалармен ғана емес, сонымен қатар болашақта әлеуметтік бейімделуі қиын болу мүмкіндігі бар балалармен жүргізілуі тиіс. Осындай кешенді көмекті талап ететін балаларды анықтаудың негізгі құралы жалпы скрининг әдістемесі болып табылады. Балалық психоневрологиялық ауытқулықтар деректеріне отбасының ауыр қаржылық, жалпы толыққанды өмір сүру жағдайларының жеткіліксіздігін жатқызамыз. Сонымен қатар ата-аналар арасындағы ішімдік пен нашақорлыққа салыну да жағымсыз факторлар қатарына жатады [3, 10 б.].

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында балаларға ерте педагогикалық - түзетушілік көмек көрсетуге байланысты бірқатар құжаттар қабылданып, жүзеге асырылуда, оның ішінде ерекше орынға ие «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық – педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» ҚР Заңы. Ерте қолға алу (ерте қолдану) – психикалық – дене бұзылыстары скринингін, медициналық психологиялық-педагогикалық диагностиканы, емдеуді, дамыта оқытуды қамтитын, сәби жастағы (үш жасқа дейінгі) балаларды әлеуметтік және медициналық – педагогикалық түзеу арқылы қолдау. Мемлекеттік ерте жастан коррекциялық – педагогикалық көмек көрсету жүйесі әзірленіп (Р. А. Сүлейменова), негізгі бес деңгей бойынша жүзеге асырылуда:

1 Сәбилердің психикалық және дене дамуын жаппай тексеру. Ерте жастан көмекті көрсетуді іске асыру үшін жаппай тексеруді (скринингті) перзентханалар мен емханаларда жүргізілуі тиіс. Скрининг – «қатер» тобындағы балаларды анықтау мақсатымен жаппай стандартталған тексеру.

2 Скрининг нәтижесінде анықталған «қатер» тобындағы балаларды ата-аналарының және өзге де заңды өкілдерінің келісімен

психологиялық – медициналық – педагогикалық консультацияларға жіберуді қамтамасыз етеді.

3 Арнайы бала-бақшаларды жалпы үлгідегі бала-бақшалардың арнайы топтарында алғашқы медициналық санитарлық көмек көрсету мекемелердің түзету кабинеттерінде оңалту аймақтарында іске асырылатын түзетушілік жұмыс.

1 Ерте коррекциялық көмек көрсету жүйесін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету. Бұл жұмыс барысында барлық мәліметтерді жүйелеп, компьютерге енгізу және ғылыми зерттеу бағдарламаларын әзірлеу, оларды іске асыру, нәтижелері бойынша нұсқауларды дайындау.

2 Мемлекеттік құқықтық қамтамасыз ету. Қазақстан Республикасында білім беру, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғауды басқарудың орталық мемлекеттік ұйымдары жұмыс істейді. Ғылыми жұмыстар бағдарламасының ауқымында Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігі мүмкіндігі шектеулі балаларға көмек көрсетуді жетілдірудің өзекті мәселелерін арнайы зерттеу жүргізу тапсырмасын анықтайды. Қазіргі уақытта естуінде ауытқуы бар балалар үшін ерте жастан қолдау көрсету жағдайлары қалыптасуда. Әйелдерді босандыру мекемелерінде аудиологиялық скринингті өткізіп, кейіннен сәбидің естуінде ауытқушылық пайда болуы қатері бар болған жағдайда балалар емханасында арнайы есепке алып қабілетін аудиологиялық орталықтарында терең тексеруден өткізу қажет. Сол кешенді тексеру нәтижесінде балаға қандай тиімді шаралар қажет екені анықталады, дыбыс күшейткіш аппарат тағу, естуін жақсарту операция, әлде кохлеар имплант қолдану операция. ҚР кохлеарлық импланттау операциялары нәтижелі өткізіліп жатыр, бірақ операциядан кейін естумен сөйлеуін оңалту жұмысы жеткіліксіз болып тұр. Бұл бағыттың болашағы зор, естуінде ауытқуы бар балаларды ерте жастан қолдау көрсету арқылы сөйлеуіндегі кемістіктердің алдын алып, қоршаған ортаға қиындықсыз бейімдеуге жол ашады. Медициналық-әлеуметтік педагогикалық патронаж (МӨПП). Патронаж – дегеніміз балаға оның ата-анасы мен оқытушыларына ерекше көмек көрсету, баланың өмірін сақтау, қалпына келтіру, емдеу, арнайы оқыту, тәрбиелеу және қоғамға бейімдеу мәселелерін шешу бағытында арнайы көмек түрі. Медициналық-әлеуметтік педагогикалық патронаж (МӨПП) дамуында ауытқуы бар баланың отбасына әр түрлі мамандардың біріге отырып, кешенді оңалту көмек шараларын ұзақ мерзімде қолдануды қалайды.

Кешенді МӨПП психологиялық, педагогикалық, медициналық, әлеуметтік мекемелер мен және қызметтермен жүзеге асырылады. Аталмыш мекемелер мемлекеттік немесе жекеменшік (қоғамдық бірлестіктер, қайырымдылық орталықтар) болуы мүмкін және олар бір бірінің жұмыстарын толықтыра отырып, дамуында ауытқуы бар балалардың әлеуметтік кеңістікте бейімделудің әртүрлі жолдарын ұйымдастырады ол отбасына әлеуметтік қолдау көрсетудің ұзақ мерзімді шараларына бағытталған. МӨПП-дың негізіне психологиялық-педагогикалық консультациялар (кеңестер), психологиялық-медициналық әлеуметтік орталықтар диагностикалық және оңалту орталықтары, логопедтік пункттер, ерте жастан көмек көрсету кабинеттері және үйде оқыту ұйымдары кіреді. МӨПП жүйесі мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың, балалардың, дамуын жақсарту мақсатында арнайы білім – беру жүйесінің бір бөлігі ретінде қалыптасады. Кешенді МӨПП-ті ұйымдастыру үшін білім саласындағы түрлі ғылыми-әдістемелік мекемелермен және денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау қармағындағы мекемелермен әрекетті үйлестіру қажет. МӨПП өз қызметін келесі бағыттар бойынша жүзеге асырады:

- мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін қажетті білім алу бағытын анықтап, оқыту мекемесін таңдауға көмектесу;
- білім алуға ерекше қажеттіліктері бар балаларға коррекциялық-педагогикалық дамыту бағдарламаларын өңдеу, іске асыру.
- балаларды әлеуметтену мен оқудың жаңа инновациялық түрлерін қалыптастыруына бағытталған білім беру жүйелерін дамытуға әсер ету.
- түзетушілік – педагогикалық процеске ата-аналарын қосу белсенді қатыстыру үшін арнайы бағдарламаларды әзірлеу, жүзеге асыру;
- өз мүмкіндіктеріне сай баланың еркін дамуы үшін құқықтық кепілдігін жетілдіруге бағытталған қоғамдық – педагогикалық қолдауды жүзеге асыру;
- арнайы білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық технологияларын, әдістерін енгізу;
- қазіргі қоғамда мүмкіндігі шектеулі адамның мәртебесін көтеруге көмектесу үшін арнайы білім беру саласындағы жетістіктерді көрсету, халыққа түсіндіру бағытында бұқаралық ақпарат құралдарын қолдану;

МӨПП-дың құрылуы отбасы жағдайындағы дамуында ауытқуы бар балаға кешенді көмек көрсетудің, арнайы білім беру жүйесінің

дамуын көрсетеді. МӨПІ мекемелер жүйесінің қызметі нәтижелі болуы үшін оған келесі талаптар қойылады:

- патронаж қызметін ата-аналар мен педагог мамандардың қажет етуі;
- сапалы көмек көрсету арқысында мүмкіндіктері шектеулі балалардың қиындықтарының азаюы;
- өмір сүру шектеулілігінің дәрежесіне қарамастан баланың даму көрсеткішінің өсуі;
- отбасы ішіндегі қарым –қатынастарын қалпына келуі;
- қазіргі уақытта балалар мәселесін шешу аймағында педагогтардан өзге мамандардың біліктілік сапасын өсуі.

МӨПІ-дың процесінің маңызды құрамды бөлігі ерте диагностика мен ерте кешенді көмек көрсету болып табылады, оны ұйымдастырудың нәтижелілігіне мүгедектіктің алдын алу дәрежесі тәуелді болады. Мүгедектіктің алдын алу тек медициналық шаралар ғана емес, сонымен қатар бала дамуын ерте реттеу де жатады. Қазіргі уақытта коррекциялық педагогикадағы ерте диагностикалау мен ерте педагогикалық көмек көрсету мәселесі бүкіл дүние жүзінде жетекші мәселе боп отыр. Қазіргі уақытта көптеген мемлекеттерде дамуында ауытқуы бар балаларға ерте педагогикалық көмекпен ерте диагностикалау бағдарламалары бар. Осы бағдарламалардың теориялық базасын құру үшін Л. С. Выготскийдің жұмыстарын алған. Дүние жүзілік тәжірибеде ерте көмек көрсету бағдарламаларына: жаңа туылған сәбилер мен 3 жасқа дейінгі балалардың дамуын тексеру, Гавайлық ерте білім беру профилі, «Тандем» дамуды ерте диагностикалау бағдарламалары жатады. Сонымен қатар ресейлік ғалымдардың ғылыми- әдістемелік еңбектері бұл саланы толықтырды, нақты ерте диагностикалау бағдарламалары, дамуында ауытқулықтар бар балаларға психологиялық – педагогикалық көмек көрсетуді т.б. жатады. Ерте көмек көрсету мамандардың айтуы бойынша балаларға неғұрлым ерте көмек көрсетіп және сол жұмысқа ата-анасын қоса, онда, жұмыстың қорытындысы соғұрлым нәтижелі болады дейді. Дамуында ауытқуы бар балаларға ерте кешенді көмек көрсету мен ерте диагностикалау бағдарламалары өз болашағына жаңа бағдарламалар, кадрларды даярлау, білім беру мекемелерінің қызметін қамтамасыз етудің ортақ ақпараттық жүйесін құруды, әлеуметтік қызметкерлерді, педагогтар мен ата-аналарын даярлауды өз алдына қойып отыр [4, 43 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Байтұрсынова, А. А. Б – 17 Арнайы педагогика: проблемалар мен даму болашағы: Оқу құралы. – Алматы, 2008. – 105–106.
- 2 Заркенова, Л. С., Омарова, Н. Н., Ильясова, Б. И. Арнайы педагогика: Оқу құралы – «Эверо». – Алматы, 2016. – 125–142 б.
- 3 Специальная педагогика: учеб. Пособие для студентов Высш. Пед. Учеб завед». /под ред. Н. Н. Назаровой. – М. : изд. центр»Академия», 2004. – 10–11 с.
- 4 Шеримова, А. С., Елюбаева, А. Н. Қоғамдағы мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-психологиялық бейімдеудің маңызы // Молодой ученый. – № 8.1. Алматы, – 2015. – 41–44 б.

USING INTERNET RESOURCES IN TEACHING ENGLISH

MAVLENOVA D. S.

student, Pedagogical Higher College named after B. Akhmetov, Pavlodar

YEROKHINA I. V.

teacher of English language,

Pedagogical Higher College named after B. Akhmetov, Pavlodar

The main purpose of foreign language teaching is the formation and the development of the communicative culture of schoolchildren learning the practical mastering a foreign language. The teacher's task is to create appropriate conditions for practical language acquisition, selection of training methods that would allow each student to show their activity, their creativity. The task of the teacher – student learning increased in learning foreign languages. Modern teaching technologies such as collaboration, project methodology, the use of new information technologies, Internet resources help you implement student-oriented approach in teaching, provide individualization and differentiation of the learning abilities of children, taking into account their level of teaching, dispositions.

The aim of the work is to investigate how the Internet is used as an educational tool and to research Websites which can be used in educational process for improving English language teaching.

The Internet is one of the most powerful tools for teachers to help students collaborate, interact and participate actively in the learning process. However, the wealth of available resources may cause confusion among students and discourage them from participating, if they are not given the necessary guidelines. When students are faced with thousands of Internet sources they cannot effectively handle such large amounts

of information. One of the most important tasks for teachers is to assist their students so that they can discover what they enjoy most according to their level of linguistic competence. Teachers are also responsible for the evaluation of all the web tools offered. Computer technology is becoming both more useful and more cost effective for many fields of teaching. And yet only you, the teacher, can determine whether these methods will prove effective in your classroom. Whatever you decide, remember that technology complements, but does not fundamentally alter, the elements of teaching [1].

It is important to acknowledge that students are already interested and engaged in using technology, this creates many amazing opportunities for schools and teachers to benefit from integrating some forms of technology in the classroom and to make teaching and learning more effective. Here are some of the main benefits of using technology in the classroom.

Improves engagement

When technology is integrated into lessons, students are expected to be more interested in the subjects they are studying. Technology provides different opportunities to make learning more fun and enjoyable in terms of teaching same things in new ways. For instance, delivering teaching through gamification, taking students on virtual field trips and using other online learning resources. What is more, technology can encourage a more active participation in the learning process which can be hard to achieve through a traditional lecture environment.

Improves knowledge retention

Students who are engaged and interested in things they are studying, are expected to have a better knowledge retention. Technology can help to encourage active participation in the classroom which also is a very important factor for increased knowledge retention. Different forms of technology can be used to experiment with and decide what works best for students in terms of retaining their knowledge.

Encourages individual learning

No one learns in the same way because of different learning styles and different abilities. Technology provides great opportunities for making learning more effective for everyone with different needs. For example, students can learn at their own speed, review difficult concepts or skip ahead if they need to. What is more, technology can provide more opportunities for struggling or disabled students. Access to the Internet gives students access to a broad range of resources to conduct research in different ways, which in turn can increase the engagement.

Encourages collaboration

Students can practice collaboration skills by getting involved in different online activities. For instance, working on different projects by collaborating with others on forums or by sharing documents on their virtual learning environments. Technology can encourage collaboration with students in the same classroom, same school and even with other classrooms around the world.

Students can learn useful life skills through technology

By using technology in the classroom, both teachers and students can develop skills essential for the 21st century. Students can gain the skills they will need to be successful in the future. Modern learning is about collaborating with others, solving complex problems, critical thinking, developing different forms of communication and leadership skills, and improving motivation and productivity. What is more, technology can help develop many practical skills, including creating presentations, learning to differentiate reliable from unreliable sources on the Internet, maintaining proper online etiquette, and writing emails. These are very important skills that can be developed in the classroom.

Benefits for teachers

With countless online resources, technology can help improve teaching. Teachers can use different apps or trusted online resources to enhance the traditional ways of teaching and to keep students more engaged. Virtual lesson plans, grading software and online assessments can help teachers save a lot of time. This valuable time can be used for working with students who are struggling. What is more, having virtual learning environments in schools enhances collaboration and knowledge sharing between teachers [2].

Having studied all educational Websites resources we came to a conclusion that these resources can be actively used at the lesson:

1 British Council Teaching English

British Council Teaching English website is such a wonderful resource with many videos and blog posts that you can find a lot of information about teaching in particular contexts. This website offers English Language Teaching (ELT) from lesson plans and materials to interesting blog postings about language learning. I use this website a lot with their videos for in-house Teaching Training sessions, particularly related to young learners. This website is now also offering webinars which you could register and watch either live or at a later date. To add to the already abundant resources which you could gain, there are also

the annual seminars which you could attend at the British Council or watch streamed via the internet.

2 Welcome to Teaching English – a site for teachers and teacher educators who are working in schools, colleges, universities or language academies. On Teaching English you'll find lesson plans, tools and activities for your classroom. We have a range of resources to help with your professional development, including training courses, webinars, articles, blog posts, videos, publications, information about events and much more. Our site is free of charge.

3 ISL Collective

There are not many free websites around for lesson material but ISL Collective really is a gem and would highly recommend teachers to consider using this website to seek for lesson ideas or materials. You can search for material based upon grammar focus, skill, level of student or age. Naturally, you have to consider the appropriacy of materials and edit them where necessary but the best thing about this website is that you can download the material in Word format and edit them where you see fit. If you visit other EFL-related websites, much of their material is in PDF format and non-editable. And unless you enjoy the unhappy task of recreating the worksheets, you will not be able to edit the texts [3].

4 Wordle

If you have seen other teachers create words clouds (essentially text generated in an easy to read and quite artistic manner) but do not know how to create such works of vocabulary art, then I would recommend Wordle. I usually use Wordle on a weekly basis to create word clouds and I usually create key vocabulary or a review of vocabulary from the previous day this style of word cloud. It is incredibly easy to create and it generates student interest straight away, as it is usually different to the standard «Do you know this word?» or «Let me explain this word that I have just written up on the board!». You can create an interesting and engaging introduction to key vocabulary by printing out the word cloud and doing the following: students look up words in a dictionary and then write out the definition in their notebook;

- students try to create groups of lexis – usually quite useful if you have a range of vocabulary with different groups (i.e. jobs, verbs, etc);
- look for the words in the text (if it is a reading);
- guess the topic or story.

5 BBC Learning English

This is one of the first websites which I started using in my school practice. The BBC Learning English is a wonderful website. There is a

wonderful podcast which is updated on a regular basis which offers a grammar focus for students. I usually enjoy preparing lessons involving the listening from the podcast to supplement a grammar point and some of the practice activities are great. I really enjoy browsing this website and looking at some of the lesson ideas which are recommended. Although this website is aimed for self-study, it is a free resource and with a little bit of work, the lessons developed could be adapted for a range of classes.

6 Cambridge English Online

If you are looking for a website to develop flashcards related to the phonological chart or phonemes, then Cambridge English Online is an invaluable website. You can create your own flashcards using their stock of images or uploading your own images, inserting phonetics for words. It is a great website and I have used the applications on their website with my young learner. There are other applications which focus on idiomatic language or the phonemic chart and you could use these within a classroom should you have projector and computer in your classroom. You could get students to create their own flashcards and print these out and then laminate them for possible flashcard games.

7 Teacher Vision is one of the top educational sites for teachers who want to make their classroom fun while teaching their kids everything they need to know. TeacherVision has thousands of graphic organizers, worksheets, quizzes, assessment forms, games, and activities to help with classroom management. There are also over 100 videos on this site for you to browse.

8 Kahoot

Kahoot is probably the most well known example of a live edtech game. Kahoot engages students. Moreover, it's competitive. That's what students like. They want to win.

Make a fun multiple choice quiz. When your students are ready to play, they enter the unique quiz code on their smartphone app.

Students have to tick off the right answer as quickly as possible. They don't really need to type the answers. They just have to tap the engaging colors on their screen. For every right answer they score points. If the answer is correct and the student is very fast to answer, the student gets more points than a slow student [4].

The internet is a fantastic tool for teachers. It's not the answer to simple teaching or learning, but it is an incredibly motivating resource for both teachers and learners. You can find materials for use in traditional classes, you can access message boards and discussion groups for your own interest, development and to get ideas and activities for lessons, you

can use it as a communication tool which allows your students to interact with people around the world in English and you can use it as the basis of lessons with students accessing the internet live during lessons. It's not always easy to use and it does have its problems but it's a motivating and engaging resource for both students and the teachers.

REFERENCES

- 1 Afanasyeva, N. A. Information and communication technologies in teaching a foreign language/ N. A. Afanasyeva// educational technology.
- 2 Currier, Listening in the web environment. Internet-resources and programs to assist a teacher of a foreign language/m. Currier; Lane. from English. O. Korchazhkina//ICT in education.
- 3 Kochergina, I. G. Improving cognitive abilities of students through the use of information and communication technologies in teaching English/language I. G. Kochergina//foreign languages in school.
- 4 Matsko, G. R. English lesson and information culture/G. R. Matsko//English at school.

INCLUSIVE EDUCATION IN KAZAKHSTAN

MADIYARKYZY A.
student, PSPU, Pavlodar
KURMANALINOVA R. B.
Master of Pedagogical Sciences, lecturer, PSPU, Pavlodar

Inclusive education in Kazakhstan the World community believes that people with disabilities have the same rights as all other citizens, and they should have equal opportunities to exercise these rights. Today, the task of the state and society is to make sure that all children can get an education and live as fully as possible, regardless of their health opportunities. In Kazakhstan, as in the world, there is an increase in the number of disabled people, including children, which is an indicator of deteriorating health populations. This fact is of concern to the entire society. It is known that the health of children determines the reproductive potential of the nation and is a factor of national security, has great social significance. Therefore, disability in children is more severe than disability in adults. Inclusive education (FR. *inclusif* including, lat. *include* I conclude, include) the process of development of General education, which implies access to education for all, in terms of adaptation to the various needs of all children, which provides access to education for children with special needs.

Inclusive education seeks to develop a methodology aimed at children that recognizes that all children are individuals with different learning needs. Inclusive education promotes teaching and learning that will be more flexible to meet different learning needs. If teaching and learning become more effective as a result of the changes that inclusive education is implementing, then all children will benefit (not just children with special needs). Currently, the education system for children with disabilities (EHS) is under active discussion. This topic contains many discussion questions. One of the most relevant is where children with disabilities should be trained. In special educational institutions or, as the now popular slogan says, «all children should study together?» «We live as best we can, and they live as best we can» [1, P. 102].

Education in a mass school, among normally developing peers, allows a child with special educational needs to feel ordinary, the same as his friends, classmates, boys and girls in the yard. Society should not deprive children with disabilities of the right to get an education, develop their abilities, talent, and most importantly, have an environment of communication with normal children. Now, children with developmental disabilities can not be sent to closed boarding schools, but to regular kindergartens and schools. This is called inclusive education. In Kazakhstan, inclusive education takes only the first steps. In the address of President N. Nazarbayev «Kazakhstan's way – 2050: common goal, common interests, common future it is noted that it is necessary to increase attention to our citizens with disabilities». For them, Kazakhstan should become a barrier-free zone. We owe it to ourselves and society to take care of these people, of whom there are many». The development of inclusive education in the Republic is reflected in «State program of education development», «National action plan for inclusive education» in the framework of the «Convention on the rights of persons with disabilities». According to the State program of education development of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020, it is planned to increase to 70 % of the total number of schools that have created conditions for inclusive education by 2020. In General, it is possible to identify the main directions in the action plans for the implementation of the Educational institutions with an inclusive education system are based in their work on a legal framework:

1 Convention on the rights of the child of November 20, 1989 (ratified by The resolution of the Supreme Soviet of the USSR of June 13, 1990).

2 World Declaration on the survival, protection and development of children of 30 September 1990.

Projects:

1 National action plan for the development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan.

2 Action plan for the development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan.

3 Conceptual approaches to the development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan [2, P. 87].

More than 150,000 children with serious health problems live in our country and need our support. One of the ways to overcome these problems is to promote the idea of inclusive (inclusive or integrated education), which is referred to in the Convention on the rights of persons with disabilities, signed by Kazakhstan in 2008. By the way, one of the surveys showed that more than 68 % of Kazakhstani believe that these children should study in a normal environment in order to develop faster and be included in society. Many problems stand in the way of children with disabilities to receive education. Both parents and teachers are well aware that, in General, our education is not yet ready to accept children with disabilities. It is necessary to modernize the environment in order to make it as accessible as possible for a special child. So, for example, if the child has violations of the support-motor apparatus-special technical equipment, lifts, handrails are necessary. Special equipment is required for children with hearing and vision disorders. Teachers should have special training and know how to evaluate the success of special children. Roza Suleymenova, chief expert Of the national research and practice center for correctional pedagogy, believes that the problem of inclusion cannot be solved without thorough training. Now up to a thousand specialists-defectologists are produced per year. Our society is facing an acute problem of involving our fellow citizens who have certain features of physical development in society, the problem of their active adaptation, socialization and development within society and for the benefit of society. One of the ways to solve this problem is to develop inclusive education in Kazakhstan, aimed at:

- involving children with disabilities in the educational process;
- socialization of children with disabilities in modern society
- the ability to turn their shortcomings into advantages;
- changing the attitude of modern society to people with disabilities

[3, P. 34].

An inclusive policy is a legal policy in which parents should have the right to choose a school. Research conducted in neighboring Countries and in our country shows that not all parents are willing to send their

children to the General education system, because they understand that the necessary conditions have been created only in the special education system. Incorrect attitude to children with disabilities. We don't have an adequate picture of these children.

Lack of specially trained teaching staff. So far, General school teachers are not ready to teach children with developmental disabilities. The state needs to change the standards of higher pedagogical education, paying special attention to the training of specialists of the appropriate profile. Poor material and technical equipment of educational institutions. In the meantime, we need to prepare for this difficult process. The first thing it should be done to Supplement the legal framework. The second important point is that specialized personnel are needed. The third nuance is that we need to prepare the bulk of children for the fact that children with special needs will come to their environment. This integration should start not from school, but from kindergarten. The search for the most optimal ways, means, and methods for the successful adaptation and integration of children with disabilities into society is the task of everyone. After all, you can only help fill the black-and-white world of a «special child» with bright and bright colors by working together. This world is not invented by us, but starting with ourselves, we can change its for the better by doing good. In order for this system to work, you need to carefully create classes with less complexity: you need a special equipped environment, fullness, and specially trained teachers... The environment and society that treats these kind and sympathetic children humanely and loyally help to overcome the peculiarities of development. Doing any work with the soul is the key to success! [4, P. 132].

REFERENCES

- 1 Akatov, L. I. Social rehabilitation of children with disabilities. – M. : Humanit. ed. center VLADOS, 2003. – P. 368.
- 2 Chernetskaya, A. A. Technology of social work: Textbook/ Rostov n / A: «Phoenix», 2006. – P. 400.
- 3 Kulagina, E. V. Employment of parents in families with disabled children // Sociological research. – № 6. 2004. – P. 85–89.
- 4 Ivanova, N. N. Social approaches to social adaptation and rehabilitation of children with disabilities // Social and humanitarian knowledge. – № 4. – 2003. – P.30–38.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМАТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

МАМАЕВА С. Р.
студент, ПГПУ, г. Павлодар
ЖУМАШЕВА А. Ш.
д.ф.н., профессор, ПГПУ, г. Павлодар

Современный этап общественного развития характеризуется рядом особенностей, предъявляющих новые требования к школьному образованию. Если раньше традиционно перед школой ставилась задача дать ученику определенную сумму знаний, умений и навыков, то в настоящее время цель образования – развитие функционально грамотной личности, способной осваивать потоки новой информации и новые виды деятельности, умеющей учиться, общаться, решать возникающие проблемы и, как следствие, быть успешной [1]. Поэтому отличие новых стандартов заключается именно в том, что целью школьного обучения является не предметный, а личностный результат. Важна, прежде всего, личность самого ребенка и происходящие с ней изменения, а не сумма знаний, накопленная за время обучения в школе.

Проблема оценивания как компонента учебной деятельности многоаспектна. В психолого-педагогической литературе особое место занимает понимание оценки как индивидуально-личностных качеств учащегося, так и результатов его учебной деятельности. Оценка успешности учебной деятельности учащихся может выражаться в следующих формах: малые формы (проявляющиеся в мимике, жестах, модуляции голоса, кратких замечаниях по поводу успеваемости и др.); общей характеристики учащегося; отметки; оценочных высказываний (в индивидуальных беседах с учеником, на родительских собраниях); в других формах, предусмотренных внутренним распорядком конкретной школы.

В психологических и педагогических исследованиях выделены различные стороны оценки: сущность, роль, функции оценки, структура оценочной деятельности учителя и другие. Но не нашли окончательного решения такие аспекты данной проблемы, как: выработка единой системы оценочных критериев учебных достижений учащихся, субъективность отметок, влияние личностных особенностей учителей и учащихся на выставление и получение отметки. Без их решения, полагаем, трудно успешно реализовать задачу развития личности.

Прежде определим функции, выполняющие на сегодняшний день систему оценивания [2, С. 24]:

1 Нормативная функция включает, с одной стороны, фиксирование достижений конкретного учащегося относительно утвержденного эталона с тем, чтобы для учащегося наступили все правовые последствия, соответствующие успешности его обучения и окончания им учебного заведения, а с другой, административное отслеживание успеваемости отдельных учеников, школьных классов, уровня их подготовки и качества работы учителя (в соответствии с практикой, сложившейся несколько десятилетий назад).

2 Информативно-диагностическая функция включает основополагающие моменты содержательной связи между всеми участниками образовательного процесса, содержательную и эмоциональную рефлексию учащихся, а также педагогическую рефлексию учителей. Ведь именно оценивание, в первую очередь, дает пищу для размышлений на тему, все ли в порядке с образовательным процессом в конкретном классе, как и по поводу школьного благополучия отдельных учеников.

Как указывает М. А. Пинская, под влиянием оценочных воздействий у учащегося формируется самооценка и уровень притязаний. Оценка действует по принципу изменения самооценки, т.е. «изменения мнений и отношений к личности со стороны членов социальной групп», а оценочные и самооценочные воздействия являются «сильным корректирующим фактором поведения и деятельности личности учащегося». Ситуация успеха или неуспеха в учебной деятельности ученика, подкрепляемая низкими или высокими отметками учителя, ведет к изменению уровня притязаний учащихся. Разный уровень требований учителя к учащимся с разной успеваемостью формирует у них разный уровень притязаний [3, С. 102].

Общая тенденция по проблеме оценивания успешности учебной деятельности учащихся состоит в том, что одной из ведущих функций оценки называется контроль как условие формирования знаний и умений у обучающихся. Контроль, согласно теории поэтапного формирования умственных действий, входит в состав оценочных действий как одна из его функциональных частей. Вместе с тем контроль выступает в качестве основы формирования способности учащегося к вниманию и развитию психических познавательных процессов [3, С. 105].

Психолого-педагогические основы контроля состоят в выявлении недостатков в работе учащихся, установлении их

характера и причин с целью устранения этих недостатков. Учителю важно иметь информацию, как об усвоении учеником знаний, так и о том, каким путем они добыты. Проверка знаний есть форма закрепления, уточнения, осмысления и систематизации знаний учащихся. Слушая отвечающего товарища, учащиеся вместе с тем как бы вновь повторяют то, что они выучили сами накануне. И чем лучше организована проверка, тем больше условий для такого закрепления. Если учесть, что главная учебная задача учителя заключается в том, чтобы весь программный объем знаний был усвоен детьми, то станет ясно, что без специальной проверки знаний не обойтись. Ёе надо организовать так, чтобы действительные знания были выявлены как можно глубже и полнее [4].

Современные тенденции в развитии системы оценивания в целом заключаются в сравнении индивидуальных достижений учащегося с определенными критериями, основанными на компетентностном подходе и новой образовательной парадигме. На основе данных подходов составляются образовательные стандарты, выдвигающие требования к введению в педагогическую практику образовательных организаций новой критериальной системы оценивания.

В настоящее время очень много говорится об индивидуализации учебного процесса, повышении учебной мотивации и учебной самостоятельности учащихся. Наиболее соответствующим требованиям современного общества механизмом, который учитывает индивидуальные способности учащихся и их возрастные особенности является суммативное и формативное оценивание, которое можно еще назвать оцениванием для обучения. Суммативное оценивание – это итоговое оценивание знаний, полученных учащимся по определенным критериям (дескрипторам). Дескриптор – это уровень успеха по определенному баллу, характеризующему каждый шаг ученика к достижению высокого результата, каждый уровень оценивается определенным количеством баллов, чем выше успех, тем больше будет баллов по данным критериям. Формативное оценивание – это процесс поиска и интерпретации данных, используемый учениками и их учителями для определения этапа, на котором находятся обучаемые в процессе своего обучения, направления, в котором следует развиваться, и установления, как лучше достигнуть необходимого уровня.

Особенность использования техник формативного оценивания заключается в том, что это оценивание, которое используется в повседневной практике ежедневно, ежеурочно, а это означает, что учитель и ученики могут влиять на качество образования

на самых ранних этапах обучения. Кроме того, формативное оценивание применяется в форме, приемлемой как для учащихся, так и для учителя. Учителя смогут оценить значение формативного оценивания для развития учащихся после прочтения литературы, затем после каждодневного сотрудничества со своими учениками внести его в свое преподавание.

Формативное оценивание (оценивание для обучения) – новый процесс оценивания, который может сделать процесс обучения младших школьников доступным, увлекательным, качественным и эффективным. Именно формативное оценивание позволяет гуманизировать учебный процесс, нормализует отношения ученика с учителем, родителями, самим собой, так как снимает тревожность, снижает напряжённость у детей. Младший школьник не только не боится отвечать и получить отрицательную оценку, но и учится честно и беспристрастно оценивать себя и своих одноклассников. Процесс формативного оценивания способствует более успешному обучению учеников и более эффективному преподаванию учителя. Формативное оценивание – процесс наблюдения, как изо дня в день протекает процесс обучения. Это позволяет учителю исследовать, как в классе происходит учение и через понимание этого изменять собственное преподавание.

Прежде всего, учитель должен не только чётко и ясно знать и ставить цель каждого урока, ориентированную на ученика, и видеть ожидаемый результат, а также способствовать тому, чтобы каждый ученик понимал и осознал, чем же он будет заниматься на уроке и чему он должен научиться на каждом конкретном уроке [5, С. 16].

При формативном оценивании учитель может сравнивать прогресс и успехи, пусть и самые незначительные, только с предыдущими знаниями, умениями и навыками каждого отдельного ученика и ни в коем случае не сравнивать с более высокими результатами в обучении других учеников. Каждый ученик – уникален. У него свои особенности и способности. Научить ребёнка верить в свои силы, радоваться даже самому мизерному продвижению к наилучшему результату – неотъемлемый компонент успеха. Успех или успешность в обучении важно уметь планировать. В период планирования урока учитель должен составить алгоритм достижения успеха, который должен представлять все шаги, осуществляемые учителем и учениками. Понимание учениками алгоритма достижения успеха позволяет им выполнять работу пошагово, самостоятельно оценивать работу.

Неотъемлемой частью формативного оценивания являются критерии оценивания. В начальной школе возможно определение критериев учителем совместно с учащимися. Критерии, составленные до выполнения задания, позволят учащимся самостоятельно придерживаться ожидаемого результата, а также помогут оценить себя и своих одноклассников. Важно помнить, что критерии должны быть обсуждены и, при необходимости, объяснены доступным для учащихся языком. Они должны быть представлены наглядно (написаны на доске, плакате и др.). Взаимооценивание и самооценивание на уроке возможно только при использовании критериев оценивания.

Формативное оценивание предусматривает обязательную обратную связь. Учитель должен постоянно вносить корректировку в учебный процесс. Обратная связь может быть устной и письменной. Письменная обратная связь – это предоставление конкретных рекомендаций ученику по итогам проверки работ в письменной форме [5, С. 22].

Устная обратная связь – это предоставление комментариев ученику в устной форме по итогам наблюдения за деятельностью учащегося, выполнением его работы. Устная обратная связь (комментарий учителя) может быть полной (развернутой) или краткой (неразвернутой).

Любая обратная связь должна быть корректна, учитель ни в коем случае не должен унижать ученика. После предоставления обратной связи учителем, ученик должен точно знать, в каком направлении ему нужно двигаться дальше, для достижения более улучшенного результата.

При использовании формативного оценивания учителю необходимо знать и использовать различные техники формативного оценивания. Необходимо в работе с младшими школьниками на уроках русского языка использовать следующие техники [5, С. 34]:

1 «Динамические пары». Этот вид работы можно проводить в «меняющихся» парах, где учащиеся могут проверить друг друга и отметить недостатки работы в устной форме или использовать образец ответов.

2 Работа по таблице «Знаю – Интересуюсь – Умею».

3 «Плюс-минус-интересно». В оценочных листах фиксируется уровень обученности каждого ученика, который старался объективно себя оценить и отметить для себя пробелы в знаниях.

4 «Сигналы рукой». Чаще всего эту технику можно использовать после изучения новой темы. Большой палец вверх – всё понятно; в сторону – не совсем понятен учебный материал; вниз – я не понял новую тему! Учитель наглядно видит, кому из учеников нужна дополнительная консультация.

5 «Две звезды и желание». Этот вид работы способствует видеть «минусы» и делать не только критические замечания, но и главное, что важно, в первую очередь, говорить о «плюсах» в работе. Можно проводить как устно, так и письменно, как коллективно, так и индивидуально.

6 «Формативный опрос». Это форма проверки, следующая сразу за презентацией материала или за каким-либо видом деятельности на уроке.

7 «Светофор». Техника предусматривает использование сигнальных карточек: зеленый цвет означает «Мне всё понятно», желтый цвет – «Мне нужна консультация», красный цвет – «Мне нужна помощь».

Такие виды работы нравятся многим ученикам, ведь при составлении карт или схем у детей развивается критическое мышление, навыки саморегуляции, повышается активность и появляется интерес.

Отметим положительные моменты оценивания для обучения, то есть то, чему научились ученики в процессе обучения: работать вместе, в парах или группах [6, С. 197]:

– уметь сопереживать одноклассникам; видеть не только чужие, но и свои «+» и «-»;

– позитивно воспринимать критику и работать над получением хорошего личного результата; прослеживать понимание темы каждым учеником на любом этапе урока;

– честно и беспристрастно оценивать себя и других; прогнозировать свое обучение.

Все виды оценивания, в особенности формативное, предполагают использование тщательно разработанных критериев. Нужно, чтобы было понятно, за что и почему ставится оценка. В результате будет определен уровень усвоения материала относительно критериев оценивания, а, значит, и относительно ожидаемого результата.

Таким образом, оценка одноклассниками является полноценным обучающим приемом оценивания. Кроме того, взаимное оценивание дает учащимся возможность закреплять изученный материал

посредством оценивания работ друг друга. Преимущество взаимооценивания состоит в том, что учащиеся учатся отмечать сильные и слабые стороны других работ и, таким образом, анализируют собственный прогресс.

Таким образом, реализация современной системы оценивания предполагает соответствующий инструментарий, который позволит обеспечить надежность и достоверность результатов оценивания учебных достижений учащихся.

Обобщая вышесказанное, выделим следующее:

1 Итоговая отметка за четверть выставляется по схеме: определяется средний балл по результатам суммативных проверочных работ. Проведение данных работ не привязывается к окончанию четверти. Итоговая отметка за год выставляется как средний балл отметок за 4 четверти и экзаменационной работы учащегося.

2 Учитель должен собирать и хранить все данные по оцениванию познавательной деятельности учащихся. Он должен уметь анализировать полученные данные:

- а) на уровне отдельно взятого учащегося,
- б) на уровне класса.

3 Анализ результатов проверочных работ позволит выявить:

1) группы детей, для которых определенные задания представляют сложность;

2) отдельных учеников, испытывающих проблемы по теме, разделу; наиболее трудные, проблемные для учеников вопросы, задания. Анализируя результаты проверочных работ класса в целом, учителя могут определять темы, подтемы и задачи, где ученики проявили себя хорошо, и те моменты, которые требуют дальнейшего улучшения в обучении.

4 Результаты аналитической работы должны влиять на принятие решений. На основании полученных результатов учитель должен внести изменения, корректировки в свои планы.

ЛИТЕРАТУРА

1 Национальный план действий по развитию функциональной грамотности на 2012–2016 годы. [Электронный ресурс]. Режим доступа: online.zakon.kz.

2 Борисова, Л. В. Оценивание на уроках русского языка // Современная филология: материалы IV междунар. науч. конф. (г. Уфа, март 2015 г.). – Уфа: Лето, 2015. – С. 24–28.

3 Пинская, М. А. Формирующее оценивание: оценивание в классе: учеб. пособие. – М. : Логос, 2010. – 264 с.

4 Базарбекова, Р. Ж. Казахстан, Казахский национальный педагогический университет имени Абая. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.tsutmb.ru>.

5 Руководство для учителя. С. 111–118 // АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» 2012. – 120 с.

6 Акиф гызы, Л. М. Проблема формирования познавательной активности учащихся в современной психолого-педагогической литературе. // Вестник КАСУ 2012. – № 5. – С. 197–202.

7 Система критериального оценивания учебных достижений учащихся. Методическое пособие. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013. – 80 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРИЕМА РЕШЕНИЯ КОНСТРУКТИВНЫХ ЗАДАЧ МЕТОДОМ ГЕОМЕТРИЧЕСКИХ МЕСТ ТОЧЕК У УЧАЩИХСЯ В КЛАССАХ С УГЛУБЛЕННЫМ ИЗУЧЕНИЕМ МАТЕМАТИКИ

МОРСКОВА Р. Р.

студент, ПГПУ, г. Павлодар

Геометрические построения являются весьма существенным элементом изучения математики, важным средством формирования геометрических представлений в целом. Умение решать задачи один из основных показателей уровня математического развития, глубины освоения учебного материала. Поэтому любой экзамен по математике, любая проверка знаний содержит в качестве наиболее трудной части решение задач на построение, они развивают логическое, пространственное мышление. Исходя из вышесказанного можем сделать вывод, что геометрические построения должны иметь свое отражение в процессе изучения математики. Обучение учащихся общим схемам рассуждения, обобщённым приёмам решения задач особенно важно в условиях углубленной подготовки школьников, ориентированной на учащихся с высокими учебными возможностями, устойчивым интересом к математике, обеспеченной опытными, высоко квалифицированными школьными или вузовскими педагогами. В этих условиях процесса, организация учебного познания детей на основе деятельностного подхода, научно обоснованного исследованиями многих психологов

(П. Я. Гальперин, В. В. Давыдов, Е.Н. Кабанова-Меллер, Н. Ф. Талызина, Д. Б. Эльконин, И. С. Якиманская и др.) и педагогов-математиков (О. Б. Епишева, Т. А. Иванова, Г. И. Саранцев, Л. М. Фридман, А. А. Столяр и др.) и позволяющего более эффективно и полноценно усваивать знания формировать умения, навыки и способы умственной деятельности. Сказанное выше в полной мере относится к проблеме обучения учащихся решению конструктивных задач методом геометрических мест точек, традиционно трудно усваиваемого школьниками и по этой причине мало используемого в практике математической подготовки. А между тем, развивающая ценность этого метода достаточно высока.

В школьный курс геометрии, задачи на построение вошли после опубликованного труда: И. И. Александрова «Методы решения геометрических задач на построение» в 1881 году. В нём автор систематизировал и обобщил знания о способах решения задач на построение и пришёл, к выводу, что многие из них удобно решать, применяя специальные методы, например, метод геометрических мест точек. Проанализировав содержимое современных учебников, мы сделали вывод, что решение конструктивных задач данным методом является дидактически оправданным. Место метода геометрических мест точек в школьных учебниках геометрии для учащихся 7–11 классов отражено в таблице 1.

Таблица 1

Учебник	Раздел	Тема
1 Солтан Г. Н. Геометрия: учебник для учащихся 9-х классов. – Кокшетау: Келешек-2030, 2019.	Решение треугольников. Окружность, многоугольники.	Свойства касательной и секущей. Длина окружности и ее дуги. Площадь круга, его сектора и сегмента.
Алдамуратова Т. А. и др. Математика: учебник для 6 класса общеобразовательных школ \ часть 1. – Алматы: Атамұра, 2018.	Координатная плоскость	Осевая симметрия. Центральная симметрия.
Шыныбеков Д. А., Шыныбекова А. Н., Жумабаев Р. Н. Геометрия: учебник для 8 класса общеобразовательных школ. – Алматы: Атамұра, 2018.	Дополнительные задачи повышенной трудности.	Дополнительные задачи повышенной трудности.

Решение конструктивных задач методом геометрических мест точек сопряжено с выделением последовательности действий, выполнение которых приводит к решению задачи. Совокупность этих действий образует умственный приём, что вскрывает перспективу совершенствования методики обучения учащихся решению таких задач. В современной теории и методике обучения математике одним из способов решения проблемы обучения школьников решению задач является формирование обобщённых приёмов. Тем более, что их формирование в углубленном обучении математике соответствует развивающей парадигме современного образования школьников, способствует реализации деятельностного подхода в обучении, повышает качество усвоения метода решения таких задач.

С. В. Арюткина в своих работах [2, 3, 4], анализируя и обобщая опыт ведущих психологов и педагогов в формировании обобщённых приёмов учебно-познавательной деятельности (в том числе и по решению задач), выделяет следующие этапы:

1 этап подготовки учащихся к усвоению приёма, включающий в себя мотивацию учебно-познавательной деятельности и непосредственную подготовку к усвоению содержания обобщённого приёма (актуализацию знаний, необходимых для усвоения приёма);

2 этап ознакомления с приёмом, включающий в себя раскрытие его содержания (выделение входящих в него действий), построение обобщённого приёма на основе анализа и сравнения выделенных частных приёмов;

3 этап усвоения обобщённого приёма, предполагающий его применение к решению задач (в знакомых условиях);

4 этап переноса сформированного приёма, предполагающий решение видоизменённых задач (с возможным преобразованием обобщённого приёма).

Указанные этапы формирования приёмов учебной деятельности носят общий характер, а потому в методике преподавания математики они, как правило, детализируются.

Большинство авторов рассматривают этапы формирования приёмов в общем виде, независимо от того, к какому типу, учебному предмету, виду задач и т.п. они принадлежат. Некоторые авторы описывают этапы формирования приёмов, рассматривая приёмы решения конкретного (частного) вида задач. Так, например, Л. С. Чистякова [8] и Л. И. Боженкова [5], рассматривая приёмы решения задач на построение как практические приёмы, выделяют четыре этапа их формирования: подготовительный,

ознакомительный, формирующий умение и этап совершенствования умения.

Изучив соответствующую литературу, было решено придерживаться трёх основных этапов при формировании обобщённого приёма решения конструктивных задач методом геометрических мест точек. Первый этап назовем подготовительным, его цель – актуализация знаний, необходимых для решения конструктивных задач этим методом, и мотивация изучения обобщённого приёма. На втором этапе – основном – учащиеся знакомятся со структурой приёма, каждым действием, входящим в структуру, и применяют его к решению задач стандартного вида. Приём можно дать в готовом виде или организовать самостоятельное открытие его учащимися. В последнем случае этап распадается на три подэтапа:

1 решение задач «по соображению» - на основании изученной теории, по аналогии с известными ранее приёмами, на основании обобщения и переноса известного приёма, интуитивно и т.п.;

2 осознание учащимися действий по решению каждой частной задачи, нахождение на основе анализа и сравнения частных приёмов общих и отличительных действий в каждом из частных приёмов и построение обобщённого приёма;

3 непосредственное усвоение приёма в процессе решения задач. Целью третьего заключительного этапа является закрепление обобщённого приёма и применение его к решению нестандартных задач.

Наиболее подробно попытка выделения общего приёма решения конструктивных задач методом геометрических мест точек описана О. Б. Епишевой и В. И. Крупичем [6]. Они на основе анализа решения конкретных задач формулируют обобщённые приёмы и показывают, как эти приёмы применяются. Задачи, решаемые данным методом, они делят на два вида. К первому виду относят задачи, в которых дана некоторая фигура и на ней требуется найти точку, удовлетворяющую определенным условиям. Ко второму виду относятся задачи, в которых требуется найти точку, удовлетворяющую одновременно двум условиям:

1 принадлежит фигуре F1, все точки которой обладают определенным свойством;

2 принадлежит фигуре F2, все точки которой обладают определенным свойством. Авторами рассматриваются задачи, относящиеся к каждому из двух видов, и после этого строится два обобщённых приёма, включающих в себя описание только

этапов анализа и построения [6, С. 101]. Итак, разные авторы по-разному выделяют этапы решения конструктивной задачи вообще и методом геометрических мест точек в частности. На основе всего вышесказанного можно сформулировать две точки зрения. Первая: Решение конструктивной задачи проходит те же этапы, что и решение любой другой (Е. Ф. Данилова, Г. Г. Маслова). Вторая: Решение конструктивной задачи включает в себя четыре этапа – анализ, построение, доказательство, исследование, но авторы ограничиваются описанием только 1–3 этапов (Г. Х. Воистинова, О. Б. Епишева и В. И. Крупич, А. А. Мазаник). Каждый из подходов имеет право на существование, но в то же время они взаимосвязаны. Например, два первых этапа, выделенных Г. Г. Масловой, а именно, разбор условия задачи и работа над планом решения, на наш взгляд, можно объединить в один — этап анализа, на котором будет осуществляться поиск плана решения, который невозможен без разбора условия задачи. Кроме того, учитывая специфику решения конструктивных задач методом геометрических мест точек, И. А. Володарской и Т. К. Никитюк и при составлении обобщённого приёма не выделять никаких этапов в явном виде. Поэтому решение конструктивных задач методом геометрических мест точек с помощью обобщённого приёма будет последовательно проходить четыре этапа – анализ, построение, доказательство, исследование. Опираясь на все вышесказанное (составы частных приёмов, особенности метода, мнения разных исследователей), состав обобщённого приёма решения конструктивных задач методом геометрических мест точек можно представить так:

1 Определить, какие геометрические фигуры заданы условием задачи и какую фигуру требуется построить; с помощью чертежа-наброска установить отношения, свойственные им.

2 Установить, расположение какой точки необходимо знать для того, чтобы построить искомую фигуру, и сформулировать условия, определяющие ее.

3 Назвать геометрические места точек (или фигуры), удовлетворяющие каждому из этих условий; построить их.

4 Найти общие точки построенных фигур; построить искомую фигуру.

5 Доказать, что построенная фигура удовлетворяет всем требованиям задачи.

6 Установить условия разрешимости задачи и определить число решений:

а) установить выполнимость каждого отдельного шага построения;

б) установить количество решений задачи при различных условиях.

Особенности метода геометрических мест точек в пространстве и на сфере не меняют состав действий приёма. Поэтому обобщённый приём решения конструктивных задач в пространстве и на сфере методом геометрических мест точек выглядит так же, как приём, применяемый к задачам на плоскости. Отличия касаются не состава приёма, а интерпретации некоторых действий, входящих в него, их операционного состава.

ЛИТЕРАТУРА

1 Алдамуратова, Т. А. и др. Математика: учебник для 6 класса общеобразовательных школ, часть 1. – Алматы: Атамұра, 2018.

2 Арюткина, С. В. Формирование обобщённых приёмов решения уравнений и неравенств с параметрами у учащихся 8–9 классов: канд. пед. наук / С. В. Арюткина. – Арзамас, 2002. – 156 с.

3 Арюткина, С. В. Формирование обобщённых приёмов математической деятельности школьников в условиях профильного обучения): монография / С. В. Арюткина. – Арзамас: АГПИ, 2010. – 256 с.

4 Арюткина, С. В. Формирование у школьников обобщённых приёмов математической деятельности (на примере задач с параметрами): монография / С. В. Арюткина. – Арзамас: АГПИ, 2009. – 120 с.

5 Боженкова, Л. И. Алгоритмический подход к задачам на построение методом подобия / Л. И. Боженкова // Математика в школе. – 1991. – № 2. – 23–25 с.

6 Епишева, О. Б. Учить школьников учиться математике: формирование приёмов учебной деятельности: кн. для учителя / О. Б. Епишева, В. И. Крупич. – М.: Просвещение, 1990. – 128 с.

7 Солтан, Г. Н. Геометрия: учебник для учащихся 9-х классов. – Кокшетау: Келешек-2030, – 2019.

8 Чистякова, Л. С. Приёмы формирования практических умений и навыков при обучении геометрии / Л. С. Чистякова // Математика в школе. – 1987. – № 4. – 31–32 с.

9 Солтан, Г. Н. Геометрия: учебник для учащихся 9-х классов. – Кокшетау: Келешек-2030, 2019.

10 Шыныбеков, Д. А., Шыныбекова, А. Н., Жумабаев, Р. Н. Геометрия: учебник для 8 класса общеобразовательных школ. – Алматы: Атамұра, 2018.

THE USE OF LOGARITHMIC IN WORKING WITH CHILDREN WITH DISABILITIES

NURBAYEVA A. E.

student, PSPU, Pavlodar

KURMANALINOVA R. B.

Master of Pedagogical Sciences, lecturer, PSPU, Pavlodar

The purpose of this article is to share and talk about the importance of speech therapy in the system of techniques aimed at correcting speech and psychological disorders in children with disabilities. One of the universal basic human abilities is rhythmic ability. Everything in our body is subject to rhythm-whether the heart, lungs or brain activity. The development of rhythm is closely connected with the formation of space-time relations. Motor rhythm affects the formation of speech mechanisms. Sense of rhythm helps faster and easier assimilate poems, understand musical art.

The system of rhythmic education became widespread in the early twentieth century in Europe and became known as the «method of rhythmic gymnastics». Its Creator was the Swiss teacher and musician Emile Jacques-Dalcroze (1865–1950). Logaoedic rhythmic G. A. Volkova is the first publication in Russia devoted to the problems logarithmic impact on those with speech pathology. According to the researches of modern scholars, G. A. Volkova, N. A. Vlasova, V. A. Griner, scientific basis of speech rhythm is composed of a set of biological, psychological, educational and musical disciplines.

To answer the question, what is logarithmic, we need to evaluate the role of the method in the speech development of children. It performs a very important task for the teacher-distracts them from the main problem with speech, allows you to solve it with the help of logorhythmic games. Baby during classes is open to communication, can Express themselves creatively. Fun logarithmic as a means of speech development of preschool children has a positive effect on the health of kids, their cardiovascular, respiratory, recidivating system.

Speech is a complicated process. It involves different mechanisms: breathing, the work of the oral cavity, the nervous system. Failure of one component causes malfunctions in the entire speech process.

The most necessary classes in logorhythmic children with complex speech disorders. For example, kids with a history of aphasia. Aphasia-violation of already formed speech. In this disease, the perception of speech itself is disturbed. The task of the teacher in this case, to teach the preschooler to recognize the speech addressed to him, to answer it.

Important classes for children with underdevelopment of speech which suffers from phonetics and semantic side of speech. Children with this disease get tired quickly, it is difficult to assimilate the material. Using logarithmic teachers are helping children to overcome a psychological barrier and to adapt socially.

Speech therapy rhythm has a positive effect on children with stuttering and dysarthria-exercises, including breathing, create the necessary psychological mood, motivation.

Some children cannot do without logarithmic

Speech is a complicated process. It involves different mechanisms: breathing, the work of the oral cavity, the nervous system. Failure of one component causes malfunctions in the entire speech process [1, P. 220].

The most necessary classes in logarithmic children with complex speech disorders. For example, kids with a history of aphasia. Aphasia-violation of already formed speech. In this disease, the perception of speech itself is disturbed. The task of the teacher in this case, to teach the preschooler to recognize the speech addressed to him, to answer it.

Important classes for children with underdevelopment of speech (ONR and FFNR), which suffers from phonetics and semantic side of speech. Children with this disease get tired quickly, it is difficult to assimilate the material. Using logarithmic teachers are helping children to overcome a psychological barrier and to adapt socially.

Speech therapy rhythm has a positive effect on children with stuttering and dysarthria-exercises, including breathing, create the necessary psychological mood, motivation.

Logorhythmic exercises include various movements, words, songs, sounds. Combining this, we get useful, interesting problems. Classical types of classes in speech therapy rhythm consist of walking, marching, breathing, dance exercises.

Walking is a mandatory exercise in every class. Rhythmic movements with pronunciation of words help to cope with anomalies of speech development in preschoolers. The teacher should regularly complicate it: children should learn to March in a circle, in a pair, three, learn a counter step. Walking teaches kids to navigate in space, develops correct posture. Performed with musical accompaniment [2, P. 87].

Exercises to strengthen muscle tone help preschoolers cope with their movements, learn to control muscle tone.

Logorhythmic exercises for the respiratory apparatus and strengthen the cardiovascular system. Performing these tasks help to strengthen the diaphragmatic breathing, train the duration of inhalation and exhalation.

Voice development tasks consist of pronouncing vowels and consonants on exhalation. Thus do kids develop strength, expressiveness of the voice.

Dance elements in the tasks allow you to develop motor skills, feel the beats. Movements are selected from classical and folk dance, where the hands and feet of the baby can be involved.

A variety of speech tasks can be accompanied by music, then the baby should learn to pronounce the lines in accordance with the musical beat. It trains memory, develops expressive speech.

Riddles

Puzzles are motivational in working with the smallest, because they allow you to interest them as much as possible and set up for the job. It is better to choose riddles with a saying. So, the content and the rhyme, the kid knows what was going on.

Poems

With the help poems can be done task with adding dance elements. During the performance, children pronounce what they show with movements. Then you can talk to the children about the content of the poem. This includes logarithmically songs.

Short stories

Playing small stories (fairy tales), children are tuned to perform logorhythmic exercises.

A group of visual techniques

The teacher should prepare in advance for the lessons, pick up pictures, videos with exercises, as well as toys, on behalf of which the order of tasks will be explained.

Practical techniques

Similar techniques are used to summarize the lessons in speech therapy. Such techniques include drawings, crafts, projects. Projects can be carried out at home, together with parents of preschoolers.

Game techniques

Almost all logarithmic tasks are based on the game. Where there is no complex interaction, you can use the game for the little ones, which will help to tune in to work.

How to individualize tasks

To preschooler could accurately memorize the material on speech therapy rhythm, during classes he must hear, see, move. Combining several techniques can achieve attention from the most restless children [3, P. 34].

Logarithmica allows you to overcome speech pathology with the help of aesthetic education, correction of motor skills by combining music, words. Logarithmic forms and develops:

- auditory attention;
- musical, timbre, dynamic hearing;
- motion in space;
- fine, General motor skills, facial expressions;
- kineticheskies feeling;
- skill to properly use the sounds in various forms;
- aligning type music, it's with movements, understanding of rhythm.

The purpose and objectives of logarithmic combine work on the correction of speech disorders, motor skills and psychological development methods. The method is aimed at results at the age when it is impossible to carry out complex remedial classes. Positive influence allows preschoolers to better master speech, motor skills, to understand the task, to Express themselves creatively.

An inclusive approach contributes to the success of children with disabilities in their studies and creates good living conditions.

Thus, inclusive education defines the equal rights of students and gives them the opportunity to participate in collective activities and develop the necessary abilities to communicate with people.

Inclusive education is a state policy aimed at fully integrating all children into the General education process and social adaptation, removing barriers that deprive children, regardless of gender, origin, religion, status, encouraging parents to be active, special support for children's correctional, pedagogical and social needs, creating conditions for children's adaptation to age and the educational needs of the environment, i.e. effective training that preserves the quality of General education.

Through inclusive education, it is possible to develop a General education process that provides education for children with special needs, taking into account the needs of all children. This form of education does not displace, but again brings together the traditional and developing forms in the system of special education. Through an inclusive approach, it helps children with disabilities achieve success in their studies and creates good living conditions.

As part of the state program, by 2020, it is planned to create «barrier-free zones» in schools with the installation of lifting equipment, ramps, special devices in sanitary facilities, equipment with handrails, special desks, tables and other special compensatory means for children with disabilities. In 3030 schools, the goal is to create conditions for equal access to education and upbringing of children with disabilities (availability of teachers-dialectologists, psychological and pedagogical support for children, special individual technical and compensatory means). Children

with disabilities who receive education at home, taking into account their individual capabilities and needs, will be provided with such tasks as computer equipment. Thus, the state intends to create conditions for social protection of people with disabilities, their involvement in society, their rehabilitation, employment and creation of new jobs, training, retraining.

An inclusive approach contributes to the success of children with disabilities in their studies and creates good living conditions [4, P. 192].

REFERENCES

- 1 Akatov, L. I. Social rehabilitation of children with disabilities. – M. : Humanit. ed. center VLADOS, 2003. – P. 368.
- 2 Kulagina, E. V. Employment of parents in families with disabled children // Sociological research. 2004. – P. 85–89.
- 3 Ivanova, N. N. Social approaches to social adaptation and rehabilitation of children with disabilities // Social and humanitarian knowledge. 2003. – P. 30–38.
- 4 Technology of social work: Textbook/ A. A. Chernetskaya. Rostov n / A: «Phoenix», 2006 – P. 400.

ДАМУ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРҒА ТҮЗЕТУ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ

СМАГУЛОВА Г. М.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

XX ғасырдың басына дейін МШ балаларға ерте жастан көмек көрсетудің негізделген теориялық базасы болмаған. Бұл жағдайды шешуге Н. И. Красногорский, Н. М. Щелованов, Н. Л. Фигурин, Л. С. Выготский, А. В. Запорожец, Д. Б. Эльконин сынды ғалымдар айтарлықтай үлес қосты. Л. С. Выготский, В. И. Лубовский, Е. А. Стребелева, Е. М. Мастюкова, Ю. А. Разенкова сияқты Ресейлік ғалымдардың айтуынша 0–3 жас аралығындағы балаларға түзете – дамытушылық көмек көрсету, дамудағы кемшіліктердің алдын алу және орын басудың қазіргі заманауи педагогика ғылымында ең нәтижелі тәсілдерінің бірі.

Әлеуметтік-психологиялық көмек жалпы дамуында және тұлғалық дамуында кемістігі бар балаларды түзетуге бағытталған әсер ету жүйесі, ол тұлға дамуының үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

Балалар мен жасөспірімдерге арналған әлемдік тәжірибеде қалыптасқан психологиялық көмектің міндеттері:

- мектепке дайындаумен байланысты ұсыныстар беру;
- оқыту қиындықтарының себептерін анықтау;
- психотерапевтік және психотүзетушілік әсер ету.

Мүгедектіктің алдын алу мен өмір сүруін, еңбекке қабілеттілігін шектеу деңгейін төмендету оны тиімді ұйымдастыруға байланысты. Ол арнайы ұйымдастырылған іс-шаралар жүйесін білдіреді:

- дамуы артта қалған немесе артта қалу қаупі бар сәбиді анықтау және сәйкес аймақтық қызметке бағыттау;
- баланың даму деңгейін анықтау және жеке бағдарламаларды жобалау;
- отбасыны оқыту және кеңес беру, психологиялық және құқықтық қолдау;
- баланың сенсорлы-моторикалық саласын дамыту бойынша мақсатты жұмыс;
- ерте жоспарлы және (немесе) жедел медициналық түзету;
- жеке даму бағдарламасының аясында отбасыны толық кешенді қызмет көрсетуде барлық әлеуметтік институттар мен қызметтердің жұмысын үйлестіру [1, 43 б.].

Психологиялық кеңестер беру мен психотерапиялық кездесулер кезінде қарым-қатынас жасаудың кәсіби шекараларын нақты анықтап алу қажет. Себебі осы шекаралардың «айқасуы» емдеу кезеңінің бұзылуына алып келіп, зиян тигізеді.

Патронаж – бұл баланың психо-физиологиялық даму бұзылысына, ата-анасына және түзету жұмыстарын жүргізуші тәрбиешілерге, арнайы білім беру мен тәрбиелеуде балаға деген ерекше көмек түрі. Патронаж қызметінің қалыптаса бастауы – арнайы білім беру жүйесінің бір бағыты, дамуында ауытқуы бар балаға отбасы жағдайындағы кешенді қолдаудың жаңа түрі.

Кешенді медициналық-әлеуметтік-педагогикалық патронаж (МӨПП) психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссиямен, диагностикалық, логопедиялық, реабилитация орталықтарымен, ерте және отбасы жағдайында білім беру негізінде ғана құрылады. Бұл мекемелер мемлекеттік жүйеге сәйкес білім береді және әлеуметтік қауіпсіздікпен қамтамасыз етіледі, сонымен қатар, әртүрлі ұжымдар, ассоциациялар, қайырымдылық мекемелерімен байланысы жоқ болады.

МӨПП ұзақ мерзімді әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету шараларын орындайды, жекелеген реабилитациялық жұмыстардың

бағдарламасын құрады, түрлі профильдегі мамандардың ғылыми-әдістемелік білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қауіпсіздік мекемелерінде қызмет атқаруларын қадағалайды.

МӨПП жұмыстарының бағыттары:

- Мемлекеттік және мемлекеттік емес білім беру мекемелерінде жас түлектерге болашақ білім алу мекемелерін таңдауда бағдар көрсету;
- балаларға арналған білім беру жүйесіне енбейтін түзету-дамытушылық бағдарламаларды жетілдіріп, таныстыру;
- ата-аналарды түзету-дамытушылық жұмыстарға қосу мақсатында арнайы бағдарламалармен таныстыру;
- медициналық, психологиялық, әлеуметтік-тұрмыстық және педагогикалық көмекпен қамту;
- білім беру жүйесінің дамуының бірігуі, ұйымдасқан түрлі инновациялық формада біріккен жобалармен балаларды оқыту және әлеуметтендіру;
- арнайы білім беру жүйесін, қазіргі педагогиканың даму деңгейіне сәйкес жаңа технологиялармен қамтамасыз ету;
- МШ балалардың жан-жақты еркін даму бағыттарын жетілдіру;
- МШ балалардың құқығын мүмкіндігінше қолдауды кепілдеу және оның орындалуын қадағалау;
- дамытушы және психотүзетушілік бағдарламалармен қамту. [2, 202 б.].

МШ балаларға көрсетілетін арнайы психологиялық көмектің түрлері:

Педагогикалық үлгі – онда ата-аналарға балаларын тәрбиелеуге көмек көрсету қарастырылған (педагог кеңесші ата-анамен бірге отырып, туындаған мәселеге талдау жасайды және оны өзгерту үшін шаралар бағдарламасын құрады).

Анықтаушылық үлгі – анықтаудың нысаны ретінде дамуы артта қалған мінез-құлқында ауытқуы бар, оқуда қиындық тудыратын балалар қарастырылады, анықтау үрдісі кешенді болады, және де бұл үлгі қазіргі уақытта кеңінен қолданылады.

Әлеуметтік үлгі – бұл үлгі баланың дамуында бұзылыстары бар отбасыларға кеңес беру барысында қолданылады. Мұндай отбасылар өзара қалалық-әлеуметтік орындарда (орталықтар, кабинеттер) жиналып, ақпараттармен бөліседі, отбасылық клубтар және т.б. құрады.

Медициналық үлгі – бұл даму бұзылыстары бар балалардың денсаулықтарын жақсартуға, түзетуге, емдеуге, сондай-ақ, ауру баласы бар отбасы мүшелерінің психологиялық бейімделуіне бағытталған мамандардың жәрдем көрсету жұмыстары.

Психологиялық үлгі – бұл дамуында ауытқуы бар балаға қатысты әрекет түрлері, танымдық үрдістерін қалыптастыру ерекшеліктеріне талдау жасауға негізделеді. Оған психологиялық әсер ету үшін адекватты әдістер таңдалады, демек жан-жақты психологиялық көмек көрсетіледі.

Жүйелі түрде психологиялық-медициналық-педагогикалық көмек дамуында ауытқуы бар балаларға білім беру жүйесімен, денсаулық сақтау және түрлі әлеуметтік ұйымдасқан мекемелермен іске асырылады. Арнайы психологиялық-педагогикалық әсерлер неғұрлым ерте басталса, соғұрлым орын толтыру процесі жақсы дамиды. Дамудың ерте жас кезеңіндегі коррекциялық жұмыс – балалардың жалпы дамуына әсер етеді [3, 42 б.].

Баланың ерте жастағы даму ерекшеліктері орталық жүйке жүйесінің икемділігі және кемшіліктерді компенсациялау мүмкіндіктері, ерте жастан түзете – педагогикалық көмек көрсетудің маңыздылығын көрсетеді, сонымен қатар мақсатты түрде біріншілік кемістіктерді түзей отырып екіншілік кемістіктерді алдын алуға мүмкіндік береді.

Келесі қарастырылатын психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік көмекті қажет етуші балаларға білім беру мекемелерінің құрамына диагностикалық және кеңес беруші орталықтар, психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік жәрдем беру орталықтары, психологиялық-педагогикалық реабилитациялау мен түзету орталықтары, дәрігерлік көмек беру мекемелері, арнайы білім беру мекемелері жатады. Аталған мекемелердің жұмыс жасау бағыттары:

- психофизикалық даму деңгейінің және іс-әрекетіндегі бұзылыстарды анықтау;
- мүмкіндіктерін және денсаулығын ескере отырып оқыту;
- түзету-дамытушылық және орнын толықтырушы білім беру;
- психологиялық түзету және психопрофилактикалық жұмыс жүргізу;
- емдік-сауықтыру іс-шаралар өткізу.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға уақытында түзету шаралары ұйымдастырылып, әлеуметтік-психологиялық көмек көрсетілсе, онда бала компенсациялы толыққанды деңгейде білім алуға

қабілетті болып, ауыр бір қатердің алдын-алуы мүмкін. Әлеуметтік бейімдеудегі, тәрбиелеудегі кемшіліктерді жөну үшін ата-аналар мен бірігіп арнайы түзету жұмыстарын ұйымдастыру қажет және оны неғұрлым ерте бастаса, соғұрлым әлеуметтік бейімделу де нәтижелі болады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-психологиялық түзету арқылы қолдаудың маңызы зор. Себебі, тұрмыс тіршілігіндегі шектелуді жою үшін жағдай жасауды қамтамасыз етіп, оларға басқа азаматтармен бірдей қоғам өміріне қатысу мүмкіндіктерін жасау керек деп ойлаймын. Біздің Отанымызда да осы салаға байланысты арнайы сауықтыру орталықтары да жұмыс жасап келеді. Қазіргі уақытта республикалық арнайы түзету мекемелерінде мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдер тәрбиеленуде. Осы топқа жататын арнайы мектептерде сырқаттары және басқа себептерге байланысты оқуға мүмкіншіліктері жоқ оқушылардың жалпы орта мектептерде білім алуы қиыншылық туғызады. Осы себепті әлеуметтік тәрбиенің мәселелерін көре білу, сезіну және шешу жолдарын қарастыру, мүмкіндігі шектеулі баланы әлеуметтендіруге қолайлы шарт жасау және қатарға қосу мен тәрбиелеуді жүзеге асыруды міндет етіп алға қою керек [4, 156 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Багель, О. А. Индивидуальный подход при коррекции речевых нарушений у младших школьников // Школьный логопед. – № 1 (16). 2007. – 43–45 б.
- 2 Коллективная монография / Под общ. Ред. М. А. Поваляевой. Серия «Учебники, учебные пособия». – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002. – 352 с.
- 3 Өмірбекова, Қ. Қ. Дыбыс айту кемшіліктері және түзету жолдары. – Алматы, 2005. – 41–45 б.
- 4 Социализация личности: норма и отклонение. – М., 1996. – 224 с.

ДИАГНОСТИКА УРОВНЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

СТАРИЙ Т. И.
студент, ПГПУ, г. Павлодар
ЖУМАШЕВА А. Ш.
д.ф.н., профессор, ПГПУ, г. Павлодар

Одной из целей педагогического лингвокультурологического исследования является диагностика исходного уровня лингвокультурологической грамотности испытуемых [1, С. 453]. Так, на этапе констатирующего этапа обучающего эксперимента нами была проведена диагностическая работа по выявлению уровня развития лингвокультурологической компетентности младших школьников на основе предлагаемой модели диалога культур [2, С. 214].

Нами был разработан диагностический комплекс культуроориентированных вопросов и заданий, который позволяет выявить уровень лингвокультурологической компетенции у школьников 3 классов. Составленные нами вопросы и задания выполняют диагностирующую функцию, позволяя определить исходный уровень культуроведческой компетенции учащихся. Однако роль и значение диагностического комплекса гораздо шире, чем просто диагностика [3, С. 173].

Кроме того, что комплекс заданий и вопросов выполняет диагностирующую функцию, позволяет выявить исходный и достигнутый уровни культуроведческой компетенции учащихся, он:

1 выполняет обучающую функцию, поскольку вопросы и задания сформулированы таким образом, что они дают школьникам определенную культуроведческую информацию, а именно знакомят:

- с пословицами и поговорками русского народа;
- с зоосравнениями, показывающими отличия в культурах различных народов в их восприятии животных и обозначении качеств человека;
- с символикой цвета и числа в русской культуре;
- с устойчивыми выражениями, связанными с историческими событиями и особенностями быта Древней Руси;
- со словами русского языка, которых нет в других языках мира;

– выполняет контрольную функцию, проверяя наличие определенных знаний, умений и мировоззренческих установок учащихся;

– выполняет функцию актуализации знаний и ассоциаций, связанных с культурой своего народа; актуализирует:

- устойчивые выражения, связанные с историческими событиями и особенностями быта Древней Руси;
- слова, которых нет в других языках мира;
- сведения о пословицах;
- ассоциативный ряд, связанный с зоосравнениями, и т.д.

Наконец, указанный комплекс выполняет воспитывающую функцию, нацеливая учеников не только на презентацию своих знаний о языке и культуре русского народа, но и на размышления, предполагающие выявление и обоснование своего отношения к русской культуре [4, С. 65].

Для заданий подбирались слова и выражения, «помнящие» о тех или иных событиях русской истории или обычаях и активно используемые носителями русского языка, в том числе и школьниками, сегодня. Некоторые слова и выражения не имеют широкого распространения в современном языке, но они встречаются в художественных произведениях, изучаемых в школе (например, в сказках А. С. Пушкина) [5, С. 49].

Приведем пример диагностического комплекса культуроориентированных вопросов и заданий для 4 классов, направленного на установление исходного уровня культуроведческой компетенции учащихся (комплекс вопросов и заданий для удобства восприятия дан с примерными вариантами ответов). Отметим, что все 15 заданий отражают составленную нами модель диалога культур [6, С. 127].

Диагностический комплекс культуроориентированных вопросов и заданий

1 Закончите пословицы:

- Всякая птица... (свое гнездо любит).
Кто где родится... (там и пригодится).
Умные речи... (приятно и слушать).
Петь хорошо вместе... (а говорить порознь).
Грамоте учиться... (всегда пригодится).
Кто хочет много знать... (тому надо мало спать).
Не зная броду... (не суйся в воду).
Береги платье снову... (а честь смолоду).

Без хозяина земля... (круглая сирота).

Из поговорки... (слова не выкинешь).

2 Какое животное (млекопитающее, птица, рыба, насекомое) обозначает в русской культуре такие человеческие качества, как

нечистоплотность... (свинья)

глупость... (осел, волк, курица)

упрямство... (баран, козел)

трудолюбие... (пчела, муравей)

хлопотливость... (белка)

3 Слово красный изначально означало «красивый». Приведите устойчивые выражения, существующие в русском языке, пословицы, поговорки, которые доказывают, что это именно так.

(Красная девица; красный угол; красно солнышко; не красна изба углами, а красна пирогами; не ради красного словца; с красной строки.)

4 Каша – это русская национальная еда, которую варят из различных круп и которая была повседневным сытным и любимым кушаньем. Приведите устойчивые выражения, существующие в русском языке, пословицы, поговорки, которые доказывают, что каша играет важную роль в русской культуре.

(Заваривать кашу; расхлебывать кашу; кашу маслом не испортишь; с (кем-то) каши не сварить; мало каши ел; каша в голове; (сапоги) каши просят.)

5 Что обозначают выделенные слова в известных фразах из сказок А. С. Пушкина?

Царица злая, ей рогаткой угрожая, положила иль не жить, иль царевну погубить (железный ошейник с длинными шипами наружу, надеваемый на преступников)

И царица хохотать... и прищелкивать перстами... (пальцами)

В дорогой собольей душегрейке, парчовая на маковке кичка (короткая женская одежда без рукавов; кика – женский головной убор с рогами)

Как наешься ты своей полбы, собери-ка с чертей оброк мне полный (каша из колосового растения; дань)

Вы ж, голубушки-сестрицы, выбирайтесь из светлицы (чистая, светлая комната в избе)

Наступает срок родин; сына Бог им дал в аршин (русская мера длины, равная 0,71 метра)

В колымагах золотых пышный двор встречает их (громоздкая старинная карета, коляска на летнем ходу; приближенные царя, князя)

6 Дополните безэквивалентную лексику русского языка, обозначающую национальную русскую еду: щи, каша, блины, расстегаи, окрошка, пироги, пряники...

7 Дополните безэквивалентную лексику русского языка, обозначающую национальные русские напитки: квас, кисель, брага...

8 В каждом языке, у каждого народа есть предметы, цветы. Изображения, которые значат больше, чем они значат на самом деле. Так, для казаха символом, знаком родины является степь, для канадца таким символом является клен. А какие слова-символы есть в русском языке?

9. Известно, что в народном творчестве (сказках, пословицах, поговорках) различные животные приобретают символическое значение. Что символизируют такие животные, как заяц, волк, лиса у русского народа?

10. Если бы вашему классу поручили написать детскую энциклопедию о людях русской культуры, о ком бы вы написали (укажите два-три имени людей русской культуры, о которых вы имеете достаточно сведений):

1 композиторы: ... ;

2 художники: ... ;

3 архитекторы, скульпторы: ... ;

4 писатели, поэты: ... ;

5 выдающиеся люди русской культуры и истории:

11 Назовите несколько известных вам:

1 блюд русской кухни ...;

2 народных игр ... ;

3 ремесел, распространенных на Руси ... ;

4 народных праздников ... ;

5 названий «нечистой силы» ... ;

6 народных примет ... ;

7 древних русских имен ...;

8 русских слов, которых нет в других языках...;

9 слов, важных для русского человека ...;

10 имен языческих богов

12 Запишите 10 пословиц, в которых говорилось бы о ценностях русского народа (о родине, о труде, о хлебе, о семье, о высоких нравственных качествах человека, о свободе, о знаниях и т.д.).

(Возможные ответы):

Всякому мила своя сторона. На чужой стороне и весна не красна.

Встречают по одежке, а провожают по уму. Мудрость в голове, а не в бороде.

Храбромu смерть не страшна. Смелый боец и в бою молодец.

Здоровьем слаб, так и духом не герой. Здоровья не купишь.

Жизнь прожить не поле перейти. Жизнь короткая, да слава долгая.

Без труда нет добра. Без труда не вытащишь рыбку из пруда.

Век живи – век учись.

Слово не воробей, вылетит – не поймаешь и т.д.)

13 В культурах различных народов животные обозначают качества человека. А какие качества обозначают эти животные в русской культуре?

1 Свинья во вьетнамской культуре означает глупость, а в русской... (нечистоплотность) .

2 Медведь в китайской культуре означает неуклюжесть, тупость и бездарность, во вьетнамской – наглость, а в русской... (неуклюжесть, силу).

3 Обезьяна во вьетнамской культуре означает нелюдимость, в японской ассоциируется с деревенщиной, а в русской... (с кривляньем).

4 Собака во вьетнамской культуре означает нечистоплотность, в японской – фискала, а в русской... (верность, лучшего друга человека).

5 Осел во вьетнамской культуре означает терпение, а в русской... (глупость и упрямство).

6 Курица во вьетнамской культуре означает трудолюбие, а в русской... (глупость, заботу о детях).

7 Слон во вьетнамской культуре означает силу, в Индии это символ стройного, грациозного человека, а в русской... (означает силу, неуклюжесть).

8 Лошадь в японской культуре означает дурака, а в русской... (бесконечный труд).

9 Пчела в казахской культуре означает злобность, недовольство, а в русской... (трудолюбие).

10 Волк в казахской культуре добрый, грозный, сильный, храбрый, красивый, а в русской... (злой, глупый и жадный) .

14 С какими историческими событиями и особенностями быта Древней Руси связаны следующие устойчивые выражения?

1. Заткнуть за пояс – ... (пояс считался одной из обязательных деталей одежды на Руси, за него при необходимости затыкали и рукавицы, и кнут, и топор).

2 Спусти рукава – ... (из обычая шить одежду с длинными (долгими) рукавами, которые при необходимости легко было засучить, чтобы выполнить какую-либо работу).

3 Лясы точить – ... (из обычая точить лясы – фигурные балясины в виде звериных голов или диковинных цветов, которые служат украшением перил, поручней, то есть делать что-то не очень-то и нужное).

4 Встать в тупик – ... (из обыкновения строить улицы не как прямее, а как удобнее, так что нередко они заканчивались тупиками).

5 Вольному воля – ... (из обычая удельных князей писать в договорах о древнем праве людей на вольную волю).

6 Канитель тянуть – ... (из особенностей работы кустарей: вытягивать из нагретых меди, золота и серебра тонкие проволоочные нити - канитель).

7 Бить челом – ... (от старинного обычая кланяться государю, дотрагиваясь лбом – челом – до земли).

8 Коломенская верста – ... (связано с решением царя Алексея Михайловича (60–70-е гг. XVII в.) поставить высокие верстовые столбы от Москвы до села Коломенское).

9 Заговаривать зубы – ... (от популярного на Руси обычая лечить зубную боль с помощью заговора – специальных заветных слов).

10 Не выносить сор из избы – ... (из суеверия, что мусор нужно сжигать в печи, а не выносить из избы, чтобы он не достался злым людям).

15 Чем удивили вас вопросы, на которые вы отвечали? О чем заставила вас задуматься выполненная работа? Коротко напишите об этом.

При обработке результатов диагностики нами было выявлено, что абсолютное большинство учащихся имеют крайне низкий уровень культуроведческой компетенции. Школьники относительно успешно справились с первым заданием, однако не смогли закончить все десять предложенных пословиц, не смогли правильно указать, какие животные в русской культуре обозначают нечистоплотность, упрямство, трудолюбие, лень, легкомыслие. Крайне малое число учащихся смогли привести примеры устойчивых выражений, пословиц, поговорок заданного типа.

Очень трудным оказалось задание, в котором нужно было определить, в каком значении употреблены слова в хорошо известных детям сказках А. С. Пушкина. Часть учащихся указали значения слов персты, душегрейка, оброк, светлица, аршин.

Совершенно неправильно объяснялись слова рогатка, колымага, полба, двор. Многие ученики оставили эти слова без объяснения.

Анализ ответов на десятый вопрос, где было предложено указать два-три имени людей русской культуры, о которых у школьника достаточно сведений, чтобы рассказать о них, показал, что многие номинации не были заполнены, причем особое затруднение вызвала последняя номинация (выдающиеся люди русской культуры и истории). Многие ученики спрашивали, кого можно отнести к категории «выдающиеся».

При ответе на одиннадцатый вопрос крайне мало было названо блюд русской кухни, народных примет, практически незаполненными остались номинации «ремесла, распространенные на Руси», «народные игры», «народные праздники», «древние русские имена», «русские слова, которых нет в других языках», «слова, важные для русского человека», «имена языческих богов». Лишь названий «нечистой силы» было приведено каждым школьником достаточное количество.

Таким образом, как видно из полученных результатов, лингвокультурологические знания младших школьников имеют крайне низкий уровень, что свидетельствует о необходимости введения лингвокультурологического компонента содержания обучения в учебно-воспитательный процесс начальной школы.

ЛИТЕРАТУРА

1 Носова, Е. С. Место лингвокультурологической компетенции в системе обучения родному языку / Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2008. – № 80. – С. 453–456.

2 Судакова, Н. А. О лингвокультурологической компетенции школьника / Вестник ТГПУ. – 2012. – № 125 (октябрь). – С. 211–217.

3 Плотникова, С. В., Чиликова, И. А. Формирование культуроведческой компетенции младших школьников в процессе обучения русскому языку / Педагогическое образование в России. – 2013. – № 5. – С. 170–175.

4 Пашкова, Е. И. Лексика с национально-культурным компонентом значения на уроках русского языка. / Русская словесность. – 2008. – № 5 – С. 64–67.

5 Новикова, Л. И. Проблема диагностики уровня культуроведческой компетенции учащихся / Русская словесность. – 2005. – № 7. – С. 49–57.

6 Жумашева, А. Ш. Лингвокультурология в условиях диалога культур и проблемы интерференции. – Павлодар: ЭКО, 2010. – 289 с.

7 Верещагин, Е. М., Костомаров, В. Г. Язык и культура. – М.: Индрик, 2005. – 1040 с.

БІЛІМ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БЕРУ БАЛАЛАРЫНА ЖҮЙЕСІНДЕ ШЫҒУДЫ ОҚУШЫНЫҢ ЕҢБЕККЕ ОТБАСЫЛЫҚ БАЛА ТӘРБИЕ ОНЫҢ ЖАҒДАЙЫН БЕСІГІН ЗЕРТТЕУ

СЫЗДЫҚ Г. Ж.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ТУЛКИНА Р. Ж.

оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қоғамымыздың іргетасын нығайту үшін бүгінгі жас ұрпаққа үлгілі, өнегелі тәрбие беру – қазіргі білім беру және тәрбиелеудегі басты міндеттеріміздің бірі. «Жұмыла көтерген жүк жеңіл» – дегендей, бала тәрбиелеуді іске асырушылар – мектеп пен отбасы. Бұл көмекші құралымыз арқылы сынып жетекші ата-аналарға отбасылық тәрбиелеудің басымдылығын таныта алады. Ұстаз ата-аналарды педагогикалық үдеріске тарту арқылы бала тәрбиесінің мақсат, міндеттерін түсінуіне, бала тәрбиесін ойдағыдай іске асыруларына ықпал ете алады. Ата-аналардың өз балаларының балабақшадағы өмірін, қалай өсіп жетілетіндігі интеллектуалдық жеке қабілетінің қалыптасатынын көріп, біліп отырғаны абзал. Ата-ана мен балабақша атқаратын істер әрқилы болады да, бірінің жұмысын екіншісі атқара алмайды, сондықтан олардың қарым-қатынасы бірін-бірі толықтыруы, бір-бірімен түсінісуі, бір-бірінің бағытында құрылуы тиіс.

Бала тәрбиесінде қолданылатын басты әдістер, бұл – үлгі-өнеге, бірлікті еңбек, әңгіме-сұхбат, баланы қолдау мен қуаттау және қорғау. Бала ата-аналар арасындағы байланысқа, басқа адамдармен қарым-қатынас орнатуына, отбасы ішіндегі тұрмыс – тіршілігіндегі жағдайларға, барша отбасылық іс-әрекеттерге қатысады. Сондықтан да баланы тәрбиелеу үшін арнайы шарт, жағдайлар жасаудың тіпті де қажеті жоқ, тек қана ата-ана мен отбасы мүшелері тарапынан дұрыс, инабатты, адамгершілік әдебі сақталған қарым-қатынас арқылы баланы тәрбиелеп, өз болашағында осы қасиеттерді басты ұстаным етіп алуын ұғындырған жөн.

Менің ойымша тәртіптің ең тамаша мектебі – отбасы.

Мектептегі тәрбие жұмысының нәтижелілігінің бір ұшы ата-аналармен, қоғамдастықпен мектептің бірлескен әрекетінде екені еш уақытта күмән туғызбайды. Бала тәрбиесі мен дамуындағы басты рөл атқарушы отбасы. Тәрбие – алдын ала жасалған арнаулы жоспар бойынша мақсаты бағыттала және ұйымдастырыла жүргізіледі. Бала өмірінің басым бөлігі отбасында өтеді. Отбасы – адамзат бесігін тербеткен ұя болса, баланың бас ұстазы – ата-ана. Сондықтан бала мектеп табалдырығын аттағанға дейінгі оның алғашқы ұстазы – ата-анасы. Отбасы мектеппен бірлесіп оқу–тәрбие үрдісінің не табысты не табыссыз болуын анықтайтын тәрбиелеуші ортаның факторларының маңызды кешенін туғызады.

Мектеп пен отбасының ынтымақтастығын жүзеге асыруда сынып жетекші негізгі рөл атқарады. Жалпы білім беретін мектептегі сынып жетекшісі – сыныптан тыс тәрбие жұмысын ұйымдастырумен, үйлестірумен және өткізумен айналысатын педагог. Бұл сынып ұжымындағы әр алуан тәрбиелеудің түрлері арқылы мектеп пен бала арасындағы қарым-қатынасты ұйымдастырып, әр оқушының жеке өзіндік ерекшеліктерін көрсете білуіне жағдай жасап, өз қызметін оқу тәрбие жұмысының бірыңғай жүйесінде жүзеге асыратын өз ісінің шебері.

Педагогикалық тәжірибеде оқушылар ата-аналармен мектеп пен сынып жетекшісі жұмысының бірнеше қызметі анықталған.

Олардың 1 – қызметі: Ата-аналарды оқу-тәрбие үрдісінде түрлі әрекеттер арқылы тарту;

- Балалар мен ата-аналардың шығармашылық күні;
- Ашық сыныптар мен сыныптан тыс іс-шаралар;
- Ата-аналардың мектеп кеңесі жұмысына қатысуы;
- Мектеп пен сыныптың материалдық-техникалық базасын күшейтуге және сыныптан тыс іс-шаралар ұйымдастыруға көмек көрсету.

2 – қызметі: Ата-аналармен педагогикалық – психологиялық ағарту жұмысын ұйымдастыру ;

- Тәрбиенің жекелеген мәселелері бойынша ата-аналарға мектептік, сыныптық конференциялар ұйымдастыру;
- Психологиялық, педагогикалық, медициналық заң туралы кеңестер;
- Тренингтер;
- Қызығушылықтары негізінде (қабілетті балалар, қиын балалар, түрлі үйірмелерге қатысатын балалар т.б.) ата-аналар лекторийлері.

3 – қызметі: Ата-аналарды балаларды бірлескен әрекетке тарту; Оның формалары:

- Сынып жетекшісі ұйымдастырған барлық әрекетке қатысу (саяхат, сенбіліктер, жөндеу жұмыстары т.б.);
- Жалпы мектептік дәстүрлі іс-шараларды ұйымдастыруға ата-аналарды қалыптастыру (түлектер кеші, ардагерлермен кездесу т.б.);
- Оқырмандар конференциясы;
- Отбасылық ойын байқаулары;
- Республика және оның шегінен тыс алыс жорықтарға шығуды немесе дайындалуды ата-аналармен бірге жүргізілді.

4 – қызметі: Жекелеген оқушылардың отбасындағы тәрбиеге түзету жұмыстарын жүргізу.

– Тәрбие саласында байланысты психологиялық-педагогикалық кеңестер мен көмектер беру;

- «Қиын» және «қатерлі топ» балаларына көңіл бөлу;
- Отбасында жиі кикілжің нәтижесінде психологиялық ахуалды ауыр және қиын бала өсіп келе жатқан отбасына көңіл бөлу.

5 – қызметі: Ата-аналар белсенділіктері мен ата-аналардың қоғамдық ұйымдарымен өзара әрекет ету.

Ата-аналар университеті.

Ережесі:

– Әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеріп, оларды жеке тұлға ретінде қалыптастыруға көмектесті, оқушылардың жеке басын сыйлауға үйрету, дәрежілікке жол бермеу;

– Оқушылардың жанұяларымен, ата-аналарымен тығыз байланыста болу, мәдениетті сыпайы қарым-қатынас орнатуға оқушыны, ата-ананы жеке тұлға ретінде құрметтеуге үйрету;

- Мектеп мүлкін сақтауға атсалысу;
- Мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы тығыз байланысты орнатуға ықпал ету;

– Мүмкіндік болған жағдайда оқушының, ата-ананың талап-тілектерімен санасу;

- Мектептегі түрлі іс-шараларға көмектесу;
- Сыныптан тыс іс-шараларға өз пікірін білдіру;
- Материалдық техникалық базаны көтеруге көмек көрсету;
- Бақылаушылық қызмет;
- Бала тәрбиесіне ата-аналарды белсенді қатыстыру;
- Жас ата-аналар мектебін ұйымдастыру;

Жеке тұлғаның қалыптасуы отбасы өмірінің тұрмыс тіршілігін ұйымдастыру көңіл-күй адамгершілік тынысы қалыптасқан

отбасылық дәстүрлері сияқты барлық саламен тығыз байланысты. Міне, сондықтан да баланы тәрбиелеу, оның өмірін ұйымдастыру, ата-ананың өзін-өзі тәрбиелеу, отбасы өмірін дұрыс ұйымдастыра білу, жылы да бейбіт микроклиматты қамтамасыз ететін ізгілікке құрылған үй ішілік қарым-қатынасты орнықтырудан басталады. Ал отбасылық микроклиматтың дұрыс болуы көбінесе педагогикалық ықпалдың тиімділігін арттыруға септігін тигізеді, яғни өзара құрмет, достық, сенім атмосферасында өскен бала жетекке оңай жүріп, тәрбиелік әсерге көңілсіз келеді.

Сонымен, отбасының тәрбиелеу ықпалы деңгейін былайша анықтауға болады:

Отбасының әлеуметтік құндылығы. Бұл отбасының беріктігімен, оның мүшелерінің адами, рухани жан сауығымен, ортақ іске қызығушылықтың болуымен анықталады.

Балаға оны тәрбиелеуші ересек адамдардың тарапынан қойылатын бірлігі. Отбасының барлық ересек мүшелері бала үшін тәрбиеші, олардың тарапынан болатын талаптың бірлігі өте маңызды.

Отбасылық өзара қарым-қатынастың дұрыс болуы. Парасатқа құрылған әке-шеше қатынасы баланың адамгершілік сапаларына жетудегі теңдесі жоқ үлгі өнеге.

Отбасылық дәстүрлер. Отбасының рухани байлығы мен тәрбиелік мүмкіндіктерін онда қалыптасқан дәстүрлерге қарап анықтаймыз. Уақыт сынынан, өмір елегінен өткізілген отбасылық дәстүрлер бала тәрбиесіне аса зор ықпал етеді.

Отбасындағы еңбекке қатынас. Үйдегі барлық отбасы мүшелеріне ортақ жұмыстарға үлкендермен бірге араласа отырып бала әркімнің өзіндік міндеті бар екенін, оны орындау қажеттілігінің маңызын байқайды.

Ата-аналар балаларды белсенділікке ынталандырулары, оларды тек бағынышты субъектке айналдырмай, оның тұлғалық қасиеттерін ескеріп, еркін дамуына, ішкі қабілеттерін ашуға жағдай жасаулары қажет. Педагогикада ата-аналардан балаға тек бала деп қарамай, оны өздерімен тең құқылы қарым-қатынасқа қатысушы деп бағалап оның идеяларымен, көзқарастарымен, қызығушылықтарымен санасуларын талап етеді. Ата-аналар үшін қарым-қатынас өнерін меңгерулері балаларды ашық әңгімеге шақыруларына, олардың сырларын, құпияларын сақтай алуларына байланысты болады. Осындай сенімді қарым-қатынастар ата-аналардың өз балаларының ерекшеліктерін дұрыс білуге оған артқан сеніммен негізделеді. Егер де ата-аналар өз сөздерінде тұрмаса, берген уәделерін орындамаса

бала жүрегінде сенімсіздік пайда болады, бала сырын көп ашып айта беретін болмайды, ал ата-аналар өз абыройларын төмендетеді.

Әрбір ата-ана өз баласын «Менің қуанышым, бақытым» дейді, өз махаббатының нұрына бөлейді. Бала үшін олар барлық күш жігерін жұмсайды. Сондықтан әке мен ана баласының келешегін ойлап, отбасындағы сабырлы мінез үлгісін еңбектегі қол жеткен табыстар нәтижелерін көрсете отырып, оны адалдыққа, шындыққа, еңбексүйгіштікке, ұжымдылыққа тәрбиелейді. Салмақты, ілтипатты, тәртіпті, еңбекқор, білімдар әке мен ананы бала жанындай жақсы көреді, бас иеді, сыйлайды. Ол өзінің әкесі мен анасының бойындағы жоғары адамгершілік қасиеттерді қатты бағалайды. Ата-аналардың бала тәрбиесі жайлы көзқарастарында елеулі қателіктердің барлығын байқауға болады. Әрбір ата-аналар: «менің міндетім баламды киім және тамақпен қамтамасыз ету, білім, тәрбие беру мектептің ісі», – деп түсінеді. «Адам болатын бала айтқанымды екі етпейді, өздігінен оқиды, білім алады», – деушілер де бар.

Ал балаларын шамадан тыс еркелету үшін олардың орынсыз талаптарын бұлжытпай орындаушы, шексіз еркелететін ата-аналар да кездеседі. Кейде баласын орынсыз сөгіп, «Сен топастан ештеңе шықпайды», – деп сағын қайтаратын ата-аналар да болады. Бұндай теріс ұғымдар баланың келешегіне зиян келтіреді, ал орынсыз балағаттап баланың абыройын төгу ата-аналардың беделін түсіреді.

Өз тәжірибемізде ата-аналармен кездескен кезде міндетті түрде отбасы тәрбиесіне, бала мен ата-ана қарым қатынасына, мектеп өмірі жайлы баяндамалар оқылып, талданады, тренингтер өткізіледі. Олар өз ойларымен бөліседі. Мысалы: «Бақытты жанұя» моделін құру, «Тілек шамы», «Кері байланыс» жаттығуы, «Ой – түйін» рефлексиясы.

Қорыта келе айтарым, Отбасы – ең үлкен, мықты тәрбие ошағы. Себебі келешек әулет барыстары сонда тәрбиеленеді, адамның жеке басының бастапқы басқышы пайда болады, мінездің негізі қаланады және адами қасиеттер мен әдептілік қалыптасады. Демек, баланың келешекте қандай болуы өзі туылған отбасында алған тәлім-тәрбиесі мен ондағы қарым-қатынасқа байланысты болмағы күмәнсіз. Отбасылық тәрбие – оқушы тұлғасын қалыптастырудың негізгі құрамдас бөлігі.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Кемельбекова, С. Оқушы тәрбиесі. Алматы, – № 8. – 2015. б. 6–16.
- 2 Жұмағазиева, Д. Қазақстан мектебі. Алматы, – № 7. – 2016. б. 8–19.

THE ROLE OF ABAY'S BASIC PRINCIPLES IN TEACHING

TILEIKHAN A.

student, S. Toraighyrov PSU, Pavlodar

ANESOVA A. Z.

Doctor PhD, S. Toraighyrov PSU, Pavlodar

This article considers Abay's basic principles in teaching literature for future specialists. Big role in this process belongs to future specialists who immediately realize these tasks in practice. Training future specialists in higher educational institutions of the necessity of determining the theoretical bases of teaching about the psychology and pedagogical heritage of Abay also poses challenges before us. The success of a teacher lies in the ability to analyze experience, find and put into practice the best achievements in learning. Abay left us an invaluable spiritual heritage, adapting it to national education. Some of his tips, which are extremely important in the training of teachers, are aimed at providing individual training - the main task of education [1]. Today, one of the problems that concern our country is to instill morality, good manners, honesty and loyalty in young people. So we decided to choose this theme.

Thinking about the future of people, about how to overcome difficulties and suffering, Abay called for education. He listed and pointed out all the bad qualities of a person and paid great attention to getting rid of them, accumulating good, that is, education. Gossip, lies, arrogance, laziness, empty conversations, tribal strife, endless quarrels – Abay was deeply saddened to see that the country is in turmoil, people are in active. He sang songs about stewards who destroyed the country, collected cattle with lies, and became rich.

In the Kazakh steppe, from the point of view of modern psychological science, Abay was the first to define the concept of «man». The concept of a person is the main subject concept in pedagogy and psychology. According to Abay, «a person is a combination of intelligence and love for work, justice and knowledge, love and honesty, and morality» [2].

The great poet, teacher, philosopher, composer, translator, political figure, founder of written literature and the Kazakh literary language, reformer Abay (Ibrahim) Kunanbayuly was born in 1845 in the Tobykty clan, which was occupied by Genghis Khan [3].

Abay's pedigree begins with Olzhabay Batyr in the Middle Zhuz of Tobykty Argyn. Aydos, Aydos and Zhigitek came from Olzhay. Everyone became a tribe. The wife of Aidos Aypara had Irgizbay, Kathybaka and Stomping. Among them, Irgizbay was outstanding and took up the

management of the country. Urker, myrzatay, Gorter and Oskenbai come from Irgizbay. It is believed that Oskenbai was a good farmer and a fair man. The father of Abay Kunanbay was born from Zere, who was the wife of Oskenbai. The man who had the greatest influence on Abay's early attraction to the art of speech and knowledge was his grandmother Zere. A great connoisseur of the popular verbal treasury, she managed to instill in her grandson the desire and love for knowledge, became his first tutor and great teacher. In her maiden name, Abay's grandmother was called Tokbal. When she got married, she came to the house of the groom, with an earring in her nose, according to ancient customs. After that, she was called Zere. Grandmother was distinguished by kindness and subtle perception of the world around her [6].

The title «Book of Words» or «Words of wisdom» of Abay does not exactly convey the genre of the composer's work. According to the European tradition, «Qara soz» refers to the genre of aphorisms and maxims, but in fact it is a confession, an extremely deep and responsible genre, demanding sincerity and utmost honesty from the writer, in fact, before us «exposure of the soul» of man, poet and philosopher. Forty-five «Words of wisdom» – these are the philosophical reflections of the poet about the life problems that worry him and a deeply sad conversation «face to face» with his listener. And turning to him, the poet asks himself: maybe «to rule me by the people?», «Do I have to increase knowledge?», «To practice the rites of religion?», «To engage in the upbringing of children?». Finally, so Abay explains the decision to write down his «thoughts»: «Paper and ink will now become my consolation. Maybe someone will like any of my words and he will rewrite it for themselves or just remember, if not – my words, as they say, will remain with me».

Kunanbai had four wives. First wife – Kunke, from her one of his sons – Kудайберды. Ulzhan – are engaged girl of Kuttymuhambet, brother of Kunanbay. After the death of his brother, Kunanbai took care of his daughter-in-law. Ullian gave birth Tanirbergen, Ibray (Abay), Iskak, Ospan and his third wife gave birth to a Haliolla and Ismagul. That's why Abay says: «Six from the father, four from the mother». Kunanbai's fourth wife, Nurganym, who married in her old age, had no children.

155 years later, I stepped into the place where Abay stepped. It is true that the water in the sanctuary is hot. It was as if nature had whispered one of Abay's poems into his ears. It can be said that there are many barriers to curiosity from an early age. Yet there was a bridge between the Soviet government and the people. He was able to Express his zealous policy in the form of a poem:

In a white fur coat, broad-shouldered, all white from the snow,
Blind and mute, with a large silver beard,
An enemy to all that lives, with a dark brow
It, creaking, steps in winter snow [4].

When I first heard this, it was winter. Later I learned that this winter represented a blood thirsty government.

«Winter»

In white clothes, powerful, grey-bearded,
He walks on regardless like a dumb, blind man.
His face is stern, covered in snow-dust,

And he walks on, with creaking steps, he'll come in by and by [4].

I was able to understand the essence of the above phrases during the tour. During a meeting with scientists who studied Abay's activities, when I was faced with all the questions that bothered me, one elderly scientist answered me as follows. He said, «If you can use proverbs in your life, find the answer yourself».

To explore the rich spiritual heritage of the great Abay, July 16, 2017, we went on an excursion in State historical-cultural and literary-memorial Museum of Abai with the best students of «Kokzhaiyk high school» and teachers of the Kazakh language and literature. Here we saw a lot of ancient and valuable things, including Abay's letters, gifts to him, and used items. We also got acquainted with the gift of Abay Kunanbayev to his wife, the dishes that he used, and the books that he read. During the tour, the Museum staff showed us the rich heritage of the world of Abay at each exhibition. We have learned a lot about Abay's scientists who studied Abay's legacy. In General, my impression of this Museum is very special. Many of our poets and scientists were born and educated in Semipalatinsk. I am glad that I stepped on the threshold of school and entered the University, on the land where such great scientists as Abay Kunanbayev lived [5].

During the tour, I personally learned a lot of new things, and only by heart was able to understand the main meaning of the verses. During this time, many tourists came from near and far abroad. They missed what we were used to. In this regard, they wished us respect. He was glad we didn't make any mistakes. When it came to continuing the conversation, unfortunately, I didn't know what to say. At that moment, I felt ashamed. It was a great shame that young people from the homeland of Abay, who was admired and admired by so many countries, could not inform tourists about it. After that, my passion for education increased, and I wanted to become a worthy countryman of Abay.

Abai informs Kazakhstan that indisputable truth that honest work, a bright mind and a warm heart are painted by a person. The highest human dignity, the highest notion of morality, he associated with the enlightenment of the people and the freedom of the creative spirit. According to the thinker, the most characteristic signs of humanism are respect for man, openness of the soul, sincerity, truthfulness and honesty. To illustrate his position, there are many poems and prosaic edifications that are widely known to the reader. The creativity of Abai presents a diverse picture of the socio-economic, legal, family, civil, as well as cultural, historical, moral state of the Kazakh society. The role of Abai Kunanbayev in the spiritual culture of the Kazakh people is enormous and connected with the goal of developing ideas in our society that have become relevant at the present time, when mankind has faced a spiritual crisis.

As we can see, the conclusions proposed by Abay on scientific and practical psychology and pedagogy make sure that there is a practical basis for the professional training of present and future specialists. Abay's spiritual heritage will always remain priceless for us.

REFERENCES

- 1 **Құнанбаев, А.** Өлендер жинағы. – Павлодар : ҒӨФ «ЭКО», – 2003. – 252 б.
- 2 **Жұмабаев, М.** Педагогика. – Алматы, – 1999. – 112 б.
- 3 **Abay.** Book of word. Almaty, 1992. – P. 144 [на англ.яз.].
- 4 [Электронный ресурс]. – URL: <https://adebiportal.kz/ru/books/view/104> [дата обращения 11.09.2019].
- 5 [Электронный ресурс]. – <https://e-history.kz/en/contents/view/1601> URL: [дата обращения 15.01.2020].
- 7 [Электронный ресурс]. – <https://e-history.kz/en/publications/view/4424> URL: [дата обращения 15.01.2020].

ТІЛІНДЕ КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ТҮЗЕТУ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

ТҰРАҒАН А. С.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңнамасында «Даму мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға және ой өрісін дамытуға бағытталған арнайы түзету, оқыту бағдарламаларына сәйкес түзету жұмыстары жүргізілсін» – деп көрсетілген.

Ал, даму мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу заңдылықтарын қарастыратын-дефектология. Дефектологияның бір бөлігі-логопедия. Алғаш XVII ғасырда қолға алынғанымен тілінің мүкісі бар балаларды медицина және психология жолдарымен зерттеп, тиісті емдеу шараларын қолданудың жолын табу әрекеттері XX ғасырдың 30 жылдарына дейін созылды.

Логопедтердің айтуынша бала 4–5 жаста ана тіліндегі барлық дыбыстарды дұрыс айта білуі керек. Бірақ мектеп жасына дейінгі балалардың арасында кейбір дыбыстарды бұзып, алмастырып шатастырып айту жиі кездеседі. Әсіресе жиі бұзылатын дыбыстар: с, з, к, ш, ж, ч, щ, р, л, н. «Тіл-ішкі сырды сыртқа шығаратын құрал» деп Ж. Аймауытов айтып кеткен. Ал әртүрлі дәрежедегі тілдің кемістігі балалардың психикалық, физикалық, ақыл-ойының дамуына кері әсерін тигізеді, баланың жеке тұлға боп қалыптасуына кедергі болады, бала тұйық, сенімсіз, ұялшақ болып келеді, көп сөйлемеуге тырысады, сөйтіп баланың мінез-құлқы өзгереді. «Есейген соң өзі түзеліп кетеді» – деп көбінесе ата-аналар ақаулықтарға көңіл бөлмейді. Дыбыс айтылуындағы кемістіктер баланың оқу, жазу дағдыларының, мінез-құлқының қалыптасуына, сабақ үлгеріміне көп әсер тигізеді. Мектепке барғанда оқу үлгерімі нашар болып, өскенде мамандық таңдауы да қиындық туғызады. Сондықтан, ондай балаларға міндетті түрде логопедиялық көмек ертерек жүргізген қажет [1, 190 б.].

Жоғары да атап кеткенде логопедия тіл кемістіктерін, оның себептерін болдырмауды зерттейді.

Тіл мүкістіктерінің түрлері де, себептері де көп.

Баланың сөйлеу тілі патологиясының негізгі себептері:

– Әртүрлі ішқұрсақ патологиясы іштегі нәрестенің дамуына зияның тигізеді. Сөйлеу тілінің ең ауыр кемістіктері іштегі

нәрестенің 4 апталық пен 4 айлық арасындағы дамуының бұзылуынан пайда болады. Іштегі нәрестенің дамуының бұзылуына анасының екіқабат кезіндегі таксикоз, вирусты және эндокринді аурулар, жарақаттар резус-фактор бойынша қанның сыйымсыздығы және басқалар әсер етуі мүмкін;

– Босану кезіндегі жарақаттану және босану кезіндегі асфиксия (оттектің жетіспеуі);

– Өмірінің алғашқы жылдарындағы әртүрлі аурулар;

– Бас сүйегінің жарақаттануы;

– Тұқым қуалаушылық факторлар;

– Әлеуметтік тұрмыстық жағдайларының қолайсыздығы.

Бұл себептерден пайда болған тіл мүкістіктерін түзету үшін арнайы әдіс-тәсілдерді, жаттығуларды қолданған жөн. Артикуляциялық жаттығулардың негізгі мақсаты тіл дыбыстарын дұрыс айтуға, керекті сөйлеу мүшелерінің қимыл-қозғалыстарын толық жетілдіру. Жаттығулар қойылатын дыбысқа байланысты жүйеленеді және ерін, тіл қимылдарын, қалпын дағдыландыруға бағытталады. Балаларды қызықтыру үшін және жаттығуды ойларына сақтап қалу үшін әр жаттығу әртүрлі атпен аталады. Мысалы:

«Күрекше» – жалпақ тілді шығарып астыңғы ерінге ұстап тұру керек. «Инеше» – ауызды кең ашып тілді алға қарай жіңішкертіп шығарып 10-15 секунд ұстап тұру керек.

«Төбешік» – аузынды жартылай ашып, тілдің екі жақ шетін жоғары тістерге созып, бірақ тигізбей ұстап тұру керек.

«Түтікше» – жалпақ тілді ауыз қуысына шығарып, тілдің бүйір жақтарын көтеріп түтікшеге үрлеу. Жаттығуды жайлап жасау керек.

«Ожау» – ауызды кең ашып, жалпақ тілді көтеріп жоғары тістерге созып, бірақ тигізбей ұстап тұру керек.

«Сағат» – тілді жіңішкертіп ұстап оңға, солға жайлап қозғау керек. Осылай санап отырып 15–20 рет қайталау керек.

«Саңырауқұлақ» – ауызды кең ашып, тілді таңдайға жапсыра ұстап тұрып төменгі жақты басып ауызды кең ашып ұстау.

«Алтыбақан» – жіңішке тілді ауыздан шығарып біресе мұрынға созып, біресе иекке созып жаттығуды жасағанда ауыз ашық болу керек. Осылай 10–15 рет қайталау керек.

«Тәтті тосап» – жалпақ тілді шығарып жоғары жоғары ерінді жалап, тілді ауыз қуысына тереңірек апару (10–15 рет қайталау).

«Тоқылдақ» – ауызды кең ашып тілдің ұшымен жоғары альвеоларға немесе таңдайға жиі-жиі соғылғандай қимыл жасау керек.

«Ат шауып келеді» – ауызды кең ашып тілді тандайға жапсыру-айыру немесе тандай қағу. Аталған жаттығулардың тек әр дыбысқа керекті жаттығулар алынады.

Қазіргі кезде тіл кемістіктері бар балалар санының артуы байқалуда. Ал, осы кемістіктерді жоюдағы тиімді әдістердің бірі-логопедиялық ритмика, бұл – белсенді терапияның бір түрі. Ол алдымен мынандай мақсат қояды: тіл кемістігі бар балалардың сөзді, әуенді қолдана отырып, сөйлеуін түзетуді дамыту [2, 90 б.].

Логоритмика – қимыл әрекеттерге арналған жаттығулардың жүйесі. Әр түрлі қимылдар арнайы сөздік материалдың сөздерін қайталаумен бірігеді. Ол белсенді терапияның түрі, сөйлеу тілдік немесе тілдік емес психикалық функцияларын дамыту мен түзету жолдарымен сөйлеу тілін және қосалқы бұзылыстарды түзетеді, соңында адамды ішкі және сыртқы ортаның жағдайына бейімдейді. Музыка тек қимыл-әрекетті қолдамай, басқару бастамасы да бола алады. Логоритмика сенсорлық жағдайының, сөз қимылды әрекеттерінің жағымды түрде қайта құрылуы жүреді және тұлғаның ерік-жігер сапалығын тәрбиелейді.

Логоритмиканың мақсаты: дамыта-тәрбиелеу және түзету бағытымен қимыл-әрекет аймағын сөзбен және музыкамен біріктіріп сөйлеу тілінің бұзылыстарын алдын-алу және түзету. Логоритмикалық сабақтарда бірнеше мақсат қойылады:

- артикуляцияның қимылдарын нақытлау;
- фонематикалық қабылдауының дамуы артады;
- сөздік қоры кеңейтіледі;
- қимыл-әрекет есте сақтауы және есту зейіні дамиды;
- жалпы және ұсақ моторикасының қимылдары артады;
- қимыл-әрекетінің нақтылығын, үйлесімділігі қалыптастырылады;
- әуенді-интонациялық және просодиялық компоненттерінің дамуы артады;
- шығармашылық қабілеті артады;

Логоритмикалық сабақтарға саусақ ойындары немесе саусақ массажы, көзге арналған жаттығулар, әуен арқылы әртүрлі бағытта жүру, жүгіру, тапқақ-өлеңнің сөздерін қимыл-әрекетпен көрсету, мимикалық жаттығулар, сонымен қатар әуен арқылы релакция жаттығулары, сөз ұйқастар, әуенді, сөйлеу-тілді ойындар кіріктіріледі. Түрлі ритмикалық қимыл-қозғалыстар адамның ми жұмысын белсендіріледі. Сондықтан, интеллектісі анық дамымаған балалар мен логоритмика сабақтарын ерте жастан бастау керек.

– дыбысты бекітуде және машықтандыруда сөз ұйқастарды қолдану, фонепедиялық жаттығуларды жүргізу. Дыбыс айту қабілетін түзету, көмекейін қатайту және сөйлеу тілі тыныстануын қалыптастыру;

– балалардың жасына сай жалпы моторикасын дамыту жаттығулары.

Бұлшықеттерінің қимылдарын дамыту;

– мимикалық бұлшықеттерін дамыту жаттығулары;

– сөз шешендігін дамыту жаттығулары. Белсенді сөз қорын кеңейту;

Тіл кемістігі күрделі балалармен логоритмика сабақтарын жүргізу:

– Балалардың қимыл қозғалысын қалыптастырады, сымбатын, жүрісін, қозғалысыны түзейді, шапшаңдықтың, ептіліктің, күштіліктің, төзімділіктің дамуына ықпал етеді, кеңістікті бағдарлай білуге үйретеді, сүйек-бұлшықет аппаратын қатайтады.

– тыныс алуды, моторлық функцияларды, есту, көру ынтасын, есте сақтауды, бет мимикасын дамытады.

– ырғақ, қарқынды сезімін, фонематикалық есту.

– еркін тыныстауға, қалыпты жағдайға түсуге көмектеседі.

– жеке тұлғалық қасиеттердің дамуына, ұйымшылдыққа, батылдыққа, өзіне деген сенімділікке тәрбиелейді [3, 63 б.].

Қазіргі таңда, еліміздегі мүмкіншілігі шектеулі балалар санының көбеюі деңсаулық сақтау, білім және әлеуметтік қорғау салаларының осы мәселеге көңіл бөлуін талап етіп отыр. Жылдан жылға мүмкіншілігі шектеулі балаларға деген қоғамның көзқарасы өзгеріп, оларды қоғамның бір мүшесі ретінде қарауға бет бұрып келеді. Үкіметіміздің мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған көптеген көмектерінің ішінде үйде әлеуметтік көмек беру ерекше орын алады. Үйде әлеуметтік көмек беру барлық мүгедек балаларға емес, олардың ішінде өз-өзіне қызмет етуі төмен, қозғалысы нашар, үйде оқитын, үйде тәрбиеленетін және ешқандай бағдарламамен оқуға жарамсыз балалар мен жасөпірімдерге көрсетіледі. Осы орайда педагог-психологтың міндеті мүмкіндігі шектеулі балалардың жан айкайын қоғамға жеткізу, яғни бала ағзасындағы ауытқулар мен бөгеттердің себеп-салдарын анықтап, олардың отбасындағы қарым-қатынастарын дамытып, дені сау баламен араласауына жағдай туғызу болып табылады. Тәрбиелеу барысында, жас ерекшеліктерін ескере отырып, балаларды шешім қабылдай алуға, өзін-өзі қамтамасыз етуге, еңбекке, тәртіп

мәдениетіне, ұжымда еңбек ете алатындай деңгейге бейімдеу қажет. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, қазіргі кезде арнайы білім беру ұйымдарында мүмкіндігі шектеулі 16664 бала, жалпы мектептердегі арнайы сыныптардың саны 762 болса, сол сыныптарда – 7582 бала оқып жатыр, ал жалпы мектептерде ешқандай әлеуметтік – психологиялық қолдаусыз оқып жатқан мүмкіндігі шектеулі балалардың саны 65 мыңнан асты. Бұл ҚР білім беру саласындағы ауыр мәселенің бірі болып отырғаны ақиқат. Арнайы білім беру жүйесінің қазіргі даму кезеңінде балалалық мүгедектің алдын алу, өзекті мәселесі ретінде қарастырылады. Бүкіл әлемдік деңсаулық сақтау, білім беру және әлеуметтік қорғау ұйымдардың қызметінде кемтар балалар мен отбасына ерте жастан қолдау көрсету жетекші беталыс болып саналады. Отандық Ерсарина А. Қ, Жалмұхамедова А. Қ, Сүлейменова Р. А. т.б. ғалымдардың ғылыми зерттеулері бойынша ерте жастан кемістікті анықтау және дәл сол кезден кешенді түзету жұмысын бастау, кейіннен бала дамуында басқа ауытқушылықтарды алдын алуға жол ашады. Қазіргі уақытта біріктірудің жетекші мезгілі ретінде жалпы сыныбында пән мұғаліммен қатар екінші арнайы педагогты қосу ерекше оқу орнын ұйымдастыру кең тараған дәстүр. «Шағын-мектеп» сынып құрамы ашылады. Мүмкіндіктері шектеулі балалармен жұмыс жеке білім беру және түзету-дамыту бағдарламамен жүргізіледі.

Сонымен қорыта келе, балаңыздың тіл кемістіктері болса, оны міндетті түрде білікті логопед мамандарына көрсету керектігінің маңызы зор. Өйткені бұл баланың тұлға ретінде дамуына айтарлықтай әсерін тигізеді [4, 10 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қоянбаев, Ж. Б., Қоянбаев, Р. М. Педагогика: Университеттер студенттеріне арналған оқу құралы. – Алматы, 2004. – 420 б.
- 2 Өмірбекова, Қ. Қ. Балкыбеков, В. С. Сөйлеу тілінің фонетикалық жағын тексеру және дамыту.-Алматы: Кітап, 2003. – 190 б.
- 3 Саенко, Ю. В. Специальная психология: Учебное пособие. – М. : Академический проект, 2006. – 182 с.
- 4 Специальная педагогика: учеб. Пособие для студентов Высш. Пед. Учеб завед»./под ред. Н.Н.Назаровой.- М:изд центр»Академия», 2004. – 10–11 с.

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДА КӨМЕКШІ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ

УБАЙДУЛЛА А. Н.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.
КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.
п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар тұлғалар әлеуметтік ортамен әрекеттесуде қиыншылықтармен кездеседі, оларда қоршаған ортадағы өзгерістерді қабылдап, талдау қабілеттері төмен болады. Бұл балалардың қоршаған адамдармен қалыпты қарым-қатынас жасау қабілеті де шектеулі, кемістіктің салдарынан. Осыған байланысты арнайы мектептердің маңызды міндеттерінің бірі – әлеуметтік бейімдеу жұмыстары ұйымдастыру.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды арнайы оқытуды көмекші техникалық құралдардың орны ерекше. Заман үрдісіне сай жаңа технологияны қолдану бала зейінін шоғырландыруға, танымдық қабілетін арттыруға көмегі зор. Яғни, жаңа компьютерлік технологияны қолдану – жаңа заманның жаңа үлгідегі әдіс-тәсілдері деседе болғандай.

«Мүгедектерді сауықтырудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 20 шілдедегі № 754 қаулысы. Онда мыналар қарастырылған:

- Мүгедектерді протезді-ортопедтік көмекпен және техникалық көмекші құралдармен қамтамасыз ету ережелері ;
- Мүгедекті сауықтырудың жеке бағдарламасына сәйкес өз бетінше қимылдауы қиын бірінші топ мүгедектеріне жеке көмекші әлеуметтік қызметін және кереңдігі бойынша мүгедектерге қимыл тілінің маманын – жылына 30 сағат көлемінде беру ережелері;
- Мүгедектерді арнайы жылжу құралдарымен қамтамасыз ету ережелері;
- Мүгедектер мен мүгедек-балаларға шипажайлық-курорттық емдеудің ережелері;
- Мүгедектерге берілетін техникалық көмекші құралдардың және арнайы жылжу құралдарының тізімі [1, 10 б.].

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет»-деп, Елбасы атап көрсеткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісінде онтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор.

Мүмкіншілігі шектеулі балаларды оқытудағы көмекші техникалық құралдар және олардың рөлі

Мүмкіндіктері шектеулі бала – ұзақ уақыт емделуді көздейтін медициналық диагнозы бар бала ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы өз орнын іздеп, білім алуға деген қажеттілігі бар жеке тұлға.

Дәстүрлі педагогикалық технологиялар білім берудің қажетті деңгейін тек жалпы білім беру мекемелерінде оқитын балалар үшін ұсынады. Мүгедектігі бар балалар, денсаулығы шектеулеріне байланысты жалпы білім беру мекемелеріне бара алмайды, басқа балалар сияқты сапалы білім алуға мүмкіндіктері аз болып келеді. Осындай балаларға көмек көрсету мәселесі ұлттық білім берудің алдында тұрған бірқатар мәселелердің бірі болып табылады. Қазіргі кезде жаңа ақпараттық және білім беру технологияларын кеңінен енгізіп, мүгедектердің білім беру бағдарламаларына және іс-әрекеттегі іс-әрекеттеріне қолжетімділігін кеңейту қазіргі кезде қолға алынуда. Компьютерді жүйелі түрде пайдалану ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар (бұдан кейін ЕББҚ) үшін болашақ мамандықтың негізі ретінде бастауыш, кәсіби дайындыққа жол ашады, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, оқу үдерісін белсендендіруге мүмкіндік береді.

Қазіргі кезде арнайы білім беру ұйымдары мүмкіндігі шектеулі балалардың танымдық дамуын ынталандыратын интерактивті такталармен, мультимедиялық білім беру жүйелерімен (Eduplay, Multikid, Sound beam) жабдықталған. Көру қабілеті бұзылған балаларға арналған мектептерде 46 тифлокомпьютерлер қызмет атқарады. Түзету мектептердің шамамен 95 %-ы Ғаламторға қосылған. Арнайы түзету білім беру ұйымдарының 41 %-ы логопедтік жаттығу құралдарымен, 37 %-ы сөйлеу-есту жаттығу құралдарымен жабдықталған. Тірек – қозғалыс аппаратында бұзылыстары бар балаларға арналған жекелеген қозғалыс құралдары игерілуде. Әрбір түзету ұйымдарында М.Монтессори әдістемесінің элементтері қолданылады [2, 201 б.].

Есту қабілеті бұзылған адамдарға арналған құралдар.

Саңыраулықта есту аппараты бөлігінің дыбысты қабылдау қызметі бұзылады, негізгі сөйлеу жиілігі 80-85 дБ-ден төмен емес орташа қабылдау шегінде аудиометрдің үнді қабылдауы көбінесе 125–4000 Гц арасында өзгеріп отырады. Бұл есту күйі арнайы апаратсыз баланың сөзді қабылдауына мүмкіндік бермейді. Естімеуі немесе нашар естуі баланы ең маңызды ақпарат көзінен айырады, әсіресе егер ол ерте жаста естуден айырылса сөйлеу және психикалық дамуының тежелуіне әкеледі. Психофизикалық дамуында артта қалушылықты

көрсету дәрежесі әр түрлі себептерге, есту қабілетінің нашарлау уақыты мен ауырлығына байланысты болады. Есту қабілеті ерте бұзылса және ауыр болса баланың психологиясы және сөйлеу тілі тежелуі айқын. Естімейтін және нашар еститін балаларды оқытуда қосымша құрал ретінде сөйлеуді қабылдауын, сөздің дыбыстық құрамын түсінуді жеңілдететін дактилология тәрізді арнайы құралдарды қолдану қажет. Ым-ишарамен сөйлеу оқытудың негізгі емес қосымша құралы ретінде тек естімейтін балаларға қолданылады. Оқу материалын қабылдау есту-көру негізінде аудио визуальды және сурдотехникалық құралдарды пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

Есту қабілеті нашар пайдаланушыларға дыбыстық ескерту сигналдарын экрандық көрсеткіштермен ауыстыру үшін кірістірілген Windows және Mac OS операциялық жүйелерін пайдалануға болады. Мүмкіндігі шектеулі балаларға түзету-дамыту жұмыстарын жүргізу үшін арнайы мамандандырылған немесе бейімдендірілген компьютерлік бағдарламаларды қолдану ұсынылады. Оларды қолдану тиімділігі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі мен жаңа мүмкіндіктерді қолдану дағдысына байланысты. Сондай-ақ мұғалімнің жаңа инновациялық технологияларды енгізуде балалардың мотивациясын арттырып, психологиялық қолайлы жағдайлар туғыза білуі шарт [3, 210 б.].

Церебральды сал ауруы бар балаларға арналған мамандандырылған құрылғылар

Бүгінде көптеген елдерде қозғалтқыштың құнсыздану түріне байланысты церебралды паралики әсері мына форматтарға бөлінеді:

- спастикалық, бұлшық еттер қиындаған кезде (спастикалық), бұлшықет тону жоғарылайды, бірақ сонымен бірге бұлшықеттің беріктігі төмендейді;
- гиперкинетикалық немесе дискинетикалық, егер баланың бақылау жасай алмайтын еріксіз қозғалысы болса;
- атаксикалық – баланың қозғалысы шамадан тыс, келісілмеген және ыңғайсыз;
- аралас – бала спастикалық, атаксия, спастикалық және ацетоз болуы мүмкін.

Сондықтан, әрбір нақты жағдай үшін АКТ жүйесінің өзіндік модификациясын жасау немесе оның мүмкіндіктеріне сәйкес дайын өнімді таңдау қажет.

Осыған байланысты моторлы бұзылулары бар ЕББҚ бар балалар үшін қолданылатын ТҚҚ:

- Арнайы пернетақта (кішірейтілген, үлкейтілген, сенсорлық тақтамен)
- Trackball манипуляторы
- Сенсорлық тақта
- Джойстик
- Электрондық позициялау құрылғылары
- Сенсорлық экран
- Микрофон

Арнайы пернетақта. Пернетақтаны конфигурациялауға мүмкіндік беретін бағдарлама (кездейсоқ пернелерді басу, пернетақтадан меңзерді басқару, командалардың жауап уақытын және қайталауды басқару, түймелер комбинациясын басқару және т.б.). Арнайы пернетақталар шектеулі моторлы функциялары бар адамдар үшін компьютер пайдалану жеңілдету үшін арналған. Түрлі типтегі пернетақта кейбір шектеулерге бейімделген. Үлкен пернетақта – мотор функцияларын ауыр бұзылуы бар адамдар үшін пернетақта. (Спастикалық, үйлестірілген қозғалыстар) жоғары мотор бұзылған адамдар бір уақытта бірнеше пернелерін басу болдырмау үшін, алыс бір-біріне жақын орналасқан ірі кілттері (27–20 mm) бар пернетақта, қажет. Операциялық жүйе функцияларын және дауыспен енгізуді басқару үшін жасалған бағдарламалық жасақтама. Пернетақтан мәтінді теру кезінде сөздерді болжау және аяқтауға мүмкіндік беретін бағдарлама. Виртуалды пернетақта.

Көрмейтін және көру қабілеті нашар адамдарға арналған құралдар. Көру қабілеті нашар адамдарға кәсіби және әлеуметтік-мәдени қалпына келтіру міндеті мамандандырылуға түсетін ақпараттың барынша көп көлемін меңгеруді талап етеді. Электронды кітаптар, журналдар мен газеттер бүгінде қағаз және «сөйлейтін» басылымдармен бәсекелеседі. Көрмейтін және көру қабілеті нашар оқушылар мен мамандар үшін бұл ақпаратқа қол жеткізудің маңызды жолы болды. Ақпаратқа қол жеткізудің баламалы жолдары қажет. Осындай баламалардың бірі – Интернет-ресурстар: электрондық кітаптар, мерзімді басылымдар, сілтемелер, бейімделген бағдарламалар, дыбыстық файлдар, лекциялар және т.б., оларға қол жетімділік көру қабілеті нашар адамдар үшін бар кедергілерді еңсеруге мүмкіндік береді, бұл ақпаратқа кең қолжетімділікті және, демек, мәдениетке, білім беру және байланыс мүмкіндігінің жай-күйі.

Мәтін жақсарту бағдарламалары. Бұл технология көру қабілеті төмен пайдаланушыларға арналған. Экранның ұлғайту жүйелері қарапайым қаріп өлшемін ұлғайту мүмкіндігінен экрандық оқу

модульдерімен бірге жұмыс істейтін күрделі өнімдерге дейін әртүрлі болады. Кескінді ұлғайтудың ең кең таралған және қуатты бағдарламасы ZoomText болып табылады, ол мыналарды қамтамасыз етеді: ақпараттың ұлғаюы, 2-ден 16 есе; экран кеңістігін және оның бөлігін бірдей бірнеше (8-ге дейін) кеңейту терезелерімен бір уақытта жұмыс жасау; ұлғайтылған ақпаратты біркелкі жылжыту, әр зум-терезеде жылжытқанда, түстердің контрастын реттеңіз.

Экранға кіру бағдарламалық құралы. Мониторда көрсетілетін мәтіндік және графикалық ақпаратты дыбыстауды қамтамасыз етіңіз және рельефтік түрдегі мәтіндік ақпаратты оқу үшін Брайль дисплейлерін пайдаланыңыз. Экранға кіру бағдарламалары сөйлеу синтез технологияларына негізделген. Бұл бағдарламалар танымал Windows қолданбаларына және бүкіл дүниежүзілік Интернетке қолжетімділікті қамтамасыз етеді, бұл кірістірілген сөйлеу синтезі және дыбыс картасы арқылы динамиктер немесе брайль дисплейлерінде компьютер экранының мазмұнын көрсету.

Брайль дисплейлер мен принтерлер. Брайль дисплейі – бұл соқырларға Брайль жүйесі рельефтік нышандары түрінде кәдімгі дисплейден мәтіндік ақпаратты қабылдауға мүмкіндік беретін құрылғы. Оның сөзсіз артықшылығы мыналарды қамтиды: соқыр адамға экранды бейнелеу мүмкіндігі, тапсырыс берілген мәтіндерді жылдам оқып білу мүмкіндігі. Брайль принтерлері Брайль рәміздерінде мәтіндік ақпаратты көрсету үшін құрылғылар.

Өкінішке орай, бұл құрылғылар жұмыс істеген кезде үлкен шу шығарады. Соңғы жылдары қағазды үнемдеуге арналған екі жақты басып шығару мүмкіндігі бар. Қазіргі Брайль принтерлері кез-келген мәтін редакторында орындалған мәтіндерді басып шығаруға мүмкіндік береді, брайль құжаттарын басып шығарғаннан кейін бірден пайдалануға дайын.

«Электронды күлгін» типті құрылғылар. Олар – монитор немесе теледидар экранындағы қағаз құжаттары бейнесін жобалайтын теледидар ұлғайтқыштары. Бұл құрылғылар автофокуспен жабдықталған бейнекамерамен, монитормен (компьютер), жылжымалы үстелмен жабдықталған.

Оқу машиналары. Сканерлер, әсіресе оптикалық тану жүйелерімен бірге, соқыр пайдаланушылардың негізгі құралы болып табылады. Оқу машинасы соқыр адамға сөйлеу синтезін қолданып, кез келген жазық мәтінді оқуға мүмкіндік береді. Компьютерде жұмыс істей алмайтын пайдаланушылар үшін ыңғайлы және ыңғайлы – стандартты пернетақта, монитор және тышқан жоқ.

Сөйлеу қабілеті бұзылған адамдарға көмекші құралдар

Сөздің толық немесе ішінара жоғалуы бар адамдардың негізгі мәселесі – қарым-қатынастың шектеулі тәсілі, ой мен қажеттіліктерді білдіру. Арнайы құрылғылар мен жүйелер осындай шектеулерді өтеуге мүмкіндік береді.

Құрылғы «жеңіл қалам». Кішкентай байланыс құралдары. Пернетақта арқылы енгізілген мәтіндік хабарлар екі дисплейде көрсетіледі, олардың біреуі тыңдаушыға, екіншісі динамикке жіберіледі.

Бұдан басқа, хабарлар кіріктірілген сөйлеу синтезаторы арқылы жариялануы мүмкін. Пернетақтаны пайдалана алмайтын тірек-қимыл аппараты бұзылулары бар пайдаланушылар үшін қол сканерін қолдана отырып ақпаратты енгізудің баламалы тәсілі ұсынылған. Жылдам теру пернелері 500 хабарды сақтауға мүмкіндік береді [4, 156 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Назарова, Н. Н. Специальная педагогика: учеб. Пособие для студентов Высш. Пед. Учеб завед». /под ред. – М. : изд. центр»Академия», 2004. – 10–11 с.

2 Намазбаева, Ж. И. Психология. Оқулық. – Алматы: Print –S, 2015. – 296 б.

3 Сулейменова, Р. А. Система ранней коррекционной помощи детям с ограниченными возможностями в Казахстане: проблемы создания и развития. Алматы, 2001. – 320 с.

4 Тілеуова, С. Жеке тұлғаның құндылық бағдар жүйесінің танымдық мәні // Ізденіс. – № 3. 1998. – 156–160 б.

**АРНАЙЫ ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ОНЫҢ ТАРИХЫНЫҢ
ҰҒЫМДЫҚ АППАРАТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ**

УМИРБЕК А. Н.

студент, ПМПУ, Павлодар қ.

КУРМАНАЛИНОВА Р. Б.

п.ғ.м., оқытушы, ПМПУ, Павлодар қ.

Қазіргі таңда арнайы педагогика ғылымында бірнеше өзекті мәселелер кездеседі. Ол мәселелер арнайы педагогиканың категорияларымен тығыз байланысты. Яғни оларға:

– есту қабілеті бұзылған балалар (керең немесе саңырау, нашар еститін, кеш естімей қалғандар);

– көру қабілеті бұзылған балалар (соқыр, мүлде көрмейтін, немесе нашар көретін);

– сөйлеу қабілеті бұзылған, тіл мүкістігі бар балалар – лагоппаттар;

– интеллектуалды дамуы немесе ақыл-ой, ойлау қабілеті зақымданған, кемақыл (ақыл-ойы, есі кеміс-кемақыл және психикалық дамуы тежелген балалар);

– психикасы мен дене бітімінің дамуы комплексті, күрделі түрде бұзылған (соқыр-мылқаулар); естімейтін-көрмейтін және ақыл-ойы жетілмеген, естімейтін т.б);

– тірек-қимыл аппараты зақымданған балалар;

– педагогикалық өзгерісі бар (жүріс-тұрысы, мінез-құлқы, тәртібі бұзылған) балалар жатады.

Өкінішке орай, қазіргі таңда дамуында ауытқуы бар балалар саны артуда. Ол балалар арнайы бала-бақшаларда, арнайы мектеп интернаттарында, арнайы сыныптарда және де логопедиялық пункттарда тәрбиеленеді. Демек, мұнда олар арнайы коррекциялық, психологиялық және педагогикалық көмектермен қамтамасыз етіледі.

Сонымен қатар өз елімізде де дамуы артта қалған балалар саны және де ақауы бар балалар да аз емес. Осыдан арнайы педагогикада туындайтын мәселелер осы балаларға қолданылатын психокоррекциялы жұмыстар мен педагогикалық әлеуметтік қамтамасыз ету жағдайларының, қазақ тіліндегі оқу құралдарының және техникалық құрал-жабдықтардың аздығы. Жалпы айтқанда, осы негізгі мәселелер, концепциялар сол сияқты теориялар Л. С. Выготскийдің тұжырымдамалары мен салыстырмалы тұрғыда түйінделіп жасалынған. Алайда бұл мәселелерді психологиялық және педагогикалық тұрғыда қарайтын болсақ, дамуында ауытқуы бар балалардың ортамен қарым-қатынасы және олардың оқу барысындағы іс-әрекеті, ерекшеліктері арнайы педагогика ғылымында үлкен сұрақты туындатады. Демек мұндай әр түрлі категориядағы балалармен педагог-психологтардың жұмыс жасауы, олардың деңгейіне сәйкес әдіс-тәсілдердің қолданылуы және олардың таным процесстерінің ерекшеліктерін айқындауы жайында туындайтын сұрақтар арнайы педагогикағылымында қарастырылады. Және де арнайы педагогика ғылымында бұл мәселелер мен қатар теорияның тәжірибе жүзінде қарастырылуы жайында да сөз болады. Осы жайында байсалды жұмыстар XIX–XX ғасырдан бастап жүзеге асырыла бастады. Ал қазіргі кезде арнайы

педагогика ғылымында осы айтылған мәселелерге жауап қайтаратын материалдардың аздығынан туындап отыр. Арнайы педагогика, сонымен қатар дефектология ғылымының бөліміндегі кейбір ғылыми аумақтарды да өз ішіне алады. Демек, психологиялық, педагогикалық және физикалық жағынан артта қалған балаларды өздігімен қоғамдық өмірге және еңбекке баулу; оларды дайындау; жан-жақты үйрету, оларға әр түрлі әдістерді жүргізу, коррекция, компенсация, реабилитация, абилитация жұмыстарын жүргізу, сонымен қатар оларды оқыту, тәрбиелеу, зерттеу арнайы педагогика ғылымының аумағында қарастырылады [1, 92 б.].

Жалпы қазіргі 21-нші ғасырда педагогтық бағыт күннен күнге ауырлап бар жатыр. Оның себебі неде екені белгісіз? Не жастар талабы қатты? Не мұғалім көп талап етеді? Соның ішінде арнайы педагогикалық бағытқа тоқталсақ. Мемлекетте белгілі қазіргі өсіп жактан балалардың кеміс даму салдарынан түрлі аурулар қатарына ұшырайды. Ал елімізде әрбір тұлғаның құқығы мен еркіндігіне кепілдеме беру арқылы тұлға қызығушылығын қоғам қызығушылығынан жоғары қоятын басымдылық ұстанымы жарияланған. Қазақстан Республикасының ата заңында көрсетілгендей:

Әрбір адам білім алуға құқылы. Оның парызы білім алып, қоғамға үлес қосу. Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға қатынас мүмкіндігі шектеулі жандардың максималды өз бетімен әрекет ету және қоғамдағы тәуелсіздігіне қол жеткізуді көздейтін әлеуметтік қайта оңалту идеясына негізделеді. Яғни әрбір азамат бұл қоғамда өмір сүрді ме ол сол қалпында қалмай, үлкен бір дәрежеге жету қажет.

Мүмкіндігі шектеулі жандардың білім – Қазақстандағы инклюзивті білім берудің өзекті бағыты. Қоғам мен мемлекеттің ерекше білім беру қажеттілігі бар адамдарға деген қарым-қатынасты қайта өзгертуі Қазақстандық білім беруді модернизациялау жағдайында ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға бейімделу стратегияларының механизмін құрастырудың заңды кезеңі болып табылады.

Қазіргі кезде біздің мемлекет нақты инклюзивті білім берудің тек бастапқы сатысында ғана тұр және инклюзивті білім беруді жүзеге асыру мен ұйымдастыру мәселесі ұйымдастырушылық – құқықтық бағыттағы ғана емес, сонымен бірге ғылыми – әдістемелік бағыттағы шешімдерді де қажет етеді. Осыған сәйкес дамытуда ауытқушылықтары бар балаларды тәрбиелеу, оқыту, дамыту, түзету, әлеуметтендіру және оларды қоғаммен ықпалдастыру мәселесінде туындаған ғылыми қызығушылық құралының өзектілігін анықтай түседі.

Арнайы педагогика және арнайы білім беру терминдері заманауи халықаралық теориялар мен тәжірибелердегі жалпы қабылданған ұғымдармен сәйкес келеді. Бірақ бұл сөздер өзара тығыз байланысты.

Ерекше бағыт бойынша арнайы педагогика медицина мен арнайы психология салаларымен тағыз байланыста болатын педагогиканың жеке саласы ретінде қарастырыла бастады.

Арнайы педагогика және арнайы білім беру ұғымдар қазіргі уақытта әлемдік білім беру жүйесіндегі халықаралық педагогикалық теория мен тәжірибегі заманауи гуманистік бағдарлармен сипатталады. Special (ерекше, индивидуалды) ұғымның ағылшынша тібірі осы педагогика саласындағы тұлғалық бағдарды атап көрсетеді. Арнайы педагогиканың объектісі ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға арналған арнайы білім беру үдерісі болып табылады.

Педагогика пәнін арнайы оқыту мен тәрбиелеудің теориясы мен тәжірибесі; қоғамға әлеуметтік бейімделу мен ықпалдасу мақсаты бойынша баланы дамутудағы кемшіліктерін жеңуге бағытталған коррекциялық педагогика жұмысының әдістері, мазмұны мен ұстанымдары құрайды.

Ол мүмкіндігі шектеулі адамдардың дамуы мен білім алу ерекшеліктерін, олардың тұлғалық қалыптасуы және әлеуметтену заңдылықтарын зерттейді.

Арнайы педагогиканың нысаны арнайы оқыту, білім алуда ерекше қажеттіліктерді бар тұлғаларға арнайы білім беруді педагогикалық феномен ретінде қарастыру және кемтал тұлғаның білім алу мәселесін шешуге бағытталған [2, 120 б.].

Арнайы педагогика мүмкіндіктері шектеулі тұлға. Арнайы педагогиканың негізгі мақсаты – дамушы тұлғаны әлеуметтенуге және өзін-өзі қызмет көрсетуге үйретуді кездей отырып, мүмкіндігі шектеулі тұлға үшін маңызды болып саланатын тәуелсіз және өз бетімен өмір сүру және әлеуметтенудің жоғары деңгейіне қол жеткізу.

Мүмкіндігі шектеулі жандар тұлғалық дамуын, сонымен қатар өсіп келе жатқан адамның физиологиялық, психологиялық және әлеуметтік аспектілерін жан-жақты зерттеу қажеттілігін айқындап әрі педагогикалық үдерісте олардың өзіндік ерекшеліктерін есепке алуды жүйелі қарастыру педагогиканың жетістіктері болып саналады.

Білім беру мекемесі өз бетінше, арнайы білім беру стандарты негізінде, балалардың психофизикалық даму және жеке мүмкіндігінен шыға отырып, оқу жоспарын және білім беру бағдарламаларын жасайды және жүзеге асырады. Арнайы (түзету)

білім беру мекемесін атқарушы үкіметтің федералды органы (РФ білім министрлігі) РФ субъектісінің атқару үкіметі (басқару, комитет, министрлігі) облыс, өлке, Республика білім беру органдары және жергілікті муниципальды) өзін-өзі басқару органы құрылуы мүмкін. Арнайы білім беру мекемесі мемлекеттік емес болуы мүмкін.

Арнайы білім беру мекемесіне сәйкес құрушы қаржыландырады. Мұндай әрбір білім беру мекемесі тәрбиеленушінің өмірі үшін және оны арнайы білім стандарты аралығында тегін білім алуына конституциялық құқықпен қамтамасыз етуге жауап береді. Барлық балаға қоғамда оқу үшін тәрбиелеу, емдеу әлеуметтік бейімделу үшін жағдайлармен қамтамасыз етеді.

Арнайы білім беру мекемесінің бітірушілері (VIII түрдегі мектептен шыққан) ценздік білім алады (яғни көпшілікке білім беру мекемесінің білім деңгейіне сәйкес: мысалы, негізгі жалпы білім, жалпы орта білім). Оларға алынған білімнің деңгейін растайтын мемлекеттік үлгідегі құжат немесе арнайы білім беру мекемесін бітіргендігі туралы куәлік беріледі [3, 120 б.].

Арнайы мектепке баланы білімді басқару органдары тек ата-анасының келісімімен және психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияның келісімі бойынша жіберіледі. Сол сияқты ата-ананың келісімімен және ПМГЖ-ның (қорытындысы) шешімі негізінде бала арнайы мектеп ішіндегі ақыл-есі кем балаларға арналған сыныпқа тек онда бір жыл оқығаннан кейін ауыстырыла алады.

Арнайы мектепке, жалпы білім беру процесі жағдайында психологиялық-медициналық-педагогикалық бақылау барысында мұндай балаларды (айқындау) анықтау шарасы бойынша, кемістігі күрделі құрылымды балаға арналған, сынып (немесе топ) құрылуы мүмкін.

Бұдан басқа кез келген түрдегі арнайы мектепте ақыл-есі дамуға бұзылысы байқалған және соған ілесіп жүретін басқа да бұзылысы байқалған балаға арналған сыныптар ашылуы мүмкін. Мұндай сыныпты ашу туралы шешімді арнайы I түрдегі арнайы мектеп (саңырау балалар оқитын) үш деңгейлі жалпы білім беру бағдарламасының деңгейіне білім беру процесін жүргізеді:

1-деңгей – бастауыш жалпы білім беру (5–6 жыл ішінде)

3-деңгей – толық орташа жалпы білім беру (2 жыл ереже бойынша, кешкі мектеп құрылымында)

Елбасы айтқандай, сен мемлекет бөлшегісін, болашақ сенің қолында. Ал мемлекет білімі, денсаулық сақтау орыны, қоғамдық орындарға бағыну сенің міндетің. Қаншама бала елімізде туғаннан қиналып өсіп жатыр. Ал қазіргі жастар ондай затты көтере алмай

ажырасып жатыр. Сондықтан құрметті жастар қауымы еліміз біздің қолда, ешқандай ауырмай сырқамай, арақ-темекі шекпей ұрпағымызды ойлайық. Ол тек сен үшін емес отбасын үшін маңызды.

Қазақстан Республикасының заңдарында адам құқығы саласында негізге алатын халықаралық құжаттарға сәйкес бүкіл әлем балаларының білім алуға құқығының теңдік принципі қарастырылады. Балалардың білім алуға құқығының кепілдік Қазақстан Республикасының Конституциясында, Қазақстан Республикасының «балалар құқығы туралы», «мүмкіндігі шектеулі балаларға әлеуметтік және медициналық-педагогика қолдау көрсету туралы», «Қазақстан Республикасының мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» заңдарында көрсетілген. Баланың өмірі әрбір ата-ана үшін маңызды. Сенің өмірің тек сенің қолыңда. Әрбір азамат бақытты болуға лайықты. Ал қазіргі заман лайқ заманы, сондықтан сол лайққа лайықты болу қажет. Ал мұғалімнің білімін сыйлау, яғни ол адам сіз үшін қаншама еңбек етеді. Қоғам қатарына сізді қосады [4, 10 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Әмірова, М. Халық педагогикасы – Асыл мұра. Бастауыш мектеп. Алматы, 1994. – 170 б.

2 Лапшин, В. А., Пузанов, Б. П. Основы дефектологии. – М. : Наука. 1990. – 120 с.

3 Әмірбекова, Қ. Қ. Балқыбеков, В. С. Сөйлеу тілінің фонетикалық жағын тексеру және дамыту. – Алматы: Кітап, 2003. – 190 б.

4 Специальная педагогика: учеб. Пособие для студентов Высш. Пед. Учеб завед»./под ред. Н. Н. Назаровой. – М. : изд центр»Академия», 2004. – 10–11 с.

1.2 Психология ғылымы дамуының мәселелері.

Көшбасшы психологиясы

1.2 Проблемы развития психологической науки.

Психология лидерства

**ВЛИЯНИЕ ТИПА ТЕМПЕРАМЕНТА ШКОЛЬНИКОВ
НА ПОВЕДЕНИЕ В КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЯХ**

АЛИЯКПАРОВА К. Н.

студент, ПГПУ, г. Павлодар

ДЕМИДЕНКО Р. Н.

к.б.н., доцент, профессор, ПГПУ, г. Павлодар

В настоящее время психологами уделяется большое внимание изучению влияния особенностей личности на его поведение в случае возникновения конфликтных ситуаций. Для нас представляет огромный интерес изучение подросткового периода, так как именно на этом этапе формируются различные черты характера, которые влияют на поведение личности. В этот период складываются, оформляются устойчивые формы поведения, способы эмоционального реагирования, это пора достижений, обретение новой социальной позиции, стиль поведения в конфликтных ситуациях [1, С. 154]. Возникновение конфликтов, как правило, связано с психологическими особенностями личности, ее поведением и насущными потребностями. Многообразие потребностей составляет источник, мотив деятельности личности, в значительной мере определяет его поведение в конфликте. Особенно ярко это проявляется, если личность наделена значительной властью и возможностью принимать решения [2, С. 98].

Противоречия, конфликты, кризисы, переживаемые учеником, являются источником развития его личности, определяют её конструктивный или деструктивный жизненный сценарий.

Конфликты в жизни отдельных учащихся и школы в целом играют значительную, очень часто негативную роль. Они могут негативно сказаться на процессе обучения, способствовать напряженности во взаимоотношениях в классном коллективе. Для снижения отрицательных последствий конфликтов необходимо уметь правильно выявлять их причины.

В психологии особым образом выделяется задача, заключающаяся в исследовании различных свойств личности, которые формируются

и проявляются в деятельности человека и оказывают влияние на эффективность этой деятельности. Одним из этих свойств является темперамент – центральное образование психодинамической организации человека, преимущественно врожденного характера. Поэтому свойства темперамента наиболее устойчивы и постоянны по сравнению с другими психическими особенностями человека.

Темперамент – характеристика индивида со стороны динамических особенностей его психической деятельности, т.е. темпа, быстроты, ритма, интенсивности, составляющих эту деятельность психических процессов и состояний [3, С. 129].

Динамические черты личности человека выступают не только во внешней манере поведения, не только в движениях – они проявляются и в умственной сфере, в сфере побуждения, в общей работоспособности. Естественно, особенности темперамента сказываются в учебных занятиях. В силу своих особенностей, каждый человек ведет себя определенным образом в конфликтных ситуациях. Как при общении у кого-то поведение устойчиво и агрессивно, кто-то прямолинеен или гибок, так и в конфликтной ситуации, у каждого человека существует так называемый репертуар поведения в конфликтной ситуации.

Именно поэтому мы задались вопросом, оказывает ли тип темперамента учащихся влияние на их поведение в конфликтных ситуациях.

Конфликт (от лат. *conflictus* -столкновение) – столкновение противоположно направленных, несовместимых друг с другом тенденций в осознании отдельно взятого индивида, в межличностных взаимодействиях или межличностных отношениях индивидов или групп людей, связанное с острыми отрицательными эмоциональными переживаниями [4].

Признаки конфликта следующие: - конфликт всегда возникает на основе противоположно направленных мотивов и суждений. – конфликт – это всегда противоборство субъектов социального взаимодействия, которое характеризуется нанесением взаимного ущерба. В основе конфликта лежит конфликтная ситуация, включающая либо противоречивые позиции сторон по какому-либо поводу, либо противоположные цели и средства их достижения в данных обстоятельствах, либо несовпадение интересов, желаний партнеров [5, С. 58].

Эмпирическое исследование осуществлялось в СОШ № 34 г. Павлодара. В нём принимали участие учащиеся седьмых, восьмых,

девятым, десятым классам по 20 человек из каждой параллели. Мы можем утверждать, что наша выборка из генеральной совокупности репрезентативна. Исследование было направлено на выявление связи между типом темперамента учащихся и их поведением в конфликтных ситуациях.

В ходе исследования применялся метод тестирования, для которого были выбраны следующие методики: личностный опросник Айзенка и методика диагностики предрасположенности личности к конфликтному поведению К. Томаса.

Личностный опросник Айзенка применялся для определения основных типов темперамента и качеств личности типа интроверсия – экстраверсия, эмоциональная устойчивость – нейротизм, состоящий из 57 вопросов [6].

После проведения исследований мы выявили, что из общего количества испытуемых преобладающим является сангвинический тип темперамента – 32 %. Личность такого типа характеризуется оптимизмом, активностью, жизнерадостностью. Они без труда преодолевают грусть. Жажда деятельности стимулирует у них инициативу, поиск нового, творческого. Они способны говорить и рассказывать без конца, только бы их слушали. В коллективе такие люди не могут наскучить, с ними интересно. Лица с такими особенностями темперамента часто прекрасно справляются с общественной работой.

К холерическому темпераменту относятся: 28 % опрошенных. Группа учащихся с такими чертами имеет тенденцию глубоко реагировать на отдельные события, впадая при этом то в депрессию, то в эйфорическую крайность. Они могут с одинаковой легкостью впадать в самое мрачное отчаяние и в самое счастливое и мечтательное состояние. Способны испытывать воодушевление, посвящать себя с жаром какому-либо делу, испытывая при этом чувство большого подъема, и немедленно падать духом при неприятных переживаниях.

У 26 % испытуемых наблюдается флегматический тип темперамента. Это сильные, уравновешенные личности, с инертной нервной системой, вследствие чего реагируют медленно, обладают высокой работоспособностью, хорошо сопротивляется сильным и продолжительным раздражителям, трудностям. Настроение стабильное, ровное. При серьезных неприятностях флегматик остается внешне спокойным.

У 14 % школьников выявили меланхолический тип темперамента. Для них характерна слабая нервная система, повышенная чувствительность даже к слабым раздражителям, а сильный раздражитель уже может вызвать «срыв», «стой», «растерянность», «стресс кролика». Повышенная чувствительность приводит к быстрому утомлению и падению работоспособности (требуется более длительный отдых). Настроение очень изменчиво, но обычно меланхолик старается скрыть, не проявлять внешне свои чувства, не рассказывает о своих переживаниях, хотя очень склонен отдаваться переживаниям, часто грустен, подавлен, не уверен в себе, тревожен, у него могут возникнуть невротические расстройства.

Методика К. Томаса предназначена для изучения стиля поведения в конфликтной ситуации. К. Томас выделяет следующие стили регулирования конфликтных ситуаций:

а) соперничество – наименее эффективный способ поведения, выражается в стремлении добиться удовлетворения своих интересов в ущерб другому;

б) сотрудничество – когда участники ситуации приходят к альтернативе, полностью удовлетворяющей интересы обеих сторон;

в) компромисс – как соглашение между участниками ситуации, достигнутое путем взаимных уступок;

г) избегание – (уход), для которого характерно как отсутствие стремления к кооперации, так и отсутствие тенденции к достижению собственных целей;

д) приспособление – означающее принесение в жертву собственных интересов ради другого [7].

В опроснике по выявлению типичных форм поведения К. Томас описывает каждый из пяти перечисленных возможных вариантов двенадцатью суждениями о поведении индивида в конфликтной ситуации. В различных сочетаниях они сгруппированы в тридцать пар, в каждой из которых респонденту предлагается выбрать то суждение, которое является наиболее типичным для характеристики его поведения. Количество баллов, набранных индивидом по каждой шкале, дает представление о выраженности у него тенденции к проявлению соответствующих форм поведения в конфликтных ситуациях.

Сопоставляя результаты тестирования выяснилось, что учащиеся в группе «холерики» тяготеют к проявлению стратегии типа «соперничество». Такая стратегия обязательно предполагает выигравшего и проигравшего. Человек, использующий эту

стратегию, весьма активен и предпочитает идти к разрешению конфликта собственным путем. Такой участник конфликта не заинтересован в сотрудничестве с другими, способен на волевые решения. Важно отметить, что учащиеся из этой группы не прибегают к пассивным стратегиям поведения в конфликтных ситуациях «избегание», «приспособление». Это свидетельствует о том, что такие учащиеся воспринимают группу как помеху своей деятельности или относятся к ней нейтрально. Они уклоняются от совместных форм деятельности, предпочитая индивидуальную работу. Кроме того, учащиеся ведут открытую борьбу за свои интересы в ущерб интересам других.

Учащиеся в группе «сангвиники» тяготеют к проявлению стратегии типа «компромисс». В целом преобладают активные стратегии поведения в конфликтных ситуациях. Такие учащиеся воспринимают группу как самостоятельную ценность. Они ведут открытую борьбу за свои интересы, а также заинтересованы в успехах каждого члена группы, поэтому готовы со всеми сотрудничать. Этот стиль наиболее эффективен, обе стороны хотят одного и того же, но знают, что одновременно это невыполнимо.

Анализируя результаты в группе «меланхолики» мы отмечаем преобладание стратегии типа «избегание» и «компромисс», тяготение к пассивным стратегиям поведения в конфликтных ситуациях. Этот стиль заключается в стремлении выйти из конфликтной ситуации, не решая ее, не уступая своего, но и не настаивая на нем.

В группе флегматики согласно данным можно сделать вывод о том, что у флегматиков в конфликтных ситуациях преобладает приспособленческий тип поведения. Стратегия сглаживания противоречий, в основном, поступаясь своими интересами. Ученик не пытается отстаивать свои права и соглашается делать то, чего хочет другой человек.

У школьников с флегматическим и меланхолическим типами темперамента доминирует стиль поведения в конфликтной ситуации компромисс и уровень конфликтности ближе к среднему. Это означает то, что флегматик и меланхолик действуют совместно с другим человеком, не пытаясь отстаивать собственные интересы. Они могут использовать этот подход, когда исход дела чрезвычайно важен для другого человека и не очень существен для него. Этот стиль используют тогда, когда чувствуют, что, немного уступая, теряют мало.

Таким образом, нам удалось обнаружить влияние типа темперамента на поведение испытуемых в конфликтной ситуации. Учащиеся с холерическим типом темперамента тяготеют к стратегии типа «соперничество». Большинство учащихся с сангвиническим типом темперамента во время конфликтной ситуации прибегают к стратегии типа «компромисс». В целом как для холериков, так и для сангвиников свойственно выбирать активные стратегии поведения.

Учащиеся с меланхолическим типом темперамента тяготеют к стратегии типа «компромисс» так же, как и сангвиники, однако в целом предпочитают пассивные стратегии поведения в конфликтных ситуациях.

Таким образом, проведенное исследование показало, что у большинства испытуемых с определенным типом темперамента наблюдается преобладание определенной модели поведения в конфликтной ситуации. Можно сделать вывод о том, что между типом темперамента и моделью поведения в конфликтной ситуации существует зависимость.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Гришина, Н. В. Психология конфликта. – СПб. : Питер, 2011. – 464 с.
- 2 Анцупов, А. Я. Профилактика конфликтов в школьном коллективе. – М. : Владос, 2003. – 257 с.
- 3 Зинченко, В. П., Мещеряков, Б. Г. Психологический словарь. – М. : Педагогика-Пресс, 1998. – 440 с.
- 4 Козырев, Г. И. Введение в конфликтологию. – М. : ВЛАДОС ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2015. – 321 с.
- 5 Гиппенрейтер, Ю. Б., Романов, В. Я. Психология индивидуальных различий. – М. : ЧеРо, 2018. – 256 с.
- 6 Психодиагностика: Справочник практического психолога / Под ред. С. Т. Посоховой. – М. – СПб. : Сова, 2005. – 398 с.
- 7 Тест описания поведения К. Томаса (адаптация Н. В. Гришиной) // Психологические тесты / Под ред. А. А. Карелина: В 2 т. – М. : Высш.шк., 2001.

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ДАМУЫНА ЫҚПАЛЫ

АСҚАРОВА З. Т.

студент, Шәкәрім атындағы мемлекеттік университет, Семей қ.

ЕДИГЕНОВА А. Ж.

п.ғ.к., доцент м.а., Шәкәрім атындағы мемлекеттік университет, Семей қ.

Қазіргі уақытта ақпараттық технологияның дамыған заманы деп айтамыз. Біздің өміріміздің ажырамас бөлігіне айналған смартфондар, яғни ұялы байланыс күннен күнге артуда [1, 60 б.].

Интернет – ақпарат алмасатын негізгі орта. Ақпарат алмасудың жаңа жүйесі ұдайы өзгеріп, дамып отыр. Қазақстанда интернет тұтынушылар саны жыл өткен сайын артып келеді. ҚР Ақпарат агенттігінің соңғы мәліметтері бойынша халықтың 41 %-ының интернет желісін қолданарлық мүмкіндігі бар. Бұқараның интернетті негізгі ақпарат көзі ретінде қарастыру-күллі әлемде қалыптасып отырған үрдіс. Facebook, Vkontakte, және Twitter әлеуметтік желілері Қазақстанда ең танымал онлайн ресурстар [3, 96–98 б.].

Қазіргі ХХІ ғасырда бұл «заманға сай, сәнді, ыңғайлы». Иә, заманнан қалмай, алға жылжуымыз керек. Алайда, уақытымыздың көп бөлігін осы әлеуметтік желілерге жіберетініміз көңіл толқытады. Біз үлкендер тұрмақ, мектеп оқушылардың жайы не болмақ? Ендігі мақсат оларға ұтымды және тиімді пайдалануға үйрету. Әлеуметтік желілердің, жас қолданушылардың айтуы бойынша көбіне олар бір-бірінің фото суреттерін қарап «лайк» немесе «коментарий» жазудан басқа өздерінің білімдерін жетілдіріп, ақпарат алушылар саны өте аз. Біз оқушыларға қаншалықты тиым салғанның өзінде, олар бәрібір қолданады. Бұны біз жоққа шығара алмаймыз. Ендігі орайда, осы мәселені мойындап, тығырықтан шығудың жолын табу. Яғни, олардың қызығушылығын ескере келе білім алушыларға тиімді, ыңғайлы орта құру болып табылады [1, 61 б.].

Қазіргі таңда бүкіл әлемде болып жатқан өзгерістер ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуымен түсіндіріледі. Ғаламдық ақпарат қоғамының Хартиясында (Окинава) атап көрсетілгендей, «ақпараттық-коммуникациялық технологиялар жиырма бірінші ғасыр қоғамының қалыптасуына әсер ететін ең маңызды факторлардың бірі болып табылады. Олардың революциялық әсері адамдардың жүріс-тұрысына, олардың біліміне және жұмысына, сондай-ақ үкімет пен азаматтық қоғамның өзара қарым-қатынасына қатысты болып отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар

әлемдік экономиканың қарқынды түрде дамуына маңызды стимул болып отыр». Көптеген дамыған және дамушы елдер ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы мен таратылуы алып келетін зор артықшылықты түсініп отыр. Ақпараттық қоғамға қозғалыс-бұл адамзат өркениетінің болашағына жол болатындығы ешкімге де күмән туғызбайды.

Қазіргі заманғы адам интернетсіз өмір сүре алмас десе де болады. Біздің күнделікті өмірге ене отырып, компьютерлік технологиялар дайын ғылыми жасақтамалар мен болашақ жобалардың жаңа идеяларын біріктіретін «көпірге» айналды. Компьютеризация біздің өмірімізге тек жағымды ғана емес, сонымен қатар жағымсыз әсерлерін ендіруде. Ондай жағымсыз әсерлердің бірі - интернетке, соның ішінде жастар арасында кеңінен таралған әлеуметтік желілерге тәуелділік болып отыр. Интернетке немесе әлеуметтік желілерге тәуелділікті ғылымда «Интернет-аддикция» деп атайды екен. Аддиктивті іс-әрекет-интенсивті эмоциялардың дамуымен сүйемелденетін, өзінің психикалық жағдайын кейбір заттарды қабылдап немесе өз зейінін тұрақты түрде белгілі бір заттарға немесе белсенділіктерге (қызмет түрлеріне) шоғырландыру арқылы өзгерту жолымен шынайы өмірден кашуға тырысудан көрінетін деструктивті іс-әрекет формаларының бірі. Бұл үрдістің адамды өзіне тартып алатындығы соншалық, ол оның өмірінің өзін де басқара бастайды.

Аддикция және тәуелділік терминдері отандық ғылым үшін айтарлықтай жаңа терминдердің бірі – бұл терминдер осыдан он жылдай бұрын А. Е. Личко мен Н. Я. Иванов құрастырған «қазіргі заманғы американдық психотерапевтикалық терминологиясы сөздігінде Ресейде қабылданған өзгешеліктерімен» қолданылды дейді. Шет елдерде олар айтарлықтай кең қолданылады. Терминологиялық келіспеушілік жағдайында бір авторлар аддикцияны ауыру ретінде ал тәуелділікті іс-әрекеттің ілеспелі формасы ретінде түсінеді, басқалары қарама-қарсы ойды ұстанса, үшіншілері бұл терминдерді айырмайды немесе оны ретімен жасамайды [4, 110–111 б.].

Әлеуметтік желілер – ермектері бірдей адамдардың интернетте бірігетін қоғамдастық сайттары. Осы сайттарда адамдар жедел түрде мәліметтер алмасады және достар табады. Бірақ осы сайттар арқылы тек қатынасып қана қоймай, адамдар музыка, видео іздеуі де мүмкін. Әлеуметтік желі – бұл тек адамдарды бір-бірімен байланыстыратын вебсайт қана емес, сонымен қатар өз айналасындағы адамдардың тағы да кімдермен байланыста немесе таныс екенін білудің, сондай-ақ, сол арқылы өз таныс-білістігінді арттырудың жолы. Демек,

әлеуметтік – халық, адамдар, топ болса, желі – байланыс, қарым-қатынас. Енді осы жерде «желі» сөзі – интернеттегі сайт болса, «әлеумет» – бұл сол сайттың тұтынушылары, яғни, сіз бен біз.

Әлеуметтік желілерге тәуелділік – алғашқы болып өз қызметінде Интернетті пайдаланып, қызметкерлерінде онлайнда отырудан патологиялық құмарлық пайда болатын психологиялық ауру деуге болады.

Әлеуметтік желіні «әлеуметтік медиа» деп те атайды. Бұл – адамдардың бір-бірімен ғаламтор арқылы өзара байланысын қамтамасыз ететін интернет сайттар. Жалпыға ортақ сөзбен айтар болсақ, әлеуметтік желі дегеніміз бұл – адамдар мен олардың бір-бірімен қарым-қатынасы. Әлеуметтік желілер бүгінде адам өмірінде елеулі орынға ие болды және сол өмірде ұзағынан қалуды ұйғарған секілді. Адамдар арасында бөгетті бұзған әлеуметтік желілер біздің қарым-қатынас құруымыз үшін шексіз мүмкіндік беруде. Дегенмен, әлеуметтік желілер феноменінің басқа жағы да бар. Әр нәрсенің ақ пен қарасы бар дегендей әлеуметтік желілердің пайдасы да, зияны да баршылық. Әлеуметтік желі зиян ба, пайдалы ма? Бұл желілер не үшін керек болды? Көбіне әлеуметтік желілерді жұлдыздар, танымал адамдар PR (public relations сөзінен шыққан – қоғаммен байланыс түрі, адамдардың әр түрлі нысандарды қоғамға таныту немесе танымалдығын арттыру мақсатында қолданылады) мақсатында қолданса, одан басқа адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасқа түсу мақсатында да тиімділігі зор. Ал зиянды жақтарына келетін болсақ, соның біріне жоғарыда көрсетілген әлеуметтік желілерге тәуелділік. Әлеуметтік желілердің түрлері өте көп. Сонда әлеуметтік желілер қайдан, қалай пайда болды деген сұрақ туындайды [6].

Біздің қоғамымыздың қазіргі даму кезеңінде адам дамуының белсенділігінің артуы қоғамдық прогресстің даму шарты болып отыр. Қазіргі таңда жасөспірімдердің қажеттіліктерінің қалыптасуына көбінесе жарнамалар ықпал етеді. Осы жаста белгілі бір заттардың болуына көп көңіл бөлінеді: жарнамадағы затты ала отырып жасөспірім қоғамдық ортада және құрдастарының арасында құндылыққа ие болады. Қазіргі кезде балалар эмоциясына көп әсер ететін теледидардағы бағдарламалар мен компьютерлер. Қазіргі адамның өмірі түрлі техникалар мен электроникалар, адам тұрмысы мен өмір сүруін жеңілдетеді, бірақ ар-намысына тырысып, биік деңгейде өмір сүру үшін не керек? Рухани, моральдық құндылықтармен байып (жәрдем беру, адамгершілік, өнерге, әдебиетке, поэзияға т.б.) толтыру қажет. Мысалы адамдардың өмірін

компьютермен салыстырсақ, компьютердің адамдарға қарағанда мүмкіндіктері біршама артық. Компьютер адамдардың ғылыми-зерттеу жұмыстарында, өндірісте, оқуда тиімді «жеңілдеу, тездету, тереңдету» жағдайларында туғызады, техникалық, экономикалық прогресске жол ашады. Бірақ-та ақыл ой еңбегін жеңілдеті отырып, ол адамның жалпы дамуын шектейді, яғни ақыл-ой дағдылары тиісті деңгейге көтерілмейді. Балалардың қиялына, логикалық ойлауына, ырықты ес процесстеріне тиісті тосқауыл қояды. Компьютер балалардың ішкі әлемін өз экраны сияқты тарылтады. Олардың ақыл-ойын қарапайым сезімсіз интегралды сұлбаға айналдырады.

Тыйым салу проблеманы шешудің жолы емес. Сондықтан бұл проблемадан шығудың жолдары ең алдымен ата-аналарға тікелей байланысты. Баланың қандай ақпарат құралдарынан нені көріп, тыңдап, оқып жүргенін қадағалап отыру, олардың белгілі бір уақытта ғана теледидарды көруін тәртіпке ендіру де өз жемісін береді. Балалардың күнделікті әр түрлі жолдармен алған ақпараттармен бөлісуіне мүмкіндік жасау ата-ана үшін баланы қызықтыратын ақпараттар туралы қосымша мәлімет алудың тағы бір әдісі болып табылады. Ата-аналар осы мәселелерді жолға қойған кезде өз балаларын зиянды әсері бар ақпараттардан қорғауға мүмкіндігі артады [2, 10–12 б.].

Әлеуметтік желі дерт пе, әлде қажеттілік пе? Қазіргі қоғамда, әсіресе, жастар арасында өршіп тұрған дерттің бірі әлеуметтік желі екені белгілі. «Уақыттың бос өткені – өмірдің бос кеткені» деп келген қазақ қазірде экранға телмірумен өмірін өткізіп жатқаны жасырын емес.

Ол ол ма, тіпті осы әлеуметтік желі арқылы танысып, отбасын құрып жатқандар немесе осы әлеуметтік желінің кесірінен шаңырағы шайқалып жатқандар да бар. Әлеуметтік желі пайдалы ма, әлде зиян ба? Енді осыны саралап көрелік. Алдымен, әлеуметтік желі арқылы сіз таныстарыңызды, достарыңызды, әріптестеріңізді тауып, олармен байланыста бола аласыз. Сондай-ақ желідегі әр түрлі топтарға тіркеліп, өз қызығушылықтарыңызбен, ойларыңызбен, көзқарасыңызбен бөлісе аласыз. Сонымен қатар қазір әлеуметтік желі арқылы өз бизнесін дөңгелетіп отырғандар да баршылық. Өйткені, бұл - ақпарат алмасудың тиімді әрі арзан жолы. Өндірушілер өз тауарларын жариялап жатса, жұлдыздар суреттерін, ақын-жазушылар шығармаларын жариялап әлек. Тіпті қазір осы желі арқылы кімнің қайда, кіммен отырғанына дейін білеміз. Қайда барса да, телефонына телміріп отырғаны. Сондай-ақ компаниялар

өздеріне жұмыскер іздеуде осы әлеуметтік желінің көмегіне жүгініп жүр. Ал енді зиянды жақтарына келейік. Қазірде әлем халқының 57 пайызы бетпе-бет тілдесуден гөрі ғаламтор арқылы тілдеседі екен. Әлеуметтік желі адамдарды шынайы өмірден алыстатады. Бұл әсіресе, жастар арасындағы күрделі мәселе болып отыр. Күн ұзаққа желіде отыратын бала адамдармен шынайы араласа алмайды, тұйықталып, ғаламторға тәуелді болады. Әлеуметтік желілер – уақыт ұрлаушылар. Адамның желіге тәуелділігі сондай, бас алмастан отырып минуттардың, оның артынан сағаттардың қалай жылжып кеткенін байқамай да қалады [7].

Басқа адамдармен қарым-қатынас жасау арқылы жалпы адамзат тәжірибесі, әлеуметтік нормалар, құндылықтар, білім мен қызмет тәсілдері игеріледі және тұлға қалыптасады. Аддикт өзін бұл процесстерден бөліп, өзінің өмірлік тәжірибесін байытуды тоқтатып сонымен, бірге қарым-қатынас жасаудың маңызды функцияларын бұзады. Аддиктің басқа адамдармен бірге қызмет ету процесінде өзара қиындықтар туындайды. Аддиктивті ерекшеліктері бар адам өзін-өзі тану, өзіне деген сенімділігін нығайту мен дәлелдеу қажеттілігін адамдармен қарым-қатынас жасауда емес ең алдымен аддиктивті агенттермен контактіде жүзеге асады. Аддиктер туралы, олар өзінің тіршілігінде және өзінің құнды екендігін нық орнықтыруға тырысып басқа адамдардан сүйеніш іздейді деп айтуға болмайды. Сүйеніш іздеу аддиктивті жүзеге асудың шегінен аспайды. Қарым-қатынас жасаудағы дисфункционалды процесстермен қатар, тұлғааралық перцепцияның идентификация, эмпатия, рефлексия сияқты маңызды механизмдері бұзылады, өзгертіледі және құндылығын жоғалдаты. Сондықтан да, өзін әріптесінің орнына қойып, бірге уайымдап, сені айналадағылар қалай қабылдайды деп ойлау қабілетін жоғалтады.

Кез-келген мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ақпараттық қауіпсіздік өзекті мәселе екендігін халықаралық тәжірибе растайды. Әлемдегі бір де бір мемлекетте Интернетте және электрондық төлемдерде киберқылмыстың - вирустардың таралуы, жағымсыз хабарлар (бұдан әрі спам), ерсі ақпараттар, қарақшылық, алаяқтық негізгі түрлеріне қарсы тұрақты иммунитеті жоқ [5, 84–88 б.].

Ақпараттық қауіпсіздікті қорғау ұлттық заңнаманың шығарылған ақпараттың зияткерлік меншігін қорғау, Интернет арқылы таралатын компьютерлік вирустардың, қорлау және ерсі ақпараттардың, қоғамға қарсы үндеулердің, спам, ақпаратқа

рұқсатсыз қол жеткізуді жібермеудің, интернетті пайдалануға қолданылатын қорғау құралдарын пайдаланудың тәртібін белгілеу, сондай-ақ мұндай құқық бұзушылық жасаушы тұлғаларды тиімді анықтау және жазалау үшін нормативтік шарттар жасаусыз мүмкін емес.

Бірыңғай ақпараттық кеңістікте құқықтық қамтамасыз етумен қатар субъектілердің ақпараттық өзара әрекет етуі ақпаратты қорғаудың ұйымдастырушылық және техникалық шараларын қабылдауды талап етеді.

Бүгінгі таңда интернетте тек жастардың ғана емес, ересектердің де қолын байлап отырған әлеуметтік желі күннен-күнге жауыннан кейінгі саңырауқұлақтай көбейіп келеді. Көпшілік қауым алдымен онда ескі достарымызды табамыз деп ниеттеніп өз беттерін ашып, кейіннен құмарға бой алдырып қояды. Таныс табамыз деп жүріп өзіміз жайлы бар мәліметті жайып саламыз өз бетімізден, дегенмен бұл желілерді жасырын агенттіктер ашатынын да еске салған жөн. Сонымен қоса, әлемнің кез-келген бұрышында статистика бойынша бөлшектеп алғанда төрттен бір отбасының ойрандалуы осы әлеуметтік желінің салдарына саяды [4, 112–113 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Арзанбаева, Б. О., Дорожкина, Л. С., Зейнолла, С. Ж., Қойлық, Н. О. Білім берудегі менеджмент / Б. О. Арзанбаева, Л. С. Дорожкина, С. Ж. Зейнолла, Н. О. Қойлық // Методист. – № 4. – 2015. 95 бет.

2 Болатханова Баян Анарбекқызы. Жантану мәселелері. / Болатханова Баян Анарбекқызы // Методист. – № 3. – 2013. – 40 б.

3 Есенгүл Қанқызы, Қарлыға Мысаева. Қазіргі кездегі журналистік білім беру: инновациялар, жаңа технологиялар: оқу құралы / Есенгүл Қанқызы, Қарлыға Мысаева. – 2 бас – Алматы: «Асыл кітап» баспасы, 2013. – 168 бет.

4 Губанов, Д. А., Новиков, Д. А., Чхартишвили, А. Г. Социальные сети: модели информационного влияния, управления и сопротивления: Учебник для вузов. – СПб.: Москва, 2010. – 228 с.

5 Градосельская, Г. В. Сетевые измерения в социологии: Учебное пособие / Градосельская Г. В. – М.: Феникс, 2004. – 184 с.

6 Интернет в Казахстане: динамика проникновения. Весна 2020 // Baq.kz. 08 Ақпан 2012 г. [Электронный ресурс]. – URL: <http://old.baq.kz/kk/news/all/blog-123-1405>.

7 Интернет в Казахстане: динамика проникновения. Весна 2020 // АСТАНА. ҚазАқпарат. 18 ноябрь 2014 г. [Электронный ресурс]. – URL: https://www.inform.kz/kz/aleumettik-zheli-aleumetsizdenuge-aly-p-kelmey-me_a2717645.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТИСІН ЗЕРТТЕУ

БЕГИМЖАНОВА И. М.
студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
ТАЙБОЛАТОВ Қ. М.
п.ғ.м., оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Эмоциялық интеллект – психология ғылымында қарқынды зерттеу нысанына айналған өзекті мәселелердің бірі. Эмоциялық интеллект идеясы Эдуард Торндайк, Джой Гилфорд, Ганс Айзенк сынды авторлар зерттеуге алған «әлеуметтік интеллект» ұғымынан шыққан. Негізгі анықтамасы бойынша, эмоциялық интеллект дегеніміз – адамның өзінің және өзгелердің эмоциясын түсіну және олардың эмоциялық күйіне бейімделу икемділігі.

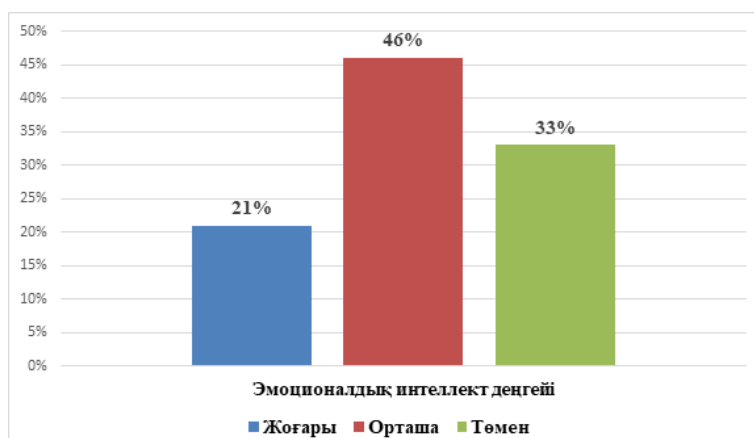
Шетелдік психологияда П. Салюей, Дж. Мэйер және Д. Карузо бойынша: «эмоциялық интеллект – әлеуметтік интеллектінің компоненті, өз сезімдері мен өзге адамдар сезімін қадағалау, оларды ажырата білу және ол ақпаратты өзінің ой, әрекеттерін басқару үшін қолдану қабілеті, эмоциялық интеллектінің дамуы тұлғаның үйлесімді, тұлғалық дамуына игі ықпалын тигізеді. Нақтырақ айтқанда, эмоциялық интеллект – эмоциялық ақпаратты өңдеу, түсіндіру және қолданумен байланысты интеллект түрі».

М. А. Манойлова пікірінше, эмоциялық интеллект – ішкі тұлғалық және тұлға аралық бағыттылығы бар когнитивті, рефлексивті, мінез-құлықтық, коммуникативті қабілеттердің өзара байланысқан жиынтығы. Эмоциялық интеллект – адамның ішкі жай-күйінде, айналадағыларға деген эмпатиялық қатынаста, идентификацияда, эмоциялық күйлермен мінез-құлықты бақылау және рефлексиялауда, эмоциялық ақпаратты айналадағы адамдармен қарым-қатынаста қолдануда, мақсатқа жету тәсілдерін таңдауда көрінеді [1]. Эмоциялық интеллект – өзінің және өзгелердің эмоциясын тани білу, оларды басқара алу. Эмоцияны басқару мүмкіншілігі – адамдардың тұлға аралық өзара әрекеттесуіне анағұрлым тиімді бейімделуге көмектеседі.

Адам баласы өзін қоршаған адамдармен, қоғаммен қарым-қатынас жасамайынша дами алмайды. Мұндағы тұлғаның қоғаммен байланысы қоршаған ортамен сәйкес жүру емес, өзара қатынаста және өзара әрекетте болу мақсатымен жүреді. Дәлірек айтар болсақ, адам баласы – эмоциялық тіршілік иесі, бір адамның эмоциясы келесі адам эмоциясымен іргелесіп өмір сүреді. Осы тұста эмоциялық реакциялардың сәйкестігі мен ортақтығы аясында мәселе туады. Бұл мәселе бір адамның келесі адаммен диалогқа түсуі барысында шешіледі. Осы аталғандардың барлығы эмоциялық интеллектінің маңызды рөлге ие екендігін және де оны мектепке дейінгі кезден бастап қалыптастырып, дамыту қажет екендігін нақты дәлелдей түсуде. Дегенмен балаларды мектепке дейінгі дайындықтан өткізу барысында олардың эмоциялық күйлеріне, өзге балалармен, қоршаған ортамен жағымды эмоциялық қарым-қатынас құруына емес, сауаттылық деңгейін арттыруға ден қойылатындықтан, бірінші аталғандар енжар күйінде қалып қояды [2]. Мектепке дейінгі дайындықта балаларды оқуды, жазуды, санауды үйретумен ғана шектеледі. Баланың эмоциялық өмірі және қарым-қатынас орнатуы ереже бойынша педагогикалық үдерісте де, балабақшада да, мектепте де шет қалатын жағдайлар қатарында. Баланың өз ортасында өз-өзін ұстауы барынша үйлесімді болуына, өзіндікжеке индивидуалды қасиеттерінің көрінуіне эмоциялық интеллект рөлі басым. Себебі адамның ішкі өмірі – оның эмоциясы. Баланың индивидуалдылық қасиеттерінің қалыптасуын, әрқандай жағдайларға оның көрсететін эмоциялық реакциялары арқылы бақылауға болады. Демек, эмоциялық интеллект өз кезегінде жеке индивидуалды қасиеттердің дамуымен де байланысты. Бала тарапынан шығатын эмоциялық реакциялар автоматты түрде қалыптасып, дамитын факторларға жатпайды, бұл тікелей бала мен ересек адамдар, дәлірек айтқанда бала мен ата-ана қарым-қатынасы барысында дамып, қалыптасады. Яғни ата-ана баланың әрқандай эмоциялық реакцияларын реттеп, қажет болған жағдайда бағалап отыруы қажет. Бала осы бір жағдайда қаншалықты адекватты эмоциялық реакция көрсетті, мұны да тәрбие тізбегіне қоса отыру қажет. Бала дамуында эмоциялық интеллект дәрежесі жоғары болуына ата-ананың балаға деген жылы қарым-қатынасы да қамтамасыз етеді.

Мектепке дейінгі баланың эмоциялық интеллект деңгейін анықтауға арналған «Үш тілек» проекциялық әдісі. Бұл әдістің негізгі мақсаты: баланың өзіне немесе басқа адамдарға эмоционалды бағытын ашу.

«Үш тілек» проекциялық әдісінің нұсқаулығы бойынша балалар алтын балықтың үш тілекті орындай алатынын көз алдарына елестетіп, өздерінің қалайтын нәрсесін қағазға бейнелеп салуы керек. «Үш тілек» проекциялық әдісін Мемлекеттік тілде оқытылатын № 120 балабақшада жүргіздік. Мектепке дейінгі балалар тапсырманы қызыға орындады. Сурет соңында балалармен әңгіме өткізілді. Нәтижесінде, осы жастағы балалар үшін бірдей қалау тән болып шықты. Ол: «мектепте беске оқу», «Жаңа пәтерге көшіп кету» және тағы басқа. Бірақ сонымен қатар, «Үш тілек» проекциялық әдісін жүргізу нәтижесінде эмоционалды интеллекттің жоғары деңгейінің дамуын көрсеткен бала анықталды.

Сурет 1

Зерттеуде көрсетілгендей, эмоциялық интеллект мектепке дейінгі балаларда 33 % төмен, 46 % орташа және 21 % жоғары нәтижені көрсетті. Мектепке дейінгі балалардың эмоциялық интеллектілерін дамыту арқылы баланың өзге адамдар эмоциясын ескере отырып, болашақта тууы ықтимал шиеленістің алдын алуға деген дайындықтың болуын қамтамасыз етуге болады. Басқаша айтар болсақ, мектепке дейінгі балалардың эмоциялық интеллектілерін дамыту арқылы баланың өзін қоршаған ортадағы балалардың эмоциясын ескере отырып, оған бейімделіп, өз әрекетінде олардың да эмоциялық күйлерін ескеріп отыруға деген дайындықтың болуын қамтамасыз ету қажет. Кіші мектеп жасындағы балалар эмоциялығының жоғары деңгейімен ерекшеленеді, олар әлі

өздерінің эмоциялық күйлерін басқара білмейді. Алайда бірте-бірте олардың ұстамдылығы мен байсалдығы артады. Балаларға ұзақ уақытқа созылатын тұрақтықуанышты әрі сергек күй тән, бірақ олардың кейбіреуінде талаптану деңгейінің аса жоғарылығы мен оқу әрекетінде орташа нәтижені көрсетуіне байланысты теріс аффективті күйлер байқалады. Танымдық, эстетикалық және әсіресе адамгершілік сезімдері өзіне тән ерекшелікпен өзгере түседі. Осы жастағы балалардың ақыл-ой сезімдері ұдайы өсе түсетін білімқұмарлығын қанағаттандырумен байланысты болып табылады. Балаларға кітап оқып, теледидар тамашалаған ұнайды, олар жаңа білімдер мен әсерлерді алуға ұмтылады. Осы кезеңде балалардың эстетикалық сезімін дамытып, эстетикалық талғамын тәрбиелеу үшін қолайлы жағдайлар туындайды. Кіші мектеп жасындағы балалардың өнге және музыкаға деген сүйіспеншілігін ояту оңай. Олар музыкалық шығарманы терең сезініп, оны нақты сипаттап беруге қабілетті [3].

Балалар суреттерді қабылдауды, әдемілікті түрлі жасандылықтан ажыратуды үйренеді. Сезімдер, оның ішінде эстетикалық сезімдер қоршаған ортаны бейнелейтін процесс болып табылады. Сондықтан олар эстетикалық қажеттілікті қанағаттандыра алатын табиғат, орта және заттар болған кезде ғана қалыптасып, дамиды. Алайда мұның өзі жеткіліксіз, балаларды бақылау, тыңдау, түрлі аспаптарды игеру, ән салу, би билеу, суреттеу секілді іс-әрекет түрлеріне мақсатты түрде араластыру қажет. Балалардың бойында, сонымен қатар адамгершілік сезімдерінің тереңінен өзгеріске ұшырауы орын алады. Олар тек өзінің жақындарына ғана емес, сондай-ақ батылдық, бекзаттық, адалдық көрсеткен бөтен адамдарға да жоғары адамгершілік сезімдерді сезінуі мүмкін. Осы жастағы балаларға өзінің және өзге адамдардың мінез-құлқына түрлі баға беру және олар туралы пікір қалыптастыру ерекше тән. Мектеп оқушыларының қандай да бір оқиғаға қатысты эмоциялық реакциялары баланың ұяндығына немесе талаптану деңгейіне тікелей тәуелді болып табылады.

Қорытындылай келе, бала дамуында эмоциялық интеллектіні дамыту тұлға аралық өзара қатынасты оптимитизациялау және өмірдің әр қилы жағдайына дайын әрі бейімделу үшін, әлеуметтену және позитивті әрекет ету үшін маңызды факторлар қатарына жатады. Сонымен қатар эмоциялық интеллектіні дамыту адам әрекетіндегі деструктивті тенденциялардың төмендеуіне алып келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Маноилова, М. А. Развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов (Монография). – Псков: ПГПИ, 2004. – 60 с.
- 2 Метербаева, К., Искакова, А. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі: Оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2017. – 184 б.
- 3 Нгуен, М. А. Развитие эмоционального интеллекта // Ребенок в детском саду. – 2007. – № 5. – С. 80–87.

ВЛИЯНИЕ ДИСФУНКЦИОНАЛЬНОЙ СЕМЬИ НА ПОЛОЖИТЕЛЬНОЕ ОТНОШЕНИЕ ПОДРОСТКА К АЛКОГОЛЮ

ВЕРТЛУГОВА О. П.
студент, ПГПУ, г. Павлодар

Семья оказывает большое влияние на становление личности, и способна оказать как положительное, так и отрицательное влияние на становление личности. Под влиянием семейных взаимоотношений у человека развиваются одни личностные влечения и в тоже время пресекаются другие личностные потребности. От того, как строятся отношения в семье, ценности которыми она живет, а так же каких приоритетов придерживаются старшее ее поколение. Напрямую зависит, каким и вырастут дети. Климат отдельной взятой семьи очень важен, ведь именно от него зависит моральный облик и здоровье всего общества. Взаимоотношение взрослых в своей семье ребенок берет как эталон совершенства межличностных взаимоотношений. Перевоспитать ребенка из проблемной семьи практически не возможно. Ребенок усвоил определенное правила поведения и общество будет вынужденно их принять. Именно семья подготавливает ребенка к жизни в социуме. Родители являются примером поведения во всех сферах жизнедеятельности. Еще Жан-Жак Руссо утверждал, что каждый последующий воспитатель оказывает на ребенка меньше влияния, чем предыдущий.

Родители являются предыдущими по отношению ко всем остальным; воспитателю детского сада, учителю начальных классов и учителям – предметникам. Им самой природой отдано преимущество в воспитании детей [1, С. 486].

Организация и содержание процесса воспитания самая главная проблема общества. Проблема ее состоит в скрытости человеческих

отношений. родители обычно не замечают проблемы. Родители в силу своей занятости или чрезмерной любви к ребенку не хотят замечать, что в их семье есть проблемная ситуация. И начинают бить тревогу только тогда, когда уже случилась беда (так как у них нет соответствующей психологической и педагогической подготовки).

Актуальность данного исследования связана с тем, что остро стоит проблема семейного воспитания на фоне постоянной нехватки времени и денежных средств и социально-культурной деградации все чаще встречается в семьях и как правило приводит зачастую к печальным последствиям. Доказано что, среди подростков из неблагополучных семей процент проблем с алкоголем особенно высок по сравнению с процентом из социально благополучных семей [2, С. 351].

Научная новизна и теоретическая значимость исследования состоит в том, что в работе предпринята попытка комплексной диагностики и анализа семейных взаимоотношений в дисфункциональных семьях, содержащих отрицательные компоненты. Полученные в работе результаты расширяют представления о влиянии дисфункциональных семей на формирование позитивного отношения подростка к алкоголю, как совокупности значимых для адаптации индивидуальных особенностей подростков, воспитывающихся в данных семьях.

Практическая значимость работы состоит в том, что виды дисфункциональных семей, представляют собой потенциальную «мишень» психокоррекции. Использование предлагаемого подхода позволит сократить сроки и повысить эффективность проблемно-ориентированного психологического консультирования. На первом подготовительном этапе (сентябрь-ноябрь 2019 г.) уточнялся предмет исследования, изучалась теоретическая разработка проблемы, были определены положения и методологическая основа исследования. Проводился анализ состояния исследуемой проблемы в философской, социальной, психолого-педагогической литературе. Формулировался научный аппарат данного исследования и базовые понятия.

На втором основном этапе (декабрь-март 2019–2020 гг.) была уточнена рабочая гипотеза, проводилась диагностическая и экспериментальная работа с группой испытуемых.

На третьем обобщающем этапе (апрель-май 2020 г.) было проведено практическое обобщение накопленного материала, сделан анализ результатов исследования, сформулированы выводы и разработаны рекомендации.

Анализируя результаты нашего исследования, мы сделали следующие выводы:

Большинство подростков подвержены данной вредной привычке, в частности: алкоголю подвержены 93 %, мальчики и 86 % девочек.

Основной целью потребления спиртных напитков является повышение настроения – 53 % – девочки (16 человек), 46 % – мальчики (18 человек). Кроме того, 46 % подростков употребляют спиртное, чтобы поддержать компанию; среди девочек (16 человек) более популярна такая причина, как снятие стресса – 53 %.

Отказаться от предложения выпить уже не могут 20 % мальчиков и 6,7 % девочек. Мы не уточняли, происходит это вследствие нежелания «обидеть» предлагающего, или же спиртное превратилось в необходимость, от употребления которой никогда не отказываются.

Беседа с педагогами: Материал: перечень вопросов в устной форме. Инструкция: педагогам предлагается ответить на ряд вопросов.

По результатам беседы можно сделать следующие выводы: алкоголизм среди подростков встречается все чаще. Основной возраст, с которого начинается употребление спиртных напитков, примерно 15 лет. Педагоги называют основные причины:

- 60 % – неблагополучная семья;
- 10 % – окружение ребенка;
- 30 % – реклама.

Беседа с родителями. Материал: перечень вопросов. Инструкция: родителям предлагается ответить на 10 вопросов. Результаты беседы показали следующее:

– 40 % родителей уверены, что их дети употребляют спиртные напитки, в основном в кругу друзей или на дискотеке.

Выделяются следующие причины:

- 15 % родителей считают основной причиной рекламу;
- 10 % родителей считают, что ребенок употребляет спиртное, потому что так поступают его друзья;
- дополнительной литературой пользуется только 20 % родителей;
- достаточное внимание детям уделяет 15 % родителей.

Результаты нашего исследования показали, что положительное отношение подростка к спиртным напиткам зависит от благополучия (неблагополучия) его семьи [4, с. 460].

Таким образом, была подтверждена наша гипотеза, определяющая обусловленность положительного отношения

подростков к спиртным напиткам от факторов неблагополучия, существующих в семье любителей выпить. Цель, поставленная нами в работе, о выявлении обусловленности отношения подростка к спиртным напиткам от факторов риска, существующих в дисфункциональной семье алкоголиков, достигнута.

Работа практического психолога должна осуществляться по двум основным направлениям. Это работа с семьей и работа с самим подростком.

По мнению И. В. Дубровина, основной задачей практического психолога является совмещение коррекционной работы с решением острых жизненных проблем в семье, испытывающей на себе драматизм сложных социальных коллизий. Для укрепления взаимоотношений в семье практический психолог разрабатывает рекомендации. Таким образом, задачи, поставленные нами в работе, выполнены [5, С. 455].

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Макаренко, А. С. О воспитании. – М. : Политиздат, 2008. – 486 с.
- 2 Титаренко, В. Я. Семья и формирование личности. – М. : изд. Мысль, 2007. – 351 с.
- 3 Фельдштейн, Д. И. Психология становления личности. – М. : изд. Прогресс, 2004. – 460 с.
- 4 Лейтес, Н. С. Умственные способности и возраст. – М.: изд. Прогресс, 2001. – 499 с
- 5 Ковалев, С. В. Психологические особенности внутрисемейных отношений и их влияние на проявления школьной дезадаптации. – М. : изд. Прогресс, 2002. – 455 с.

ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ТҰЛҒА АРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ МАҢЫЗЫ

ҚАЛИАКПАРОВА А. Ш.

студент, Шәкәрім атындағы мемлекеттік университет, Семей қ.

ЕДИГЕНОВА А. Ж.

п.ғ.к., доцент м.а., Шәкәрім атындағы мемлекеттік университет, Семей қ.

Қарым-қатынас адам өміріндегі маңызды қажеттіліктердің бірі, тұлғаның өмірлік мағыналарының пайда болу және көріну сферасы, адам белсенділігінің негізгі түрлерінің бірі болып табылады. Қарым-қатынас барсында адамда ойларымен, сезімдері және

әрекеттерімен алмасудың көптеген түрлері қамтамасыз етіледі. Қарым-қатынаста әлеуметтік қауымдастық қалыптасады және адамдардың индивидуалдығы бекітіледі, қоғамдық және тұлғааралық қатынастар пайда болады, жүзеге асырылады және дамиды [1, 19 б.].

Адам баласы туылған сәтінен бастап, өмірден озған уақытына дейін басқа адамдармен әртүрлі өзара әрекеттесулер мен қатынастардың символдық кеңістігіне енеді. Бұл өзара әрекеттесулер өзінің мақсаттары, формалары мен өту жағдайларына байланысты тым көп болады. Мысалы, адамдар жұп-жұппен немесе шағын топтарда тікелей, не болмаса жанама түрде-байланыс құралдары, көптеген коммуникация, өнердің әр алуан түрлері арқылы өзара әрекеттесуі мүмкін. Адамның өз әлеміне қатынасы, оның басқа адамдарға деген қатынасымен жанамаланғандығы және оның заттық іс-әрекетінің өзі қарым-қатынас деп аталатын анағұрлым кең процеске енетіндігі маңызды. «Қарым-қатынас өзінің бастапқы сыртқы түрінде де, бірлескен іс-әрекет түрінде немесе тілдік қарым-қатынас немесе тіпті тек ойша түрінде де адамның қоғамда дамуының қажетті әрі спецификалық шарты болып табылады». Қарым-қатынас, бұл-адам аралық қатынастардың әр текті түрлерінен туындайтын және қуаттанатын Адам болмысының әмбебап шындығы. Бұл шындықта әлеуметтік қатынастардың әр алуан түрлері де, сондай-ақ, жекелеген адамның психологиялық ерекшеліктері де қалыптасады және дамиды. Ғылыми ұғым ретінде ол ағылшын тілді психологиялық әдебиеттерде кең тараған «коммуникация» ұғымына қарағанда анағұрлым бай әрі тереңірек. Өзінің рухы жағынан «қарым-қатынас» – гуманитарлық ұғым; ол құндылықтар мен субъективті мағыналарға толы; ол технологиялық емес және лабораториялық жағдайларда әрқайсысы қарым-қатынас болып табылмайтын жекеленген элементтерге бөлінеді. «Қарым-қатынас» ұғымының көмегімен ресейлік әлеуметтік психология адам аралық қатынастардың нақты әлемімен өзара әрекеттесуге талпынады. Гуманитарлық әлеуметтік психологияның ұғымы ретінде «қарым-қатынастың» дамуына XX ғасырдың ресейлік ойшылдары М. М. Бахтин мен А. А. Ухтомский айтарлықтай үлес қосты. Бахтин «диалог» деп, ал Ухтомский «әңгімелесушіге үстемдік ету» деп аталған қарым-қатынас, олар үшін әрбір адамның қайталанбас даралығының болуы мен дамуының түрі болып табылады. Жалпы қоғам өмірімен де, адамдардың бір-бірімен тікелей байланыстармен де, адамның ішкі рухани өмірімен де органикалық тұрғыда байланысты болғандықтан, қарым-қатынастың атқаратын қызметтері мен түрлері де өте көп [1, 5–6 б.].

Қарым-қатынас психологиялық ғылымдардың жетекші саласы ретінде жалпы психологияның құрылымымен сипатталады. Сондықтан қарым-қатынас – психологиялық іс-әрекет құбылысы, өзінің айрықша белгілерімен, жалпы психологиялық түсінік жүйесімен сипатталады және ғылым ретіндегі принциптердің көзқарасы тұрғысында психологияның жалпы әдістермен зерттеліп қарастырылды. Бұл принциптердің ішінен тұлғаны және ұжымды зерттеуде, танымдық процестерді оқып тануда, психикалық жағдай мен білімді талдауда маңыздылары ерекшеленеді. Қарым-қатынастың танымдық жақтарын жоспарлаудағы негізгі мақсаты-ақиқат, қарым-қатынас заты туралы шындық және сол ақиқаттың пікірлесуші сөзі мен санасындағы бейнелеу деңгейі туралы білу. Танымдық байланыс орнату әрқашан ақиқаттың критеріі бойынша сөздің мазмұнын бағалау арқылы болды. Бұл өлшемдер жалпы түрде қарапайым үш топта бағалауда айтылады. Олар: ақиқат; жалған; анық емес.

Қарым-қатынас тұлғаның танымдық қабілетінің дамуында маңызды орын алады. Кез келген адамның психикалық дамуы қарым-қатынас процесінен тыс болмайды. Тұлғаның ақыл-ойының даму деңгейі оның теориялық білімі мен практикалық іс-әрекеті барысында жүзеге асырылады. Қарым-қатынасқа түсудің өзі бірнеше кезеңдерден өтеді:

- қарым-қатынасқа түсу қажеттігі – басқа адамдармен байланыс;
- қарым-қатынас мақсаты – өзімен қарым-қатынасқа түсетін адамның тұлғасын бағдарлау;
- айтылатын мәліметтің мазмұны – не айтатыны туралы ойлау;
- нақты сөздерді таңдау – сөзді жеткізу және өзін ұстау;
- жауапты қабылдау – кері байланыс;
- қарым-қатынас стилін, тәсілін, бағытын өңдеу.

Тұлғаның танымдық іс-әрекетінің қарым-қатынас процесіндегі ерекшеліктері бірлескен іс-әрекет негізінде көрінеді. Бірлескен іс-әрекет жалпы мақсат пен қарым-қатынастың бірлігімен сипатталады. Бірлескен-диалогтық танымдық іс-әрекетті қалыптастыру процесі қарым-қатынаста жүзеге асатындығын С. М. Жақыповтың еңбектерінен көреміз. Ол үшін қарым-қатынастың вербалды тәсілдері танымдық мақсатты қайта құру процесіне жағдай туғызады, ал осы кезде қарым-қатынастың вербалды емес тәсілдеріне мақсаттарды қайта құрудағы тұлғалық мағына беріліп, қарым-қатынасқа түсетін субъектілердің «мотив-мақсат» қатынасын қайта құруға мүмкіндік береді. Қарым-

қатынас ұжымның интеллектуалды-адамгершілік құндылықтарды алмастыруды қамтамасыз етеді. А. В. Мудриктің пікірінше: «Қарым-қатынастағы қажеттілік-бұл күрделі құрылымдық жиын. Олар: эмоциялық байланыстағы қажеттілік және оқшаулануға қажеттілік. Сондықтан қарым-қатынастағы кез келген қажеттілік тұлға белсенділігінің қайнар көзі болып табылады. Адам қарым-қатынас жасай отырып, өзінің психикалық процестерінің дамуына ықпал етеді, оларға зейін, есте сақтау, қабылдау, сезім және ерік жатады. Әрбір сөйлеуші пікір білдіру арқылы сана процестерін бағдарлайды. [2, 12–14 б.].

Қарым-қатынас – адамның рухани, қоғамдық, тұлғалық жағынан көрінуінің маңызды ортасы, түсіністікке қол жеткізу құралы. Қарым-қатынастың бір-бірімен байланысты үш түрі бар. Бірінші, оның коммуникативтік, яғни жақындасу жағы. Мұндай қарым-қатынас арқылы адамдар бір-бірінің ойын, мақсатын, алған беталысын айыруға тырысады. Бұл процестің мақсаты – соған қатысатын адамдардың бір-біріне әсер етуі. Қарым-қатынастың екінші түріне интерактивтік жағы жатады. Бұл адамдардың бірігіп қызмет жасауы үшін стратегиялық жоспар құруын көрсетеді. Мұндай қарым-қатынастың типтеріне кооперация және бақталастық жатады. Бірінші – жұмыстағы алға қойған міндеттерді өзара бөлісіп орындау. Екінші – бақталастыққа бағытталған. Қарым-қатынастың үшінші түрін перцептивтік деп атайды, яғни басқа адамның сыртқы пішініне қарай оның психологиялық қасиетін, мінез-құлқын білу, бірін-бірі қабылдау. Қызметтік қатынастар әлеуметтік топ не мекеме мүшелері арасында, олардың сол топтағы құқығы не міндеттеріне орай қалыптасады. Егер арақатынастар әрбір адамның меншікті қажеттері сипатында қаралса, олар жеке қатынастар атанады, ал арақатынас тұтастай жүйелікке сүйеніп, екі одан да көп адамдардың сипаттамасы ретінде қабылданса, топтық қатынастар деп аталады. Тең құқылы қатынастар топ мүшелерінің құқықтары мен міндеттері теңгерілген жерде қалыптасады. Тәуелді қатынастар топ мүшелерінің құқықтары мен міндеттері бірдей болмаған жағдайларда қалыптасады. Үйлесімді қатынастар адамдар арасында қарама-қарсылық болмай, өзара терең сыйластық жайлаған ортада көрініс береді. Адамдардың бір-біріне деген өшпенділігі болған жерде дау-дамайлы, жанжалды қатынастар байқалады. Амбивалентті қатынастар- қарым-қатынаста қарама-қарсы екі бірдей эмоция мен сезімнің қосарлана жүруі. Қарым-қатынаста адамды түсініп-білу механизміне: идентификация- басқа адамды

өзіне ұқсатып әлде өзін соған ұқсатып түсіну және рефлексия белгілі бір адамды түсініп-білу үшін басқа адамдардың пікірлерін пайдалану жатады.

Қарым-қатынаста эмпатия дегеніміз-бір адамның сезіміне ортақ болып, бір сезініп, немен аяқталатынын алдын ала ескертіп отыру немесе өзге біреудің жағдайына көңіл аударып, оның ішкі ойын не ойындағы орындағысы келген ісін өзіне айтқызбай-ақ алдын ала білу.

Қарым-қатынастың синтоникалық түрі; Синтоникалық деген атау синтония өз-өзімен және басқалармен үйлесімділікте болу деген мағынаны білдіреді. Синтоникалық үлгі қарым-қатынасты қабылдау мен ойлау процестерінің өзара байланысының күрделі нәтижесі ретінде қарастырады. Қарым-қатынас қабылдаудан басталады, соның көмегі арқылы адам қоршаған ортамен байланысқа түседі. Адамның қоршаған ортаны қабылдауы бес сезім мүшелеріне негізделген, сондықтан әркімнің өзіне ғана тән жеке қабылдауы, яғни репрезентативті жүйесі болады. Соған байланысты адамдарды 4 түрге бөледі:

- көргіш-визуалист;
- естігіш-аудиалист;
- сезгіш-кинестетик;
- компьютер.

Жетекші репрезентативті жүйенің көмегімен адам ақпарат алады, болып жатқан оқиғалар мен құбылыстарға ойы, сөзі, сезімі, қылықтары арқылы өзінің қатынасын білдіреді. Адамдар репрезентатив жүйелерін келістіріп отырса, қарым-қатынас табысты жүреді [3, 29–30 б.].

Адамдар арасындағы қарым-қатынас күрделі, өзгермелі, өзара байланысты жүйе ретінде қарастыра отырып, оның бірнеше түрі бөлінген.

- Ресми қарым-қатынас;
- ресми емес қарым-қатынас;
- тігінен қарым-қатынас бұл тұлғааралық;
- көлденеңнен қарым-қатынас;
- ікерлік тұлғааралық қарым-қатынас;
- жеке қарым-қатынас;
- рационалды тұлғааралық қарым-қатынас;
- эмоционалды қарым-қатынас.

Аталған қарым-қатынас түрлері ұжымды дамытуда, ондағы дұрыс қарым-қатынасты қалыптастырда маңызды [4, 117–118 б.].

Қарым-қатынас – психология ғылымындағы негізгі ұғымдардың біреуі. Қарым-қатынасыз жеке адамды түсіну, оның дамып-жетілуін талдау мүмкін емес. Сонымен қатар әлеуметтік феномен ретінде қарым-қатынас көп түрлі, көп қырлы және әртүрлі негізде топтастырылуы мүмкін. Мысалы, қарым-қатынас процесін оның мақсатына сәйкес келу дәрежесі бойынша фатикалық, құралдық және мақсаттық қарым-қатынас деп бөлінеді.

Американдық психолог Дж. Морено шағын топтағы адамдардың қарым-қатынасын зерттеу үшін социометриялық әдісті ұсынған болатын. Бұл әдіс бойынша ұстаздар мен тәрбиешілер, шағын ұжымдардың жетекшілері, өндірістік кәсіптік мекемелердегі топтардың басшылары қарамағындағылардың өзара қарым-қатынасын анықтай біледі. Бұл тәсілдің негізгі өлшемі әр қилы. Басты мақсаты-топ ішіндегі адамдардың тілегі мен мүддесін анықтау. Топтағы адамдардың өзара қарым-қатынастарының үйлесімді болуы немесе бірін-бірі ұнатуы, ұнатпауы олардың сезімдік эмоциялық күйлеріне байланысты. Топ ішіндегі қатынастар социограммасы мен адамдардың таңдауын көрсететін матрицалық кесте.

Мәселен, ұзақ сапарға шыққан кеме экипажы, ғарышкерлердің әлемдік кеңістікте ұзақ мезгіл бойы бірге болып, өзара тіл табысуы. Адамдар арасындағы үйлесімділік қатынастарды гомеостат аспаптары арқылы зерттейді. Бұл тәсілде адам ағзасы мен жүйке жүйесі қоршаған ортаның қиын жағдайына жасалған үлгі бойынша қарастырылады. Ұйымшылдық пен бірлік топтардың тәжірибелік іс-әрекеттерінің мақсат-мүддесімен байланысты. Мұнда жоспарланған істерді қалайда жүзеге асырып отыру көзделеді. Топ ішіндегі тағы бір жайт – жеке адамның, топтың атқаратын іс-әрекеттеріне илануы. Бұл-психологиядағы ерік сипаты. Илану адамның көңілсіздігімен анықталады. Топтар мен ұжымдардың психологиялық ахуалы, дифференциалдық психологиялық ахуалы дифференциалдық диагностика тәсілімен зерттеліп, олардың бағыт – бағдарынан, іс-әрекет түрлерінен келешекте нендей нәтижелер күтуге болады деген мәселе негіз етіп қойылады. Дифференциалдық диагностиканың қазақша мағынасы «әрқилы іс-әрекеттер мен құбылыстардан туындайтын нәтижелерді болжап, олардың мән-жайын танып-білу» деген түсінікке саяды. Шағын топтар мен ұжымдардағы адамдардың өзара қарым-қатынасы және олардың өздеріне серік іздеп, өрістерді таңдауы адам психологиясындағы өзіндік маңызы бар мәселе болып табылады. Қарым-қатынас жасаудың адам өміріндегі қоғамдық әлеуметтік және психологиялық негізі, ең алдымен, адамның

күнделікті тіршілік қажеттілігін қанағаттандыру мақсатымен байланысты екендігі айқын [4, 121–122 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Шерьязданова, Х. Т., Ермекбаев, Л. К., Абеуова, И. Ә., Алибаева, Р. Н., Әмірбекова, М. Ә. Қарым-қатынас психологиясы: Оқулық Алматы: Отан ЖҚ, 2014. – 314 б.
- 2 Турдалиева, Ш. Т. Қарым-қатынас психологиясы: оқу құралы. Алматы, ЖШС «Эверо», 2013. – 120 б.
- 3 Нұржанова, С. Жалпы психология және балалар психологиясы: Оқу құралы 2-бас. – Астана: Фолиант, 2016. – 144 б.
- 4 Жұмасова, К. Психология: Оқулық / Жұмасова К., Есенова Л., – 3 бас. – Астана: Фолиант, 2017. – 400 б.

ИЗУЧЕНИЕ ТРЕВОЖНОСТИ И СТРАХОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

КЛИВЕНКО А. В.

студент, ПГПУ, г. Павлодар

ДЕМИДЕНКО Р. Н.

к.б.н., доцент, профессор, ПГПУ, г. Павлодар

Психическое развитие личности протекает в основном в детском возрасте и связано с непосредственным воздействием со стороны окружающих. Особо значимым является взаимодействие ребенка с родителями или теми взрослыми, которые его воспитывают. Необходимо знать особенности эмоциональной сферы детей для того, чтобы верно реагировать на их поступки, выбирать соответствующие порицание или поощрение, целенаправленно руководить воспитанием.

Современные дети достаточно часто сталкиваются с проблемами, связанными с тревожностью. Большое количество исследователей занимаются проблемой тревожности. Анализ исследований различных авторов позволяет рассматривать факторы проявления детской тревожности как, с одной стороны врожденную, психодинамическую характеристику (А. И. Захаров, Н. Д. Левитов) и, с другой стороны, как условие и результат социализации (Н. В. Имедадзе, А. М. Прихожан, К. Хорни). Другими словами, причины тревожности кроются как в природных, так и в социальных факторах развития психики ребенка.

Наше исследование посвящено изучению причин формирования и следствий страхов и тревожности у детей дошкольного возраста. Изучение тревожности и страхов дошкольников чрезвычайно важно в связи с проблемой эмоционально-личностного развития детей, сохранением их здоровья [1, С. 20–25].

В данной статье рассматривается один из малоисследованных ее аспектов – вопрос о факторах, провоцирующих проявление высокой тревожности у детей дошкольного возраста.

Каждый человек, живущий в нашем обществе, может понять на собственном опыте и из наблюдений за живущими рядом с ним людьми, что страх и тревога в середине двадцатого столетия стали всепроникающими и глубинными явлениями [2, С. 137].

Проявления у дошкольников тревожности и страхов являются в настоящее время одной из основных причин обращения родителей и педагогов к психологу. Общеизвестным является первостепенное значение раннего развития эмоциональной сферы для социально-личностного становления детей. Своевременная психокоррекция способна нейтрализовать перерастание эмоционального неблагополучия детей в более устойчивые формы нарушений: невротические и психосоматические заболевания, асоциальные тенденции. Психокоррекционная работа требует тщательного дифференцированного подхода с учетом особенностей эмоциональных нарушений дошкольников [3, С. 5–12].

Общеизвестно, что эмоциональное неблагополучие у детей возникает на фоне трудноразрешимых межличностных и внутриличностных конфликтов. Межличностные конфликты – это регулярные ссоры, столкновения со сверстниками, вспышки недовольства.

Все факторы, участвующие в возникновении страхов, можно сгруппировать следующим образом: наличие страхов у родителей, главным образом у матери; тревожность в отношениях с ребенком, избыточное предохранение его от опасностей и изоляция от общения со сверстниками; излишне ранняя рационализация чувств ребенка, обусловленная чрезмерной принципиальностью родителей или их эмоциональным неприятием детей; большое количество запретов со стороны родителей, а также многочисленные угрозы со стороны взрослых в семье; отсутствие возможности для ролевой идентификации с родителем того же пола, преимущественно у мальчиков, создающее проблемы в общении со сверстниками и неуверенность в себе; конфликтные отношения между родителями; психические травмы

типа испуга, обостряющие возрастную чувствительность детей к тем или иным страхам; психологическое заражение страхами в процессе общения со сверстниками и взрослыми [4, С. 8].

С целью изучения уровней тревожности и страхов дошкольников мы провели исследование на базе детского сада КГКП «Айгөлек» бөбөктер бакшасы села Евгеньевка.

В ходе исследования нами была проведена диагностика тревожности и страхов детей [5, С. 56].

Темы для рисования на первых двух занятиях дети выбирали самостоятельно (домик, машина, дерево, мишка, собака, человек, птичка и т.д.). Дети сами выбирали, с кем они будут сидеть за столами, и в ходе этого выявлялись их симпатии и антипатии. После подготовительных занятий, мы приступали к тематическому рисованию.

Занятия проводились два раза в неделю, не превышали 30 минут и затрагивали одну, максимум две темы.

Данные особенности внутрисемейных отношений и эмоциональное самочувствие ребенка в семье представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Особенности внутрисемейных отношений и эмоциональное самочувствие ребенка в семье

Особенности внутрисемейных отношений и эмоционального самочувствия ребенка в семье	Положительный уровень		Нейтральный уровень		Отрицательный уровень	
	экс. гр.	контр. гр.	экс. гр.	контр. гр.	экс. гр.	контр. гр.
	30 %	30 %	40 %	40 %	30 %	30 %

Из данных таблицы мы видим, что особенности внутрисемейных отношений и эмоциональное самочувствие ребенка в семье в большинстве случаев в экспериментальной и контрольной группах нейтральное. При этом отмечается процент дошкольников как с положительным, так и с отрицательным уровнем внутрисемейных отношений и эмоционального самочувствия в семье, что сказывается на уровне тревожности и страхов.

Далее нами было выявлено наличие страхов у дошкольников с помощью проективного метода (рисование страхов).

Данные диагностики показывают, что нет ни одного ребенка, у которого не было бы страхов. В ходе исследования были выявлены: 52 % (13 человек) с наибольшим количеством страхов (от 11 до 7) в экспериментальной группе и 48 % в контрольной группе, 48 %

(12 человек) со средним количеством страхов (от 6 до 4), с количеством страхов 3 и меньше детей не оказалось (см. рис 1).

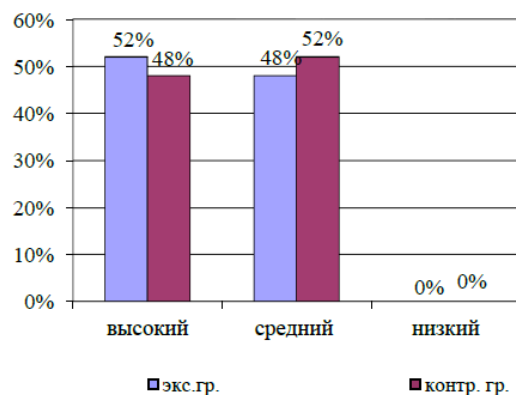

Рисунок 1 – Уровень страхов дошкольников (диагностический этап)

Итак, в результате диагностического этапа, нами были выявлены дошкольники экспериментальной и контрольной групп, которые показали нейтральный и отрицательный уровень семейных взаимоотношений, высокий уровень страха, тревожности. Поэтому следующим этапом исследования явилось проведение коррекционных мероприятий по устранению страхов и снижению уровня тревожности у детей 6–7 лет в экспериментальной группе.

В результате проведенной коррекционной работы мы пришли к положительным результатам в особенностях внутрисемейных отношений и эмоциональное самочувствие ребенка в семье (см. табл.2).

Таблица 2 – Особенности внутрисемейных отношений и эмоциональное самочувствие ребенка в семье (итоговый эксперимент)

Особенности внутрисемейных отношений и эмоционального самочувствия ребенка в семье	Положительный уровень		Нейтральный уровень		Отрицательный уровень	
	экс. гр.	контр. гр.	экс. гр.	контр. гр.	экс. гр.	контр. гр.
	38%	30%	40%	40%	22%	30%

Из данных таблиц мы видим, что процент дошкольников экспериментальной группы, имеющий положительный уровень

внутрисемейных отношений возрос на 8 %, а низкий уровень снизился на 8 %. В контрольной группе по сравнению с диагностическим этапом эксперимента не произошло каких-либо изменений. Положительным изменениям в уровнях внутрисемейных отношений в экспериментальной группе способствовала проведенная коррекционная работа с детьми и их родителями по снижению уровня тревожности и количества страхов.

По повторным рисункам «Страхи» мы наблюдаем значительные улучшения: с высоким уровнем страхов осталось 40 % дошкольников в экспериментальной группе, что на 12 % ниже по сравнению с диагностическим этапом эксперимента, со средним 52 % (на 4 % выше) и с низким уровнем страхов 8 % детей экспериментальной группы, что на 8 % выше, чем на диагностическом этапе эксперимента. Сравнивая результаты исследования уровня страхов детей контрольной группы, мы наблюдаем стабильный процент высокого, среднего и низкого уровня страхов.

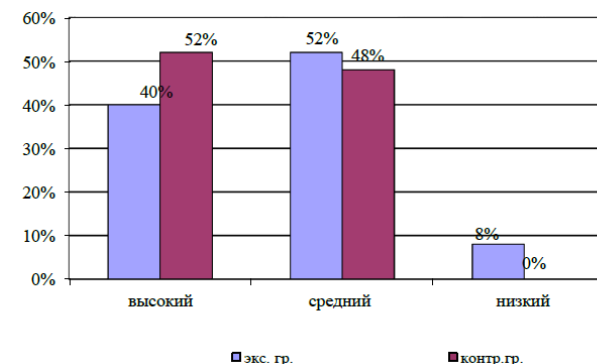

Рисунок 2 – Динамика снижения страхов (итоговый этап)

Приведенные результаты позволяют утверждать, что в ходе экспериментальной работы наблюдалось постепенное снижение количества страхов у дошкольников экспериментальной группы. При этом отмечается уменьшение страхов, связанных с обучением, ситуациями на занятиях. Анализ данных исследований показал, что доминантой проблемой дошкольников являются страхи и повышенная тревожность. После проведения коррекционных занятий заметно уменьшение тревожности и страхов у детей экспериментальной группы.

Результаты первого и второго диагностического обследования дошкольников были сопоставлены нами при помощи t – критерия Стьюдента. Полученные результаты установили значимые изменения в показателях уровня тревожности дошкольников ($t = 3,911$, при $p = 0,001$). Выявлены различия на самом высоком уровне значимости.

Следовательно, на основании статистического анализа данных можно сделать вывод о том, что после проведения коррекционных занятий с детьми уровень тревожности дошкольников достоверно снизился.

Таким образом, обобщая результаты апробации комплексной программы, можно сделать вывод о том, что повторное диагностическое обследование показало положительную динамику по всем основным параметрам. Это подтверждает выдвинутую нами гипотезу о том, что возможно снижение степени выраженности страхов в дошкольном возрасте при организации коррекционной работы психолога.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 **Захаров, А. И.** Неврозы у детей. – М., 2018. – 239 с.
- 2 **Овчарова, Р. В.** Справочная книга школьного психолога. – М., 2013. – 372 с.
- 3 **Астапов, В. М.** Тревожность у детей. – М., ПЭРСЭ, 2009. – 197 с.
- 4 **Прихожан, А. Н.** Причины и профилактика и преодоление тревожности. // Психологическая наука и образование – № 2 – 2019. – С. 7–9.
- 5 **Рогов, Е. И.** Настольная книга практического психолога в образовании. – М., 1995. – 298 с.

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ИЗУЧЕНИИ ПСИХОЛОГИИ

КСЕМБАЙ М. М.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
АХМЕТОВА М. К.
м.п.н., кафедра «Иностранные языки»,
ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В современном мире нет таких наук, которые развивались бы без английского языка. В контексте нашего исследования, нас интересует наука «психология». Все мы знаем, что сама наука «психология»

довольно молода, главную роль в открытии ее как науки принадлежит немецкому психологу, врачу, физиологу Вильгельму Вундту. Еще в 1879 году он открыл первую психологическую лабораторию, и тогда впервые были предложены психологические методы исследования различных психологических процессов. Именно этот год считают годом рождения психологии как науки [1]. В научном мире о нем больше говорят как об основателе социальной психологии.

Объектом исследования в нашей статье является изучение роли английского языка в изучении психологии. Предмет исследования – психологические термины, имеющие англоязычное происхождение. Мы сделали попытку проанализировать факторы, указывающие на успех в изучении психологии, через знание английского языка, как мотивацию к изучению языка, способности к его освоению. Методом исследования в статье является анализ эмпирических данных, полученных в результате собственного изучения английского языка. Основные выводы сводятся к тому, что только дидактическое осмысление процесса изучения английского языка не может быть достаточным. На успех к освоению неродного языка влияет множество факторов, находящихся за пределами дидактики и методики, наиболее важными из них являются психологические [2].

Прежде чем перейти к анализу, мы решили провести небольшой опрос среди студентов 1 и 2 курсов, будущих психологов. Это был небольшой блиц-опрос. Основным вопросом, разумеется, был вопрос: насколько связаны между собой английский язык и психология? Приведем несколько примеров.

Как показал опрос, в котором приняло участие 40 студентов, практически все считают, что в современном мире это 100 % тандем. То есть обучающиеся понимают, что сегодня при изучении психологии знание английского языка только способствует улучшению знаний. При этом, конкретные примеры были сложными для респондентов, примеры смогли привести 16 студентов из общего числа респондентов, что составило 38,8 %. Такой результат еще раз утвердил нас в мысли правильности выбранной нами темы нашей публикации.

Таким образом, мы делаем выводы о том, что осознание необходимости изучения иностранных языков у наших студентов есть. Но, не хватает конкретных знаний.

Перейдем к теоретическому анализу по теме нашего исследования.

Обратим внимание на основные термины, понятия, используемые в психологии, и имеющие иностранное происхождение. Возьмем

наиболее употребляемые в психологической науке термины, и попытаемся провести небольшой анализ.

Таблица 1 – Психологические термины на английском языке

Английское звучание	Русскоязычный термин
ability	способность
abnormal behavior	аномальное поведение
abnormal personality	психопатия, расстройство личности
adaptation	адаптация
adaptive behavior	адаптивное поведение
adjustment	приспособление; приспособленность
affect	аффект; чувство, эмоция
affective disorder	аффективное расстройство
alienation	отчуждение
alertness	настороженность, бдительность
amnesia	амнезия
analgesia	анальгезия, нечувствительность к боли
analytical psychology	аналитическая психология
anger	гнев
anguish	мука, страдание; тоска
annoyer	неприятный раздражитель
anxiety	тревога, тревожность, страх
anxiety-proneness	склонность к тревоге
anxious	тревожный; тревожащий
association	ассоциация
associative thinking	ассоциативное мышление
attention	внимание
autism	аутизм
autistic thinking	аутистическое мышление
aversion	отвращение
avoidance behavior	поведение избегания
behavior	субъект поведения
behavior	поведение
behaviorism	бихевиоризм

child psychology	детская психология
cognizance need	познавательная потребность
comprehension	понимание, разумение
concept formation	формирование понятий
conditional reflex	условный рефлекс
conscience	совесть
consciousness	сознательность
coping behavior	(Маслоу) практическое поведение
counseling psychologist	консультирующий психолог
covert behavior	скрытое поведение
covert need	скрытая потребность
creative thinking	творческое мышление
creativity	творческие способности
delusion	бред
denial	отвержение
dependency	зависимость
depression	депрессия
empathy	эмпатия

Как видим, звучание психологических терминов указывает на их англоязычное происхождение. Из представленных в таблице 47 слов, 12 из них не нуждаются в переводе, что составляет 25,5 %. То есть, владеющие английским языком, практически около 26 % психологических терминов понимают без перевода. Для анализа возьмем большой толковый психологический словарь, разработанный Артуром Ребером, впервые представленном к печати в 1985 году, затем несколько раз переизданном. Мы работали со словарем, переведенном на русский язык Е. Ю. Чеботаревой в 2000 году [3]. К примеру, возьмем термин «адаптация», звучащий в английском как «adaptation». Как видим, перевод на русский очень близок к английскому произношению, обратим внимание на толкование данного термина в указанном словаре – в экспериментальной психологии, изменения в реактивности или чувствительности сенсорного рецептора или органа чувств, которое носит временный характер. Усиление раздражителя ведет к уменьшению чувствительности, в то время как уменьшению силы раздражителя приводит к увеличению чувствительности, и этот термин применим к обоим процессам. Это значение отражено в ряде фраз, в

которых уточняется, о каких конкретно стимулах идёт речь; например, хроматическая (или спектральная) адаптация, яркостная адаптация, темновая адаптация, фонетическая адаптация и так далее. В этой книге представлены только такие фразы, точные значения которых неочевидное или важные аспекты которых нуждаются в уточнении.

Аналогичный пример, возьмем слово «аффект», звучащий в английском как «affect». Общий термин, часто используемый наравне с некоторыми другими терминами, например, эмоции, эмоциональность, чувство, настроение и т.д. Исторически термин имел различные, более конкретные значения. А так же, согласно одной из точек зрения, аффект считался одной из «мыслительных функций» наряду с познанием волей. Позже Э. Титчнер использовал этот термин для обозначения характеристики чувства, выражающей степень «приятности-неприятности». Современное использование термина, однако, очень свободно, хотя «Руководство по диагностике и статистике-IV» рекомендует различать аффект и настроение, последний термин используется скорее для обозначения общего и длительного эмоционального состояния.

Можем еще к примеру, привести слово «депрессия», звучащий в английском как «depression». В психиатрии – любое из ряда нарушений настроения, при которых вышеупомянутые характеристики выражены очень ярко и интенсивно. Депрессия в этом смысле может быть симптомом некоторого другого психологического расстройства, частью синдрома или связанного симптома, который возникает как вторичный по отношению к другому расстройству, или определенным расстройством непосредственно. Обратим внимание, что многие психиатры расценивают ангедонию (полное отсутствие интереса к удовольствиям жизни) как характерную черту депрессии – даже до такой степени, что считают ее достаточной для диагностики, независимо от жалоб индивида на депрессию.

Подтверждением нашей теории являются так же, и эти термины: «amnesia», «autism», «empathy», «creative», «analgesia», «association», «behaviorism», «reflex», «creativity».

Точно также, другие психологические термины, близкие по звучанию английскому аналогу, повсеместно используются в специальной психологической литературе.

Таким образом, мы можем сделать выводы о том, что изучение английского языка облегчает восприятие психологических терминов, создает благоприятные условия для их полного понимания и использования в практике профессиональной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Большая российская энциклопедия/ под ред. Ю. С. Осипова. 2007. – С. 98–99.
- 2 Алешинская, Е. В. К вопросу о психологических аспектах изучения английского языка / Litera. – 2014. – № 4. – С. 119–139.
- 3 Arthur, S. Reber The Penguin Dictionary of Psychology Second edition. 1985. P. 24.

БАЛА ТІЛІН ДАМУҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ЫҚПАЛ ЕТУ

САПАРБЕК Г.

студент, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ.

АЛБЫТОВА Н. П.

п.ғ.к., профессор, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ.

Қазақстан Республикасында білім беру мен тәрбие саласында жүріп жатқан жаңарулар межелеген мақсаттарға жету бағытындағы қоғамдық прогрестің заңдылықтарынан туындайды. Ұрпақты әлемдік ғылым мен прогресс деңгейіне сәйкес тәрбиелеу, оның рухани байлығы мен мәдениеттілігін, ойлай білу мүмкіндігін жетілдіру қоғамның басты міндеттерінің бірі болып табылады. Сондықтан да бүгінгі қоғамдық өзгерістер мектепке дейінгі тәрбие процесін жетілдіру, жан-жақты қолдау көрсету назарда. Мәселен, Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған Мемлекеттік Бағдарламасында: «Мектепке дейінгі ұйымдарда мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға арналған мемлекеттік білім беру тапсырысы жан басына шаққандағы қаржыландыру нормативі бойынша бөлінетін болады. Көрсетілетін қызметті алушылар меншік нысанына және ведомстволық бағыныстылығына қарамастан мектепке дейінгі ұйымның кезектілігін басқарудың автоматтандырылған жүйесінде өз бетінше таңдайды. Нәтижесінде мектепке дейінгі ұйымдардың бәсекелестігі мен білім беру қызметтерінің сапасы артады – [1] деп көрсетілген. Бұл міндеттерді тұлғалық-бағдарлы, іс-әрекеттік тұрғыда жетілдіру жүзеге асыру үшін заман талабына сай парадигмаларды дұрыс қолдану қажеттігі туындайды. Ал іс-әрекеттік тұрғысынан келгенде оның негізгі компоненті ретінде

психологиялық-эмоционалдық жағынан дамыған тұлға тәрбиелеуді негізгі қажеттілік деп түсіну керек.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында [2] «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі: жеке адамның шығармашылық, рухани және күш қуат мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін, эмоционалдық-еріктік күштерін байыту», – деп атап көрсетілген. Осы міндетке сәйкес мектепке дейінгі кезеңде баланың ой-өрісін, психологиялық – эмоционалдық, еріктік күш-жігерін шыңдау негізінде тіл дамыту жұмыстарын жетілдіріп отыру қажеттігі туындайды.

Ғылымда тұлға дамуындағы тілдің маңызы, орны мен мәні физиология, анатомия, психология, философия, әлеуметтану, педагогикада салаларында жан-жақты зерттеліп келеді (Ж. Алтаев, Н. А. Аитов, А. И. Артемов, Р. Әбсаттаров, М. Дәкенов, Д. Кішібеков, Ә. Нысанбаев, М. Орынбеков, Ұ. Сыдықов, Ә. Тұрғынбаев және т.б. [3].

Балалардың таным әрекеті және психологиялық-эмоционалдық дамуы мәселесінің психологиялық аспектілерін отандық психолог-ғалымдар Ж. Аймауытов, Ә. Алдамұратов, С. Қ. Бердібаева, Қ.Б.Жарықбаев, С.Жақыпов, М.Мұқанов, Ж.Намазбаева, К.Оразбекова, Т. Тәжібаев, Х. Т. Шерязданова [4] және т.б. зерделеген.

Сондай-ақ, шетел педагог ғалымдары Ш. А. Амонашвили, И. А. Зимняя, Я. А. Коменский, А. С. Макаренко, К. Д. Ушинский, және т.б. педагогикалық қарым-қатынаста эмоционалдық атмосфера орнату арқылы көздеген нәтижеге жету мәселесін әр қырынан зерттеген [5].

Психологиялық әрекет жалпы психикалық құбылыстардан, күйлерден және кісілік қасиеттерден тұрады. Психикалық әрекеттерге ықылас, түйсік, зерде, эмоция, ойлау, сана жатады. Адамның психикалық күйлері: абыржу, қажу, шаршау, жабығу, шабыт, белсенділік түрінде болады. Адамның санасы арқылы ұйымдастырылған психикалық қасиеттері: қабілеті, типтік ерекшеліктері, мінезі, темпераменті, әлеуметтік бағдары, талаптары. Жалпы адамға тән құбылыс болғандықтан сана арқылы ұйымдастырылған қасиеттердің қатарында психологиялық-эмоционалдық даму туралы айтқанда мектеп жасына дейінгі кезеңге ерекше мән берілуі керек. Өйткені осы кезеңдегі психологиялық-эмоционалдық даму адамның тұтас өміріне ізін қалдырады. Қазақстандық кейбір психологтар «Біз балалардың алғашқы сәттерде болатын жасқануына, стрестік күйіне психикалық

ширығып, қысылып, жайсыздануына бағытталған өз-өзін реттеуіне мүмкіндік беретін жеңіл психофизиологиялық жаттығулар қолданған жөн деп санаймыз» - деген пікірде [6].

Мектеп жасына дейінгі балаларға баланың туғанынан мектепке барғанға дейінгі жас аралығындағы балалар жатады. Олар 2–3 жастан бастап өзара қарым-қатынаста болып, мектепке өзінше тәжірибе жинақтап барады. Бұл кезеңдегі балаларды тек күн тізбегіне байланысты қарамауымыз керек. Оларды әлеуметтік тұрғыда да қарағанымыз дұрыс. Себебі оның өкен ортасы, денсаулығы, үй-тұрмысы, әлеуметтік-адамгершілік, психологиялық-эмоционалдық қасиеттерді қалыптастыруына, сол туған күнінен бастап 6–7 жас аралығындағы (мектепке барғанға дейін) баланың жалпы дамуына әсіресе, тілінің дамуына да байланысты.

Бала сөйлеу арқылы ойлау қабілетімен қатар өзінің психикасын да дамытады. Дегенмен, екеуінің арасында алшақтық та болуы мүмкін. Кейбір тәрбиешілер арасында «жөнді сөйлей алмаған баланың ақыл-ойы дұрыс дамымаған» деген қате пікір де бар. Ол дұрыс емес. Жөнді сөйлей алмаған бала біртіндеп сөйлеп кетуі болатын жәйт. Бұл оның психофизиологиялық дамуымен тікелей байланысты. Үш жаста баланың тілінің шығуы оның ақыл-ой дамуын қарқынды жүруіне ықпал етеді.

Мектепке дейінгі жастағы баланың зейіні, еске сақтауы еріксізден еріктіге, көрнектіден мазмұнды ойға, сөзге қарай дамиды. Әсіресе, түрлі-түсті заттар, есте сақтауға болатын қимыл-қозғалыс немесе есте қалатындай сөздер, яғни көрген затты сөйлеу арқылы бекиді. Осы кезеңде ата-аналар мен тәрбиешілер тарапынан баланың ес, зейін, жеке ойлау қабілеттеріне мән берілуі керек. Ересектер баланың сөзін қызықтай отырып әрі қарай дамытуды ойластырғаны жөн. Бірақ кішкентай баланың сөзін қызықтай отырып, баланың сөзін қайталаумен шектеліп, кекетуге болмайды. Ересектер кішкентай баланың сөздік қорын байытып, ойлау қабілетін тереңдетуге тиіс. Сонда ғана зейін мен ес қалыпты дамиды. Мұнда психологиялық-эмоционалдық қасиеттер ерекше орын алады. Олар баланың қызығуы, ден қоюы, ерікті меңгеруіне тікелей әсер етеді. Сезімдер мен эмоциялардың баланың іс-әрекетінде алатын орны зор. Қоршаған ортаны тіл арқылы тану жолында, ересектердің үлгілерін қабылдау эмоциясыз табысқа жете алмайды.

Эмоцияларды бірнеше топқа жіктеуге болады. Олардың бір тобы жағымды не ұнамды эмоциялар деп аталады. Бұлар жалпы адамның тіршілік қажетіне орайлас, оның ішкі өмірінің шарықтап,

жан-жақты өсу шарттарының бірі болып табылады. Мәселен, қуаныш, сүйіспеншілік, көңіл-күй т.б. осындай эмоциялардың енді бір тобы жағымсыз не ұнамсыз эмоциялар делінеді. Бұлар – белсенді әрекетке азды-көпті нұқсан келтіретін сезімдер. Мұндай эмоцияларға қорқыныш, қайғы, абыржу, налу, үрейлену, т.б. жатады. Осы айтылғандармен қатар күрделі эмоциялар болып та бөлінеді. Қарапайым эмоциялар адамның органикалық қажеттерінің өтелуіне өтелмеуіне байланысты туып отырады. Мысалы, күрделі түрлеріне көңіл-күй, аффект, құмарлық эмоциялары кіреді [7].

Мектеп жасына дейінгі балаларға тән қасиеттер:

Біріншіден, осы жастағы балалар өзіне негізгі өмірлік қажеттіліктерді ересектердің көмегі арқылы қанағаттандырады.

Екіншіден, материалдық, рухани, қызығушылық, эмоционалдық қажеттілігін отбасынан алады.

Үшіншіден, бұл жастағы балалар қолайсыз жағдайда өзін-өзі қорғай алмайды.

Сондықтан да тәрбиеші балалардың психологиялық-эмоционалдық дамуына басшылық жасауда қарым-қатынас психологиясын дұрыс құра білуі қажет. Бұл олардың таным процестерінің дамуына, әсіресе тілдің бай әрі мағыналы болуына негіз болады.

Балалардың психологиялық-эмоционалдық дамуында тәрбиешінің қазіргі заман баласының сұранысына сәйкес жаңа педагогикалық технологияларды іздеп табуы қажетті шарт болып табылады. Олар театрландырылған, іскерлік, рөлдік ойындар, рефлексивтік-инновациялық дамытушы іс-шаралар болуы мүмкін.

Қоғамдық мәнді мақсаттар қойып, әр баланың психологиялық-эмоционалдық жетіліп, дамуына жайлы психологиялық жағдай жасай алатын балабақша сұранысқа ие болады. Тәрбиеші мен тәрбиеленушінің бірлескен іс-әрекеттері нәтижелі болуы үшін бірнеше талаптар орындалуы қажет деп білеміз:

1 Бала тілін дамытуда нәтижеге жетерлік нақты және анық мақсаттар қою;

2 Тәрбиелік іс-шаралардың технологиялық мүмкіндіктеріне толық көз жеткізіп, тәжірибеге ендіру яғни, барлық жұмыс формалары педагогикалық тұрғыда дұрыс және балалардың қызығушылығына сәйкес болған жағдайда балабақша қызметінің өміріне толық ендіру;

3 Баламен кез-келген қарым-қатынаста әлеуметтік-психологиялық климат орнату.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған Мемлекеттік Бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы.

2 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 ж. (2012).

3 Нысанбаев, Ә. «Қазақстан. Демократия. Рухани жаңару. – Қазақстан. Демократия. Духовные обновления» – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1999.

4 Мұқанов, М. М. Ойды этно және лингвистология тұрғысынан дәлелдеу. Алматы. – 1971. – 47 б.

5 Макаренко, А. С. Собрание сочинений в 5-и томах. – М. : «Просвещение», 1971. – Т. 4. – 370 с.

6 Аубакирова, Ж. К., Мамбеталина, А. С. Тренингтерді ұйымдастырудың психологиялық ерекшеліктері. Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры, п.ғ.к. Жұмабекова Фатима Ниязбекқызының 60 жылдық мерейтойына арналған республикалық ғылыми-әдістемелік семинар жинағы. – Астана: ЖҚС «Идеал ИС 2009», 2018. – 358 б.

7 Жұмасова, К. С. Психология. – Астана: «Фолиант», 2006. – 247 б.

ЛИДЕРСТВО КАК ФЕНОМЕН ОДАРЕННОСТИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

ШАЛЬТКЕНОВА Г. М.

студент, ПГПУ, г. Павлодар

ДЕМИДЕНКО Р. Н.

к.б.н., доцент, профессор, ПГПУ, г. Павлодар

Современное общество характеризуется особой интенсивностью реформ в социальной, экономической, политической и культурной областях. Происходит обновление ценностей, перестройка отношений, как среди молодежи, так и взрослого населения. Новые реалии диктуют необходимость быстрого решения возникающих вопросов и проблем. В связи с этим возникает потребность в специалистах не только высокого профессионального уровня, но и способных сплотить и объединить людей для быстрого решения общих задач. Осуществить это могут только личности, обладающие

развитыми лидерскими качествами. Именно лидерские качества помогают привлечь внимание окружающих к своим идеям и убедить в своей правоте. Уже сегодня на рынке труда требуются активные высококлассные специалисты, умеющие работать в команде, способные принимать важные решения и нести груз ответственности за их претворение в жизнь, строить продуктивные взаимоотношения с другими людьми [1].

В этой связи представлен харизматический подход, согласно которому лидер это личность с особым набором качеств исключительности, сверхъестественности, непогрешимости или святости для более или менее широкого круга сопереживающих [2].

Большинство исследователей считают лидером человека, обладающего наибольшим авторитетом и признанием в своей группе, способного вести за собой других людей. Лидера не назначают, он выдвигается сам благодаря своим личным качествам [3].

Исследуемая нами проблема нашла отражение в фундаментальных работах А. М. Архангельского, Н. М. Болдырева, Н. К. Крупской, А. С. Макаренко, И. Ф. Харламова, Л. И. Матвеевой, В. А. Сухомлинского и др., в которых выявляется сущность основных понятий теории воспитания обучающихся, указываются способы дальнейшего развития принципов, содержания, форм и методов воспитания.

Одаренностью называется наличие у человека врожденных особенностей, являющихся предпосылкой развития его выдающихся способностей. Практически об одаренности человека судят по высокому уровню развития способностей.

Одаренность всегда была интересным, загадочным явлением, поэтому не случайно одаренность называют феноменом, подчеркивая тем самым ее необычность, необыкновенность и исключительность.

Мы придерживаемся следующего понятия одаренности: это системное, развивающееся в течение жизни качество психики, которое определяет возможность достижения человеком более высоких по сравнению с другими людьми, незаурядных результатов в одном или нескольких видах деятельности [4].

Одаренный ребенок - это ребенок, который выделяется яркими, очевидными, иногда выдающимися достижениями (или имеет внутренние предпосылки для таких достижений) в том или ином виде деятельности [5].

Вопросами одаренности детей занимались зарубежные и отечественные психологи. Известны крупные исследования области

психологии творческой одаренности американцев Дж. Гилфорд, П. Торренс, Ф. Барона, К. Тейлора. На основе идей психологов Дж. Кэрролла и Б. Блума их последователями была разработана методика обучения одаренных детей.

Все больше внимания уделяется личностным факторам одаренности и креативности ребенка (К. Тейлор, Э. П. Торренс, Л. С. Выготский, Л. А. Венгер, Б. М. Теплов, Н. С. Лейтес, А. М. Матюшкин, А. А. Мелик-Пашаев, Д. Б. Богоявленская, В. Н. Дружинин, В. Д. Шадриков, В. С. Юркевич, Т. М. Марютина, А. И. Савенков и др.). Отмечается, что центральным понятием в определении и развитии одаренных детей становится понятие творческого потенциала (А. М. Матюшкин, Дж. Рензулли, Э. П. Торренс, Д. Сиск и др.), в который включают высшие уровни когнитивных процессов, специальные структуры мотивационной, эмоциональной и волевой сфер, особенности самосознания личности.

Сам термин творческий потенциал используется не столь часто, как одаренность или креативность. Вместе с тем, системный подход к личности и личностный подход к одаренности выдвигают понятие творческого потенциала на первый план в качестве наиболее продуктивного при решении проблем развития творческой личности ребенка (М. С. Каган, С. Л. Рубинштейн, А. Н. Леонтьев, А. М. Матюшкин).

Среди разных видов одаренности в последнее время все чаще выделяют социальную или лидерскую одаренность. Синонимом этого сочетания является понятие «организаторские способности». Лидерская одаренность характеризуется способностью понимать других людей, строить с ними конструктивные отношения, руководить ими. Лидерская одаренность, по мнению многих исследователей, предполагает достаточно высокий уровень интеллекта, однако наряду с этим необходима и хорошо развитая интуиция, понимание чувств и потребностей других людей, способность к сопереживанию. Во многих случаях у людей с этим типом одаренности наблюдается и яркое чувство юмора, помогающее им нравиться другим людям [5].

Лидерская одаренность проявляется в условиях общения. И если мы трактуем общение как особый, специфический вид деятельности, то в этом случае вынуждены будем признать, что лидерская одаренность есть вариант частной, специальной одаренности.

Креативность – это способность к продуцированию нового, к постоянному изменению, проявлению собственной неповторимости.

Креативность помогает человеку найти творческое решение в нестандартной ситуации, ярче выразить свою индивидуальность и не затеряться в толпе.

Так как взаимосвязь лидерства и креативности остается малоизученной, мы предполагаем, что возможно обнаружить связь между данными феноменами в ситуации значимой для подростка деятельности – общении со сверстником.

Для диагностики уровня развития креативности подростков как главного условия проявления лидерских качеств, мы использовали игровые умения, представленные в методике Торренса: умение обыгрывать предметы, заменять реальные предметы условными, строить ролевое взаимодействие, использовать ролевой диалог, умение придумывать новый оригинальный сюжет, варьирование известной сказки, гибкость изменении традиционного хода сказки, способность принимать измененный сюжет [6, с. 54].

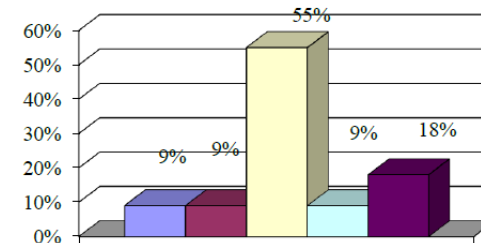
По результатам исследования уровня развития креативности подростков были получены следующие данные, представленные на рисунке 1.

Рисунок 1 – Результаты исследования уровня развития креативности

Анализ результатов свидетельствует о преобладании среднего и низкого уровня развития креативности.

На втором этапе констатирующего этапа эксперимента подросткам был предложен тест КОС. Полученные результаты исследования представлены на рисунке 2.

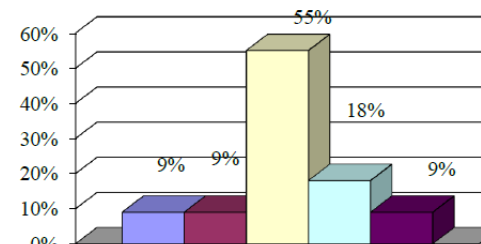

■ Очень высокий ■ Высокий ■ Средний ■ Ниже среднего ■ Низкий

Рисунок 2 – Уровень развития коммуникативных и организаторских способностей исследуемых подростков

Полученные данные свидетельствуют о преобладании низкого и среднего уровня развития коммуникативных и организаторских способностей у подростков. Коммуникативные и организаторские склонности необходимо развивать и совершенствовать.

Далее подросткам была предложена методика самооценки лидерских качеств.

■ Очень высокий ■ Высокий ■ Средний ■ Ниже среднего ■ Низкий

Рисунок 3 – Уровень развития лидерских качеств подростков

Таким образом, исходя из того, что по результатам проведенного исследования выявилось, что у подростков не достаточно развито креативное мышление, уровень практического мышления в основном средний, коммуникативно-организаторские способности, лидерские качества у большинства подростков не развиты, было принято решение организовать коррекционную работу по формированию коммуникативно-лидерских качеств подростков. С исследуемыми была проведена повторная диагностика – был предложен тест КОС.

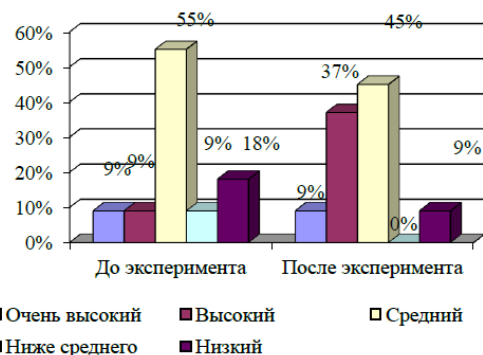

Рисунок 4 – Уровень развития коммуникативных и организаторских умений исследуемых подростков

Таким образом, мы видим, что уровень развития коммуникативно-организаторских качеств исследуемых подростков значительно повысился.

В заключении подросткам была повторно предложена методика самооценки лидерских качеств

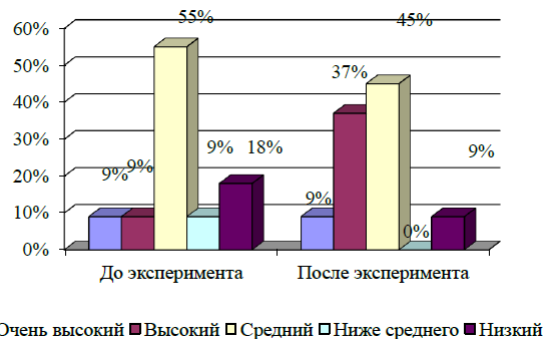

Рисунок 5 – Уровень развития лидерских качеств подростков

Таким образом, исходя из того, что по результатам проведенного исследования выявилося, что у подростков после проведения формирующего этапа экспериментальной достаточно развито креативное мышление, уровень развития практического мышления значительно повысился, коммуникативно-организаторские способности, лидерские качества у большинства подростков развиты на достаточно высоком уровне.

Следовательно, нам удалось доказать эффективность использованных нами методов и приемов в процессе проведения формирующего эксперимента.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Базарова, К. Т. Феномен распределенного лидерства: социально-психологическая рефлексия новой ситуации // Новые в психологии: Сборник статей молодых ученых факультета психологии Московского университета / Отв. редактор М. А. Степанова. М., – 2006.
- 2 Бендас, Т. В. Психология лидерства: учебное пособие. – СПб., – 2009.
- 3 Прохоров, А. О. Особенности взаимодействий подростков // Психологический журнал. № 1. – М. : ЗАО «Журнал-эксперт», 2012. – 54 с.
- 4 Матюшкин, А. М. Концепция творческой одаренности / А.М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29–33.
- 5 Психология одаренности детей и подростков / Н. С. Лейтес [и др.] ; под ред. Н. С. Лейтеса. – М. : Академия, 1996. – 416 с.
- 6 Энциклопедия психологических тестов. Общение, лидерство, межличностные отношения / Под ред. А. Карелина. – М., –2007.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ПОДРОСТКОВ

ШЕВЧЕНКО А. В.
студент, ПГПУ, г. Павлодар
ДЕМИДЕНКО Р. Н.
к.б.н., доцент, профессор, ПГПУ, г. Павлодар

В данной статье особое внимание уделено формированию лидерских качеств у подростков. К таким качествам мы относим заинтересованность жизнедеятельностью коллектива, готовность взять на себя ответственность, осознанность действий, постоянный самоанализ.

Подростковый возраст относится к периоду жизни детей, связанных с преобразованиями в сфере сознания, деятельности и системы взаимоотношений. Основу формирования новых психологических и личностных качеств подростков составляет общение в процессе различных видов деятельности. Позиция подростка

в различных сферах деятельности способствует формированию определенных черт личности через выполнение соответствующей деятельности. Подросток может сознательно выбирать и занимать ту позицию, где наиболее полно будет происходить реализация его возможностей и развитие лидерских качеств [1, С. 87].

Методологической основой исследования являются следующие научные подходы и концепции: гуманистические идеи воспитания ребенка (Ж. Руссо, С. Т. Шацкий, А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинский); концепция педагогического стимулирования лидерства (А. Л. Уманский).

Формирования и развития лидерских способностей происходит через обучение и самообучение. Задачей педагога на каждом этапе является обеспечение включенности лидера в организаторскую деятельность, позволяющую в данный конкретный момент наиболее полно раскрыться его лидерским возможностям, знаниям, умениям и, одновременно, реализовать «зону ближайшего развития» его лидерского потенциала. Педагог создает ситуации, стимулирующие лидерство и лидеров, а также обеспечивает активное включение лидеров в ситуации, в которых они могут проявить свои организаторские способности [2, С. 67].

Е. Дженнингс подчеркивает, что развитие лидерских качеств подростков наиболее эффективно в рамках спроектированной учебно-исследовательской среды, обеспечивающей решение задач в подготовке будущих лидеров. Под лидерскими качествами рассматриваются личностные характеристики подростков, следовательно, задача развития лидерских качеств у подростков принимает достаточно актуальный характер. Без грамотного, активного и целеустремленного лидера не осуществить достаточного прогресса в развитии страны. Акцент в процессе развития подростков-лидеров должен делаться на развитие функционально ролевых позиций [3, С. 42].

Формирование основ лидерского потенциала, раскрывается во взрослой жизни и способствует развитию личности. Выявление людей с природными или сформировавшимися лидерскими качествами и их привлечение для занятия руководящих позиций чрезвычайно актуально. Это направление деятельности может исходить как из тезиса «лидерами рождаются», так и из признания возможности целенаправленного формирования лидеров [4, С. 213].

В первом случае речь идет об обнаружении лидерских способностей и их использовании в организационных целях, во

втором – о привлечении (или переманивании) на предприятие уже подготовленных и проявивших себя лидеров.

Существует два типа лидеров: инструментальный в деловых отношениях и экспрессивный в межличностных (обычно наиболее уважаемый человек). Инструментальный лидер в коллективе, общий уровень которого ниже среднего, чаще всего выступает в роли эксперта по любым вопросам. В коллективе с высоким уровнем развития лидер является интеллектуальным центром, источником идей. Экспрессивный же лидер является эмоциональным центром: сглаживает конфликты, может подбодрить, посочувствовать, снять психологическое напряжение, чем повышает эффективность работы [5, С. 120].

Согласно А. Л. Уманского построение игрового пространства позволяет создать поле лидерства, мотивирующее участников, имеющих лидерский потенциал, к его реализации. Деловая игра является весьма эффективным способом конструирования поля лидерства. В последнее время различные виды деловых игр (ролевые, инновационные, имитационные, моделирующие и др.) получили широкое распространение. Их чаще всего рассматривают как одно из эффективных средств преодоления недостатков традиционного обучения, как первостепенное дидактическое нововведение, при этом весьма слабо используется воспитательный потенциал деловых игр. Построение игрового пространства позволяло реализовать идею нашего эксперимента – создавалось поле лидерства, мотивирующее участников, имеющих лидерский потенциал, к его реализации. Условия игры позволяли актуализировать лидерские возможности и лидерскую готовность всем желающим. Эксперимент показал, что деловая игра как форма работы педагога через создание поля стимулирует лидерство в группах учащихся. Для участника педагогически создается ситуация, позволяющая проявить и реализовать собственную готовность к принятию роли лидера, «работающая» на все критерии лидерства (мотивационный, статусный, интерактивный и деятельностный) [6, С. 159].

Экспериментально-исследовательская работа проходила в сентябре – феврале учебного года на базе ГУ «Воскресенская средняя общеобразовательная школа», исследование проводилось в 7–9 классах – 30 человек.

Нами была использована методика «Исследование межличностных взаимоотношений методом социометрии». Целью

исследования является изучение межличностных взаимоотношений и выявление положения личности в классном коллективе.

Сначала нам необходимо было выяснить, кто в классах является лидером. Для этого мы использовали метод социометрии, основанный на выборе партнера по совместной деятельности. При помощи данной методики определяется популярность–непопулярность учащихся, диагностика при которой выявляются лидеры и аутсайдеры класса.

Диагностика лидерских способностей (Е. Жариков, Крушельницкий) позволяет оценить способность человека быть лидером. Способность человека быть лидером во многом зависит от развитости организаторских и коммуникативных качеств:

- 1 Волевой, способен преодолевать препятствия на пути к цели.
- 2 Настойчив, умеет разумно рисковать.
- 3 Терпелив, готов долго и хорошо выполнять однообразную, неинтересную работу.
- 4 Инициативен и предпочитает работать без мелочной опеки.
- 5 Независим.
- 6 Психически устойчив, не дает увлечь себя нереальными предложениями; хорошо приспосабливается к новым условиям и требованиям.
- 7 Самокритичен, трезво оценивает не только свои успехи, но и неудачи.
- 8 Требователен к себе и другим, умеет спросить отчет за порученную работу.
- 9 Критичен, способен видеть в заманчивых предложениях слабые стороны.
- 10 Надежен, держит слово, на него можно положиться.
- 11 Вынослив, может работать даже в условиях перегрузок.
- 12 Восприимчив к новому, склонен решать нетрадиционные задачи оригинальными методами.
- 13 Стрессоустойчив, не теряет самообладания и работоспособности в экстремальной ситуации.
- 14 Оптимистичен, относится к трудностям как к неизбежным и преодолимым помехам.
- 15 Решителен, способен самостоятельно и своевременно принимать решения, в критических ситуациях брать ответственность на себя.
- 16 Способен менять стиль поведения в зависимости от условий, может и потребовать, и подбодрить [7, С. 85]

Нами было проведено исследование среди учащихся на выявление лидерских качеств. В результате тестирования были получены следующие данные: у 57 % учащихся лидерские качества выражены слабо, такие подростки имеют неопределенность личных жизненных целей, неумение влиять на людей, 33% – со средне – выраженными лидерскими качествами. У данных подростков недостаточное понимание особенностей работы руководителя, неспособность организовать эффективную совместную работу людей.

У 6 % учащихся лидерские качества выражены сильно и 4 % учащихся с очень сильно выраженными способностями лидера.

Далее с исследуемыми была проведена «Методика самооценки лидерских качеств»

Были получены следующие результаты:

- А – умение управлять собой – 42 %;
- Б – осознание цели (знаю, что хочу) – 53 %;
- В – умение решать проблемы – 36 %;
- Г – наличие творческого подхода – 42 %;
- Д – влияние на окружающих – 42 %;
- Е – знание правил организаторской работы – 21 %;
- Ж – организаторские способности – 32 %;
- З – умение работать с группой – 10 %.

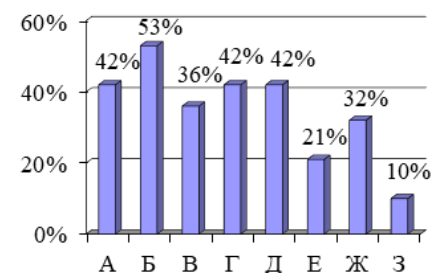

Рисунок 1 – Результаты диагностики самооценки лидерских качеств учащихся

Таким образом, из результатов исследования мы видим, что подростков с ярко выраженными лидерскими способностями немного. Также следует учесть, что в ряде случаев при тестировании учащиеся могут завышать свои способности и возможности, представляя идеал некой личности, а не реальное состояние качеств. Они рассматривают предложенные ситуации в идеальном

исполнении, а не так, как действуют в реальной жизни. Сегодня нужны люди, способные управлять нововведениями в обществе, обладающие видением будущего, способные проектировать и развивать общественные процессы в позитивном русле, готовые взять на себя ответственность за судьбу нации.

Анализируя полученные данные, можно сделать вывод о том, что в группе из 30 подростков есть лидер, который обладает необходимыми качествами: уверенность в себе, готовность к риску, надежность, нормативность и последовательность, активная жизненная позиция, инициативность и умение мотивировать себя. Лидерство в подростковом возрасте – это отправной пункт дальнейшей жизни. Именно инициативный подросток имеет больше шансов на успешное самоопределение. Наличие лидерских качеств у подростка позволяет ему уверенно себя чувствовать, гармонично расти и развиваться, смело ставить перед собой цели и задачи. Каждый может развивать и совершенствовать заложенный в нем лидерский потенциал. Главное определить сферу деятельности для наилучшего приложения своих сил и достижения успеха.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Смекалова, Е. М. Школа лидерства : Методические рекомендации. – М. : ТЦ Сфера – 2006. – 96 с.
- 2 Дьяченко, М. И., Кандыбович, Л. А. Психологический словарь – справочник. – МН. : Харвест, М. : АСТ, 2001. – 576 с.
- 3 Дженнингс, Е. Лидерство в подростковой группе, – М. : МПГУ, 1993. – 152 с.
- 4 Парыгин Б. Д. Лидерство в современном мире. – М., 2011. – 521 с.
- 5 Веснин, В. Р. Менеджмент для всех. – М. : Знание, 1999. – 83 с.
- 6 Игры, обучение, тренинг, досуг, под редакцией В. В. Петрусинского, В четырех книгах. – М. : Новая школа, 1994. – 321 с.
- 7 Жариков, Е., Крушельницкий, Е. Психологический анализ трудностей общения, – М., – 1987. – 478 с.

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

ЩЕТИНИНА Ю. В.

студент, ПГПУ, г. Павлодар

ДЕМИДЕНКО Р. Н.

к.б.н., доцент, профессор, ПГПУ, г. Павлодар

Актуальность обусловлена тем, что в данном исследовании не просто констатировано наличие той или иной иерархии ценностных ориентаций личности, а проведено более глубокое изучение данной проблемы за счет рассмотрения связей ценностных ориентаций с особенностями временной перспективы личности. Полученные закономерности позволяют дать более полное описание психологических механизмов социального поведения личности. На наш взгляд, это открывает дополнительные возможности не только в изучении психологических механизмов формирования ценностных ориентаций, но и вносит дополнительный вклад в решение важной практической задачи – воспитание зрелой и гармоничной личности.

Ценностные ориентации как одна из составляющих структуры личности изучаются в рамках общей психологии, психологии личности, социальной психологии. Многие ученые (Б. Г. Ананьев, Т. М. Андреева, Л. И. Божович, Б. С. Братусь, Л. С. Выготский, Т. Здравомыслов, А. Ф. Лазурский, А. Н. Леонтьев, С. Л. Рубинштейн и т. д) рассматривают проблему ценностей в связи с источниками активности человека – потребностями, предметами этой активности – мотивами и механизмами регуляции активности.

Большой вклад в исследование ценностных ориентаций внесли А. В. Мудрик, И. С. Кон, В. М. Кузнецов, И. С. Артюхова, Е. К. Киприянова и др.

В своей работе под ценностными ориентациями мы понимаем систему личностных установок по отношению к существующим в данном обществе материальным и духовным ценностям.

Ценности каждого человека – это целый мир: сложный, динамичный, противоречивый. У каждого человека есть своя система ценностей. Он оценивает факты своей жизни по их значимости, реализует ценностное отношение к миру. Ценностью является для человека все, что имеет для него определенную значимость, личностный или общественный смысл [1, С. 73].

Ценность – представление о том, что свято для человека, группы, коллектива, общества в целом, убеждения и предпочтения людей, выраженные в поведении [2, С. 30–32].

Ценности – это идеи, идеалы, цели, к которым стремиться человек и общество. Существуют общепринятые ценности, такие как, любовь, престиж, уважение, знание, деньги, здоровье. Внутригрупповые ценности – политические, религиозные и индивидуальные (личностные). Ценности объединяются в систему, которая изменяется с возрастом и обстоятельствами жизни [3, С. 155].

Функции ценностей разнообразны. Они являются: ориентиром в жизни человека; необходимы для поддержки социального порядка и выступают как механизм социального контроля.

Наиболее интересные, с точки зрения формирования системы ценностных ориентаций личности, старший подростковый и переходный к юношескому, возраст. Особое значение его для формирования ценностной структуры определяется характерной для этого периода специфической ситуацией развития.

Воспитание детей и молодежи в современном казахстанском обществе осуществляется в условиях экономического и политического реформирования, в ходе которого существенно изменились положение подрастающего поколения, принципы функционирования образовательных учреждений, молодежных объединений и организаций, средств массовой информации, силовых структур. Жизненные ценности в настоящее время складываются в основном стихийно, под влиянием самых различных факторов. Роль ценностного влияния на их формирование минимальна. Существуют разные точки зрения на соответствие целей воспитания жизненным ориентациям (установкам). Например, есть мнение, что желательным является соответствия целей воспитания реально функционирующей в обществе системе ценностей. Воспитание человека в их духе и есть правильное решение проблемы. Возможно, такая ситуация и устроила бы, если бы формирующиеся стихийно жизненные ценности благотворно влияли на гармоничное развитие подростков, и на общественный прогресс в целом. Но, к сожалению, такой картины пока не наблюдается [4, С. 84–87].

В подростковом возрасте в процессе общения с окружающими, человек постоянно попадает в ситуации, требующие от него принятия того или иного решения. Принятие решения означает выбор из возможных вариантов. Возникает необходимость рассмотреть и оценить возможные альтернативы – главным образом в сфере

определения своих ценностных ориентаций, своих жизненных позиций. Однако ценности еще не устоялись и испытываются практикой собственного поведения и поступков окружающих.

Социальное становление человека происходит в течение всей жизни и в разных социальных группах. Семья, детский сад, школьный класс, студенческая группа, трудовой коллектив, компания сверстников – все это социальные группы, составляющие ближайшее окружение индивида и выступающие в качестве носителей различных норм и ценностей. Такие группы, задающие систему внешней регуляции поведения индивида, называется институтами социализации.

В подростковом возрасте начинает формироваться устойчивый круг интересов, который является психологической базой ценностных ориентаций подростков. Происходит переключение интересов с частного и конкретного на отвлеченное и общее, наблюдается рост интереса к вопросу мировоззрения, религии, морали и этики. Развивается интерес к собственным психологическим переживаниям и переживаниям других людей. Чаще всего, период перехода от подросткового к юношескому возрасту приходится на старшие классы школы и поэтому переход от детства к взрослости, и связанная с ним необходимость самоопределения и выбора жизненного пути после окончания школы осложняется тем, что для старшеклассников остается актуальной проблема формирования самосознания (центрального новообразования подросткового возраста).

Важнейшими детерминантами процесса формирования личности, регулирующими процесс включения его в социум и содержание системы его ценностных ориентаций, являются потребность в общении и потребность в обособлении.

Общение в этот период приобретает ряд специфических черт: расширение круга контактных групп, в которые включается старшеклассник, и в тоже время, большая избирательность в общении, которая проявляется в частности, в четкой дифференциации групп общения на товарищеские, с достаточно широким составом членов и ограниченной интенсивностью общения внутри них, и дружеские, с которыми старшеклассник идентифицирует себя и которые он стремится использовать как стандарт для самооценки и как источник ценности. Л. И. Божович, И. С. Кон, А. В. Мудрик связывают переход от подросткового к раннему юношескому возрасту с резкой сменой внутренней позиции, заключающейся в том, что устремленность в будущее становится основной направленностью личности.

Поэтому возникает задача целостной организации образовательного пространства, которая создавала бы условия для наполнения внутреннего мира подростка ценностным содержанием. Особая роль в ее решении принадлежит духовно-нравственному воспитанию, направленному на формирование эмоционально-мотивационной сферы личности. Исходя из этого, нами предпринято эмпирическое исследование, направленное на изучение ценностных ориентаций подростков.

Эксперимент проводился ГУ «СОШ № 10 города Экибастуза». В эксперименте принимали участие 30 человек учащиеся 9 классов, возраст 13–15 лет, из них 18 девочек, 12 мальчиков.

Исходя из цели нашего исследования, нами выбрана методика М. Рокича «Ценностные ориентации» [5].

Тест личности «Ценностные ориентации», направлен на изучение ценностно-мотивационной сферы человека. Система ценностных ориентации определяет содержательную сторону направленности личности и составляет основу ее отношений к окружающему миру, к другим людям, к себе самой, основу мировоззрения и ядро мотивации жизнедеятельности, основу жизненной концепции и «философии жизни».

Анализ данных, полученных в констатирующем эксперименте до коррекции, выявил отчетливые гендерные различия в определении жизненных ценностей подростков.

Девочками первые места были отведены таким ценностям как «счастливая семейная жизнь» (4,55), «интересная работа» (4,35), «любовь» (4,26).

Лидирующее положение занимают такие ценности, как «здоровье» (4,20), «хорошие и верные друзья» (4,00).

Средние места в иерархии ценностей отведены: «активной жизненной деятельности» (3,80), «равенство» (3,75), «познание и интеллектуальное развитие» (3,60), «материальное обеспечение жизни» (3,45).

Наименее значимыми ценностями для девочек явились «творческая деятельность» (3,35), «общественное признание» (3,25). Остальные ценности не определяют жизненную позицию девочек.

Мальчики показали большую ориентированность на «интересную работу» (4,55) и «хороших и верных друзей» (4,45).

Среди ведущих ценностей, определяющих ядро ценностей для мальчиков данной группы, отмечены «познание» (4,35), «здоровье» (4,28), «уверенность в себе» (4,23).

Также высоко оцениваются «счастливая семейная жизнь» (3,75), «любовь» (3,65), «активная деятельная жизнь» (3,50).

Малоценными мальчишкам представляются такие ценности как «красота природы» (3,20), «творческая деятельность» (3,10), «спокойствие в стране» (3,00).

В целом по группе школьников в начале у них ценности распределились таким образом:

Наиболее значимые терминальные ценности – «интересная работа» (4,42), «счастливая семейная жизнь» (4,35), «наличие хороших и верных друзей» (4,22), «здоровье» (4,14).

Наименее значимые ценности – «спокойствие в стране, мир» (3,15), «получение удовольствия» (3,12), «общественное признание» (3,10).

Анализ данных по «инструментальным ценностям» показал, что у данной группы испытуемых высший ранг занимают «жизнерадостность», «образованность», «честность», «рационализм».

Данные, полученные после проведения психокоррекционных мероприятий, направленных на усиление профессиональной мотивации, этических и нравственных норм взаимоотношений, отметили изменения как в средних показателях по группе в целом, так и в гендерном аспекте.

Средние показатели значимости такого типа ценности как «интересная работа» увеличились с 4,42 до 4,73; «наличие хороших и верных друзей» с 4,00 до 4,36; «активная жизненная деятельность» с 4,00 до 4,32. Изменились ранговые значения типов ценностей на уровне индивидуальных приоритетов.

Лидирующее место стали занимать такие ценности как «доброта», «достижения», «самостоятельность».

Таким образом, выдвинутая нами гипотеза о том, что структура ценностных ориентаций современных подростков может измениться при проведении психокоррекционных мероприятий, подтвердилась.

Практическая ценность, проведенного нами исследования заключается в том, что показана действенность целенаправленной психолого-педагогической работы в профориентационной и духовно-нравственной направленности, а также на формирование и изменение ценностных ориентаций подростков. В наше время, когда так много беспорядка и хаоса, напряженности, комплексное педагогическое и воспитательное влияние жизненно необходимо подросткам для формирования у них приоритета общечеловеческих ценностей для глубокого наслаждения здоровой и уравновешенной

жизнью, богатой красотой и ведущей к гармонии всех живых существ, даже в наши сложные времена.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Антоненко, С. Поколение, застигнутое сумерками // Новый мир. – № 4. – 2009. – С. 176–185.
- 2 Захарчук, А., Есликова, Е. Ценности учащейся молодежи и людей среднего возраста // Специалист. – № 2. – 2010. – С. 30–32.
- 3 Мамедова, Ж. С. Исследование ценностных ориентаций личности в контексте временной перспективы. // Психология индивидуальности. Материалы Всероссийской конференции. Москва, 2006. – С. 379–382 (тезисы).
- 4 Артюхова, И. Ценности – цели подрастающего поколения: На первом месте – здоровье, а творчество на последнем // Директор школы. – № 10. – 2011. – С. 84–87.
- 5 Леонтьев, Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций. – М., – Смысл – 1992. – 237 с.

1.10 Тарих ғылымдары

1.10 Исторические науки

ПАВЛОДАР ӨҢІРІНІҢ АЛАШОРДАЛЫҚ ӨКІЛІ ӘБІКЕЙ СӘТБАЕВ

ӘЛИАҚБАР А. Б.
студент, ПМПУ, Павлодар қ.

«Алаш қозғалысы» аталған 1920–1940 жылындағы тарих сахнасындағы жағдай қандай өңір мен ұлыстың болмасын тарихы мен шежіресінде тайға таңба басқандай болды, десек артық айтқанымыз емес сол дәуірдегі зиялы қауым өкілдерінің саяси ақуалды маңызды саяси түйткілге алып келгені бәрімізге аян. Дәлірек айтқанда, бүгінгі тақырып Керекү өңірінің зиялы қауым өкілдерінің сол кезеңде бүкіл Алаш қоғамына қандай алысы-берісі бар екендігін үлесін айтып өтенді жөн көрдік. Сонымен қатар басты мақсат өз өңіріміздің зиялы қауымының өткерген ерлігі қарсы келген саяси қиындықтар мен қысымдарға қалай төтеп берген тарихи сындарлы тарихи жолдан тәуелсіз даңғыл жолға қалай алып келгені өсіп келе жатқан жастар үшін өте маңызды және болашағымызда кездескен кедергілерге

қалай төтеп беруге жастардың патриоттық сезімінің нығайуына зор серпіріліс берері анық. Тұңғыш президент Н. Ә. Назарбаевтың «Рухани жаңғыру: болашаққа бастар жол» атты мақаласын қолдай отырып өңір тарихын болашақ өскелең ұрпаққа хабардар ету және тарих сахынасында ашылмаған тұстарында ашып көрсету.

Жерлестеріміз Әбікей Зейінұлы Сәтбаевтың саяси қызметі мен өміріне шолулар жасамақпыз. Атап отырған зиялы тұлға өкілі Алаш автономиясы кезінде белсенді мүшесі болды Баянауыл жерінің сұлулығы алдыңғы ғасыр жырауларының қадамдарына қанат бітіріп қаламын ұштады. Баянауыл өңірі ел қамын ойлаған атқамінерлерімен, шейленіскен талай дауларды шешкен билерімен, ел үшін жанын аямаған батырларымен, ақылды-парасатты зиялы тұлғаларымен, ғұлама ғалымдарымен және ұлағатты ұстаздарымен баршаға танымал. Әбікей Сәтбаев біріншіден өте талантты ұстаз болған. Оның қазақ балаларына берген білімі мен тәрбиесі көпке тұрарлық. Әбікей Сәтбаевты қай салада алып қарасақта өте жауапты, білім саласында жаңаша әдіс-тәсілдерді, оқушының білімінің тексеру әдістері, оқушылардың дене тәрбиесі туралы, медициналық көмек, шаруашылық органдар мен мекемелермен қатынысы, экскурсиялар, фабрикаларды аралау, практикалық сабақтар, қазақ тілін оқыту мәселесін, материалдық база мен техникум ғимаратының, мұражайының, оқу кабинеттерінің жалпы жағдайы мәселерін қарастырған. Осымен бірге қазақ тілін беру жайындағы да мәселелер көтерген. Техникум жұмысына берілген, директор Ә. Сәтбаевтың қажырлы еңбегі арқасында үлкен жетістіктерге жетті. Бұны дәлелдейтін мәлімет айтылған құжатымыздың 18 тармағында жазылған. Мұнда: «(18) Самостоятельные достижения техникума в каком-либо отношении. Техникум развал свою деятельность настолько, что заваевал симпатии населения, доказательством чему может служить небывалый наплыв учащихся со всех уездов губернии и даже губерний приглашающих к ней» [1, 48 б.].

Кезінде Әбікей Зейінұлы Сәтбаев туралы жергікті басылымда көп мақалалар жария етілген еді. Соның ішінде ол кісінің Семей қазақ педагогикалық техникумындағы жұмысы туралы біршама мәлімет бар. Мысалы, кезеңінде беделді «Степная правда» (кейін Иртыш) газеті 1922 жылы 6 желтоқсанда Семейдегі қазақ педтехникумы ашылғанда сол кездегі Губоно бастығының орынбасары Ә. Сәтбаев осы техникумның директоры болып тағайындалғанын, оған зор сенім мен үлкен міндеттер жүктелгенін ашып баяндайды.

Қазақ тілі 1923 жылы газетінің 25 наурыздағы санында жариялаған «Семей жайлы» атты мақалада Абдолла Асылбеков Семей

педагогикалық техникумы және оның директоры туралы мынадай пікірлер айтыпты. «...Оқу жұмыс елде нашар, Семей қаласында оқытушылар даярлайтын мектебі бар. Мұнда жүз шамасында қазақ баласы оқиды. Мұның бастығы Сәтаев жолдастың бұл іске шын кірісіп, ынталы жүреппен істелгендігін Қазақ республикасындағы бірінші реттегі мектеп деп санауыма болады.» [1, 1 б.].

«Барлық ізгі істердің негізі, қайнары-білім. Сондықтан, біздің игі мақсат – Халықтың білімге деген ұмтылысын өшіріп алмау. Баланы тәй-тәй басуға үйреткен тәрізді халықты да бірте-бірте алға қарай қадам бастырып, әрбір жанның көкірегіне сәуле оянғанына қуану керек», – деп ерен еңбегін халықының болашағы үшін жан аямай сарп етті [5, 9 б.].

Мектепегі мұқтаж оқушылар пайдасына һәм мекептің өз пайдасына әлденеше сауық кештерін жасады. Қайтседе де бұл мектепті алға бастырған Әбікей ағай...» [3, 1 б.].

Әбікей Сәтбаев Семей Губерниялық Халық ағарту бөлімінде 1921 жылдан бастап жұмыс істей бастады. Басында сол мекеме меңгеруші орынбасары болып істесе [4, 18 б.], одан кейін 1923 жылдан бастап Семей губерниялық Халық ағарту білім меңгерушісі болып қызмет атқарды. 1923 жылдың 10 наурызындағы Қырғыз Ағартушылық Халық комиссариатына жіберген хатында «В Кирнаркомпрос Гурбоно при сем препровождает протокол заседания членов Коллеии Семипатинского Отдела Народного Образования от 10-го марта с/г. За № 9» [3, 43 б.]. ГубХАБ меңгерушісі деген жазудың тұсында Әбікей Сәтбаевтың қолы тұр. Бұл Әбікей Сәтбаевтың сол мекеменің меңгенушісі боғанын дәлелдейді.

Сонымен қатар, Әбікей Сәтбаев Семей Губерниялық Халық ағарту бөлімінде Коллегия мүшелерінің отырыстарының мүшесі және кейін төрағасы болды. Бұны «Протоколы Заседания членов Коллеги Семгубоно» атты құжатындағы көптеген мәліметтер дәлелдейі. Мысалы, «Протокол № 10 Заседания прибыли: Сатбаев, Мирошниченко, Аскоченский, Попов, Шихавцев, Успенский, Васильев и Каплон. Присутствовали; Рабинович. Предательствовал Сатбаев, секретарь Куликов» деп жазылған [6, 9 б.]. Ал «Протокол № 56 Заседания членов Коллеги: Задорин, Мирошниченко, Аскоченский, Попов, Мертвцов, Шихавцев, Сатбаев, Присутствовали: Успенский Председательствовал Задорин секретарь Гогина» деп жазылған. Бұл Әбікей Сәтбаевтың 1922 жыл сол Коллегия мүшелерінің отырысының мүшесі болғанын дәлелдейді [5, 41 б.].

«Список ответственных работников Семиполтинского Губернского Отдела Народного Образования на 1 сентября 1921 года» атты құжат бойынша, Әбікей Сәтбаев 1921 жылдың 10 тамызынан бастап Семей Губерниялық Халық ағарту бөлімінің меңгерушісінің орынбасары қызметін атқарды. Ал, осы ағарту бөлімінің меңгерушісі болып біздің аттақты жазушы, драматург, қоғам қайраткері Жүсіпбек Аймауытов болған еді.

Әбікей Сәтбаевпен Семей Губерниялық Халық ағарту бөлімінде ағарту саласындағы көптеген көрнекті өкілдері жұмыс істеді. Солардың ішінде Попов Василий Иванович Семей Губерниялық Халық ағарту бөлімінің меңгерушісінің уақытша орынбасары, Алмавов Александр Николаевич ГубХАБ істерінің басқарушысы, Муздыбаев Курманбай Уезд-қалалық мектебінің педагогикалық бөлімінің меңгерушісі, Мирошниченко Иван Емельянович ГубХАБ Қаржылық бөлімінің меңгерушісі және т.б. болған. Әрине бұл адамдар Әбікей Сәтбаевтың өміріне, қызметі мен көзқарасына кө әсер еткені аян [3, 18 б.].

Әбікей Сәтбаев ұлағатты ұстаз ғана болған жоқ, сонымен қатар оны қоғамдық қайраткер ретінде де қарастыруға болады. Әбікей Сәтбаев Алаш қозғалысына белсенді қатысты және «Шура-и-Ислами» партиясының мүшесі де болды. Бұл оның қоғам қайраткері ретінде белсенді екенін көрсетті.

Алаш қозғалысына қатысканы жайындағы бірінші дерек, ол «Алаш партисының № 5 далалық сайлау оқуруғінің учредительный кеңесіне кандидаттық тізімі» атты құжат. Бұл құжатта әрбір аймақтардан 19 адам дазылған. Сол 19 адамның ішінде 16-шы болып Семей облысынан Әбікей Сәтбаев аталған [4, 84–85 б.].

Ешқандай түсініктемесіз де, Әбікей Сәтбаевтың Алаш қозғалысының мүшесі болғаны айқын көрініп тұр. Осы тізімде жазылуы бекер емес. Осы тізім Әбікей Сәтбаевтың Алаш қозғалысын қатысқанын әбден дәлелдейді.

«Постановление всекиргизского съезда в Орнебурге 21–28 июля 1917 года» атты құжатта Әбікей Сәтбаевтың «Шура-и-Ислами» партиясына Семей облысынан сайланғанын көрсетеді. Осы мәліметте «Шура-и-Ислам» партиясының бағдарламасы мен партияға сайланған адамдардың тізімі көрсетілген. Бұл тізімде Ә. Сәтбаевтың көрсетілгені оның бұл істе белсенді қатысқанын дәлелдейді [4, 52–53 б.].

Сонымен қатар, Ә. Сәтбаевтың Алаш қозғалысымен иығыз байланыста болғанын дәлелдейтін тағы бір құжат, Имам Әлібековты босату жөніндегі Семей жер басқармасындағы хаты.

«Докладная записка членов семипалатинской областной земской управы, управляющему Семипалатинской областью освобождению Алимбекова» деген хата Имам Әлібековты түрмеден босату жайындағы хатты Ғаббасов, Масековтармен қатар Ә. З. Сәтбаевтың қолы түр [4, 151 б.].

Әбікей Сәтбаев Алаш Қозғалысына белсенді қатысқны анық көрінеді. 1916 жылы Қазақстанда Әбікей Сәтбаев мүше болған «Алаш» партиясының бастауымен тәуелсіз ел болудың алғашқы бастамасы жасалды. Әбікей Сәтбаев «Алаш» партиясының құрылтай жиынына Ақмола және Семей облыстары атынан қатысты. Сонымен қатар, Семей земство басқармасының жұмысына қатысқаны жөніндегі құжаттар да сақталған. Солардың бірі-«Сарыарқа» газетінің қызметкері І. Әлімбековты босату талабымен кеңес өкіметі органдарына жазылған хат. Хатта: «Жетісу қырғыз [қазақ] тұрғындары адамшылыққа жатпайтын қуғын-сүргінге және жаппай қырғынға ұшырап жатқаны бізге жақсы мәлім. Осыны көре тұра, бізге заң және тұрғындарға жүктелген жұмысымызды тыныш жалғастыруға мүмкіндік болмай отыр. Біз азаптар мен қуғындарды бастан кешудеміз», – деп жазылған. Әбікей Сәтбаев – осы батыл хатқа қол қойған үшеудің бірі болды [5, 10 б.].

Қортындылай келе, Әбікей Сәтбаев осындай үркердей аз топтың қатарынан табылды. Елдің болашағы тек білім мен ғылымның дамуында екендігін түсінген олар жанталасып халықты оқытуға кіріскен болатын. Әбікей Сәтбаевтың сол кезеңдегі қазақ қоғамы үшін барын салған сонымен бірге ұлт болашағы үшін аянбай алдына келген қиындықтарға мойымай басын барлық қауіп қатерге тігіп болашаққа сара жол салып берген зиялыларымыздың бірі болатын. Соның ішінде осы тақырыпқа баса назар аудару себебіміз, тұңғыш елбасымыз Н. Ә. Назарбаевтың «Рухани жаңғыру: болашаққа бастар жол» мақаласын қолдай отырып өз өңіріміздің зиялы қауым өкілдерінің атқарған ерлігін бір саралап қарап өңіріміздің өзіміз білмейтін қыр-сырын танып біліп өсіп келе жатқан өскелең ұрпаққа аманат етіп қалдыру. Және бұл бастама өңірімізге деген патриоттық сезімізді одан әрі жандандырмаса сөндірмек емес. Бұл келер ұрпаққа сын сағатта өткенімізге бір көз жүгіртіп болашаққа деген сеніміз бен білігімізді арттырамыз анық. Сонымен қатар, қазақ қоғамы үшін Алаш қоғамының тарихта алар орны ерекше екенін ұғындыру десек артық айтқанымыз емес.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 ҚР ОММ – Ф. 81, Оп: 1, Д. 867. Списки преподавателей и отчеты Семипалатинского педагогического техникума за 1921–1925 годы. – 86 с.
- 2 Алаш ардақтылары // Қазақ тілі. 1923, 1 сәуір. – 2 б.
- 3 КРООМ – Ф 81, Оп: 1 Д 103. Списки ответственных работников и служащих с 11 августа по 19 октября 1921 года в ГубОНО. – 38 с.
- 4 Мартыненко, Н. Алаш Орда. – Кзыл-Орда, 1929. – 300 б.
- 5 Сәрсек, М. Қаныш Елі. – Алматы: Жібек жолы, 1999. – 200 б.
- 6 Нухұлы, А., Артықбаев, Ж., Әміренов, Р., Байбосын, С., Қоғайбай, Ж. Ұлағатты ұстаз-Сәтбаев Әбікей. – Павлодар: ПМПУ, 2019. – 330 б.

90-ЖЫЛДАРДАҒЫ ЧЁРНОЕ АУЫЛЫ

БАЙМУЛЬДИНА С. Ж.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Берілген мақала әлеуметтік-экономикалық жағдайлар мен менталды үздіксіздікті талдауға деген алғашқы әрекетті ұсынады.

Ауызша мәліметтер негізінде 90-жылдар.

Адамдардың 90-жылдардағы тарихи естеліктері зерттеу объектісі болып табылады. Зерттеу пәні – Павлодар облысы аумағында өмір сүретін азаматтардың жадында сақталған әлеуметтік-экономикалық және мәдени мәселелер. Зерттеудің негізгі әдіснамасы ретінде этнологияның, тарихтың, мәдениеттанудың және әлеуметтанудың теориялық және әдістемелік негізін кіріктіретін пәнаралық амал қабылданды.

Лебяжі ауданының Черно́е ауылында тұратын адамдардың естеліктері туралы мәліметтер Павлодар облысы тұрғындарының күнделікті тарихын ұсынуға ерекше маңызды болып табылады. Черно́е ауылы тұрғындарынан жеке алынған шағын тарихи ақпараттар пайдаланылады, Қазақстан Республикасы азаматтарының Кеңес уақытынан кейін мүмкін болған өнегелерінің, дүниетанымдарының жаңғыруы және қалыптасқан менталитет ұсынылады. Зерттеудің географиялық жиектемесі – Черно́е ауылындағы 1990 жылдары қалыптасқан әлеуметтік-менталды ахуалы. Зерттеудің хронологиялық жиектемесі 1990 жылдармен тарихи феномен ретінде сипатталады. Зерттеудің ақпарат көзі негізі – Черно́е ауылы тұрғындарының естеліктері.

Мен үшін 90-жылдар өте қызықты және өзекті мәселе. Туған жерім Черное ауылы туралы деректер одан да қызық. Мен бұл мәліметтерді жинау үшін ауыл адамдарынан сұрастырып, сұхбаттасып, керекті ақпараттарды жинастырдым. 90-жылдар оңай болмады: еңбекақыны кешеуілдетіп берді, ақша құны болмады, жұмыссыздық басым болды, әр отбасы өз өміріне өте қатты уайымдады.

1991 жылдың желтоқсанында еліміз Тәуелсіздік тұғырына жетіп, өз алдымызға еркін ел атандық. Кеңес үкіметі құлдырап, экономикалық жағдайға өз кері әсерін тигізді. Бұл оқиға Черное ауылын да бейжай қалдырған жоқ. Рубль бағасы төмендеді, еңбекақы уақытымен төленбеді, ауыл адамдары қаржылай дағдарысқа ұшырады. Еңбекақыға ауыл шаруашылық өнімдері: май, қаймақ, ет, шемішке майы берілді. Үкімет басшылығы талон арқылы тек 1 данадан ғана заттарды өткізді. Ауыл тұрғындары әртүрлі әрекеттер жасады: сауда-саттық, жекеменшік мал шаруашылығы. Әр адам өмір тауқыметімен арпалысу үшін, өз өмірлерін өзгертуге тырысты. Шаруа қожалықтарын ашты, мал санын көбейтуге тырысты. Сүт, ет өнімдерін Павлодар қаласына нарыққа өткізіп, бартер жасады. Ауылдың 23-ші Совхоз ауыл шаруашылығы жұмыс атқарды. Қара мал, қой өсірумен айналысты. Бау-бақша (қызанақ, қырыққабат, кияр) өсті. 1991 жылы 23-ші Совхоз ұжымдық мекеме «Мерей» атауын алды. 1997 жылы ұжымдық мекеме атауы «Кемер Ашимбетов» атына ауыстырылды. Ауылда тек мемлекеттік қызмет жұмыстары – дәрігерлік пен мұғалім, әкімшілік қызметтері болды. Жұмыссыздық адамдар өміріне қиындық туғызды. Ауыл адамдары өз еңбектері арқылы жақсы өмірге талпынды. 90-жылдарда ауылымыздың басына Мұхтар Арынов, Серік Тастамбеков, Нұржан Ашимбетов сынды азаматтар тұрып, басшылық жасады.

Черное ауылының тұрғыны, Баймульдин Жанболат Ескеновичтің естелігі бойынша: 1990 жылдары ауыл шаруашылық қожалығында тракторшы болып жұмыс атқарды. Отбасында материалдық жағдайды жақсарту мақсатында әртүрлі жұмыстар жасады. Жалақыны кейде кеш, кейде тіпті ауылшаруашылық өнімдерімен төледі. Ауыл адамдары күн көріс қамы үшін кез-келген жұмысты жасай берді: біреуі сауда-саттықпен айналысса, енді біреулері мал өсірді, егін екті, шөп шапты, ет, сүт өнімдерін қаладағы нарыққа тасымалдады. Дегенмен, сол кездерде адамдар арасында бәсекелестік болмады, барлық тұрғындар бірдей дәрежеде өмір сүрді. Адамдар бір біріне көмектесуден аянбады, бір біріне мейірімді болды. Қиын жылдар болса да, адамдардың жарқын болашақтан үміті зор болды. Соның нәтижесі ретінде 90-шы жылдары талмай еңбек еткендер қазіргі

уақытта өздерінің жеке кәсіптерінің жемісін көріп отыр. Жанболат Баймульдин қазіргі жағдайын дән риза, 90-шы жылдардағы халықтың экономикалық жағдайының қазіргі ұрпаққа келмесіне сенеді, жастарға тек жарқын, гүлденген болашақ тілейді.

Черное ауылының тұрғыны, Керейбаев Мұрат Қабдылуапулы: 1990 жылдары ауыл шаруашылық қожалығының бригада бастығы қызметін атқарды. Ол кісінің естеліктері бойынша 90-шы жылдары Қазақстан Тәуелсіздігін алмай жатып экономикалық құлдырауға ұшырады. Барлық инфрақұрылымдар тоқтады, сол себептен жұмыссыздық пайда болды. Кеңес Үкіметі құлдырағанға дейінгі алынған мамандардың білімдері керексіз болды. Кейбір жұмыс орындары жұмысшыларының еңбекақыларын төлей алмай, оның орнына азық-түліктер, құрал-жабдықтар берді. Жұмыссыз қалған азаматтар қараусыз қалған Үкімет мүлігін талан-таражға сала бастады. Халық арасында ұрлық көбейді. Жұмыссыз халық ішімдікке салына бастады. Дүкендерде тауар жетіспеушілігі көптеп орын алды. Импорттық тауарлар мүлдем болмады. Үйлерде жарық жиі өшті. Осы жағдайларға қарамастан сол кезде халықты бірлікке шақырып, жұмыспен қамтамасыз етіп, азды-көпті көмек көрсеткен азаматтар да болды. Ақсақалдар әр ауылда өз алдына кеңес құрып, ауылдың тыныштығын сақтауға тырысты. Ауыл ішінде жасақ құрылып, ұрлыққа жол бермеуге әрекет жасады. Мұрат Керейбаевтың ойынша осы кездегі қиындықтар адам бойындағы шыдамдылық, төзімділік, алға ұмтылушылық қасиеттерін дамытты. Нәтижесінде, Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың ұтқыр саясатының арқасында еліміздің экономикалық жағдайы, адамдардың өмірі жақсарды.

Черное ауылының тұрғыны, «Радуга» шаруа қожалығының басшысы Комков Геннадий Григорьевич: 90-шы жылдары ауыл шаруашылық қожалығында тракторшы қызметін атқарды. Мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендіру етек алды. 1992 жылы сауда, қоғамдық тамақтану, тұрмыстық қызмет көрсету нысандарынан, яғни кіші жекешелендіру нысандарынан басталды. Осы кездерде талмай еңбек ету керек болды, өз ісімізді жүргізу керек болды. Ойлана келе егін шаруашылығымен айналысуды жөн көрдім. Осы шаруашылықты дамытуға бар күш-жігерімді жұмсадым. Еліміздің солтүстігіндегі климаттық жағдайлар жаздық бидай, сұлы, арпа және басқа да астық өнімдерін өсіруге, сонымен қатар көкөніс шаруашылығын, бақша шаруашылығын және техникалық дақылдарды – күнбағыс өсіруге қолайлы. Еліміздің экономикасын дамытудағы басым бағыт болып табылатын ауыл

шаруашылығы үлкен мүмкіндік пен қорға ие. Өз еңбекқорлығының арқасында Геннадий Комков 1997–1998 жылдары өзінің жеке шаруа қожалығын ашты. Қазіргі уақытта «Радуга» шаруа қожалығы өз ісін жалғастыруда. Аккулы ауданының көптеген отбасыларын жұмыспен қамтамасыз етіп отыр.

Ауыл шаруашылығы – материалдық өндірістің ең маңызды түрлерінің бірі. Ауыл шаруашылығы халықты азық-түлікпен және өнеркәсіпті шикізаттың кейбір түрлерімен қамтамасыз етумен айналысады. Ауыл шаруашылығы екі үлкен саладан, яғни өсімдік шаруашылығынан және мал шаруашылығынан тұрады.

90-шы жылдарды басынан өткерген ауыл тұрғындарының айтуынша сонау 90-шы жылдардағы дағдарысты, қиын күндерді қазіргі ұрпақтың көрмеуін қалайды. Бейбіт күннің астында бала-шағаларының шалқып өмір сүргенін көргенге не жетсін!

Қазіргі таңда еліміздің әр саласы жақсара бастады. Халық келешекке нық сеніммен қарайды.

Бүгінгі таңдағы ауыл шаруашылығындағы алға басулар нарықтық қатынастарға көшу ауыл шаруашылығын реформалауды да талап етеді. Аграрлық салада тың өзгерістер жасау үшін, өткен тарихи кезеңнің келенді, келеңсіз тәжірибелерінен үйрене отырып алға басқанымыз жөн – деп түсінеміз. Сондықтан да, социализм тұсындағы аграрлық қатынастардың қалыптасуы мен дамуы кезеңі, нарыққа өтпелі кезеңдегі аграрлық қатынастардың, олардың ішкі құрылымының ерекшеліктерін, аграрлық қатынастардың негізі болып табылатын жер қатынастарының қалыптасу заңдылықтарын, аграрлық өндірістегі дағдарыс себептерін қарастыра отырып, азық-түлік қауіпсіздігі, ғылыми-техникалық прогресс және оның ауыл шаруашылығындағы ерекшеліктерін, кооперация мен жекешелендіру процесінің нәтижелерін, орталықсыздандыру саясатының ауылдық аймақтарға жасаған ықпалы және ауылдың әлеуметтік жағдайын көтеру мәселелері зерттеу тақырыптың өзектілігін анықтайды. Соңғы жылдары осы сала бойынша, қол жеткізген ең үлкен жетістік ретінде агроөнеркәсіптік кешеннің дамуының тұрақты арнаға түскендігін айтуға болады. Осы өткен жылдар ішінде осы салаға қатысты Жер, Орман, Су кодекстері, астық, ветеринария, егіншіліктегі міндетті сақтандыру туралы заңда, көптеген заң аясындағы актілер, сондай-ақ жоғарыдағы сөз болып отырған үш жылдық бағдарламадан тыс Ауылдық аумақтарды дамытудың 2010 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы қабылданды. Міне, осы құжаттар негізінде, еліміздің ауыл шаруашылығы саласының алдағы жүрер жолы да айқындалды.

Қазіргі уақытта ауылдың дамуына көп көңіл бөлінуде. Ауыл мектептерін қала мектептерінің деңгейімен теңестіріп жатыр. Черное ауылы 90-шы жылдардың қиындықтарына қарамастан, көштен қалмай дамуда. Ауыл тұрғындарының жағдайы өте жақсы. Ауыл тұрғындары өз шаруа қожалықтарын, жеке кәсіптерін, дүкендер, наубайхана ашты. Ауылымызда әкімшілік мекеме, амбулаториялық мекеме, мәдениет үйі, екі қабатты мектеп, орман шаруашылығы, өрт сөндіру орталығы жұмыс жасауда. Ауылда жұмыссыздар саны аз. Тас жолы ретке келтіріліп, ауыл адамдары қалаға емін-еркін қатынай алады. Ауыз су мәселесі шешілген, әр үйге су құбырлары тартылған. Ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейі орташа. Ауылдағы байланыс, ғаламтор желісі, wi-fi жоғары деңгейде. «Дипломмен ауылға» бағдарламасы бойынша жас мамандар көптеп келеді. Елбасымыздың «Рухани жаңғыру» мақаласы аясында «Туған жерге тағзым» бағдарламасымен мектеп түлектері мектепке көптеген көмек көрсетті, сыйлықтар табыстады.

Ауыл шаруашылығын дамыту үшін, ауыл азаматтары өздерінің жеке кәсіптерін ашу үшін мемлекет тарапынан әртүрлі бағдарламалар бой көтеруде. Ауыл шаруашылығының дамуы – ауыл өмірінің гүлденуіне әкеледі. Көптеген азаматтар осы бағдарламаларды пайдаланып, өз істерін бастауда.

Жоғарыда аталған іс-шаралардың нәтижесі ауылдағы ең басты сала болып табылатын ауыл шаруашылығының өнімдерін молайту және оның сапасын арттыру, жерді тоздырмай, ұтымды пайдалану, суландыру көздерін реттеу, жердің меншік иесін толық анықтау арқылы несие жүйесін азаматтарға қызмет етуіне қол жеткізу, шаруаларды қажетті мерзімде қаржыландыру, ауыл тұрғындарының әл-ауқатын жақсарту, ауылдың әлеуметтік-экономикалық жағдайын көтеру еліміздің басты міндетіне айналып отыр. Ел болашағы үшін ауылдың маңыздылығын қоғам санасымен сезінсе, биліктің түрлі бұтақтары, жергілікті қауымдастықтар қазақстандық ауылды жандандырудың стратегиялық міндеттерін жүзеге асыру жолында мақсатты қызмет етсе, осы мақсатқа жету тек уақыт мәселесі ғана болар еді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ақпарат берушілердің тегі (ауыл тұрғындарының аты-жөні): Баймульдина Жанболат Ескенович, Керейбаев Мұрат Қабдылауапұлы, Комков Геннадий Григорьевич.

СРАВНЕНИЕ ФИНСКОЙ И ГРЕЧЕСКОЙ АРМИЙ ПЕРЕД ЗИМНЕЙ ВОЙНОЙ 1939-ГО И ИТАЛЬЯНСКИМ ВТОРЖЕНИЕМ В ГРЕЦИЮ ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

ИКЛАСОВ А. Е.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ЕЛЬМУРАТОВА Б. Ж.

к.и.н., профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В данной статье будут освещены армии Греции и Финляндии перед вторжением Италии в Грецию в 1940 году, и началом Зимней войны 1939-1940 годов. Материал приурочен к восьмидесятилетию окончания советско-финской войны, начала итало-греческой войны и семидесятипятилетию окончания Второй Мировой войны.

Финляндия и Греция, две маленькие страны, подвергшиеся агрессии своих сильных и больших соседей (СССР и Италия соответственно). И несмотря на численное преимущество захватчиков, греки и финны смогли остановить их и оказать сильное сопротивление.

Однако, какими были вооружённые силы Финляндии и Греции перед их войнами?

В 1917 году Финляндия получила независимость, через некоторое время началась Гражданская война между финскими белыми (поддержанными кайзеровской Германией) под руководством К.Г. Маннергейма, и красными (их поддерживали русские большевики). Война характеризовалась жестокостями с обеих сторон [3, С. 119–123].

Однако в дальнейшем, Финляндия межвоенного периода оставалась демократическим государством, в отличии от других стран, сформировавшихся на обломках империи Романовых (в первую очередь – Польши и прибалтийских государств). Лишь в 1932 году ультраправое Лапуаское движение попыталось захватить власть в ходе мятежа, но потерпело неудачу.

В 1939 году финская армия насчитывала всего тридцать три тысячи человек, при населении четыре миллиона человек, – численность обычной европейской армии [4, С. 17]. Вся финская армия до войны составляла собой девять дивизий, испытывавших нехватку автотранспорта, средств связи, противотанковых орудий и автоматического оружия, однако личный состав был хорошо тренирован. Помимо этого, существовали территориальные и паравоенные формирования, которых можно было призвать в армию в случае войны и тем самым увеличить численность вооружённых сил.

Нужно учитывать, что в Финляндии до Зимней войны финансирование армии осуществлялось по принципу экономии. Например, финский маршал и будущий президент Карл Густав Маннергейм, вспоминал в своих мемуарах, что государственный бюджет 1932 года, «как основной, так и дополнительный, включавший в себя капиталовложения, по расходам на оборону был сокращен на 52 миллиона марок, или примерно на 10 процентов. В основном была сокращена так называемая дополнительная смета, то есть деньги на закупку оборудования. Эта статья со 158 миллионов марок была снижена до 109 миллионов – самой низкой суммы после 1924 года. Пожалуй, наиболее тревожным было то, что рассмотрение вопроса об ассигнованиях патронному заводу на увеличение выпуска продукции отложили на неопределенное будущее. Достойно сожаления было и то, что запланированные к выдаче шюцкору дополнительные средства в сумме 1 250 000 марок не были утверждены, в результате чего многие желающие, которые не располагали собственными средствами, остались без оружия» [1, С. 215].

Самыми большими по численности были территориальные войска, увеличившие регулярную армию до ста двадцати семи тысячи человек, дав равным счётом девять дивизий [4, С. 18]. Дополнительно присутствовали Шюцкор (Охранная гвардия); армейский резерв в сто тысяч человек.

Существовала женская организация «Лотта Свард», чей обязанностью входила помощь армии.

Шюцкор был создан во время Гражданской войны в Финляндии, где сражался на стороне финских белых против красных. Шюцкор был отдельной от армии добровольческим военизированным формированием, но играл значительную роль в планах военных.

Шюцкоровцы занимались различной физической подготовкой финской молодёжи, включая широкий охват атлетических дисциплин и, позднее, военной подготовки. Основной упор делался на лыжи. Шюцкор разработал свои лыжи, которых приняла армия [4, С. 23]. Перед началом войны, бойцы Шюцкора принимали участие в строительстве дополнительных укреплений линии Маннергейма. До войны они занимались военными учениями, на которых будущих пехотинцев учили воевать не только лёгким стрелковым оружием, но и использовать пулемёты, миномёты, артиллерию и сигнальное оборудование. Обучали тактике, и, в более меньшем объёме, военной инженерии [4, С. 24].

Английский и американский исследователь Филипп Джоуэтт и Бретт Снограсс сравнивают Шюцкор с «Минитменами» времён Американской революции [4, С. 24].

Безусловно, раны Гражданской войны давали о себе знать, но члены Шюцкора опасались также и советской угрозы, ведь Финляндия и СССР враждовали и в 1920-х (бои в Карелии и «племенные войны» двадцатых годов, в которых финские добровольцы участвовали на стороне родственных им карелов и эстонцев) [5, С. 34–40]. Шюцкор сыграет большую роль в отражении советского наступления в ноябре-декабре 1939 года.

В 1920-е годы и до начала Зимней войны, на финско-советской границе строилась оборонительная линия Маннергейма. Линия предназначалась на случай войны с советами.

Маннергейм в своих мемуарах дал следующую характеристику этой линии обороны:

«Русские еще во время войны пустили в ход миф о «линии Маннергейма». Утверждали, что наша оборона на Карельском перешейке опиралась на необыкновенно прочный и выстроенный по последнему слову техники железобетонный оборонительный вал, который можно сравнить с линиями Мажино и Зигфрида и который никакая армия никогда не прорывала. Прорыв русских войск явился «подвигом, равного которому не было в истории всех войн», как было сказано в одном из официальных заявлений русской стороны. Всё это чушь; в действительности положение вещей выглядит совершенно иначе. Как я говорил, оборонительная линия, конечно, была, но её образовывали только редкие долговременные пулемётные гнезда да два десятка выстроенных по моему предложению новых дотов, между которыми были проложены траншеи. Да, оборонительная линия существовала, но у неё отсутствовала глубина. Эту позицию народ и назвал «линией Маннергейма». Её прочность явилась результатом стойкости и мужества наших солдат, а никак не результатом крепости сооружений» [1, С. 358].

Что касается артиллерии, то перед войной у финнов основным орудием была лёгкая 76.2 мм гаубица М1902, служившая ещё в царской армии. Остальные гаубицы 122-мм М1909 и М1910, действовали с момента обретения Финляндии независимости в декабре 1917 года [4, С. 57]. Эти орудия не особо годились для современной войны.

Имелись проблемы со связью и медицинским снабжением: войска были вынуждены использовать полевые телефоны, а

когда их не было – посыльных. Без радиосвязи было невозможно организовывать эффективную артиллерийскую поддержку.

При мобилизации осенью 1939 года выявилась нехватка обмундирования, в результате чего многие резервисты ходили в гражданской одежде (названной «формой образца Каяндера», в честь премьер-министра Финляндии).

Что касается противотанковых орудий, то у всей финской армии было лишь сто 37-мм орудий «Бофорс». Зенитных орудий не было вообще [2, С. 28].

Финские ВВС включали в себя 200 самолётов, из которых только 108 были боеспособными [2, С. 28].

ВМФ Финляндии имел в своём распоряжении 3 канонерские лодки, 30 минных заградителей и тральщиков, а также несколько катеров и вспомогательных судов. Самым крупными кораблями флота были два броненосца береговой обороны [2, С. 30].

Несмотря на вышеперечисленные проблемы, у финнов было два больших преимущества:

1 Знание местности своей страны и приспособленность к зимним погодным условиям (вопреки стереотипу, сильные морозы произошли не с декабря 1939-го, а с января следующего года).

2) Отличный человеческий материал, готовый дать отпор захватчикам [2, С. 28].

В другой части Европы, Греция оправлялась от последствий войн с 1912-го (начало Первой Балканской войны) до 1922 года (когда греки потерпели поражение в войне с турками). Королевство Греция очутилось в состоянии банкротства, политических конфликтов между роялистами и либералами, усугублённых поражением в греко-турецкой войне. Нужно было обустроить миллион изгнанных греков из Малой Азии. Ещё одним немаловажным фактором было постоянное вмешательство греческой армии во внутренние политические дела страны [6, С. 10]. Вооружение армии уже устаревало.

Как итог, большинство греческих правительств с неохотой тратило деньги на модернизацию своих вооружённых сил [6, С. 10].

На протяжении двадцатых годов наблюдалась нехватка противовоздушных, противотанковых средств, миномётов и грузовиков [6, С. 10].

Между 1923 и 1935 годами немного было сделано для усиления боеспособности армии, за исключением приобретения или создания артиллерии, лёгкого стрелкового оружия и персонального снаряжения [6, С. 10].

С установлением диктатуры генерала Метаксаса в 1936 году, начнётся усиление боеспособности вооружённых сил. У Германии закупили двадцать четыре 88-мм противовоздушных орудия Круппа, и сто двадцать ПТО орудий, а также двадцать четыре 3.7 см противовоздушных орудий фирмы «Рейнметалл», а ещё двадцать противотанковых орудий 3.7 см «РАК-37» [6, С. 11].

Из-за нежелания иностранных держав снабжать греческую армию ПТО, дюжины 75-мм М1919/24 орудий «Шнейдер» были переделаны в противотанковые орудия самими греками, наравне с их амуницией. Франция продала Греции триста тринадцать 81-мм миномётов «Стокерс-Брандт» для пехотных полков [6, С. 11].

Были сделаны дополнительные заказы у Германии, Италии и Великобритании, но с началом войны в Европе их расторгли [6, С. 11].

На границе с Болгарией строилась линия Метаксаса, предназначенная на случай войны с болгарями (болгаро-греческие отношения были острыми со времён Второй Балканской войны 1913 года). Однако в апреле 1941 года греческие укрепления встретили вторжение не болгар, а немцев, вынужденных потратить некоторое время для прорыва линии. Гарнизоны линии Метаксаса сдадутся только при немецком прорыве через территорию Югославии.

Реорганизация также затронула греческую армию, если раньше армия мирного времени состояла из четырёх армейских корпусов с одиннадцатью дивизиями, двух кавалерийских бригад и одного подразделения ВВС, то к 1939-му уже было пять армейских корпусов с четырнадцатью пехотными дивизиями и одной кавалерийской дивизией [6, С. 12].

Несмотря на недостатки повышения боеспособности, греки готовились к войне лучше, чем финны.

Что касается призывников и резервистов, то многие из них были выходцами из сельской местности [6, С. 14]. Уровень подготовки стрельбы и базовой пехотной тактики был адекватным. Тренировки усилились с поднятием уровня напряжённости между Италией и Грецией.

Греческие солдаты, как и финские, показали себя храбрыми воинами.

Многие офицеры греческой армии были ветеранами обеих Балканских войн, Первой Мировой войны, интервенции на Юге России и греко-турецкой войны 1919–22 годов [6, С. 15]. По нашему мнению, полезно будет сравнить греческих военных с финскими, многие из которых тоже принимали участие в Первой Мировой

(особенно финские егеря в германской армии) и «племенных войнах» двадцатых годов (финские военные сражались на стороне эстонцев и карелов против большевиков).

Тем не менее, конфликт между сторонниками бывшего премьера Венизелоса и роялистами, вычеркнул из списков армии полторы тысячи компетентных офицеров, включая тех, кто участвовал в провальном путче 1 марта 1935 года [6, С. 15]. У обеих стран оставалось вооружение времён Первой Мировой.

ВВС Греции также уступали итальянским, несмотря на закупки самолётов у Франции, Великобритании, Польши, Югославии и Германии [6, С. 36].

ВМФ Греции был сильнее финского, но ненамного: два линкора, построенных до 1914 года, два старых лёгких крейсера, восемь эсминцев, тринадцать торпедных лодок, две моторные лодки и шесть французских подлодок [6, С. 37].

Исходя из данных суждений, мы можем сделать следующие выводы:

1 Армии стран, затронутых в статье, несмотря на сравнительную слабость, показали себя вполне себе боеспособными и смогли отразить нападение агрессоров (Финляндия смогла сохранить свою независимость, так как финское правительство решило пойти на мир со Сталиным после падения Виипури (Выборга). С Грецией вышло так, что её армия смогла остановить только итальянское вторжение, немцы разбили греков и силы Британского Содружества очень быстро).

2 Сталин смог добиться лишь ограниченного успеха (вместо захвата всей Финляндии он был вынужден удовлетвориться Карельским перешейком, островами Ханко и Рыбачий), а Муссолини удалось выполнить все свои цели лишь при помощи немецкого союзника (территория Греции была разделена на оккупационные зоны Италии, Германии и Болгарии).

3 По сравнению с греками, Финляндия не имела крупной армии до войны.

4 Природные особенности двух стран делали удобной оборону от противника (в Греции горы, а Финляндия богата лесами).

5 Народы Греции и Финляндии храбро защитили свои страны.

6 У Греции был не только один действующий враг в лице Италии, но и потенциальный – Болгария (в греческом генштабе существовал оборонительный план «Италия-Болгария» на случай войны с этими двумя странами). Однако остальные соседи вроде Югославии и Турции соблюдали дружественный нейтралитет по отношению к Греции.

7 Врагом Финляндии был только СССР, западные соседи (в первую очередь Швеция) были дружественными финнам нейтралами. Однако во время Зимней войны они оказали больше символическую, нежели реальную помощь (за исключением Швеции, поддержавшей Финляндию более-менее весомым вкладом вроде отправки в финскую армию шведских добровольцев в составе двух пехотных батальонов и авиационной эскадрильи) [2, С. 27].

ЛИТЕРАТУРА

1 Маннергейм, К. Г. Мемуары / Карл Густав Маннергейм; пер. с финс. Б. С. Злобина. – М.: АСТ: Астрель, 2011. – 571, [5] с.: 32 л. ил.

2 Молло, Э. «Вооружённые силы Второй Мировой. Структура. Униформа. Знаки различия. Полная иллюстрированная энциклопедия». Перевод с английского – С. Дробязко. – М.: Издательство Эксмо, 2005. – 320 с., ил.

3 Война во время мира: Военизированные конфликты после Первой мировой войны. 1917–1923 / Сборник статей; ред. Р. Герварт и Д. Хорн. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 400 с: ил. (Серия HISTORIA ROSSICA / STUDIA EUROPAEA).

4 Philip Jowett, Brent Snodgrass. Illustrator: Raffaele Ruggeri, «Finland at War 1939–45» ELITE 141, Osprey Publishing. Publication Date: 5 July 2006. Number of Pages: 64 [на англ.яз].

5 Vesa Nenye, Peter Munter, Toni Wirtanen. Chris Birks «Finland at War. THE WINTER WAR 1939–40» GENERAL MILITARY. Publication Date: 9 Mar 2018. Number of Pages: 304 [на англ.яз].

6 Phoebus Athanassiou. Illustrator: Peter Dennis «Armies of the Greek-Italian War 1940–41» MEN-AT-ARMS 514. Publication Date: 30 Nov 2017 [на англ.яз].

АБИКЕЙ САТПАЕВ – ПЕДАГОГ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДЕЯТЕЛЬ

ШВЕЦ А. Н.

студент, ПГПУ, г. Павлодар

КАРИМОВА А. Е.

к.и.н., доцент, ПГПУ, г. Павлодар

В настоящее время, после обретения независимости, особенно актуальна тема изучения национальных движений конца XIX – начала XX вв. Данный период является переломным моментом для всех

постсоветских стран и представляет собой исключительную важность для будущего нашей страны. Очевидна нравственная и политическая злободневность уроков революции и гражданской войны. Только глубокое и объективное знание обеспечивает патриотизм, полноценную самоидентификацию и консолидацию общества и народа [1, 87].

Это в полной мере относится и к истории казахского движения «Алаш», которое зародилось в годы первой русской революции и прекратившее своё существование в суровые годы политических репрессий тоталитарного режима. Его развитие было обусловлено и неразрывно связано с социально-экономическими и политическими процессами, а также с идеологическими, нравственными и психологическими явлениями общественной жизни страны.

В истории данного движения имеется множество белых пятен, а источники зачастую противоречат друг другу, что связано с запретом изучения данной темы в советский период. Как отмечал видный ученый, академик К. Нурпеис, до сих пор отсутствуют точные сведения о количестве и социальном облике казахской интеллигенции, что, безусловно, осложняет вопрос о составе самой партии Алаш [2, 102]. Кроме того, часть национальных кадров советского времени видела в дореволюционной интеллигенции своего конкурента и соперника, что привело к расколу внутри национальной политической элиты. Так, в идеологическом наступлении на позиции «Алаш» энергичное участие приняли такие видные деятели, как М. Мурзагалиев, С. Сейфуллин, С. Мендешев [3, 98].

Из сказанного выше видно, что для составления полной картины событий того времени важно изучение деятельности отдельных личностей, составления их психологического портрета. Одной из таких личностей является яркий представитель просветительства, образования Казахстана начала XX века – Абиkey Зеинович Сатпаев.

В те годы в Казахстане активизировалась политическая мысль в среде интеллигенции, начался активный поиск путей выхода из сложившегося тяжелого социально-политического положения, обусловленного кризисом сельского хозяйства, экономики, джута и бесправного положения казахского народа, уставшего от двойного гнета – национального и колониального. В 1916 году вспыхнуло национально-освободительное восстание, народ втягивался в события мировой войны, вербовались казахи для изнурительных тыловых и военных дел, в разных уголках земли стали появляться представители интеллигенции, в то время формировавшейся и ставшей довольно влиятельной общественно-политической силой.

Молодой педагог Абиkey Зеинович Сатпаев не мог стоять в стороне от общественно-политических событий и стал активным участником политических процессов. Так, Абиkey Сатпаев избирается одним из членов степной окружной партии «Алаш», в ее 5-м списке указаны имена и фамилии 19 членов этой партии, под 16 номером значится Абиkey Сатпаев. В конце списка написано: «В указанной записке запрещается ставить запятую, изменить и исправить, вычеркнуть имя человека, писать другие слова» [4, 215].

Сохранилось небольшое количество данных, свидетельствующих о дальнейшей деятельности Абиkey Сатпаева в рядах партии Алаш, но именно они позволяют нам утвердительно заявлять о значимости деятельности Абиkey Зеиновича в правительстве Алаш Орда. Так, согласно решению первого Всеказахского съезда, проходившего в городе Оренбург в период с 21 по 28 июля 1917 года были избраны 8 человек делегатами из казахских областей для участия в работе Шура-и-Ислами и Всероссийского мусульманского съезда. В списке этих представителей из Семипалатинской области значился Сатпаев Абиkey.

Данный факт позволяет нам судить о том, что Абиkey Сатпаев принимал участие в работе Первого Всеказахского съезда. Важность данного события подчеркивается тем, что именно тогда произошло организационное оформление партии «Алаш». На съезде рассматривались вопросы государственного управления, автономии, участия в Учредительном собрании, образования политической партии, земельный вопрос, создание народной милиции, вопросы образования, суда и другие.

Следующие данные показывают, что Абиkey Сатпаев не только принимал участие во Всеказахском съезде, но и был доверенным лицом главы партии Алаш – Алихана Букейханова. После событий 1917 года в Петербурге Алихан Букейханов отправляет телеграммы доверенным людям в Казахстан. В Павлодарском уезде таким человеком оказался Абиkey Сатпаев. В данном письме говорилось: *«Для создания новой власти казахам нужно сплотиться, работайте правильно. На нашем фронте. Учитывайте мнение народа.»* [5, 22].

В начале декабря 1917 года в г. Оренбурге состоялся Второй Всеказахский Съезд партии «Алаш». На данном съезде был рассмотрен вопрос об образовании автономии и формировании ее правительства. Решением съезда стало постановление о создании автономии казахских областей [6].

К январю 1918 года все алашординцы перебрались в г. Семипалатинск, где по решению съезда находилась резиденция правительства Алаш-Орда. Тогда Семипалатинская губерния была в руках советской власти, и алашординцы находились там на полулегальном положении, некоторые работали в Семипалатинском казахском комитете, организованном еще в период Февральской революции и функционировавшем теперь параллельно с областным Совдепом. Уход советской власти из города произошел летом 1918 года. Это обстоятельство позволило правительству Алаш-Орды приступить к организационным работам. «Одним из главнейших пунктов было создание народной милиции и сбор средств с населения, для этого был организован областной отдел Алаш-Орды, позднее переименованный в областной военный Совет. Председателем этого отдела или Совета был назначен Испулов, а членами: Байтурсунов, Кадырбаев и я», пишет в своих воспоминаниях М. Дулатов [7, 19].

Нами также был найден документ, от 20 июня 1918 года, отправленный отделом национальной милиции Всеказахского народного совета Алаш-Орда семипалатинскому военному штабу, с просьбой назначить члена Семипалатинского областного Совета Алаш-Орда Абиkey Сатпаева представителем на место Ахмета Байтурсынова [8, 89].

Известны и другие факты, свидетельствующие об активной жизненной позиции А. Сатпаева. В 1918 году Семипалатинский областной Киргизский Комитет отправляет начинающим формироваться советским органам власти своих представителей, чтобы быть в курсе положений на местах. Одного из них, сотрудника газеты «Сарыарка» (1917–1918), автора нескольких статей на страницах этой газеты Имама Алимбекова подвергают аресту и готовят к суду. Такие несправедливость и незаконие со стороны служителей советских органов по отношению к коренному населению приводят к недовольству работников земской управы и они пишут заявление в органы советской власти с требованием принять меры к освобождению И. Алимбекова: *«... Нравственный облик и политические убеждения Имама Алимбекова безупречны, что может подтвердить и, помимо указанных выше данных, целый ряд его статей на страницах газеты «Сарыарка» как до падения советской власти, так и после него... Нам хорошо известно, что бесчеловечным репрессиям и поголовной резне подвергается киргизское население в Семиречье.... Видя это... мы естественно*

переживаем нравственные страдания и гонения, не дающие нам возможность спокойно продолжать возложенную на нас законом и населением работу. Доводя об этом до вашего сведения, мы, нижеподписавшиеся, имеем честь просить:

1 расследовать деятельность следственной комиссии и

2 принять меры к освобождению И. Алимбекова 1919 года, апреля 14 дня».

Подписали граждане: Председатель Семипалатинской – земской управы Марсеков, заместитель председателя Семипалатинской земской управы Габбасов, член областной земской управы А. Сатпаев.» [8, 76].

В итоге, их просьба была удовлетворена и Имама Алимбекова выпустили из-под ареста. Однако после данных событий Абиkey Сатпаев перестает заниматься политической деятельностью, посвящая дальнейшую жизнь лишь вопросам просвещения, трудясь на ниве образования. Абиkey Сатпаев прошел путь от учителя аульной школы до директора Семипалатинского педагогического техникума. Из своей 56-летней жизни 32 года Абиkey Зеинович Сатпаев посвятил делу просвещения своего народа.

В 1905 году окончил учительскую семинарию в городе Омске и стал работать учителем русско-казахской школы в Баянауле. С 1909 год преподавал русский язык, литературу, историю и географию в двухклассном русско-казахском училище в городе Павлодаре. С 1910 по 1917 годы на протяжении 6 лет работал директором этого училища. Затем стал заведовать школьным отделом областного земского управления в городе Семипалатинске. В 1920 году он возглавил отдел казахской школы Семипалатинского губернского отдела народного просвещения, одновременно преподавал в учительской семинарии. В 1920–1921 гг. А. З. Сатпаев был председателем Губернского отдела народного образования. В фонде Семипалатинского Государственного архива сохранился протокол заседания казахского и русского отделов Семипалатинского народного просветительского института от 1921 года 15 ноября, где отмечено «на заседание пришел председатель Губоно Сатпаев» [10, 21]. С 1922 по 1927 годы работал в должности директора первого казахского педагогического техникума в городе Семипалатинске. В 1928–1931 годах преподавал на рабфаке в городе Омске, а в последние годы - в Киргизском педагогическом институте в городе Фрунзе, где преподавал русский язык и литературу [9, 235].

4 декабря 1922 года в Семипалатинске на базе учительской семинарии открылся педагогический техникум, поэтому учитывая опыт и образованность А. З. Сатпаева его назначают директором данного учебного заведения. Работая в должности директора педагогического техникума, являвшегося в то время первым педагогическим учебным заведением Семипалатинской губернии, А. З. Сатпаев, провел огромную работу, активизировав деятельность в области просвещения края по многим направлениям. Техникум вел контроль по проведению учебной, методической и воспитательной работы в школах города и сельской местности. Под бдительным руководством Абиkey Сатпаева была проведена акция по ликвидации безграмотности в аулах: в летнее каникулярное время учащиеся педтехникума направлялись в родные аулы не для отдыха, а для обучения местных жителей. Так, за лето 1925 года силами учащихся были обучены грамоте 3502 человека [9, 239].

Проделанную Абиkey Сатпаевым работу не могли оставить незамеченной. Газета «*Степная правда*» (впоследствии «*Иртыш*») 6 декабря 1922 года писала так: «...согласно постановлению 3-го Губернского съезда Советов, организованный в городе Семипалатинске, Киргизский педагогический техникум приступил к своим занятиям.

Сейчас насчитывается в техникуме 90 с лишним слушателей, преимущественно из киргизской бедноты. Заведует техникумом замзав Губоно тов. Сатпаев, на долю которого выпадает весьма сложная задача организации школы и интерната. Шефом Кирпедтехникума является акц. об-во «Хлебопродукт», его Семипалатинское отделение. Надо сказать, что школе помогает Губисполком. Школа, выпускающая киргизских педагогов, является продуктом самых настойчивых требований времени, пожелаем же ей плодотворного успеха в деле подготовки красных педагогов для образовательной работы среди своего трудового народа» [9, 248].

Еще одно ценное о работе А. З. Сатпаева содержится в большой статье А. Асылбекова «Семей жайы» в газете «*Қазақ тілі*» (1923, 25 марта).

Во время поездки в Семипалатинск и в его окрестности А. Асылбеков подробно знакомится и с состоянием открывшегося всего три месяца назад педагогического техникума и приходит к такому выводу: «... в городе Семипалатинск есть учебное заведение по подготовке учителей. Здесь обучается около ста казахских детей. Благодаря усердному труду и работе, выполняемой с

любовью его руководителя товарища Сатпаева, это заведение можно считать одним из лучших в Казахской Республике». Такая высокая оценка дана тогда, когда новому учебному заведению было всего три месяца, за это короткое время сделано так много дел, что оно уже вышло не только на путь становления, но и активного развития.

Далее газета «Қазақ тілі» продолжала:

«Этот товарищ с 1920 года непрерывно трудится на ниве просвещения в Губоно и в казахских школах среднеобразовательного звена. Люди в курсе дела трудностей нынешнего просвещения. Абиkey ага не отклонялся от вопиющих трудностей. Не лояльничал как другие. Хотя он имеет большую семью, многочисленных родственников, показал терпимость. Выполнил гражданский долг.

...Это заведение благодаря лишь усердному беспокойному труду Абиkey ага открылось и в нем учится около ста учеников. В условиях, когда не хватает помощи со стороны отдела образования, просвещения, он сумел поднять, реставрировать такой большой дом, помещение, всю зиму обеспечивал питомцев теплотой и питанием, постоянно проявлял заботу о них, их положению, оказал посильную помощь.

...Мало образованных людей как Абиkey ага, которые вложили много труда в просвещение» [11, 48].

Абиkey Зеинович был образцовым педагогом, а также зарекомендовал себя как талантливый писатель. Абиkey Зеинович оставил после себя несколько трудов по педагогике. Его статьи: «Каким должен быть учитель», «Ағарту жұмысында не шара қолданылуымыз керек» и др. были опубликованы на страницах таких журналов, как «Таң» (г. Ташкент), «Сана» (г. Семипалатинск). В них автор рассматривал проблемы просвещения и образования, пути развития казахского народа. Он неоднократно поднимал вопросы о воспитании казахской молодежи, о необходимости расширения их кругозора, воспитания в них таких качеств, как человечность, ответственность, доброта, формирования культуры речи и поведения, умения пользоваться литературным языком.

По мнению А. З. Сатпаева, для настоящего учителя - воспитателя своих учеников как полноценной личности, могущей реализовать свой потенциал, мало одних глубоких знаний по предмету: *«... учителю надо уметь сохранить свое имя и уважение, не ошибиться в конечной цели своего труда, перетерпеть трудности» [12, 248].*

Таким образом, мы видим, что Абиkey Сатпаев был действительно великим человеком, душой болеющим за свой народ. Какой бы не была политическая обстановка в стране, он всегда старался принести как можно больше пользы людям. Это человек, чьими деяниями можно гордиться и кого можно ставить в пример нынешним поколениям.

ЛИТЕРАТУРА

1 Аманжолова, Д. А. На изломе. Алаш в этнополитической истории Казахстана. – Алматы: Издательский дом «Таймас», 2009. – 185 с.

2 Капаева, А. Т. «Партия «Алаш» в трудах академика Кенеса Нурпеиса» // Сборник материалов международной научно-практической конференции «Алаш Орда: истоки Казахской государственности и современность», 12–13 декабря. – Алматы, 2013. – 267 с.

3 Алаш қозғалысы. Құжаттар мен материалдар жинағы. Сәуір 1920–1928 жж. – Алматы: «Ел- шежіре», 2007. – 195 б.

4 Сәтбаева, Ш. К. Сәулелі әулет. – Алматы: «Қазақстан», 1996. – 325 б.

5 Каскабасова, А. А. «Павлодар оязының зиялы қауымы және «Алаш» қозғалысы» // Өлкетану. – № 3 – 2003 – С. 21–25.

6 Сатпаев Абиkey (1881–1937) // <http://alash.semeylib.kz>.

7 Протокол допроса М.-Я. Дулатова начальником Востокотдела ПП ОГПУ о его жизни и деятельности. г. Алма-Ата 1 января 1929 г. // ЦДНИ – Ф. 202. – Оп.2 – Д.3 – Л. 18–22.

8 Восточное отделение Правительства Алаш-Орда: Сборник документов. – Семей, 2010. – 152 с.

9 Нухулы, А., Инсебаев, Т. А. Баянаула перзенттері. – Павлодар: «Эко» баспасы, 2012. – 567 б.

10 ЦДНИ – Ф. 202. – Оп.2 – Д.3 – Л. 18–22.

11 Исаханова, К. С. Просветители Павлодарского Прииртышья кон. XIX – нач. XX вв. – Павлодар: «Изд-во ПГУ», 2004. – 168 с.

12 Сатпаев, А. Каким должен быть учитель // Антология педагогической мысли Казахстана/Сост.: Жарикбаев К., Калиев С. – Алматы: Ғылым, 1995. – 356 с.

- 1.11 «Болашаққа бағдар – Рухани жаңғыру»
баяндама және мемлекет басшысының
«Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы
1.11 Программа «Рухани жаңғыру» – взгляд в будущее
и статья «Семь граней Великой степи»

RÝHANI JAŃGYRÝ – FORWARD TO THE FUTURE

KRIVOGUZOVA A. S.
student, Karaganda State Technical University, Karaganda
SEIDINOVA M. A.
Master of Juridical Sciences, senior lecturer,
Karaganda State Technical University, Karaganda

*«My people are a happy people with a vast territory,
a great goal, a great story written by heroic ancestors,
and a great future for young generations. Our children
and grandchildren should also prefer life in their
homeland, because they are much better off here than in
a foreign land. Every citizen of our country must gain a
sense of master on his land. Together we went a difficult
way: we believed in ourselves, gained independence,
built a state, discovered a new Kazakhstan for the world,
found ourselves as a united and great nation. Your trust
has always inspired me, gave confidence and strength.»*

N. A. Nazarbaev

The Republic of Kazakhstan is a young, rapidly developing state with a rich history, traditions and customs that have been preserved and preserved in our families for centuries. Kazakhstan is a multinational country where, for many years, thanks to our president, a peaceful sky reigns supreme. From early childhood, we are laid in our education love and respect for the motherland. Independence, unity and development are sacred concepts for us residents of Kazakhstan. The Republic of Kazakhstan is on the verge of development. In Kazakhstan, the road to the future is open for young people, because it is a strategic resource of the state, which is able to strengthen our national power. Now young people are building a stronger and more powerful, renewed Kazakhstan. As the first President of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev said: «I often ask myself what he will be like. Today, looking at you, I see him. His eyes should burn with a thirst for new knowledge. His mind

must be honed to solve the most complex tasks. His heart should glow with selfless love for the motherland. He must be healthy, fit and strong.».

The Republic of Kazakhstan does not stop developing, and Nursultan Nazarbayev encouraged it to enter the New Historical Period. In 2017, N. A. Nazarbayev announced the start of modernization of the Republic of Kazakhstan. The main goal of the program article «Bolashaqqa baғdar: rýhani jaŋgyrý» («A course for the future: spiritual renewal») is to increase and preserve the spiritual and cultural values, customs and traditions of the Kazakh people. This program has developed 6 important projects: «One Hundred New Faces», «One Hundred New Books», «Sacred Geography of Kazakhstan», «Týǵan jer», «Translation of the Kazakh Language into Latin», «Kazakhstan Culture in the Modern World» [1].

Nowadays it is categorically important to have a higher education. It shows not only the level of human education, but also his desire to learn something new and develop certain areas of his homeland. As Nursultan Nazarbayev said: «Our youth must learn, acquire new knowledge, acquire the latest skills, skillfully and effectively use knowledge and technology in everyday life.» The «One Hundred New Books» project contributes to this development. The essence of this project is the translation of 100 leading textbooks in the social and humanitarian sphere. It is thanks to him that Kazakhstanis will have an understanding of pragmatism and competitiveness.

Also, in his article «Looking to the Future», Nursultan Nazarbayev proposed to realize a project called «One Hundred New Persons». This interesting project will involve residents of the Republic of Kazakhstan who are actively involved in its development. Here everyone can get acquainted with the biographies of residents of Kazakhstan of various ages who have achieved achievements not only in one, but also in many spheres of public life: «We need to show and create new heroes of our time - those whom our youth will have to focus on,» he noted President Nursultan Nazarbayev. This project will encourage young people to improve, to develop not only their personality, but also the development of their homeland [2].

The next project, «Sacred Geography of Kazakhstan», reads: «The cultural and geographical belt of the shrines of Kazakhstan – this is such a symbolic defense and a source of pride that invisibly carries us through the centuries». Each country has its own holy places known to each of its representatives. There are a lot of such sacred places in Kazakhstan, which still carry the great history of this country. Nursultan Nazarbayev set the task: «To link together in the national consciousness a complex of monuments around Ulytau and the Kozha mausoleum of Akhmet Yassau, the ancient monuments of Taraz and the Beket-Ata burial site, the ancient

complexes of Eastern Kazakhstan and the sacred places of Semirechye, and many other places.» For the people of Kazakhstan, it is very important to preserve their heritage and convey them to the next generations.

One of the most important projects of «Rýhanı jańgyrý» is «Modern Kazakhstan culture». The essence of this project is that the whole world knows Kazakhstan not only as an outstanding power in the economic, political and technical sectors, but also in the field of culture. Kazakhstan should share its cultural achievements. First of all, domestic culture should sound in six languages:

English, Russian, Chinese, Spanish, Arabic, French. The main indicator of the progress of society has always been its cultural achievements. Therefore, it is extremely important to popularize these achievements at the global level. It is worth noting that not only historical, but also modern culture should develop. At the moment, there is an introduction of modern literature and works of art in interesting multimedia forms for our generation. Nursultan Nazarbayev in his article noted: «This is a very serious and laborious work, which includes not only the selection of the best works of national culture, but also their presentation abroad [3].

This is a huge translation work, and special methods of promoting our cultural achievements – books, plays, sculptures, paintings, musical works, scientific discoveries. For the first time in a thousand-year history, our culture will sound on all continents and in all major languages of the world. « Today, not only many educational institutions hold round tables devoted to this article, but also hold expert meetings. One of these meetings was held at the Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the first President of the Republic of Kazakhstan. «The sphere of culture and spirituality has always been and remains one of the most important areas of state policy, which forms the moral image of the Kazakh nation and strengthens the spirit of patriotism. Over the years of independence, 234 museums were opened in Kazakhstan, including 6 republican, 31 state concert organizations, 52 theaters, more than 3 thousand libraries, 142 feature films and 285 documentaries were shot. In total, from 1991 to 2015. 136 historical and cultural monuments were restored, «B. Nusipzhanova noted. And this once again proves the presence of a high level of development of the culture of Kazakhstan.

«This year, with the assistance of the Ministry of Culture and Sports, the Kazakhstani pavilion was opened at the 71st Cannes Film Festival. It hosted the presentation of the Eurasia International Film Festival, as well as a demonstration of trailers for a number of Kazakhstani films. Since the beginning of this year, 18 films of Kazakhfilm JSC took part in 14

international film festivals, 11 prizes were won», – said Aida Balaeva. Kazakhstan films, she said, receive high international awards and win festivals. In addition, the Kazakhstan Cinema Days, which this year have already taken place in Italy, Estonia and other countries, give good results. The head of the National Translation Bureau Rauan Kenzhekhanuly spoke about the progress of the project on the translation of textbooks into Kazakh. According to him, work is currently underway on the translation and preparation for publication of the next 30 titles of textbooks, which were published in millions of copies in dozens of languages. «Among them are: a new history of Western philosophy in 4 parts from Anthony Kenny; The 17th edition of the famous textbook by Philip Kotler, which is rightly called the Bible of modern marketing; 16th edition of Ernst Gombrich on the history of art; Malcolm Shaw's textbook, recognized as the most authoritative modern source in international law; monographs «Language as an Instinct» by Stephen Pinker, «Semiosphere» by Yuri Kotman, «Orientalism» by Edward Said, «R. Kenzhehanuly said. Textbooks on economics and entrepreneurship, as R. Kenzhekhanuly noted, re-create the economic and business conceptual apparatus. Thanks to this, starting next year, the first students will be able to get a master's degree in business administration, an MBA in Kazakh. Another innovation related to the translation of textbooks is online courses, consisting of a set of video lectures given in the presentation and generalization on the basis of each of the translated textbooks by leading specialists and teachers. These online courses will be available as early as next year [4].

The head of the Department of Internal Policy of the Presidential Administration of the Republic of Kazakhstan, Aida Balaev, said that there is a systematic promotion of domestic culture according to the Plan in four main areas. So, in the direction of «Literature» anthologies were created for the genres «Prose» and «Poetry». Each anthology contains works by up to 30 authors, and the total volume of each volume is about 600 pages. Anthologies will be translated into all 6 UN languages and published, also in electronic and audio versions. Speaking about the promotion of domestic fine art, A. Balaeva noted that the National Museum is implementing the «Focus Kazakhstan» project, in which young and talented artists of Kazakhstan can showcase their work in galleries in the UK.

Rouhani Rýhanı jańgyrý is not just a programmatic article. This is a bright future for the Kazakh people. It generates a sense of patriotism and pride in the teenage generation for their homeland. As the Deputy Head of the Department of Internal Policy of the Presidential Administration of the Republic of Kazakhstan G. Nygimetov noted: «All these projects are

important and have deep meaning, as modernization is a complex process. In turn, «Rýhani jańǵyrý» is an ideological platform designed to become the basis for a qualitative transformation of the whole country» [5].

REFERENCES

- 1 The innovative system of the Republic of Kazakhstan. – Astana, 2013. – 31 p.
- 2 Dairova, O. In peace and harmony: 17th Session of the Assembly of the People of Kazakhstan: «Independent Kazakhstan: 20 years of peace, harmony and creation.» // Legal newspaper. – 2015. – April 20.
- 3 Nazarbayev, N. A. «Rýhani jańǵyrý» – a look into the future»- Astana, Akorda. – April 12th 2017.
- 4 Message from President Nazarbayev N. A. to the people of Kazakhstan. – Astana, Akorda. 5 October 2018.
- 5 Nazarbayev, N. A. About national consciousness in the XXI century. – Astana, Akorda. January 12th 2018.

1.14 Элеуметтану

1.14 Социология

ВОЛОНТЕРСТВО КАК ФОРМА СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МОЛОДЕЖИ

ГУЩИНА А. В.

студент, Экибастузский колледж ИнЕУ, г. Экибастуз

АВДИЕНКО Л. С.

преподаватель, Экибастузский колледж ИнЕУ, г. Экибастуз

Одной из важнейших задач современного общества является воспитание здоровой, высокообразованной, патриотично настроенной, физически и культурно развитой, социально ответственной личности. В связи с этим деятельность государства направлена в сторону создания условий для разностороннего развития граждан, а также их вовлечения в общественно полезную деятельность. Одним из наиболее эффективных способов достижения этих целей признается популяризация в молодежной среде идей волонтерского движения, которое способствует не только совершенствованию личности молодого человека, но и социально – экономическому развитию страны в целом. 2020 год в Казахстане

объявлен годом волонтерства. На сегодняшний день волонтерская деятельность представляет собой довольно распространенную мировую практику. Сейчас наблюдается стремление граждан к решению общественно значимых проблем, повышение социальной активности молодежи, развитие волонтерского движения отнесено к числу приоритетных направлений социальной и молодежной политики государства.

Практически ни одно масштабное мероприятие не обходится без привлечения волонтеров, основную часть которых составляет студенческая молодежь, ориентированная на установление социальных контактов, признание в обществе, реализацию своего потенциала и саморазвитие.

Цель работы заключается в комплексном изучении феномена волонтерства в молодежной среде нашего региона. Для достижения цели необходимо решить следующие задачи:

- 1 Определить теоретические основы волонтерской деятельности;
- 2 Изучить специфику и нормативно-правовую базу волонтерства в Казахстане;
- 3 Описать молодежь как субъект социальной активности;
- 4 Рассмотреть волонтерство в системе государственной молодежной политики;
- 5 Проанализировать опыт волонтерства в нашем регионе;
- 6.исследовать вовлеченность молодежи Экибастуза в волонтерство.

Объект исследования – это молодежь, регулярно осуществляющая волонтерскую деятельность на мероприятиях различного уровня в нашем городе. Предмет исследования – опыт и мотивация молодых представителей волонтерского движения. Мы выдвинули гипотезу, что стремление молодежи к участию в мероприятии в качестве волонтера связано с мотивами саморазвития. В качестве метода социологического исследования был выбран опрос – анкетирование, проведенное среди молодежи нашего колледжа.

Добровольческие инициативы являются актуальной темой для Казахстана. В настоящее время волонтерство в стране перешло на новый этап развития. К казахстанцам, особенно молодому поколению, уже пришло понимание того, что добровольный труд на благо общества необходим каждому и является одним из условий успешной жизни всей страны. Сегодня волонтерская деятельность находится на пике популярности: активные граждане, собираясь в инициативные группы, или присоединяясь к деятельности действующих неправительственных организаций, добровольно

и безвозмездно помогают детским домам, специализированным медицинским учреждениям и детям, нуждающимся в помощи.

Несмотря на то, что волонтерские усилия до сих пор носят фрагментарный характер и не имеют системного подхода, а также механизмов государственного регулирования и стимулирования, граждане Казахстана очень активно принимают участие в благотворительной и социальной жизни страны. Об этом свидетельствуют количественные показатели волонтеров, принимающих участие в организации и проведении спортивных соревнований, благотворительных марафонов, программ поддержки детей с трудноизлечимыми заболеваниями, проектов, реализуемых в детских домах и онкологических отделениях. Возможно, это связано с особенностями казахстанского менталитета. Аналитические данные Координационного Центра Добровольцев «Komanda SOS» свидетельствуют о том, что основным мотивом добровольцев является обычное желание быть полезным, именно поэтому становятся добровольцами 9 человек из 10 [2].

Изучая волонтерскую деятельность обратим внимание на понятие «Волонтер» от французского *volontaire* – доброволец – любое физическое лицо, включая иностранных граждан и лиц без гражданства, которое вносит свой вклад в развитие волонтерства, осуществляя волонтерскую деятельность, основываясь на принципах волонтеризма [4, С. 11]. Также мы рассмотрели понятие волонтерство – это широкий круг деятельности, включая традиционные формы взаимопомощи и самопомощи, фандрайзинг, официальное предоставление услуг и другие формы гражданского участия, которая осуществляется добровольно на благо широкой общественности без расчёта на денежное вознаграждение [7].

В свою очередь, содержание волонтерской деятельности включало: расчистку и благоустройство внутридомовых территорий, подготовку почвы и озеленение микрорайонов; всесторонняя поддержка и помощь всех видов по отношению к пенсионерам, участникам войн, ликвидаторам глобальных катастроф, жертвам стихий, домашнего насилия, эпидемий, детям-сиротам, бездомным, инвалидам, беженцам; спасение бездомных животных, уборка пляжей и лесных массивов [4, С. 12]. В современном понимании волонтерская деятельность сохраняет свое первоначальное значение.

В Казахстане утверждена Концепция развития молодежной волонтерской деятельности в организациях образования Казахстана. Концепция определяет порядок взаимодействия по развитию

молодежной волонтерской деятельности в учреждениях образования Республики Казахстан, возможные направления ее поддержки органами государственной власти и органами местного управления в целях широкого распространения и развития волонтерской деятельности школьников и молодежи. В Казахстане волонтерская деятельность – способ самовыражения и самореализации граждан, действующих индивидуально или коллективно на благо других людей или общества в целом. Волонтером может быть учащийся, студент, молодые люди в возрасте от 14 до 27 лет. В Концепции указывается, что стать волонтером можно, приняв цели деятельности волонтерского движения; имея намерение активно участвовать в молодежной волонтерской деятельности, заполнив анкету соответствующего образца. В Концепции развития молодежной волонтерской деятельности в организациях образования определены базовые характеристики волонтерской деятельности: волонтер не должен заниматься волонтерской деятельностью с целью получения финансовой прибыли, волонтерская деятельность должна осуществляться добровольно, без всякого принуждения, волонтерская деятельность может быть организованным (систематичная, регулярная), неорганизованным (спонтанная и эпизодическая помощь), осуществляться индивидуально или в группе, общественных или частных организациях [4].

Принятый несколько лет назад закон «О государственной молодежной политике» предусматривает создание и активную поддержку государством молодежных волонтерских организаций. Так, в Казахстане действуют 5 центров по развитию волонтерских движений в Казахстане. Деятельность волонтерских организаций регулируется законом Республики Казахстан «О волонтерской деятельности» [1].

Представители «Жас Отана», молодежного крыла партии власти «Нур Отан», не так давно заявляли о необходимости разработки в скором будущем закона о волонтерстве для повышения статуса добровольцев, большинство из которых – молодые казахстанцы. По данным Минобразования и науки, одна треть населения Казахстана составляет молодежь, 5,4% из которой постоянно заняты в деятельности молодежных организаций. История волонтерства в Казахстане пока крайне короткая, в стране представлено всего несколько крупных проектов и организаций, которые развивают добровольчество. Так, в 2005 году в Казахстане была широко развернута программа «Жасыл Ел». По данным на 2010 год, в отрядах «Жасыл Ел» по всей республике состояло более 114 тыс.

человек. Участники программы высадили по всей республике более 28 млн. деревьев, провели работы по расчистке горельников, посадке саженцев в парках, вдоль железных и автомобильных дорог [2].

Особое внимание нужно уделить тому факту, что в Казахстане более трех лет действует Национальная волонтерская сеть. Миссией НВС является формирование культуры волонтерства и развитие волонтерской деятельности в Республике Казахстан. Целью НВС является полноценное и поступательное развитие добровольческих инициатив и развития гражданского общества. Для достижения этих целей предусматривается решение таких задач, как предоставление образовательных услуг, связанных с волонтерством для представителей гражданского общества, неправительственных некоммерческих организаций, государственных органов и иных лиц, заинтересованных в продвижении идей Национальной волонтерской сети, а также внедрение новых методов и технологий в деятельность по развитию волонтерского движения и оказание содействия и помощи гражданам, неправительственным некоммерческим организациям, государственным органам и иным лицам, заинтересованных в продвижении идей национальной волонтерской деятельности на добровольных началах. Национальная волонтерская сеть является совместным проектом Программы Добровольцев ООН, Гражданского Альянса Казахстана и волонтерских организаций Республики Казахстан по созданию единой всеказахстанской волонтерской сети, которая необходима для полноценного и поступательного развития добровольческих инициатив и развития гражданского общества.

Мы можем привести много примеров деятельности наших волонтеров совместно с ЦРМИ. 25 января 2020 года сотрудниками УЧС города Экибастуза совместно с СПЧ-2 и ПЧ-6, а также волонтерами ЦРМИ проведена акция «Чистый двор», мероприятия по очистке снега жилых домов, где проживают многодетные семьи и инвалиды.

31 января 2020 года в ДЮСШ № 1 города Экибастуза прошли соревнования по баскетболу среди колледжей города. В рамках акции «Мы за ЗОЖ!» ребята показали свое мастерство в спорте а также отлично провели свой досуг. По итогам соревнований 1 место занял ЭПК, 2 место – ЕГТК, 3 место – ЭКИНЕУ. Мероприятие проведено волонтерами при поддержке Центра Развития Молодежных Инициатив города Экибастуза. Во всех мероприятиях принимали участие волонтеры нашего колледжа.

В нашем социологическом исследовании приняли участие 334 студента колледжа ЭКИНЕУ, которые ответили на вопросы анкеты. Из них 1 курс – 116 студентов, 2 курс – 92 студента, 3 курс – 63 студента, 4 курс – 63 студента. В опросник были включены вопросы: что для Вас значит «волонтерская деятельность», являетесь ли Вы волонтером, как часто Вы слышите о волонтерской деятельности, как Вы считаете, кто оказывает влияние на развитие волонтерского движения среди молодежи в Казахстане. После анализа итогов социологического исследования мы пришли к выводу, что волонтерство в нашем регионе является одной из основных форм социальной активности молодежи, но на сегодняшний день находится на этапе становления и развития. В планы движения волонтеров ЭКИНЕУ входит проведение различных мероприятий с целью популяризации волонтерства.

Волонтер осуществляет свою деятельность безвозмездно, тем самым вносит свой вклад в реализацию социально значимых проектов региона, государства. В результате своей деятельности он получает опыт работы в команде, возможность участвовать на различных мероприятиях, общение с интересными людьми, развивает коммуникативные навыки. Деятельность волонтеров осуществляется по различным категориям. К ним можно отнести общественные работы, как добровольная уборка территорий, организация общественно полезных мероприятий, благотворительных концертов, социальная помощь инвалидам, детям-сиротам, престарелым, защита окружающей среды и животных, изучение иностранных языков путем общения с носителями иностранных культур в ходе крупных мероприятий.

Во многих развитых странах мира участие в волонтерских программах, как внутри страны, так и за рубежом стало необходимостью для активных людей. Это дает им ряд преимуществ в построении карьеры. В Казахстане волонтерство на сегодняшний день выбор немногих, но изменения в отношении к волонтерской деятельности видны и становятся еще более заметны с течением времени.

ЛИТЕРАТУРА

1 Закон Республики Казахстан «О волонтерской деятельности» [Электронный ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34802272. [дата обращения 10.09.2019].

- 2 Волонтерство как национальная идея [Электронный ресурс]. – URL: https://vlast.kz/obsshestvo/volonterstvo_kak_nacionalnaja_ideja-2049.html [дата обращения 10.02.2020].
- 3 Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс]. – URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120805/ [дата обращения 10.09.2019].
- 4 Каримова, Р. М. Волонтерская деятельность в Казахстане. / Каримова Р. М. // Мир науки, культуры, образования. – № 5(72). – 2018. С. 10–12.
- 5 Социальная работа с молодежью: Учебное пособие. Под ред. Д.п.н. проф. Н. Ф. Басова – М.: Издательско – торговая корпорация «Дашков и К», 2007. – 382 с.
- 6 Циткилов П. Я. История социальной работы: Учеб. Пособие для студентов вузов. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 448 с.
- 7 Социологический словарь [Электронный ресурс]. – URL: http://gufo.me/content_soc/motivacija-106.htm#ixzz3unny0CpM [дата обращения 15.12.2015].
- 8 Энциклопедия по социологии [Электронный ресурс]. – URL: onlineslovari.com/entsiklopediya_sotsiologii [дата обращения 17.12.2015].

ЦВЕТНОЙ ПИАР КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ МНЕНИЯ В ОБЩЕСТВЕ

САРСЕМБИНА Л. К.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
ЖАЯБАЕВА Р. Г.

м.с.н., ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Абсолютно каждый из нас ежедневно приобретает различные продукты и товары и редко задумывается, из-за чего выбор именно такой, почему мы уверены в качестве и совершенстве и приобретаем именно его и как формируется мнение о каком-либо продукте или товаре в обществе. Распознавание продукта или товара, а также повышение доверия к нему совершается под влиянием PR технологий. PR, от public relations – связи с общественностью; сокращенно: пиар.

В настоящее время ничего не покупается или продается без рекламы и вмешательства PR технологий, грамотно спланированная и подобранная реклама может изменить в корне мнение о товаре или продукте в обществе как в положительную так и в отрицательную

сторону. Но если вернуться к истории, то первоначально, когда PR только появился, его деятельность была в основном политической и подразумевала публичность, агитацию, пропаганду.

Становление пиар как науки берет свое начало еще в далекой древности – Древнем Риме, Греции, Китае. А свое практическое применение PR получил только через 100 лет в 1908 г., когда было организовано первое специальное бюро PR, возглавляемое независимым экспертом по коммуникациям Айви Ли. Мысль о PR в современном его понимании впервые возникла в Америке в 1802 году у третьего президента США Г. Джефферсона. Затем постепенно PR стал развиваться по всему миру, но не равномерно. Когда и где в Казахстане PR начал свое развитие, сказать точно нельзя. Можно лишь утверждать, что в СССР как отдельная наука PR сформировался в середине 1960х г., когда стали преобладать рыночные законы. А с 1970х г. он как дисциплина появился в образовательных программах институтов и колледжей. Впоследствии, когда рыночная экономика начала развиваться, PR расширил свои границы в сторону социально-экономического направления и перестал быть только политическим.

В настоящее время в зависимости от целей и направленности PR, выделяют несколько разновидностей, которые стали развиваться в 90е годы XX века. Сейчас существуют такие виды PR как: корпоративный – формирование имиджа фирмы; коммерческий – «раскрутка» бренда; внутренний – управление взаимосвязями внутри компании; внешний – контакты со всеми, кроме сотрудников компании.

В виду модернизации современного мира, когда конкуренция на рынке слишком плотная и компаниям стало все труднее выделяться, был создан «Цветной пиар». Автором данной методики является генеральный секретарь Международной ассоциации публичных рилейшнз (IPRA) – Сэм Блек. «Цветной PR» – вид PR, где происходит деление в зависимости от целевых установок. Публицист Ольшанский Д. В. в книге «Политический PR» пишет, что «PR, независимо от цвета, представляет собой технологии манипуляции массовым сознанием». По его мнению, технологии эти могут быть законными, а могут быть и незаконными, что сути не меняет, в любом случае и «цветной PR» – это манипуляция. Стоит отметить, что первым проявлением цветного PR было появление в местной прессе «оплаченных» статей и публикаций, независимо от их направленности. Это был первый черный PR, который дал развитие всем остальным видам PR.

Существует основные цвета PR: черный, серый, желтый, зеленый, коричневый, розовый, золотой. Дополнительными видами

считаются: голубой (Self), фиолетовый (Вирусный), цвета хаки и кровавый.

Черный PR – это целенаправленное распространение негативной и ложной информации, касающейся какого-либо объекта. Исследователь в области телевидения, кино и маркетинга Чернушенко А.А. говорит, что «черный PR» – не всегда ложь, иногда используют реальные факты, но интерпретируют их так, что это переходит все границы морали. Наиболее заметными и чаще всего используемыми на практике являются пресловутый «компромат», «слухи и сплетни», умышленная «путаница», «бытовое хамство» и «черный юмор». Основные цели черного PR: вытеснение конкурентов с рынка уничтожение их репутации; воздействия на органы власти, поставщиков, потребителей и партнеров, а также создание негативного мнения среди положительно расположенных лиц; достижение целей путем шантажа и обмана (например, заставить конкурента продать часть бизнеса или акций и т.д.).

Каждый день мы сталкиваемся с примерами черного PR, это самый распространённый вид. Например, такой случай действительно был, когда директор сети супермаркетов захотел устранить конкурента, нанял большую группу людей с достаточно большим количеством товаров, для создания искусственных очередей на кассах. У остальных покупателей создавался негативный образ магазина, боясь больших очередей покупатели стали предпочитать отказываться от похода в эту сеть супермаркетов.

Серый PR – само название говорит о «промежуточном» положении: PR уже не «белый», но еще не «черный». Основным методом является показывание в целом правдивой информации, но дополненной определенными фактами, которые придают своеобразный смысл. Серый PR использует разные способы воздействия, которые характерны и для черного, и для белого PR, обычно они носят негативный характер. Основные причины использования такого PR: желание навредить сопернику, при этом избежать нарушение закона и не использовать черный PR.

Такой вид PR, мы также видим каждый день. Чаще всего в нем подразумевается, когда в материале об убийстве или краже упоминается, или вскользь говорится о том, что это произошло рядом с офисом какой-либо компании или фирмы, что заставляет подозревать в причастности к делу. Также часто появляется информация о товаре, не советующем качеству, и сообщается в каких магазинах его можно увидеть.

Жёлтый PR – это стратегия общественных отношений, которая основана на секретных и запрещённых темах, ненормативной лексике и может даже содержать сексуальный характер. Задача такого PR состоит не в раскрытии смысла темы, а в привлечении внимания потребителя к этой теме. Желтый PR направлен на моментальный отклик, на создание уникального контента и максимально быстрого распространения новости. Такой вид PR прибегает не только к ненормативной лексике и утверждениям, высказываниям и изображениям с явным или скрытым сексуальным содержанием, но и игре на психических и психологических страхах человека. Он появляется каждый день, порой даже шокируя своими новостями.

Примером желтого PR, который мы видим каждый день, может служить тот факт, что в интернете появлялись сплетни о том, чего на самом деле не было или заголовок из статьи: «Чиновник отмывает деньги у населения!», «Известная телеведущая спит за деньги» и т. д. Часто к такому виду пиара обращаются люди из шоу-бизнеса и не только.

Зелёный PR – подбор рекламных приемов и определенной стратегии, которая основана на ответственности за положение окружающей среды и направлена на улучшения экологического вопроса в мире. Зелёный цвет условно означает соблюдение экологических норм и борьбу за окружающую среду. Зеленый побуждает организации, фирмы, компании и определенных лиц, прибегающих к PR, к реализации экологической политики и способствует развитию, продвижению тех, кто придерживаются этого плана. Основные причины использования такого PR: идея охраны окружающей среды, как одного из актуальных вопросов нашего времени основанной на использовании экологически чистых материалов, которые не наносят вреда; безопасная переработка вторичного сырья. Специалисты в области PR утверждают, что внимание потенциальных потребителей привлекает введение новейших технологий, которые расширяют не только многофункциональные свойства продукта или услуги, но также содействуют защите окружающей среды, а также проведение промоакций и мероприятий, затрагивающие проблемы окружающей среды.

Примером из повседневной жизни может считаться то, что в последние годы в моде сформировалось особое направление Environmental friendly. Дочь бас-гитариста The Beatles каждый год презентует коллекции зимней одежды из искусственного

меха, а солист U2 – летней одежды из биохлопка. Так же многие производители создают упаковки из эко-материалов, вторичного сырья или их упаковки в дальнейшем могут быть подвержены переработке, не нанося вреда окружающей среде.

Розовый PR – это методика мифов и легенд. Такой PR выполняет роль стимулятора социального оптимизма, погружая людей в перспективы будущего благополучия, привлекая внимание к острой социальной проблеме, что особенно полезно в периоды массовой депрессии в обществе. Стараются погрузить людей в пространство общественного оптимизма, где их «мечты» оказываются на расстоянии вытянутой руки, и нужно только незначительное усилие, для ее осуществления. В розовом PR используются такие приемы как: создание имиджевых видеороликов; публикации с позитивным контекстом или связанных с историей успеха и прошлым компании, ее управляющих, заботе о потребителях и т.д.; проведение промоакций и мероприятий; участие в мероприятиях, которые подчеркивают значимость бренда; поддержка движения против или в защиту чего-либо, спонсорство на различных мероприятиях, благотворительность.

Такой PR в повседневной жизни чаще всего многие и считают классическим примером PR. Например розыгрыш в честь дня рождения компании, или поздравление с праздником, промоакция или розыгрыш с подарками заставляющего человека сложить позитивное представление и мнение о том, что именно этот товар нужен ему, имеет преимущества и успех.

Коричневый PR – это политика социальных отношений, спекулирующая на ксенофобии, расизме и шовинизме. Основателем «коричневого PR» можно назвать Гитлера, у которого имелось свое «PR-агентство» – министерство пропаганды во главе с Геббельсом. Такая модель PR нацелена на игру со страхом, либо, напротив, с наклонностями к ксенофобии и радикальному национализму. Обычно выделяют такие направления как: защита или игра на авторитарных ценностях; критика либерального и индивидуалистического мировоззрения; сочувствие популистским социальным или экономическим программам, а также провокация общества за счёт страха или ненависти к представителям иной культуры, религии и национальности.

Примером коричневого PR, который мы видим каждый день, могут быть, например агитационные плакаты типа как в СССР «Родина мать зовет». Такой PR – это классическая пропаганда и

несении в народ мысли об особом положении, нужде в сложные периоды; об обострении кризисных процессов в важнейших сферах жизнедеятельности общества, об упадке жизненного уровня населения и утрате национальной и культурной идентичности.

Золотой PR – цель здесь создать имидж бренда, основываясь на его ценовой политике, реклама в таком PR всегда идет с применением ценовой информации и отличается акцентом на финансовой выгоде для потребителя. При этом сам бренд может быть выкрашен в любые цвета. Но главный акцент делается именно на цене и выгоде для потребителя.

Примером использования золотого PR из повседневной жизни могут быть слоганы типа «если вы купите наш продукт или будете сотрудничать с нашей компанией, то получите большую выгоду», а также вся реклама финансовой сферы и сферы для людей с большим доходом (продажа элитных квартир и дорогих автомобилей и т.д.) применяют именно такой вид PR.

Голубой (Self-PR) – «раскручивание» и рекламирование себя самого, создание личного бренда. Примером такого PR, который мы видим каждый день, и в данный момент большая часть лиц и предприятий используют именно его, является классическая социальная сеть, например ВК, ОК или Instagram. Чаще всего голубой PR мы видим именно в бесплатной площадке для бизнеса и развлечения Instagram, где каждый показывает свою идеальную, беззаботную жизнь, представляет из себя лидера мнения или эксперта в определенном вопросе, успешного и знаменитого человека. Тем самым рекламируя себя совершенно бесплатно через интернет, создавая положительный облик о себе или компании. В Instagram так же есть функции продвижения, где можно заказать рекламу на публикацию и тем самым пропиарить себя на еще большее количество аудитории. Люди занимающиеся самопиаром обычно прибегает и к платным, и к бесплатным методам продвижения, пользуются взаимопиаром и т.д.

Фиолетовый (вирусный) PR – термин «вирусный» означает в данном контексте быстрое и хаотичное распространение информации. Основан такой PR на потребности, желании людей делиться интересной или шокирующей информацией со своим кругом друзей и знакомых. Примеры вирусного PR можно встретить чаще всего в сети Интернет, т.к. фиолетовый PR является продолжением голубого PR. Например, человек продвигающий себя через социальную сеть выкладывает интересный пост, и он тут же

разлетается по всему миру путем репостов и пересыланий – это и есть вирусный пиар в современное время.

PR цвета хаки – такой PR нацелен на аудиторию, так или иначе связанную с военными действиями или приданием рекламному продукту окраски милитари. Яркими примерами, которые мы видим каждый день – использование в рекламном продукте военной формы, игр слов с военными командами: «отбой», «огонь», «стоять» и т.д.

Кровавый PR – это определение для характеристики информационной составляющей терроризма, по целям он близок к «черному» и цвета хаки PR. Он нацелен на летальный исход объекта или на принятие на себя ответственности за чужое злодеяние. Примером из повседневной жизни могут быть лишь действия радиальных групп, запрещенных на территории Казахстана и ближних странах.

Подводя итоги, в целом можно сказать, что современные маркетинговые технологии, к которым относится и PR, сегодня обладают массой способов воздействия на пресыщенного потребителя, формируют мнение в обществе о продуктах и товарах, как давно появившихся на рынке, так и новинок.

Одним из востребованных является использование цветного PR, который используя различные методы и способы воздействия, оказывает на людей огромное влияние, играет большую роль не только в выборе товара для себя, но и в больших событиях по всему миру. Но если в рекламе цвет используется напрямую, как одна из характеристик продаваемого товара (окраска самого товара, упаковки, фирменные цвета офиса), то в пиаре всё более тонко, завуалировано, но от того не менее эффективно. Почти каждая покупка происходит не только от желания потребителя, но грамотно произведённого пиара, а также правильного выбранного цвета для него.

Таким образом фирма или компания, способная успешно реализовать связи с общественностью через PR, может формировать ее мнение, что в конечном счете влияет не только на эффективность всего производственного процесса, но и на развитие общественного сознания, культуру и процветание общества в целом.

ЛИТЕРАТУРА

Книги, учебники:

1 Алешина, И. В. Паблик рилейшнз в менеджменте и маркетинге. – М. : Дело, 1996. – С. 200.

2 Виктор Зимин, Ирина Боброва. Черный PR белый GR цветной IR. Менеджмент информационной культуры. – 2006. – 550 с. – ISBN 5-9626-0079-7. Блэк С. Паблик Рилейшнз. Что это такое? – М. : Новости, 1990. – 240 с., ISBN: 5-7020-0370-5.

3 Катлип, С. Паблик рилейшенз. Теория и практика: учеб. пособие. 8-е изд. – М. : Изд. дом Вильямс. 2001. – С. 167.

Статья в сборнике:

4 Цветной пиар // Научное сообщество студентов XXI столетия. Экономические науки: сб. ст. по мат. XXXVIII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 1(38).

Электронный ресурс::

5 ЦВЕТНОЙ ПИАР // Научное сообщество студентов XXI столетия. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ: сб. ст. по мат. XXXVIII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 1(38). URL: [http://sibac.info/archive/economy/1\(38\).pdf](http://sibac.info/archive/economy/1(38).pdf) (дата обращения: 09.02.2020).

1.15 Дене шынықтыру және спорт 1.15 Физическая культура и спорт

ДЕНІ САУДЫҢ ЖАНЫ САУ

АПЛАБЕРГЭН Ә.

студент, С. Торайгыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

БАЛТАБАЕВ Е. С.

аға оқытышы, С. Торайгыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

«Дені сау адам-табиғаттың ең қымбат жемісі» деп жай айтылмаған шығар. Кез келген елдің болашағы – оның халқының денсаулығына байланысты екендігі – дәлелдеуді қажет етпейтін шындық. Ал біздің болашақтағы бағытымыз – салауатты өмір салты. «Ауырып ем іздегенше, ауырмайтын жол ізде» дегенді өсіп келе жатқан ұрпақтың санасына сіңіріп, олардың өз денсаулығына деген жауапкершілікті қалыптастыру баршаның борышы. Денсаулық дегеніміз – адам жаны мен тәнінің амандығы. Денінің сау болуын қандай адам қаламайды? Тіпті Шопенгауердің «Дені сау кедей – ауру корольден бақытты», – деген қанатты сөзі бекер айтылмаған.

Дені сау адам өзі үшін де, ол өмір сүріп жатқан қоғам үшін де керек. Айналадағы әр түрлі саладағы жұмыстарды әрине дені сау, денсаулығы мықты адамдар атқара алады. Егер де денсаулығы сыр

берген, ауырушаң адамдар болса, көп жұмысқа жарамай, берген жұмысты дұрыс тапсыра алмай қалады. Яғни, қоғамдағы не бір жұмысты да сол денсаулық иесі ғана атқара алады. Адам бұл өмірде мәңгілік емес. Сол берілген аз ғұмырды дұрыс пайдалана білмесең, ғұмырың текке өтті дей бер. «Денсаулық – зор байлық» деп атамыз қазақ бекер айтпаған болар. Әр адамның өмірінде денсаулықтың орны бөлек. Сондықтан денсаулығымызға көңіл бөліп, дұрыс сақтанғанымыз жөн. Деніміз сау болмаса, ауру мендеп, қалжыратса, шалқыған байлықтан, ақшадан не пайда?! Осыдан біз ненің бірінші байлық екенін аңғарамыз.

Дүние жүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДСҰ) анықтамасы бойынша, денсаулық дегеніміз – организмде аурудың не болмаса физикалық кемістіктің жоқтығы ғана емес, ол табиғи (физикалық), рухани және әлеуметтік толық аман-есендік. Академик В. П. Казначевтің жеке бас денсаулығы анықтамасы бұдан да толығырақ: «денсаулық дегеніміз, организмнің ұзақ өмір сүру барысында биологиялық және психологиялық әрекеттері мен тиімді жұмыскерлігінің әлеуметтік белсенділігінің, сондай-ақ жас ерекшеліктеріне сәйкес дені сау ұрпақ жалғастыру қабілетінің сақталуы мен дамуы» деп айтылған екен.

Денсаулық – физикалық, рухани және әлеуметтік болып бөлінеді.

Физикалық саулық дегеніміз – адам организміне функциялардың өздігінен реттелуі, функциялық үрдістердің келісімді өтуі, сыртқы орта әсерлеріне бейімделу қасиеттерінің жоғарғы дәрежелі жағдайда болуы.

Психикалық саулық дегеніміз – ауруды болдырмау, қайтсе де одан арылу «адам өмірінің мақсаты» болуын болжайды.

Әлеуметтік саулық дегеніміз – адамның әлеуметтік белсенділігінің, яғни жеке адамның айналадағы өмірмен біте қайнау дәрежесі.

Денсаулық, қалып (норма) деген ұғымдар бір-біріне ұқсас. Қалып – дені сау адам баласының бәріне бірдей тұрақты стандарт мақсат ететін үлгі болатындай денсаулықтың көрсеткіштері. Денсаулық жағдайын бағалау үшін жасқа байланысты жеке адамдардың қалып көрсеткіштері пайдаланылады. Жасқа байланысты қалып көрсеткішін анықтау үшін белгілі көрсеткіштің әрбір жастағы адам топтарының орташа көрсеткіші есептеліп шығарылады. Әрбір топта табылған орташа көрсеткішті қалып стандарт етіп алынады. Бірақта бір топқа кірген адамдардың көрсеткіштерінің бір бірінен айырмашылығы әжептеуір болуы

мүмкін. Өйткені олардың жыныстық, кәсіптік, тұрған жерінің, өмір салтының т.б. айырмашылықтары болады. Орташа көрсеткіштерді анықтағанда, айтылған айырмашылықтарды да еске алған жөн. Осыған орай «қалып» деген ұғым «денсаулық» деген ұғым тәрізді әр адамның жеке басына ғана тән көрсеткіштері болмақ.

Қазіргі кезде салауатты өмір салтын сақтау туралы көп айтылуда. Тіпті Елбасымыздың Жолдауында да салауаттылықты мемлекеттік деңгейде қолға алу керектігі көрсетілген. Бұл жолдау келешек егемендіктің кілтін ұстар жастардың болашағына апаратын алтын сұрлеу десе болады. Десе де осы салауатты өмір салты дегенді әркім әрқалай түсінеді.

Салауатты өмір салты дегеніміз – денсаулықты нығайту мен сақтау, ағзаның дұрыс дамуын қамтамасыз ететін гигиеналық ережелерді орындау. Ол үшін денсаулыққа жағымсыз әрекеттерден (нашақорлық, шылым шегу, ішімдік ішу, улы заттарға әуес болу) аулақ болу керек. Салауатты өмір салтын сақтау сонысымен бағалы. Көне замандардағы ғұламалардың бірі Аристотель: «Жанды дене қозғалмаса өледі» – деген екен. Міне, сол тұжырымдама біз үшін салауатты өмір сүрудің негізгі ілімі болуға тиіс. Салауатты өмір салтын ұстануда спорттың және физикалық қозғалыстың рөлі зор. Денсаулыққа тек дене шынықтыру арқылы қол жеткізілуге болады. Дене қозғалысы адам ағзасын дамытып, жұмыс істеу қабілетін арттырады, ауруды алыстатып, өмірді ұзартады. Денсаулық – адамға табиғаттың берген ең ұлы құндылығы.

Салауатты өмір салтын ұстануда спорттың және физикалық қозғалыстың да маңызы өте зор. Себебі, адам қимылдап, қозғалыста жүрсе денесі шынығып, әрдайым сергек жүреді. Демек, аурудан бір табан болсын алшақ боласың. Денсаулыққа тек ғана денені шынықтыру арқылы қол жеткізуге болады деген пікірмен келіспеймін. Себебі, денені шынықтыру мен қоса, дұрыс тамақтануды да тасада қалдырмау қажет.

Салауатты өмір салтын ұстануға уақытымен ерте тұру, ерте ұйықтау да жатады. Сағатынан көп ұйықтау, кеш тұру адамның күнделікті режимін бұзады. Шаршаңдық, үнемі ұйқының қанбауына, ештеңеге көңіл бөлмеуге, оқуға зауқының болмауына әкеліп соғады. Ал ерте тұрып, күндегі жұмыстарын ерте бітіріп алған адам үнемі жақсы көңіл күйде жүреді. Жайдары көңіл күй де адамның денсаулығына жақсы әсер етеді. Сондықтан, әрбір жасап жатқан ісің, қозғалыс, іс-қимыл, керегі жоқ бос ойлар, бәрі-бәрі адамның денсаулығына әсерін тигізеді. Балалардың салауатты өмір салтын

үстануында ата-ананың рөлі зор. Денсаулыққа күнделікті күйбең тірлікте қатты әсер етеді. Себебі, күнделікті күйбең тірлікте жүріп денсаулығын жайда қалады. Арасында қаланың у-шуынан тыс, таза ауада серуендеуді, тауға шығуды, табиғат аясында демалуды әдетке айналдыру қажет. Үйде отырып арасында күн жылы, ауа таза кезде бөлмені желдетіп, таза ауа кіргізудің өзі маңызды.

Қазіргі кезде көп жастар, үлкендер тіпті кішкентай балалардың өзі ұялы телефон мен немесе тағы да басқа техникалық құралдармен (сол компьютер, ноутбук, планшет және т.б.) күні бойы отырып, спортпен шұғылдануы былай тұрсын, тіпті дене қозғалатын, қимылдайтын қандай да бір жұмысты да, әрекетті де жасауға ерінеді, не далаға шығып футбол ойнамайды. Төрт қабырғада 24 сағат 7 күн қамалып отыратындары да бар. Кейбір ата-аналар ондайға аса қатты мән бере қоймайды. Оларға тек үйдің тынып болғаны маңызды, баласының қандай нәрсемен шұғылданып жүргені, неге әуес екені тіпті ойларына кіріп шықпайды, бірақ оларды балалары тындайтындай, сірә! Осының себебінен болып, төрт көзді, көздің көру деңгейі – 14 болып жүреді. Негізі балаларын түрлі спорттық ойындар, жарыстарға және секцияларға қатыстыру артық етпес еді.

Дұрыс тамақтанбағандықтан, дене мүлдем шынықпағандықтан жастар 20 жастарында өздерін толық 70-тегідей сезінеді. Белдері ауырады, иммунитеті нашар, тез ауыршаң, бастары жәйдан-жәй ауырады, буындары ауырады, екінің бірінде гастрит, асқазан ауыруларын істеп алған. Неге деп ойлайсыздар? Салауатты өмір салты толықтай дұрыс тамақтану мен байланысты. Әрбір дені дұрыс адам тек қана спортпен шұғылданып қоймай, күнделікті тағам менюсінен зиянды, жартылай фабрикат, чипсы, кола, өте майлы, немесе өте тұзды, тәттіні азайтуы керек. Кейбіреулерін мүлде алып тастауға тырусу керек. Артық салмақ пен қатерлі аурулар осыдан пайда болатындығын естен шығармауымыз керек.

Адам денсаулығын қалыптастыру және нығайту – медицинаның ғана емес, сонымен бірге барлық оқыту мен тәрбиелеу, білім беру жүйелерінің негізгі мақсаты мен міндеті. Себебі, шәкірт денсаулығының жағдайы оның оқу үлгеріміне, мінез-құлқына, қарым – қатынастарына тікелей әсер етеді. Осы орайда мектептегі алғашқы сабақтың 4–5 минуты гимнастика жаттығуынан басталса, ерте тұрып таза ауада жүгіріп және арнайы жаттығулар жасалса. Түрлі спорттық ойындар мен секцияларға қатысудың да артықтығы болмас еді. Сөйтіп, жан дүниемізді байытып шынықтырар едік.

Дені сау болса, адамның өзі де, жан-жағындағы адамдар да бақытты. Адамға денсаулықтан не бар қымбат, ауру төнсе кең дүниені тар қылмақ, – дегендей, өкінішке орай, қымбат байлығымызға кереғар әсерін тигізетін зиянды нәрселер де баршылық. Бір кездері мақтаныш көріп, жерге салып тастаған сан түрлі зауыттардың түтіні адам ағзасын тұншықтыруда. Шашты тік тұрғызар «Семей полигоны» аталған аймақта әлі күнге шейін ауру балалар дүниеге келуде. Айдаһардың үш басындай арақ, темекі және наша – ауруға жол ашатын мүмкіндіктердің басты себептері. Нашакор адамдар – өмірлерінен күдер үзген, болашағы жоқ адамдар деп ойлаймын. Саралап алсақ, осының барлығы адам қолымен жасалып, қоғамның ілгері дамуына кері әсерін тигізуде. Ашық аспанымызға қара бұлт төндірген заман кеселдерінен арылу, арылту – көкірегі асу, көзі ашық әрбір азаматтың борышы. Жаңа ғасыр табалдырығынанаттанған болашақтың тағдыры – оның денсаулығында. Ұлы Абай атамыздың «Бес нәрсеге ғашық бол, бес нәрседен қашық бол» қағидасын берік ұстап, ертедегі ата-бабаларымыздың әскерлі сөз мәйектерімен жеткізе білген денсаулық жайлы ойларының қадірін түсіне білу керек.

Сау дене, азат ақыл, адам көңіл,

Үшеуімен бақытты болады өмір, – дегендей, өмірге адам болып келген соң, адам болып өту, өмірімізді мәнді де, сәнді өткізу, келешекке оң көзқараспен қарау – міндетіміз. Бұл өмірді дұрыс өткіземін десең, салауатты өмір салтын ұстан.

Салауаттылық – саулық кепілі, ал саулық – байлық негізі.

Өркениеттің жолындағы елдің ертеңі – халқының саулығына байланысты. Дені сау халық – бай халық, халқының дені сау болып тұрса, мемлекеттің де мықты болып тұрары сөзсіз. Жаны сұлу, тәні сау ұрпақ, саған аманат еткен тәуелсіз мемлекетіміздің алтын кілтін жоғалтпай, көк туын көкке қарай биік көтер!

Есірткі, нашакорлық – азаматты жұтатын аждаһа екенін бір сәт естен шығармайық!

Өміріміз – өз қолымызда. Біздің бақытымыздың оннан тоғызы денсаулығымызға байланысты. Адамға өмір бірақ рет беріледі. Бұл ретте оның денсаулығы мықты, рухы күшті болғаны абзал!

Жаңа ғасыр азаматы – дені сау, рухани бай адам!

Қазіргі уақытта салауатты салтын ұстану өте өзекті мәселенің бірі десекте болады. Тіпті, елбасымыздың Жолдауында да салауатты өмір салтын ұстануды мемлекеттік деңгейде қолға алу нақты көрсетіліп кеткен. Бұл жолдау... Бірақ, салауатты өмір салты дегенді әркім әрқалай, өзінше түсінеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Неменко, Б. А. Оспанова, Г. К. Балалар мен жасөспірімдер гигиенасы(Оқулық). Алматы 2002.344б
- 2 Сәтбаева, Х. Қ., Соколов, А. Д., Абишева, З. С. Валеология – наука о здоровье. Оқу әдістемелік нұсқау.

ЖАСТАР ӨМІРІНДЕГІ СПОРТ

БАГДАТОВА А. А.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

БАЛТАБАЕВ Е. С.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Әйгілі адамдардың тарихы мен өміріне үңілсек, олардың өмір жолдары әрқашан қиыншылыққа толы болғанын көреміз. Сонымен бірге, олардың барлық жеңістері еңбекқорлыққа, керемет шыдамдылыққа және көптеген физикалық әрекеттерге негізделген. Тек ойланып, тез әрекет ететін адам ғана соңында сәттілікке жете алады. Спорт – бұл тез ойлаудың және дер кезінде әрекет етудің ең жақсы үлгісі. Бұл нақты дене белсенділігі адамның физикалық және әлеуметтік қабілеттерін жақсартуға бағытталған. Үздіксіз дене шынықтыру адам денсаулығын және ми жұмысын жақсартады, бұл спорттың көптеген қосымша артықшылықтарға ие екендігін анықтауға мүмкіндік береді.

Біздің елімізде кәсіби және әуесқой спорт түрлері қазақстандықтардың жас буынының өмірінде жиі дамып, насихатталуда.

Спорт жан-жақты әлеуметтік құбылыс ретінде адамды жұмысқа даярлау, қоғамның рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру, халықаралық қатынастарды нығайту және кеңейту, сонымен қатар этикалық және эстетикалық тәрбиенің маңызды құралдарының бірі болып табылады. Бұл адамның денсаулығы мен еңбекке қабілеттілігін нығайту мен сақтаудың кең таралған әдістерінің бірі. Қазіргі уақытта әртүрлі физикалық жаттығулар пайда болып, қалыптасуда, спорттың жаңа, ерекше түрлері пайда болуда және бұл жастар арасында үлкен қызығушылық тудырады [1, 247 б.].

Қазір әлемде спорт маңызды мәнге ие болып отыр, сондықтан оны адам қызметінің негізгі түрлерінің бірі деп санаған артық болмас. Қоғамның жалпыға бірдей танылған стандарттары мен құндылықтары тұжырымдамасында да ол жоғары рөл атқарады.

Спорт, әсіресе әуесқой спорт, көбінесе денсаулықты сақтау мен нығайтудың әдісі ретінде ғана емес, сонымен қатар жастар арасында алкогольді ішімдік пен есірткі пайдалану және тағыда басқа девиантты, қоғамға жат мінез-құлық көріністерінің алдын-алу үшін пайдаланылады. Жастар арасындағы спорт – бос уақытты өткізудің жақсы тәсілі. Медициналық ұйымдардың пікірінше, жастар арасында адамгершіліктің төмендеу тенденциясы байқалады, бұл есірткі салдарынан салауатты өмір салтына қайшы әрекет жасап өмір сүруге әкеледі. Бұл есірткі әрекеттерінің көпшілігі жеке тұлғаның бос уақытының көп болғандығында деген пікір қалыптасады. Зерттеу жұмыстары көрсеткендей, спортпен шұғылданатын жастардың есірткі заттарын қабылдау ықтималдығы аз, өйткені бұл олардың өріске шығуына кедергі келтіреді. Бұл мәселе осы ғылыми мақала тақырыбының өзектілігін анықтайтын нәрсе [2, 11 б.].

Жастардың спортқа қатысуы оларға өмірде үлкен пайдасын тигізетін тәжірибе береді. Спортта да өмірде сияқты сәттілік пен жеңіс, сәтсіздік пен жеңілістен тұратын өмір шындықтары кездеседі. Көңілсіз жағдайлар жиі кездессе де бұл оларды қиындықтарды жеңуге үйретеді. Өмір – бұл жеңіс, жетістікке жетудің ғана жолы емес, бұл тәжірибені молынан жинап, болашақта шешім қабылдауға көмегін тигізетін іскерлік пен дағдыларды қалыптастыру. Сондықтан спорттың адам өміріне тигізетін септігі мен көмегі сөзсіз зор.

Жиі көптеген жастар қоғаммен кездесу және араласу кезінде белгілі бір әлеуметтік шектеулерге тап болады. Бала кезінен спортқа белсенді қатысқан адам салауатты әлеуметтік қабілеттерін көрсете алады. Мұндай адамдар басқаларға қарағанда анағұрлым эмоционалды, өз сезімін дұрыс білдіреді және одан жасқанбайды.

Спортпен шұғылданатын адам құрдастарымен қарым-қатынасын жақсы дамытады, сонымен қатар жеке қарым-қатынастарын дамытып, реттей алады. Спорттық жаттығулар оларға өмір бойы әлеуметтік, физикалық, психологиялық тәжірибе болып қала бермек. Бұған көптеген атакты спортшылардың өмірі айғақ бола алады.

Спортпен айналысатын жастардың көптеген әлеуметтік сауалнамалары спорт өмірдің, қоғамның, жалпы әлемнің бастапқы идеясын қалыптастыруға қатысатынын көрсетеді. Шынында да, спортта қазіргі қоғамның маңызды құндылықтары көрінеді, мысалы: адамдардың жеңіске, сәттілікке деген тең мүмкіндігі, бірінші болуға деген ұмтылыс, тек қарсыласты ғана емес, өзін де жеңу. Спортпен шұғылданғаннан кейін әр адам дене мүшелерінің физиологиялық функцияларын жақсартып, бүкіл ағзаның функционалдығын

жақсарта алады. Спорт денені сау қалпында және ақыл-ойды тыныштықта сақтауға мүмкіндік береді. Бұл көптеген ауруларға арналған ең жақсы терапия. Спорт адамдардың өмірін ұзартады және оларды белсенді және жалпы өмірге қанағаттандырады. Егер сіз спорттағы үлкен мақсаттарға қол жеткізгіңіз келсе, жеткілікті уақыт пен күш жұмсап, үлкен кәсіби спорттық мансап құруыңыз керек. Дененізді басқарып, оны күн сайын күшейтетін болсаңыз, дененіз бен ақыл-ойыңыздың жұмысына толық қанағаттанасыз.

Көптеген спорттық тұлғалар өздерінің күш-жігері мен қажырлы еңбегімен бұл әлемде бәрі мүмкін екенін көрсетеді. Сондай-ақ, олар тұрақты спорттық іс-шаралар мен командалық спортқа қатысудың керемет әсерлерін көрсетеді. Бұл адамдар бізге спортпен шұғылданып, күн сайын жақсаруға күш береді. Танымал спортшылар елдегі жастарды жігерлендіреді және олар үшін спорттың барлық артықшылықтары туралы айтып береді.

Спорттық рух этикалық тұрғыда білімді болуға, әділ мінезді болуға үйретеді, жеңіске жетуге деген ұмтылысты арттырады, өмірдегі әрбір жағдайға ептілікпен қарауға тәрбиелейді. Дүниетанымның бұл түрі жеке адамды дарындылыққа тәрбиелеуде өте маңызды және өмірдегі көптеген қиыншылықтарды жеңуге көмектеседі.

Көріп отырғаныңыздай, елдегі адамдар үшін спорттың мәні өте әсерлі және мінсіз. Спорт көптеген артықшылықтар береді және адамдардың өмірін едәуір жақсартады. Үнемі спортпен шұғылдану арқылы жақсы форманы сақтауға, дене бітімі мен мидың жұмысын жақсартуға болады. Спорт – ақылды және еңбекқор адамдардың күшті коалициясы болып қала беретін дені сау және мықты ұлттың негізі.

Бүгінгі таңда біздің елімізде жасөспірімдер арасында спортты дамытуға бағытталған көптеген бағдарламалар іске қосылып, дами бастады. Бұл бағдарламалар Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің қолдауымен күш алуда. Жастардың спорттық бағдарламалары қазіргі қоғам өмірінің маңызды бөлігіне айналды. Жастар спорты мемлекет азаматтарына физикалық және психикалық жағынан жақсы дамуды қамтамасыз етеді. Спорттық бағдарламалар көңілді әрі қиын болуы керек. Әрбір спорттық іс-шара қатысушылары өздерін өз тобының ажырамас бөлігі ретінде сезінуі керек. Бұл бағдарламалардың негізгі мақсаттары – жасөспірімдер мен жастарға спортты насихаттау жүйесін құру. Спорт және дене шынықтыру саласындағы заңнамалық база өзгеруде. Әуесқой спортты да жақсартуға болады, жыл сайын

спортзалдар мен фитнес-орталықтардың саны артып келеді, бұл адамдар үлкен қызығушылық танытуда деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылған сөзге сүйене отырып, жастарға спорт қандай пайда әкеледі деген сұрақ қоюға болады. Ең алдымен, спорт стресстен арылтады. Қазіргі жастар әртүрлі стресстік жағдайларға өте сезімтал. Психикалық жағдайға көптеген факторлар әсер етеді, олар оқу мен жұмысты да қамтиды [3, 167 б.]. Егер сіз стресстің алдын-алу шараларын қолданбасаңыз, ол депрессияға немесе жүйке ауруына айналуы мүмкін. Сондықтан, жастар көбінесе денесін шынықтыру мен сергітудің жолын іздейді. Көп жағдайда адам денсаулығының әлсіреуі бұл алкогольге, есірткіге немесе темекіге құмарлықпен байланысты болады. Алайда, мұндай жағдайларда сіз спорт әлемін ашып кез-келген құмарлық пен індеттен арыла аласыз. Өйткені, спортпен шұғылдану кезінде стрессті жеңуге көмектесетін гормондар белсенді түрде шығарылады.

Екіншіден, қан айналымы мен ми қызметі жақсарады. Мысалы, қанның ағзадағы жүруін жылдамдату үшін мезгіл-мезгілмен қарапайым физикалық жаттығулар жасау керек. Бұл өз кезегінде ми мен жүйке жүйесін белсендіреді [4, 144 б.].

Үшіншіден, топтық рух пайда болады. Топтық ойындар (мысалы, футбол немесе баскетбол) жастарға ұйымшылдық қатынасты сезінуге, қиын уақытта бір-біріне көмектесуге және сенуге дайын болуға мүмкіндік береді. Спорт сонымен бірге командада жұмыс істеуді және команда мүшелерінің ойлары мен тілектерін ескере отырып, командалық мақсаттарға жетуге үйретеді. Сондықтан спортты мектептер мен колледждерде, жоғары оқу орындарында насихаттау керек [5, 106 б.].

Төртіншіден, білім беру саласындағы спорттың маңыздылығы – оқу жетістіктері. Спорт психикалық әл-ауқат пен жан тыныштығын қамтамасыз етеді. Студенттер көңіл-күйінің бейбіт болуы оларға оқуға қажетті ақпаратты тез қабылдап, дағдыға айналдыруға көмектеседі. Оған қоса, спортқа байланысты жарыстарда студенттердің бәсекелестік сипаты қалыптасады, ол білім алушыларға бәсекеге қабілетті ойлау мен өз мақсаттарына жету үшін қажет ұйымдастырушылық, іскерлік қабілеттерді дамытады.

Ең бастысы, дене шынықтырумен және спортпен шұғылданған кезде сәтсіздік пен жеңіске кезіккен болсаңыз мұнаймағаныңыз абзал. Ұтылған бір ойынның сіздің рухыңызды бұзуына жол бермеңіз. Себебі әрбір қиындық адамға өшпес тәжірибе береді.

Шынайы спортшы кетуге көнбейді, ол әртүрлі қиыншылықтарды жеңе отырып, соңына дейін күреседі. Әр түрлі ойыншылардың қиыншылықтардан өтіп, шынға шыққан жағдайлары аз емес.

Осылайша, бұқаралық жастар спорты қазіргі қоғамның сәтті дамуы мен ұлттық стратегиялық мүдделерге қол жеткізудің қажетті шарты болып табылады деп қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар, қазіргі таңда спорт өскелең ұрпақ арасында үлкен маңызға ие.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Баркалов, С. Н. Физическая культура как важнейший фактор организации свободного времени курсантов вузов МВД России / С. Н. Баркалов // Подготовка кадров для силовых структур: современные направления и образовательные технологии : материалы Всероссийской научно-методической конференции. - Иркутск: ВСИ МВД России, 2014. – С. 247–250.

2 Алдошин, А. В. Физическая подготовка как неотъемлемая составная часть профессиональной подготовки курсантов и слушателей образовательных организаций МВД России / А. В. Алдошин, С. А. Моськин // Актуальные проблемы физической культуры и спорта курсантов, слушателей и студентов : сборник статей. – Орел: ОрЮИ МВД России имени В. В. Лукьянова, 2016. – С. 11–14.

3 Еремин, Р. В. Физическая подготовка как фактор, определяющий качество профессиональной деятельности и развития личности / Р. В. Еремин // Наука и практика. – 2014. – № 2 (59). – С. 167–170.

4 Кузнецов, М. Б. Некоторые аспекты формирования здорового образа жизни на занятиях физической культурой и спортом / Р. В. Еремин // Наука и практика. – 2016. – № 3 (68). – С. 144–146.

5 Подрезов, И. Н. Физическая культура как важный фактор в формировании культуры личности / И. Н. Подрезов // Актуальные проблемы физической культуры и спорта курсантов, слушателей и студентов: сборник статей. – Орел: ОрЮИ МВД России имени В. В. Лукьянова, 2016. – С. 106–109.

САМООБОРОНА КАК МОТИВАЦИЯ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

БЕЙСЕМБЕКОВА Д. Е.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АЛЕНОВА К. А.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

БАЛТАБАЕВ Е. С.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В статье обсуждается проблема недостаточной мотивации к занятиям физической культурой у современной студенческой молодежи. Сегодня одна из главных проблем физического воспитания в высшей школе – слабый уровень мотивации к занятиям физической культурой (особенно в рамках учебного процесса) среди студенческой молодежи [1, С. 109].

Обычно в роли главного мотива выдвигается положительное влияние практических занятий на физическое развитие студентов. Но собственно показатель динамики физической подготовленности, как правило, не служит для студентов позитивным фактором в формировании устойчивой мотивации к занятиям физической культурой, хотя бы из-за особенностей возрастной психологии - стремления в любой деятельности получать максимальные результаты быстро и при минимальных физических, эмоциональных и временных затратах [2, С. 51]. Закономерным следствием низкой мотивации к занятиям являются низкие показатели динамики физической подготовленности: контрольные нормативы предусматривают рост показателей в течение каждого учебного года, что зачастую никак не связано с практикой. Двигательная активность большинства студентов ограничивается обязательными занятиями по физической культуре (55 %), да и эти занятия они нередко пропускают по различным причинам [3, С. 41].

Одним из способов изменения сложившейся ситуации может послужить использование в учебном процессе новых форм – нетрадиционных систем физических упражнений, пользующихся популярностью среди молодежи и позволяющих разнообразить устоявшуюся вузовскую программу по физической культуре [4, С. 118]. В число направлений, привлекательных для молодых людей сегодня, входят занятия самообороной. Настоящее исследование посвящено анализу динамики физической подготовленности студентов, обучавшихся по традиционной программе, и студентов,

проходивших в рамках программных практических занятий по физической культуре курс обучения самообороне.

Виду популярности и насущности этой проблемы был проведен опрос среди студенческой молодежи, в ходе которого было выявлено, что наиболее привлекательным видом физической активности для студентов является – самооборона. Связи с полученными данными мы пришли к таким выводам:

1 Занятия самообороной, как и занятия единоборствами, обладают выраженным комплексным воздействием на организм, обеспечивая равномерное развитие основных физических качеств.

2 Специфика занятий самообороной предполагает систематическое активное применение игрового и соревновательного методов физического воспитания, что эффективно способствует росту функциональных возможностей организма и создает условия для всестороннего и гармоничного физического развития.

3 Занятия самообороной позволяют фиксировать рост тренированности не по абстрактным показателям, а в очевидном результате «проиграл – победил», что формирует у студентов устойчивое внимание к данному виду двигательной активности и заинтересованность в конкретном результате.

4 Очевидная актуальность самообороны и желание овладеть специфическими навыками положительно сказываются на факторе посещаемости и повышают мотивацию к занятиям физической культурой в целом [4, С. 62].

Таким образом, занятия самообороной полностью соответствуют задачам физического воспитания студентов высших учебных заведений. Обучение основам самообороны возможно и целесообразно организовывать в качестве отдельного модуля, общего или элективного курсов в рамках программных практических занятий по дисциплине «Физическая культура».

Самооборона – это ответные действия в результате нападения, или применение силы в ответ на агрессию. Однако важный момент – а что было до того момента, как нам потребовалось противодействовать, применять и уходить? А было то, что в данном случае мы прозевали ситуацию, когда конфликта можно было (и нужно было) избежать. Что само по себе для любого человека, как минимум думающего о своём здоровье, является нонсенсом. «Самооборона» должна начинаться с момента поворота ключа в замке перед выходом из собственного дома/квартиры, и до момента поворота ключа в обратную сторону, после возвращения домой.

Шесть составляющих успешной самообороны. Этапы самообороны – немного «кривое» название. Скорее, это методики, связки «знание-действие», то есть некие вещи, которые надо знать в теории, понимать, как это работает на практике, и, само собой, тренировать, отрабатывать в действии. Всего составляющих я выделяю шесть:

- 1 ситуационная осведомлённость;
- 2 «Светофор» готовности;
- 3 цикл «НОРД»;
- 4 «Уход с линии атаки»;
- 5 драка;
- 6 применение оружия, навыков и обстоятельств [4, С. 76].

Виды самообороны.

Физическая самооборона – это приемы физического воздействия: удары, захваты, толчки, блоки, направленные на нейтрализацию действий нападающего. Она может осуществляться как с помощью различных подручных средств, например газовых баллончиков, так и без них («голыми руками»).

Самозащита без использования различных средств называется индивидуальной самообороной. Сюда относятся разные виды единоборств и рукопашный бой. Какой из них эффективней – дискуссии продолжаются.

Для целей самообороны создавалось и известное советское самбо. Сам термин происходит от аббревиатуры, образованной от словосочетания «самозащита без оружия». Технический арсенал этого вида единоборств основывается на приемах из разных боевых искусств и национальных техник. Сегодня не только самбо, но и многие другие системы ведения боя практикуют смешение стилей с целью выработки максимально эффективных приемов самообороны [5].

При выборе спецсредств для защиты стоит обращать внимание на такие важные аспекты как эффективность, возможный вред нападающему и правовые ограничения применения. Одним из самых популярных является газовый баллончик с перцовым аэрозолем. Последнее время приобретают известность контактные и дистанционные шокеры, способные нейтрализовать угрозу на некоторое время. Также появились на рынке небольшие телескопические дубинки и маленькие ножи в форме шариковой ручки для самозащиты.

К другим видам самообороны можно отнести избегание и деэскалацию конфликта. Если вам угрожает пистолетом рослый

мужчина с требованием отдать телефон и наличность, нужно быть реалистом и правильно оценивать свои шансы. Ведь, даже владея навыками физической самообороны, нельзя быть 100 % уверенным в том, что в вас не выстрелят. Поэтому, в некоторых ситуациях целесообразнее будет избежать конфликта и выполнить условия нападающего, чем рисковать жизнью. Вербальные способы самозащиты предназначены для деэскалации. Распространенными методиками являются словесное дзюдо и словесное айкидо. По сути это техники психологического влияния на нападающего с целью устранения конфликта, убеждения в недопустимости противоправных действий и обязательной ответственности за последствия [6].

Занятия самообороной обеспечивают комплексное развитие основных физических качеств и формируют у студентов арсенал специальных умений и навыков, позволяющих обеспечить личную безопасность в экстремальных жизненных ситуациях. Введение курса самообороны в программу практических занятий по физической культуре в вузе повышает привлекательность учебного процесса, создавая у студентов дополнительную мотивацию к занятиям физической культурой.

В результате обучения самообороне в течение учебного года в рамках программных практических занятий по физической культуре у студентов может быть сформирован арсенал защитных и контратакующих действий и варианты их комбинаций, позволяющих прервать атаку противника и обеспечить собственную безопасность. Выработанные специфические навыки самообороны проявляются стабильно и дают возможность эффективно противостоять нападению. Обучение основам самообороны возможно и целесообразно организовывать в качестве общего или элективного курсов, а также в качестве отдельного модуля в рамках программных практических занятий по дисциплине «Физическая культура» в вузе.

Таким образом, со стороны государства оказывается поддержка молодежи, ведь самооборона способствует социализации молодежи. С введением самообороны в университетскую программу, студенты могут постоять за себя и своих близких. Кроме того, предусматривается развитие спортивных клубов для молодежи, предусматривающих бесплатные мастер-классы по самообороне; создание совместно с вузами и колледжами страны общереспубликанского волонтерского движения «Студенческая инициатива» [7].

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Годик, М. А. Спортивная метрология / М. А. Годик. – М. : Физкультура и спорт, 1988. – 192 с.
- 2 Образовательные аспекты формы и содержания единоборств в вузе / Лабский В. М. [и др.] // Проблемы и перспективы развития спортивных игр и единоборств в высших учебных заведениях : 2 междунар. электрон. науч. конф. (7 февр. 2006 г.) : [сб. ст.] / [под ред. проф. Ермакова С. С.]; Харьков. гос. акад. физ. культуры [и др.]. – Харьков, Белгород, Красноярск, 2006. – С. 137–139.
- 3 Опейкин, М. В. Физическая подготовка студентов секции каратэ-до // Вестник спортивной науки. – 2006. – № 4. – С. 52–54.
- 4 Фазлеева, Е. В. Проблемы мотивации физкультурной активности студентов вуза / Е. В. Фазлеева, Н. В. Васенков // Теория и практика физ. культуры. – 2010. – № 6. – С. 83–85.
- 5 Некоторые приемы и правила самообороны. [Электронный ресурс]. – URL <https://4brain.ru/blog/некоторые-приемы-и-правила-самооборо/> [дата обращения: 03.03.2020].
- 6 Философия безопасности: Самооборона- больше, чем оружие и навыки. [Электронный ресурс]. – URL <https://lastday.club/filosofiya-bezopasnosti-samooborona-bolshe-chem-oruzhie-i-navyki/> [дата обращения 04.03.2020].
- 7 Обучение студентов вуза основам самообороны. [Электронный ресурс]. – URL <https://cyberleninka.ru/article/n/obuchenie-studentov-vuza-osnovam-samooborony> [дата обращения 04.03.2020].

ПОЧЕМУ НЕОБХОДИМО ЗАНИМАТЬСЯ СПОРТОМ

ЗАВГОРОДНЯЯ К. И.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ДЖУСУПОВА Ж. Д.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

МАРАЛБАЕВ А. К.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ЖИЛЬГЕЛЬДИНОВ С. Е.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Спорт, пробежки по утрам, здоровый образ жизни. Кому-то это нравится, кому-то нет. Но, как бы то ни было, следует знать, что на стороне тех, кто занимается спортом, есть особые преимущества, о которых мы и поговорим в этой статье. Но для

начала обратим внимание на малоподвижный образ жизни. Согласно медицинским исследованиям, средняя норма движения обычного человека составляет пятнадцать тысяч шагов в день, т.е. около десять км. Каждый человек с легкостью может описать распорядок дня среднестатистического работника. Утром на работу, в основном на автотранспорте, днём он находится на своём рабочем месте, вечером снова отправляется домой, отдыхает и все снова повторяется. За исключением выходных. Если же ваш образ жизни не соответствует примеру выше, вы регулярно тренируетесь или каким-то особым образом умеете выстраивать свой график. Но согласитесь, что людей, которые, по большому счёту, ведут пассивный образ жизни (пусть и отличающийся от того же примера выше), значительно больше, чем тех, кто живёт максимально активной жизнью.

Малоподвижный образ жизни, в свою очередь, приводит к проблемам со здоровьем, пониженному жизненному тонусу, апатичному состоянию, слабости и т.д. Да и физическая форма в этом случае оставляет желать лучшего. Несмотря на это, множество людей не то что не занимается спортом, но даже не задумывается об этом, хотя спорт является прекрасным способом держать себя в форме и сохранять крепкое здоровье. А, как известно, человеку становится интересно что-либо если показать ему выгоды этого. Именно по этой причине мы и поговорим о тех выгодах и преимуществах, которые дают людям занятия спортом. Каждый третий человек ведет малоподвижный образ жизни. Для всех нужна мотивация, ведь именно малоподвижный образ жизни приводит к множеству проблем со здоровьем. Видя сидячий образ жизни, мы провоцируем в своем организме появление различных заболеваний, которые потом переходят в хронические и бороться с ними становится очень тяжело. Что бы начать заниматься спортом, нужно желание. Мотивация. Есть люди, которые заявляют о желании заняться спортом, но на самом деле этого не хотят. Мотивация может быть разной: кто-то хочет похудеть (и здесь в ряде случаев следует начинать с нормализации пищевых привычек), кто-то хочет повысить уверенность в себе (и тут, возможно, следует начинать не с тренажёров, а с тренинга ассертивности), кто-то вообще пытается таким образом социализироваться (и, опять же, возможно, другие опции вроде дискуссионных клубов и сервисов знакомств могут быть для данного человека более оптимальным решением). Современный мир малоподвижен, зачем идти пешком, если есть транспорт, который довезет вас хоть куда, зачем подниматься по лестнице, если

есть лифты и эскалаторы. Нам на столько лень, что мы даже вместо того, чтобы сходить за продуктами, заказываем на дом еду. Занятия спортом и любые физические нагрузки обеспечивают большие преимущества для организма человека, его здоровья, улучшает кардиореспираторную и мышечную систему, кости, продлевает продолжительность жизни. Спортивные занятия также могут не дать развитие таких заболеваний, как рак и дает положительное развитие психологическому здоровью человека, снижает стрессовое состояние и депрессии. Спорт положительно влияет на следующие аспекты: во первых, снижается и поддерживается в норме масса тела. Спортивные тренировки способствуют долгосрочному уменьшению массы вашего тела и, при постоянных тренировках, не дает возможности ее набора. Тренировки в различных подвижных видах спорта всегда повышают все метаболические процессы, и дает возможность увеличивать мышечную массу тела при этом идет сжигание калорий. Необходимое количество физической нагрузки должно меняться в зависимости от типа телосложения человека и его конституции тела. Специалисты утверждают, что 2,5 – 5 часов более или менее интенсивной физической нагрузки могут помочь вам в похудении и достичь стабильности в весе. Во вторых, состояние сердечно-сосудистой системы. Спортивные тренировки позволяют людям любого возраста поддерживать и улучшать сердечное здоровье, легкие и кровеносные сосуды. Физические тренировки и активность понижают риск, который связан с инфарктами и инсультами. Как показывает медицинская статистика, в основном сорок процентов смертей в связи с ишемическими болезнями сердца, которые вызваны недостатком физической нагрузки, ожирениями, стрессами, депрессиями или повышением кровяного давления. Физические тренировки и упражнения, естественно, дают возможность предотвратить некоторые проблемы со здоровьем, а также могут понизить риск развития ишемии где-то на пятьдесят процентов. В третьих, здоровые и крепкие кости и мышцы. Чем старше вы становитесь, тем спортивные тренировки становятся более важными для вас, для вашего здоровья, костей, суставов и мышц. Для тренировок обязательно необходимо заниматься в специальной и удобной спортивной одежде и обуви. В четвертых, снижается риск заболеваний онкологии. Физическая активность снижает риски возникновения различного рода онкологии, особенно рака толстой кишки, практически на девяносто процентов, как показывают научные исследования. Также тренировки в любых

видах спорта уменьшают возможности заболевания и развития рака груди и легких.

Спортсмены всегда уважаемы народом, не только за их достижения и награды, а за то, что они занимаются здоровым образом жизни и работают над собой. Люди, которые регулярно занимаются спортом, очень редко болеют, так как употребляют только полезные продукты. Физические упражнения нормализуют обмен веществ и повышают иммунитет. Спорт, облегчает жизнь тем, что, например, хорошая физическая подготовка помогает без труда поднимать тяжелые предметы, а хорошая растяжка облегчает красивую и плавную походку, не нагружающую спину и связки. Даже для тех, у кого совсем нет времени хотя бы на час тренировок в день, советуют простую зарядку по утрам или пробежки. Эти упражнения тоже поднимают тонус и улучшают мозговую деятельность. Спорт также воспитывает характер человека. Занятие спортом укрепляет силу воли. Если человек ленивый, то он не станет ежедневно рано вставать, идти на утреннюю пробежку и делать зарядку. Только сильные духом люди способны дружить со спортом. Нет ничего важнее здоровья человека, а чтобы быть здоровым, надо заниматься спортом. Это должен знать каждый! Недаром во всех дошкольных и школьных учреждениях и даже в вузах заложена программа физического воспитания детей и подростков. Мы считаем, что девиз каждого человека должен быть таким: «Движение – это жизнь!». Занимайтесь спортом, спорт всегда в моде! Лучше потратить один час в день на определенные физические нагрузки, нежели бездумно прожечь это время. Спорт всегда сыграет положительную роль в жизни. Когда окружающие видят, что человек занимается спортом, они автоматически думают, что он ответственный и на него можно положиться. При сборе информации о роли спорта в нашей жизни, мы выделили не мало важной информации о пользе и преимуществе физических нагрузок. При тренировке организма физическими упражнениями, укрепляется сердце, нормализуется кровообращение и давление. Существуют комплексы, улучшающие обмен веществ, снимающие напряжение и боль в мышцах, успокаивающе нервы. Часто достаточно лишь выполнить небольшую зарядку, и боль отступит. Для людей с хроническими заболеваниями физические нагрузки – это обязательный пункт в схеме лечения. Настрой на день и позитивное отношение ко всему происходящему напрямую зависит от спортивной жизни человека. Попробуйте начинать свой день с утренней пробежки, йоги или зарядки. Результат будет виден с первой

попытки! Вы будете чувствовать себя бодро, повысится активность. Спорт заряжает энергией! Получить шикарную фигуру в дар от природы почти невозможно. Это ежедневный кропотливый труд.

Занятия спортом влияют на внешность. Помимо идеальных форм, увлекаясь спортом, вы получите красивый ровный цвет лица. Не обойдут стороной изменения и волосы, ногти, кожу. Все привыкли считать, что спорт – это тяжело и не интересно. Спорт – это отдых. Что может быть лучше, чем отправиться на йогу? Йога – это тоже своего рода спорт. На тренировке забываются все проблемы и стрессы. Негативных мыслей вашу голову. Ваш разум очищается. Для тех, кто большую часть рабочего времени проводят у компьютера, это просто находка. Отдыхают глаза, расслабляется спина, исчезают мышечные зажимы. Во время занятия физической нагрузкой увеличивается креативность. Учеными доказано, что во время тренировок, мозг активно поглощает кислород. Соответственно мозг насыщается и у него открывается второе дыхание. Творческим людям спорт пойдет на пользу. Я уверена, многие люди считают, что после физической нагрузки они будут себя чувствовать себя как «выжатый лимон». Возможно они будут правы, но не совсем. Упадок сил чувствуется первое время после тренировки. После, увеличивается наша продуктивность и запас сил. Спорт способствует концентрации внимания, укреплению силы воли и делает нас целеустремленными. Спорт поможет победить лень, преодолеть себя и, однозначно, повысит вашу продуктивность. Посещая тренажерный зал или групповые занятия, легко найти новых знакомых. Они могут стать не только будущими друзьями-единомышленниками, но и партнерами по работе. Спорт необходим нам еще с детства. Физическая нагрузка – это очень огромная польза для здоровья не только молодого, но и взрослого организма. Во время тренировки все тело и мышцы находятся в движении, напряжении и тонусе. Кровь насыщается кислородом и доносит его до всех органов нашего организма, тем самым заряжая его всем самым необходимым для крепкого здоровья и хорошей физической формы.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Валиуллина, О. В. Формирование здорового образа жизни студентов в образовательном процессе средствами адаптивной физической культуры: Дис. канд. пед. наук. – Уфа, 2006. – 160 с.
- 2 Грязева, Е. Д. Физическое развитие и совершенствование физического воспитания в вузе : система воспитания в высшей школе : ФИРО, 2012. – 72 с.

3 Кулушев, И. Н. Способы борьбы с вредными привычками, методическое пособие., 2010 г. – 50 с.

4 Лукьяненко, В. П. Физическая культура: основы знаний: Учебное пособие. – Ставрополь: Изд-во СГУ. – 2001. – 224 с.

5 Макаров, Л. А. Полезные и вредные привычки. 1-е издание., 2001г. – 240 с.

СПОРТ И ЗДОРОВЬЕ

ИЛИУСЫЗ А. С.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

БАЛТАБАЕВ Е. С.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Здоровье современного человека неразрывно связано со спортом и физкультурой, которые позволяют повысить защитные функции организма, чтобы он мог противостоять пагубному воздействию агрессивных микроорганизмов, неблагоприятной экологической обстановке и прочим негативным факторам окружающей среды. Достигается это не только за счет выполнения различных тренировок и упражнений в тренажерном зале и в домашних условиях, но и сбалансированным правильным питанием. Это сочетание позволяет противостоять развитию многих заболеваний, укрепить иммунную систему, повысить ее сопротивляемость к различному отрицательному воздействию.

Спорт помогает удлинить жизнь, снизить вес, справиться со стрессом и укрепить сердце и сосуды. А еще это лучшее лекарство от некоторых болезней. К сожалению, лишь немногие врачи способны прописать получасовую пробежку от вашей болезни. Вот лишь некоторые болезни и недомогания, которые можно лечить спортом с одинаковым, если не большим, эффектом, чем дорогими лекарствами, например:

1 Депрессия и тревожность. Очень многие люди подвержены чрезмерной тревожности – они постоянно беспокоятся о своих близких, работе, финансах. До такой степени, что у некоторых это хроническое беспокойство перерастает в депрессию и другие сходные болезни. Спорт отлично лечит эти состояния, поскольку способствует выработке эндорфинов и мгновенному улучшению настроения. Люди, которые постоянно занимаются спортом, практически не подвержены депрессиям, как показывают исследования. Для

лечения хронической тревожности и депрессии предпочтительны медитативные упражнения, которые сосредотачиваются в основном на правильном дыхании и успокаивают нервную систему. Например, йога. А вот для профилактики и лечения простых состояний нужны регулярные тренировки с высокой физической активностью. Причем чем выше интенсивность, тем лучше.

2 Гиперактивность и дефицит внимания. Хотя для этих нарушений лечения как такового не существует, регулярные занятия спортом могут улучшить состояние как детей, так и взрослых. Увеличение уровня дофамина в крови, достигающееся во время занятий спортом, улучшает память и концентрацию, выравнивает эмоции, уменьшает импульсивность, снижает напряженность. Оно также стимулирует часть мозга, ответственную за принятие решений. Взрослым принесут пользу практически любые виды спорта и физической активности, детям же лучше заниматься командными, контактными и групповыми видами спорта (например, футболом, боевыми искусствами или танцами).

3 Забывчивость и нарушения мозговой активности. Упражнения вызывают приток крови к мозгу, который может быть затруднен из-за высокого холестерина, уплотнения стенок сосудов и других сердечно-сосудистых нарушений. Не зря считается, что здоровый мозг зависит от здорового сердца. Кроме того, что упражнения борются с сердечно-сосудистыми проблемами, они к тому же стимулируют рост и адаптивные возможности мозга, особенно в части, ответственной за память. Люди, регулярно занимающиеся спортом, демонстрируют более высокие результаты в тестах на память, реакцию, внимание, принятие решений и мультизадачность. Полезны любые виды физической активности, и особенно их частая смена. Новые виды активности лучше стимулируют рост мозговых клеток, чем хорошо изученные занятия. Поэтому в любом возрасте полезно учиться чему-нибудь новому: новым видам танца, новым способам плавания, новым видам спорта. Или же хотя бы иногда меняйте беговую дорожку на велотренажер.

4 Бессонница и нарушения сна. «Качать железо» так же эффективно для лечения бессонницы, как и глотать снотворное. У людей, регулярно занимающихся спортом, сон глубже, лучше и дольше, чем у тех, кто предпочитает сидячий образ жизни. Недостаток сна приводит к целому ряду проблем со здоровьем, с которыми спорт успешно борется: лишнему весу, хронической усталости, апатии, нарушению работы сердца, стрессу. Физическая

активность и связанная с ней потеря веса облегчают также состояние, известное как апноэ, или попросту храп. При нарушениях сна помогают любые виды спорта – хотя бы по 30 минут в день, но особенно эффективны медитативные упражнения, например, йога.

5 Астма. На первый взгляд это может показаться противоречивым, но чем больше вы занимаетесь спортом при астме, тем меньше вы от нее страдаете. Улучшение работы сердечно-сосудистой системы вследствие регулярных упражнений облегчает и симптомы астмы. К тому же течение астмы часто ухудшается лишним весом, бороться с которым тоже вполне успешно можно с помощью спорта. Наиболее эффективными в борьбе с астмой являются кардио- и силовые тренировки, а также любые виды спорта на свежем воздухе.

6 Эректильная дисфункция и снижение либидо. Неважно, мужчина вы или женщина, занятия спортом улучшат вашу сексуальную жизнь. Эректильная дисфункция и снижение сексуального желания могут вызываться застоем крови вследствие сидячего образа жизни, стрессом, хронической усталостью, плохой работой сердца и сосудов, замедлением обмена веществ – короче, всем тем, с чем занятия спортом успешно борются. Наиболее эффективны упражнения, задействующие нижнюю половину тела, которые улучшат циркуляцию в органах таза. Исключение – велосипедный спорт, который не показан при сексуальных проблемах.

7 Боли в шее, пояснице, коленях и другие виды боли. На самом деле, практически любые виды боли можно уменьшить с помощью физических упражнений, поскольку большинство видов болей вызвано как раз сидячим образом жизни, стрессом, лишним весом, остеохондрозом. Короче, теми факторами, с которыми успешно борется именно спорт. Спорт улучшает циркуляцию крови, вызывая прилив крови к проблемным областям и снимая в них застой и напряжение. Для каждого вида боли предпочтителен особый вид упражнений, но в целом наиболее эффективны упражнения на растяжение и умеренные силовые нагрузки.

8 Остеоартрит. При остеоартрите боль и воспаление суставов могут заставить вас вообще отказаться от спорта. Но ограничение подвижности в данном случае – это самое худшее, что вы можете сделать. Нужно оставаться физически активным, несмотря на боль, и вскоре боли уменьшатся. Упражнения укрепляют мышцы вокруг поврежденных суставов, а сильные мышцы берут на себя часть нагрузки с суставов, тем самым облегчая боль. К тому же спорт снижает вес, что тоже облегчает давление на суставы. Между

тем ограничение движения заставляет поврежденные суставы атрофироваться, что только усугубляет проблему. В зависимости от остроты испытываемой боли при проблемах с суставами показаны умеренные кардиотренировки (ходьба, плавание, водная аэробика), а также умеренные силовые нагрузки и упражнения на растяжение.

Ученые доказали что физнагрузки работают как лекарство против рака.

В 2016 году в журнале Американской медицинской ассоциации было опубликовано крупное международное исследование. Ученые проанализировали образ жизни более чем 1 млн 400 тысяч мужчин и женщин из США и Европы. Учитывали возраст, пол, индекс массы тела, курение, физическую активность и – онкологические заболевания. Выяснилось: даже независимо от курения (!) заболеваемость разными видами рака оказывается ощутимо ниже среди тех, кто регулярно занимается физическими упражнениями. В частности, исследование показало, что благодаря физнагрузкам снижается риск заболеть:

- аденокарциномой пищевода (распространенная разновидность рака пищевода) – на 42 %. То есть, условно, если из 100 человек, ведущих сидячий образ жизни, такая опухоль разовьется у 10-ти, то среди физически активных людей заболеют максимум 5–6;

- раком печени – на 27 %,

- раком легкого (стоит на первом месте среди причин смертности у мужчин в России и многих странах мира) – на 26 %,

- раком почки – на 23 %.

ОПУХОЛЬ УМЕНЬШАЕТСЯ ВДВОЕ

Датские исследователи поставили опыты на мышах. Одну группу сажали в клетку, где можно было бегать во вращающемся колесе, а второй не давали доступа к «тренажеру». Эксперимент провели на мышах с пятью в разными видами рака – печени, легкого, кожи и др. Во всех случаях после регулярных физнагрузок происходило сокращение размера опухолей. Причем, больше чем в половину – на 61–67 процентов! В то время как у мышей, находившихся в покое, улучшений не было.

- Могу точно сказать: у людей, больных раком, шансы выжить повышаются как минимум вдвое, если пациенты регулярно занимаются физическими упражнениями, – рассказывает в австралийском документальном фильме «Упражнения и рак» профессор Роберт Ньютон. – И еще, что очень важно, физнагрузки помогают улучшать качество жизни и уменьшать побочные эффекты химиотерапии и лучевой терапии.

В центре лечения рака, которым руководит доктор Ньютон, заметили, что физические занятия позволяют пациентам:

- укреплять кости (они сильно страдают, в частности, при гормональном лечении рака простаты и других онкозаболеваний);
- сохранять и даже наращивать мышечную массу, которая так же падает при лечении многих видов рака;
- поддерживать здоровье сердечно-сосудистой системы;
- улучшать сон, аппетит, снижать тревожность и уменьшать проявления депрессии.

Как правильно поддерживаться здорового питания?

1 Отдавайте предпочтение фруктам и овощам. Здоровое питание обязательно должно включать в себя витамины и питательные вещества (помимо того, что оно должно быть сбалансированным). Самый простой способ придерживаться здорового питания – употреблять много фруктов и овощей. Они богаты питательными веществами, но некалорийны, это означает, что вы можете есть сколько угодно овощей и фруктов, не нанося вред вашей талии и здоровью. И, конечно, чем свежее будут фрукты и овощи, тем лучше!

Почти все фрукты и овощи полезны для здоровья, но некоторые из них полезнее, чем другие. Если вы действительно хотите сосредоточиться на дарах матери-природы, добавьте в свой рацион капусту, шпинат, морковь, сельдерей, клюкву, чернику и ананас. Все цвета радуги в вашей корзине!

2 Добавьте в свой рацион постное мясо, нежирные молочные и цельнозерновые продукты. С фруктами и овощами необходимо совмещать некоторые другие продукты, при этом ваш рацион должен оставаться сбалансированным. Когда вы будете покупать мясо, молоко, сыры и макароны, убедитесь, что вы выбираете нежирное мясо, молочные продукты с низким содержанием жира и пасту из твердых сортов пшеницы. Это означает, что вам подойдет белое мясо (без кожи), обезжиренное молоко или молоко с низким содержанием жира, сыр, йогурт и коричневые цельнозерновые макароны, лебеда и овес.

Когда дело касается злаков, лучше выбирать коричневые злаки. Белые злаки не должны присутствовать в вашем рационе. Они, как правило, подвергаются обработке и все питательные вещества теряются. В таком случае это просто пустые углеводы.

3 Откажитесь от переработанных продуктов. Если продукты находятся в упаковке, наверняка они не принесут вам пользу. А если эта упаковку можно использовать в течение многих лет,

такие продукты еще вреднее. Оказывается, Роспотребнадзор даже не регулирует весь состав, который входит в них, а наш организм не способен переработать добавки! Они даже не признаются в качестве пищи. Наш организм просто хранит их, не зная, что с ними делать.

Роспотребнадзор не регулирует то, что пишут на продуктах. Такие слова и фразы, как «натуральный продукт», «без добавок», и «экологически чистый продукт» – просто заявления производителя. Так что задумайтесь, перед тем как покупать что-либо упакованное.

4 Пейте больше воды. Вода – чудесный дар нашей природы. Она позволяет избежать обезвоживания и поддерживать практически все системы организма, включая кожу, волосы, ногти, внутренние органы и даже ваш мозг. К тому же вода позволяет быстро сбросить лишний вес! Исследования показывают, что человек может потерять около трех килограммов за год, просто повысив употребление воды до одного литра в день.

Одной из причин потери веса является то, что вода, заполняя желудок, дает чувство сытости, а если употреблять воду холодной, то она способна улучшить метаболизм. На самом деле, если выпить немного холодной воды (около 500 миллилитров, если быть точнее), ваш обмен веществ может ускориться на 30 % в течение 10–40 минут. Так что ледяная вода после тренировки поможет вам сжечь еще больше калорий.

5 Готовьте правильно. Так как вы отказались от переработанной пищи, вы неизбежно окажетесь на кухне, и наконец, используете знания, полученные после просмотра кулинарных передач. Самостоятельное приготовление пищи позволяет экономить бюджет, улучшать кулинарные навыки и поддерживать талию стройной, но вот еще пара вещей, которые необходимо иметь в виду:

Используйте правильные масла, такие как оливковое или подсолнечное масло. Эти масла содержат полезные жиры. Проведите тоже самое с сырами, маслами и спредами – найдите более легкую версию этих продуктов.

Избегайте жареной и приготовленной в кляре пищи. Курица полезна для организма, но не в том случае, когда она посыпана сухарями, обжарена в жирном масле и облита сладкими приправами.

Не солите пищу! Американская ассоциация по борьбе с сердечно-сосудистыми заболеваниями рекомендует не потреблять более 1500 мг соли в день. Это звучит вполне выполнимо, ведь в одной чайной ложке содержится 2300 мг соли.

Вряд ли можно найти абсолютно здорового человека. Миллионы людей страдают от тех или иных недугов, вызванных гиподинамией или недостатком двигательной активности. Если вы устали чувствовать себя разбитой либо платить за тонны недешевых лекарств, которые вообще не помогают, то, возможно, простое увеличение двигательной активности – это именно то, что вам нужно, и то, что заставит вас чувствовать себя живой и здоровой. Занимайтесь спортом - оставьте фармацевтические компании без прибыли!

ЛИТЕРАТУРА

1 Валиуллина, О. В. Формирование здорового образа жизни студентов в образовательном процессе средствами адаптивной физической культуры: Дис. канд. пед. наук. – Уфа, 2006. – 160 с.

2 Грязева, Е. Д. Физическое развитие и совершенствование физического воспитания в вузе : система воспитания в высшей школе : ФИРО, 2012. – 72 с.

3 Кулушев, И. Н. Способы борьбы с вредными привычками, методическое пособие., 2010 г. – 50 с.

4 Макаров, Л. А. Полезные и вредные привычки. 1-е издание., 2001 г. – 240 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У ПОДРОСТКОВ

КАРИБАЕВА М. Е.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

БАЛТАБАЕВ Е. С.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В настоящее время мы можем наблюдать, что здоровье не является первостепенной задачей современной молодежи. Малоактивный образ жизни, большая зависимость от компьютера, ненормированные перекусы и плохой сон – всё это прямым образом сказывается на здоровье. Статистика подтверждает, что с каждым годом процент здоровых детей неуклонно снижается. Увеличивается и число молодых людей, которые не пригодны к военной службе по состоянию здоровья. Растёт заболеваемость гастритами, бронхитом и других распространённых заболеваний, связанных с неблагоприятной экологической обстановкой и неправильным образом жизни. И с каждым годом данная ситуация

имеет тенденцию к ухудшению. Исследования, проведенные Министерством здравоохранения и социального развития в прошлом году, показывают, что в настоящее время подростки имеют большую свободу в выборе собственного образа жизни. По их данным, на сегодняшний день полностью здоровы только 14 % школьников, 50 % имеют функциональные отклонения, а 35–40 % – хронические заболевания. Так, среди подростков 12–15 лет за последние пять лет в пять раз выросла частота нарушений органов зрения и нарушений осанки, в четыре раза увеличилось количество нервно-психических расстройств, в три раза возросло наличие отклонений в здоровье органов пищеварения.

Как известно, взрослого человека от вредных привычек отучить гораздо сложнее, чем ребёнка. Поэтому на вопрос «когда именно нужно формировать знания о здоровом образе жизни» ответ простой: как можно раньше.

Важнейшими факторами формирования здорового образа жизни являются образование и просвещение в системе гигиенических знаний, навыков и умений, направленных на сохранение и укрепление здоровья. Это также и воспитание – долгий и трудный процесс педагогического воздействия на человека на всем протяжении его роста и развития, становления его личности, характера, в том числе формирование установки на здоровый образ жизни. От того, что будет заложено в человеке с самого раннего детства, во многом будут зависеть его мировоззрение, культура и образ жизни.

Наиболее эффективным путём формирования ценности здоровья и здорового образа жизни является направляемая и организуемая взрослыми (учителем, родителями) самостоятельная работа, развивающая способность понимать своё состояние, знать способы и варианты рациональной организации режима дня и двигательной активности, питания, правил личной гигиены. Однако только знание основ здорового образа жизни не обеспечивает и не гарантирует их использования, если это не становится необходимым условием ежедневной жизни ребёнка в семье и образовательном учреждении. Именно в период обучения ребенка в школе формируются основы физического, психического и социального здоровья детей, определяющие впоследствии его здоровый и безопасный образ жизни. И именно педагоги ответственны за обучение детей и прививание им элементарных знаний о своём организме [1, С. 180].

Для формирования заинтересованности родителей по проблеме здорового образа жизни педагогами используются разнообразные формы работы, такие как:

Анкетирование.

Родительские собрания (круглый стол, диспут, просмотр видеозаписи, организация встреч со специалистами социальных служб), с целью информации о совместной работе и стимулирования их активного участия в ней.

Опрос детей по теме безопасности для оформления газет и для индивидуальных бесед с родителями.

Оформление и проведение индивидуальных и групповых консультаций.

Сбор фотоматериалов по теме «Опасные места и предметы быта».

Оформление рукописных книг.

Здоровый образ жизни – это не просто сумма усвоенных знаний, а стиль жизни, адекватное поведение в различных ситуациях, дети могут оказаться в неожиданных ситуациях на улице и дома, поэтому главной задачей является развитие у них самостоятельности и ответственности. Все, чему мы учим детей, они должны применять в реальной жизни. Особое внимание следует уделять следующим компонентам:

Занятия физкультурой, прогулки. Учеными были проведены интереснейшие исследования, показавшие, что при нехватке физической активности умственная деятельность резко снижается.

Рациональное питание. Именно в этот период жизни активно закладываются разнообразные болезни, которые связаны со сбоем в питании. Растущий организм достаточно быстро приспосабливается к перегрузкам и недостаткам питания, это может создавать иллюзию того, что все хорошо. Здесь кроется предпосылка к появлению избыточного или недостаточного веса. Правильное питание является основой полноценной умственной и физической деятельности, здоровья, работоспособности, продолжительность жизни).

Соблюдение правил личной гигиены: закаливание, создание условий для полноценного сна

Бережное отношение к окружающей среде, к природе

Медицинское воспитание (своевременное посещение врача, прохождение медосмотра детей ежегодно – узкими специалистами (стоматолог, хирург, лор, окулист)).

Формирование понятия «не вреди себе сам» [2, С. 243].

Здоровый образ жизни подростка включает целый ряд разнообразных общественных и бытовых моментов. Сюда легко отнести

решение медицинских проблем, наличие определенных необходимых жилищных условий, материальное благополучие, рациональное использование свободного времени, сознательное решение об отказе от вредных привычек, физическая активность, контроль над проблемой злоупотребления медикаментов, наличие успешных межличностных отношений. Вообще этот список продолжать можно и дальше, но мы остановимся только на нескольких важных аспектах.

Сюда следует отнести ежедневные мероприятия:

- закаливанию воздухом, солнцем, водой;
- гигиене;
- обеспечению двигательной активности;
- наличию рационального питания;
- созданию гармоничного психоэмоционального состояния;
- реализацию принципов охраны окружающей среды.

Помешать естественному и полноценному развитию достаточно легко, если в жизни подростка есть следующие неблагоприятные факторы:

- недостаточное количество двигательной активности;
- нерационально составленное детское питание с избыточным содержанием соли и жира;
- стресс;
- наличие вредных привычек;
- неполноценный, нарушенный сон.

Досуг и двигательная активность: польза и необходимость развития своего тела.

Формирование здорового образа жизни средствами физической культуры крайне сложно переоценить. Движение вообще является одним из самых главных признаков жизни. Для подростков наличие физической активности означает повышение работоспособности и, естественно, укрепление здоровья. Печальный момент: достаточно небольшой процент населения целенаправленно занимается физкультурой.

Как следствие, гиподинамия (недостаток движения) является причиной возникновения разнообразных заболеваний сердечно-сосудистой, дыхательной систем, опорно-двигательного аппарата и других органов человеческого тела.

Влияние физической активности на мыслительные процессы [3, С. 200].

Важность физической нагрузки чрезвычайно важна для нашей мыслительной деятельности. Так происходит, потому что наш

мозг задействует в процессе умственной деятельности только 10 % нервных клеток. Все остальные регулируют работу нашего тела. Для мыслительной деятельности исключительно важно, чтобы с периферии поступали сигналы-импульсы. Если головной мозг перестает получать такую стимуляцию, то его деятельность постепенно затухает и человек хочет спать. Из всего указанного следует вывод, что мышечное напряжение является одним из необходимых условий мыслительной деятельности.

Каждый из нас, кто сталкивался с утомлением после сложного трудового дня, сейчас может осознать то, что эта усталость является следствием усталости коры мозга, снижению количества кислорода и глюкозы в крови, а также накопления метаболических продуктов обмена.

Стоит разобраться, как снимать эти негативные последствия, чтобы полноценно вести здоровый образ жизни молодежи. Итак, есть несколько способов решить такую проблему. Во-первых, можно отдыхать пассивно, во-вторых, употреблять медикаментозные средства повышающие работоспособность клеток мозга. Первый вариант не особо эффективен, а второй ведет к нервному истощению.

Есть еще третий способ, который является еще и безопасным. Для этого необходимо любое физическое напряжение мышц и тела в целом. Подойдет любая спортивная деятельность: бег, плавание, йога, гимнастика и т. д. Усилить эффект поможет закаливание, которое стимулирует защитные свойства организма, улучшает местный иммунитет.

Важность рационального питания для хорошего самочувствия и учебных успехов.

Правильный рацион питания для подростков важен с многих точек зрения. Именно в этот период жизни активно закладываются разнообразные болезни, которые связаны со сбоями в питании. И сюда, кстати, относятся не, только, заболевания желудка, кишечника, но и нервной, эндокринной и других систем, поскольку нарушаются процессы вывода вредных веществ. Растущий организм достаточно быстро приспосабливается к перегрузкам и недостаткам питания, это может создавать иллюзию того, что все хорошо. Здесь кроется предпосылка к появлению избыточного или недостаточного веса. Нерегулярное питание у школьников возникает вследствие большой загруженности учебным процессом, недостатком времени. Проблема усугубляется тем, что с едой поступает недостаточный уровень микроэлементов. Правильное питание является основой

полноценной умственной и физической деятельности, здоровья, работоспособности, продолжительность жизни.

Здоровый образ жизни подростков – не просто слова. Он помогает человеку не только чувствовать себя полноценно, но еще и является своеобразным выбором жизненной позиции. Юноши и девушки - уже почти взрослые люди, сами для себя решают, что для них хорошо, а чего они хотят избегать. Если родители считают, что могут проконтролировать каждый шаг своего чада, то они глубоко заблуждаются. Именно поэтому важно чтобы принципы ЗОЖ были осознанным выбором самого подростка, тогда эти правила приживаются, используются и приносят пользу.

ЛИТЕРАТУРА

1 **Назарова, Е. Н.** Здоровый образ жизни и его составляющие / Е. Н. Назарова, Ю. Д. Жилов. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 256 с.

2 **Марков, В. В.** Основы здорового образа жизни и профилактика болезней. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 320 с.

3 **Абросимова, М. Ю.** Здоровье молодёжи / М. Ю. Абросимова и др. – Казань: «Медицина», 2007. – 220 с.

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

КРИВЕЦ В. А.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

БАТЯШОВА И. В.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КРИВЕЦ О. А.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

БЕКБУЛАНОВА О. Р.

ст. преподаватель, Алматинский технологический университет, г. Алматы

Динамичное развитие физической культуры и спорта как отрасли нематериального производства является одним из наиболее значимых феноменов современного социально-экономического развития. Повсеместно отмечается устойчивый рост численности физкультурно-спортивных организаций, спортклубов, спортивных сооружений и инфраструктуры, активно пропагандируется здоровый образ жизни.

В последнее десятилетие в сфере физической культуры и спорта, рекреации и туризма радикальным образом изменились условия работы – появились новые виды этой деятельности, новые базы, оборудование, инвентарь, технологии. Спортивные и, особенно туристские организации, стремящиеся выжить и успешно действовать в условиях жёсткой конкуренции, в настоящее время всё больше внимания уделяют профессиональной подготовке персонала и особое внимание профессиональной подготовке специалистов спортивного менеджмента [1, С. 36].

Менеджмент (англ. management управление, заведование, организация) – управление производством; совокупность принципов, методов, средств и форм управления производством, разработанных с целью повышения эффективности производства и увеличения прибыли. Таким образом, конечной целью менеджмента является обеспечение прибыльности фирмы путём рациональной организации производственного процесса.

Спортивный менеджмент – молодая, но быстро и неравномерно развивающаяся область научно-практических знаний. Как показывают исследования, спортивный менеджмент занимает первое место по практической значимости для современных руководителей – организаторов спорта: руководителей спортивных организаций, клубов и обществ, начальников спортивных команд, тренеров сборных команд, руководителей учебных заведений в спорте, директоров спортивных сооружений и других.

Спортивный менеджмент – это теория и практика эффективного управления организациями физкультурно-спортивной направленности в современных рыночных условиях.

Подготовка высококвалифицированных спортивных менеджеров играет, в связи с отмеченным, исключительно важную роль. Эффективное функционирование различных физкультурно-спортивных организаций требует притока в них молодых специалистов, овладевших знаниями в области культуры управленческой деятельности.

Спортивный менеджмент является достаточно новой и специфической наукой, исследующей особенности применения управленческих технологий и приемов в физической культуре и спорте. Сам термин «менеджмент в физической культуре и спорте» чаще всего используется для обозначения «внутрифирменного» управления деятельностью различных физкультурно-спортивных организаций в условиях формирования и развития рыночных отношений [2, С. 124].

Объектом спортивного менеджмента является совокупность физкультурно-спортивных организаций, продуктом деятельности которых соответственно являются физкультурно-спортивные услуги. В этой сфере следует выделить следующие объекты управления: материальные, абстрактные, и абстрактно-материальные.

Эталоном объекта управления в спорте, представляющего собой совокупность материальных и абстрактных образований, может служить сборная команда или учебно-тренировочная группа. Они состоят из реальных спортсменов, тренеров, организационных работников и других людей, между которыми существуют определенные взаимоотношения, оказывающие влияние на психологический климат, формирование групповых целей, мотивов, интересов.

Для успешного выступления команды недостаточно подобрать спортсменов и подготовить их физически, технически, тактически. Необходимо создать в сборной не только благоприятный психологический климат, но и сформировать высокие цели и мотивы их достижения. С этой целью применяют соответствующие методы управления, разработанные в рамках современных управленческих технологий, и направленные на определенный объект исследования. Поэтому логика управления командой, спортсменом, объектами в сфере физической культуры и спорта не отличается от управления в технической и других сферах жизни общества.

Субъектами сферы в данном случае выступают сложные открытые социальные системы, на развитие которых влияют различные факторы внутренней и внешней среды. Организация деятельности физкультурно-спортивных организаций и проведение зрелищных спортивных мероприятий требует от специалистов в этой сфере практических навыков и умений принимать решения, осуществлять анализ и контроль в процессе управления персоналом и производством товаров и услуг [3, С. 68].

Предметом спортивного менеджмента являются управленческие отношения, складывающиеся в процессе взаимодействия субъекта и объекта управления внутри физкультурно-спортивных организаций с внешней средой в процессе производства и распространения физкультурно-спортивных услуг.

Спортивный маркетинг представляет собой составную часть общего маркетинга, имеющего специфические черты и особенности. В эту сферу входят такие особые объекты и отношения, как спортивные менеджеры, спортивная инфраструктура, процесс заключения или расторжения контрактов со спортсменами,

зрелищные спортивные мероприятия, продажа спортивного инвентаря и оборудования.

Спортивный маркетинг следует рассматривать как основную технологию управления процессом продвижения товара на рынок физкультурно-спортивных организаций. Возросшая конкуренция в условиях рыночной экономики, определяющая конкурентоспособность продукции на рынке физкультурно-спортивных товаров и услуг корректирует маркетинговую стратегию организации, процесс ценообразования и формирования спроса на производимые продукцию и услуги.

Термин «спортивный маркетинг» впервые появился в США, в 1978 г., когда спорт использовался как дополнительное движущее средство для реализации промышленного продукта.

Маркетинговая концепция предлагает принципиально новые подходы и инструменты, позволяющие физкультурно-спортивным организациям эффективно функционировать в условиях неопределенности внешней среды, успешно решать долгосрочные маркетинговые задачи, завоевывать новые товарные рынки и выводить новые услуги на этот рынок, адаптироваться к нестабильным условиям рыночной конъюнктуры. Маркетинг в полной мере может выступать фактором контроля и гарантом доброкачественности физкультурно-спортивных товаров и услуг [4, С. 92].

Маркетинг в области физической культуры и спорта в Казахстане только начинает формироваться, и научных подходов, к сожалению, пока практически нет. Поэтому следует использовать богатый опыт высокоразвитых стран.

Менеджмент в спорте – это самостоятельный вид профессиональной деятельности. Он направлен на эффективное достижение целей физкультурно-спортивной организации, действующей в рыночных условиях, путем наиболее рационального использования материальных, трудовых и информационных ресурсов. Рождение спортивного менеджмента как профессии связано с появлением должностей руководителей физкультурных и спортивных организаций, т.е. профессиональных управляющих. Поэтому образование в сфере спорта становится как никогда актуальным [5, С. 225].

Руководителям сферы физической культуры и спорта, тренерам, а также преподавателям или методистам необходимо изучать менеджмент для совершенствования навыков руководства группами, спортивными командами и спортивными организациями. Профессионализм в управлении позволит руководителю любого

иерархического уровня и любого структурного подразделения производить товар или услугу более высокого качества и пользующуюся активным спросом.

ЛИТЕРАТУРА

1 Еншин, М. М. Спортивный менеджмент и маркетинг: учебно-методический комплекс / М. М. Еншин, В. Ю. Дятлов. – Новополоцк: Полоцкий государственный университет, 2008. – 252 с.

2 Кобринский, М. Е. Организационно-методические аспекты управления спортом / М. Е. Кобринский, М. М. Еншин. – Минск: БГУФК, 2010. – 217 с.

3 Зубарев, Ю. А. Менеджмент и маркетинг в сфере физической культуры спорта: учеб. пособие / Ю. А. Зубарев, А. А. Сучилин. – Изд. 3-ое доп. – Волгоград: ОФСЕТ, 2008. – 162 с.

4 Степанова, О. Н. Маркетинг в сфере физической культуры и спорта: моногр. / О.Н. Степанова. – [3-е изд., стереотип.]. – М.: Сов. спорт, 2007. – 256 с.

5 Галкин, В. В. Экономика и управление физической культурой и спортом: учеб. пособие / В. В. Галкин. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 448 с.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ТАҒАМДАРЫНЫҢ ДЕНСАУЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

ҚАРАҚОЖА А. С.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

БАЛТАБАЕВ Е. С.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Ата-бабамыздан қалған «Ас – адамның арқауы» деп айтылатын ғибраты мол мақал бар. Өкінішке орай, осы бір бабалардан қалған дана сөздің мәні мен мағынасына баса көңіл бөле бермейміз. Қазіргі көптеген жастарымыз ондай мақалдың бар екенінен де бейхабар. Ал, шын мәнінде бұл даналықтың астарында қаншама ұғым, қаншама ұлағат жатыр десеңізші...

Әдетте көбіміз күнделікті қолданып жүрген тағамды қарнымызды тойдырып, үш уақыт ішетін ас ретінде ғана түсінеміз. Оның дәмді және мол болуын ғана басты назарда ұстаймыз да, басқа қырына мүлдем үңілмейміз. Адам ағзасы сол тағамдармен бірге қаншама дәрумендерді қабылдап, өзінің өсуіне, дамуына қажет заттарды

алатынын ескерсек, біз тұтынатын тағамдарымызға байланысты мүлдем басқа көзқараста болар едік. Тағамдармен бірге өзіміз тұрақты бойымызға сіңіретін дәрумендер көлемін алу үшін, оларды алмастыратындай қаншама дәрі-дәрмек ішу керектігін ойласаңыз, шашыңыз тік тұрады. Табиғаттың кереметтілігі де сонда, сол дәрумендердің бәрін өзі бізге беріп отыр. Олар – түрлі өсімдіктер, көкөніс, жеміс-жидек және малдың еті, сүті тағы сол сияқты табиғи өнімдер. Табиғи деп бөле-жара айтуымыздың өзіндік үлкен маңызы бар. Бүгінгі нарық заманында көптеген келеңсіз көріністерге куә болып отырмыз. Ақша табу үшін кейбір пысықайлар адам баласының түсіне кірмейтін түрлі қулық-сұмдықтарға барып жатыр. Дайындайтын тағам өнімдеріне түрлі зиянды қоспаларды араластырып, ұзақ сақтау мақсатында химикаттарды қосып, адам ағзасын қолдан улап жатқаны да жасырын емес. Соның бәрі көбірек пайда тауып, тезірек байып шыға келсем деген ашқарақтықтан туындап отырғанын алдымен айтуымыз керек. Қазіргі ғасыр дертіне айналып отырған адам ағзасындағы иммунитет әлсіздігі, анемия, вирустық дерттер мен құрт аурулары, жүрек, қан тамырлары аурулары мен сүйек, бұлшық ет босаңсулары және ер адамдардың ұрықсыздану, бел қуаты әлсіреуінен сақтану үшін оның құпия сырын ашу мен алдын алу мәселелерін «Ем болатын ас-тағамдары, ас-тағамы болатын ем» бағдарламасы бірінші кезекке қойып отыр. Бұл ғалымдар мен кәсіби білікті мамандардың бірлескен ғылыми дәйекті ұсынысы [1].

Негізі, әр ұлттың өз табиғаты мен жаратылысына сай, ұлттық салт-дәстүрімен өзектес ұлттық тағамдары болады. Қазақ ұлттық аспаздығында ұлттық ерекшеліктер мен дәстүрлер сақталып келеді. Ежелден бері оның негізін мал шаруашылығы өнімдері-ет пен сүт құрайды. Соңынан отырықшылық жағдайында егіншілікті меңгерген соң ұннан жасалатын тағамдар да тұтына басталды. Қазақ аспаздығының дамуы көшпенді жағдайда ұзақ сақталатын және жиі тұтыну кезінде дәмі тіл үйіретін қалыпта қалатындай ет және сүт жартылай фабрикаттарын құрастыру бағытында дамыған.

Қазақ халқы барлық уақытта өзінің қонақжайлылығымен және ұлттық асханасымен ерекшеленеді. Сондықтан болар халықта «Жер танымын десең атың болсын, ел танымын десең асың болсын» деген мақал бар. Мал шаруашылығымен айналысқан ата-бабамыздың негізгі асы ет пен сүт болған. Қазақтың ұлттық тағамдары - өте дәмді. Дәрумендер мен ақуыздарға бай, жоғары калориялы, құнарлы, маңызы зор тағамдар. Сусындары шипалы. Ұлттық тағамдарды мәселесін айтсақ бұрыннан ата-бабаларымыз азық еткен

астарды дайындау төмендеп барады. Сырттан әкелінген көптеген технологиялары белгісіз тағамдар сұранысқа ие болып алды. Ұлттық тағамдарды табиғи биологиялық қоспалармен байыту азаматтардың ауру сырқаудан сау болуына, және денсаулығының зор болуына әсер етеді. Ұлтымыздың рационалды тамақтану мәселесін шешудің ең басты бағыттарының бірі – негізгі тамақ өнімдерінің, соның ішінде ұлттық тағамдардың ассортиментін кеңейтіп және олардың биологиялық құндылығын арттыру. Ұлтымызда бұрыннан белгілі болған және оларды дайындауда көптеген тәжірибе жиналған ұлттық тағамдарды витаминдермен және минералды заттармен байытуға арналған қолайлы нысан. Аталған тағамдарға пайдалы қоспаларды қосу арқылы адам тағамының биологиялық және тағамдық құндылығын тиімді етіп реттеуге мүмкіндік тудырады. Осыған байланысты рецептураға функционалды байытқыш қоспаларды қосып, емдік профилактикалық қасиеті бар арнайы бағыттағы тағамдар технологияларын жасау перспективті бағыт болып табылады. Тағам мен тамақтану жүйесі дәстүрлі қоғамдық мәдениеттің көптеген басқа элементтеріне қарағанда кез келген халықтың шаруашылық hareketімен тығыз байланысты болады. Дәстүрлі тамақтану жүйесі халықтың мәдени-әлеуметтік дамуының мәселелерін зерттеуде де өзіндік ерекше орын алады. Адамдардың физиологиялық қажеттілігі бола отырып, тағам қоғамның барлық тарихи кезеңдерінде әлеуметтік өмірдің барлық саласына қатысы бар деуге болады. Қазақ халқының тұрмысында барлық әдет-ғұрып, салт-дәстүр, жосын-жоралғылардың жүйесі тағамды дайындау және аспен сыйлау мен оны қабылдау жүйесімен біте қайнасып жатады. Тағам мен тамақтану жүйесі адамдардың тұрмыстық қарым-қатынастарының барлық қырын қамтитын үлкен мәдени әлеуметтік қызмет атқарады. Ежелден қазақ аспаздығы өзіндік технологиямен ерекшеленеді. Қазақ халқының тұрмыстық ерекшелігі тағам даярлау әдісіне де өз ізін қалдырды. Дәстүрлі қазақ аспаздығында қайнатуға ерекше көңіл бөлінді. Осы процесс еттің жұмсақ және нәзік дәмдерін алуға мүмкіндік береді, оған шырындылық пен хош иіс береді. Ерекше орын өнімдерді ұзақ мерзім сақтауға берілді. Малды сою кезінде оны сақтауға тырысты, ол үшін етті тұздаған, қақтаған, кейде ыстаған, жеңсік астар негізінен жылқы етінен дайындалған-қазы, шұжық, жал, жая, қарта және т.б. Сүт және сүт өнімдері де кең қолданылды. Көшпенді жағдайда сақтауға ыңғайлы болғандықтан, сүт қышқылды өнімдерге ерекше көңіл бөлінді. Нан көбіне шелпек, тандыр нан түрінде даярланған, соның ішінде бауырсақтар да кең

қолданыс тапқан. Сусындар ішінде ең сүйіктісі қымыз, шұбат, айран болды., ерекше орын шайға берілді [2, С. 347].

Қазақ халқының өмірінде ет тағамдары ең басты орынды иеленеді. Олар: Бешбармақ, қуырдақ. Сүт тағамдарынан айран, сүт, қымыз, шұбат, құрт, ірімшік, қатық, сары май, қаймақ. Ұн тағамдарынан таба нан, бауырсақ. Дәнді дақылдардан жасалатын тағам түрлері бидай, тары, жүгері, талқан. Қазақ халқы қонақжай болғандықтан, үйге келген кісілерге арнап пісіретін тағамдарға аса көңіл бөліп отырған. Арнайы келген қонақтарға көбінде - бешбармақ дайындалады. Қазақша ет (бешбармақ, бешбармақ) асқанда ең алдымен жіліктеп бұзылған етті адам санына қарай мөлшерлейді. Тойға немесе қонақ асыға көбінесе қой сойылады. Қой еті жіліктенгенде 13 мүшеге бөлінеді. Олар жамбас – 2, ортан жілік – 2, асықты жілік – 2, беломыртқа – 1, сүбе – 2 (сүбемен бірге бүйректен жоғарғы 5 қабырға кетеді), қабырға -2, төс – 1, омыртқа – 1, жауырын – 2, тоқпан жілік – 2, кәрі жілік – 2, бұғана – 1, мойын. Қонақтың алдына барлық 7 етті тағамды қойған. Бұл дәстүр ұрпақтан – ұрпаққа жалғасуда. Қазақ халқы асты өте жоғары бағалаған, әрі қастерлей білген. «Ас-адамның арқауы», «Ас атасы – нан», «Жаман ауруға – жақсы ас» деп халық тегін айтпаған. Асқа байланысты салт-дәстүрлер: қонақасы, табак тарту, сарқыт, асар, т.б. Ырым бойынша дастарқанға қойылған дәмнен ауыз тимей кетуге болмайды. Қазақ дастарқанына ұннан, сүттен, еттен жасалған тағамдар қояды.. Қазы – жылқы етінің кәделі мүшелердің бірі. Ол жылқының қабырғалары мен белдемелерінің етегіне жиналатын аса шұрайлы, майлы ет. Айран – ұйытылған сүт. Оны қаймағы алынған сүттен де, қаймағы алынбаған сүттен де ұйытуға болады. Қуырдақ жаңа сойылған малдың, ішек қарнымен, өкпе бауыры мен бірге пісірілетін ас. Қуырдақ өзінің майы мен сөгіне дайындалады. Өте керемет, дәмді ас. Аяқ асты келген қонақтарға, көбінде, пісірілетін тағам түрі.

Бауырсақ – шай, қымыз, шұбат ішкенде дастарқанға салады. Бауырсақты жоғары немесе бірінші сортты бидай ұнынан пісіреді. Оны қамырды ашытып та ашытпай да дайындауға болады. Таба нан ұнға май, сүт қосып иленеді. Қамырды бір табаның үстіне екінші табаны төңкеріп жауып, шоқтың қоламтасына көміп пісіреді. Шұбат – түйе сүтінен ашытылады. Бұл әрі сусын, әрі тағам. Өйткені бие сүтіне қарағанда түйе сүті өте майлы келеді. Оның емдік қасиеті де бар. Қатық – сиырдың, қойдың, ешкінің қаймағы алынбаған сүтінен ұйытып әзірленеді. Қымыз – биенің сүтінен дайындалатын денсаулыққа шипалы әрі жұғымды сусын. Қымыз қазақ халқының

ұлттық тағамдарының ішіндегі ең құрметті дастарқан дәмінің бірі. Сары қымыз дертке шипа, денеге күш. Қымыз негізінен жылқы терісінен тігіліп, әбден – тобылғы түтінінің ысы сіңген сабада не болмаса ағаш күбінде ашытылады. Қымыздың ашытқысы «Қор» деп аталады. Қаймақ – сиырдың, қойдың, ешкінің пісірілген сүтінің бетіне жиналатын маңызы. Талқан – қуырылған бидайдан, арпадан жүгеріден ұнтақтап дайындалады. Ерте кезде талқан дайындаудың екі тәсілі болған. Бірі – қол диірменге тарту, екіншісі – келіге түю. Жент (қоспа) – аса кәделі дастарқан дәмі. Ол қыста қатпайтын, жазда бұзылмайтын өте дәмді тағам. Қазақтың ұннан дайындалынатын ұлттық тағамдарының ішіндегі көп тараған түрлеріне – тұшпара, мәңті жатады. Дүние жүзіндегі халықтардың тағамдарының ішінде көп тараған түріне осы мәңті тәрізді тағамдарды айтуға болады. Мысалы орыстың пельмени тағамы (1 – сурет) ұннан, жұмыртқадан және судан (кей жағдайларда сүттен) оның ішіндегі шабылған еттен немес балықтан тұрады. Жалбыздың емдік-профилактикалық қасиеттерін ұлттық тағамдар дайындаудағы пайдасы. Минералды заттардың негізгі көзі жемістер мен көкөністер болып табылады, олар біз үшін жеңіл сіңімді күйде болады. Жемістер мен көкөністерді басқа өнімдермен дұрыс үйлестіру әр өнімнің тағамдық құндылығын арттыруға және олардың толық сіңуіне мүмкіндік береді [3, С. 23].

Қазақ халқының сүттен жасалған ұлттық тағам ретінде кеңінен қолданатын тағамының өте көне түрінің бірі – құрт. Құрт – малдың сүтінен дайындалатын, ұзақ уақыт сақтауға арналған тағам. Құрт – сөзінің мағынасы да құрғатылған, кептірілген сүт деген мағынаны береді. Олар тойымды, дәмді, әрі ағзаға жылдам сіңеді. бірнеше құртты суға езіп ішуге болады. Оның жүрек айнығанда көмектесу қасиеті бар. 100 грамм сүзбенің қуаты 227 кк болса, құрттікі – 370, 1. 100 грамм құртта 3 грамға жуық ақуыз, 3,2 грамм кальций мен фосфор қосындылары, белгілі мөлшерде А₁, В₂, Д дәрумендері бар. 100 грамм құрттан ағзаға 60-қа жуық килокалория беріледі. Құрт тағамының адам ағзасына құндылығы. Құрт азықтық болумен қатар дәрілік ролы да бар. Бұл тағам ақуыздарға өте бай, адам денсаулығына өте пайдалы. Құрамында көздің көргіштігін жақсартатын – А дәрумені, жалпы иммунитетті жақсартатын – С дәрумені, сүйектің қатаюына көмектесетін – Д дәрумендері, кальций, мыс, мырыш, күміс, темір, кремний, магний, кальций, алюминий микроэлементтері жетерлік. Са:Р (кальций-фосфор) үйлесімді түрде кездескен, ал бұл әсіресе балалар үшін аса маңызды. Құрт – кальцийдің көзі, сүйектің қатаюына, көздің

көруіне, тістің тұзу және қайратты, азулы өсуіне, асқазанның ас қорыту сөлін қалыпты бөліп шығаруда өте пайдасы зор. Көктем, жаз айларында жеген өте пайдалы, себебі көктемде авитаминоз яғни, дәрумендердің жетіспеушілігі байқалады. Ал құрт оларды үйлесімді түрде толтырады. Ұлттық тағамдарды мәселесін айтсақ бұрыннан ата-бабаларымыз азық еткен астарды дайындау төмендеп барады. Ұлттық тағамдарды табиғи биологиялық қоспалармен байыту азаматтардың ауру сырқаудан сау болуына, және денсаулығының зор болуына әсер етеді. Ұлтымыздың рационалды тамақтану мәселесін шешудің ең басты бағыттарының бірі – негізгі тамақ өнімдерінің, соның ішінде ұлттық тағамдардың ассортиментін кеңейтіп және олардың биологиялық құндылығын арттыру [4, С. 13]

Спортшылардың тамақтану мәселесі оларды шынықтырудың маңызды бөлігі. Спортшының тұтынатын тағамдары қарапайым адамдардың жейтін тағамдарынан ерекше болуы керек. Өйткені оларда физикалық жүктеме үнемі жоғары талап қояды, рацион құрамын мұқият талғауды қажет етеді. Протеиндер құрғақ бұлшық ет тініне қажет. Күнделікті рационға шамамен 25–30 % ақуыз, 55–60 % көмірсулар, ал қалғандары қажетті майлар ұсынылады [5]. Ақуыздың ең жақсы көздері-балық, тауық еті, майсыз ет түрі, майсыз сүт, жұмыртқаның ақтығы, жаңғақ, соя, және сарымсақ өнімдері, сондайақ таңдалған көкөністер. Спортшылар арналған көмірсулар-энергияның негізгі көзі. Олар сондай-ақ ағзаңыздың ақуыздарды ассимиляциялау үшін қажет. Көмірсулардың кейбір жақсы көздері құрамында ұннан жасалған кеспе, жеміс жидек, көкөніс, бұршақ, тұқым, жаңғақ және сүтті өнімдерден жасалған нандар мен нандар жатады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 **Кенжеахметұлы, С.** Қазақтың дархан дастарханы. – Алматы: «Алматыкітап», 2007.
- 2 **Похлебкин, В. В.** Национальные кухни наших народов. (Основные направления, их история и особенности. Рецептура) – 2-е изд. переработ. и доп. – М. : Агропромиздат, 1991. – 608 с.
- 3 **Козловская, М. В.** Феномен питания в эволюции человека. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. – М., 2002. – 30 с.
- 4 **Хлебников, В. И.** Современное представление о питании человека и медико-биологические требования к продуктам: Лекция / ЦУМК Центросоюза РФ. – М., 1990. – 37 с.
- 5 Спортивная борьба., Б. Төтенаев., Алматы : Қайнар, 1994 жыл.

СТУДЕНТТІК СПОРТТЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ УНИВЕРСИАДАЛАРДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕРІ

МҰҚАШ Ә. Қ.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

БАЛТАБАЕВ Е. С.

аға оқытушы С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қазақстан елінде студенттік спорттың даму тарихы өте терең. Ондай студенттер спорт ойындарының түрі «универсиада» деп аталады. Ол «Университет» және «Олимпиада» деген сөздерден құралған. 1945 жылы Универсиада Бүкіл әлемдік жастар демократиялық федерациясының көмегімен пайда болды.

1957 жылдан бастап Универсиада халықаралық спорт жарыстарының ең үлкенінің бірі болып табылады. Қазақстан универсиадаға 1993 жылдан бастап қатыса бастады. Оған дейін ол Кеңестер Одағының атымен қатысқан болатын. Барлығы универсиада тарихында Қазақстан 186 жұлде алды: оның 106-сы жазғы спорт түрінен, ал 80-і қысқы спорт түрлерінен болып табылады. Ең алғашқы универсиадаларда, яғни 1993 жылы Қазақстан – 1 күміс жұлде, және 1995 жылғы универсиадада 2 алтын мен 1 қола иемденген.

Одан бөлек, Қазақстан 2017 жылы Алматы қаласында Қысқы универсиаданы өткізген болатын. II-ші Бүкіләлемдік қысқы Универсиада – 2017 жылдың айтулы спорттық оқиғасы. 30 қаңтар күні халықаралық деңгейдегі доданың жалауы көтеріліп, еліміздің қоржыны медальдармен толықты. Универсиада жарыстары спорттың 12 түрі бойынша өтті. Олардың арасында тау шаңғысы, биатлон, шаңғы жарысы, шаңғы қоссайысы, шаңғымен трамплиннен секіру, сноуборд, фристайл, мәнерлеп сырғанау, шорт-трек, конькимен жүгіру спорты, шайбалы хоккей (ерлер және әйелдер арасында) және керлинг ойындары болды. Қазақстан бұл универсиадада үздік нәтиже көрсеткен елдердің бірі болды. Ол жарыста еліміз 11 алтын, 8 күміс, 7 қола алды [1].

Универсиадалар тарихында тұңғыш Атлеттер қалашығы Қазақстанда салынды. Шетелдік спортшылар қайта жаңғырған «Медеу» мұз айдынына, Іле Алатауы шатқалындағы «Шымбұлақ» тау-шаңғы курортының көз еліктірер сұлулығына тамсануда. Салауатты өмір салтының нышанына айналған Универсиада халықтың денсаулығын нығайтуға септігін тигізетіні даусыз, – деп бөліскен еді Бибігүл Қалыққызы.

Сол жылы атаулы жарысқа Қазақстанның ең үздік спортшылары қатысты. Солардың бірі, мәнерлеп сырғанаудан қатысқан – Денис Тен. Ол Сочиде өткен Олимпиада ойындарында Қазақстан тарихында қола медаль жеңіп алған алғашқы спортшы болды. Сонымен қатар, Денис Тен 2013 жылы өткен әлем чемпионатында – күміс жүлде, 2015 жылы өткен әлем чемпионатында – қола жүлде, 2015 жылы Құрлықаралық чемпионатта жеңіске жетіп, 2011 жылы өткен Азия ойындарында чемпион атанды. Айта кетсек, мәнерлеп сырғанаушы Денис Тен әлемдік рейтингте 7-орында тұр. Шорт-трек ойын түрінен елімізді таныстырған – Абзал Әжғалиев. Ол шорт-тректен өткен әлем Кубогында Қазақстан тарихында тұңғыш рет алтын медаль иеленді. Сонымен қатар, ол 2011 жылғы қысқы Азия ойындарындағы эстафетада қола жүлдеге ие болған үздік спортшылардың бірі. Конькимен жүгіруге тоқталатын болсақ, ол спорт түрінен елімізді әлем сахнасында таныстырған - Екатерина Айдова. Қарағандылық спортшы қыз 2011 жылы және 2014 жылы өткен Олимпиада ойындарына қатысты. Екатерина Айдова 2010 жылы алтын медаль иеленсе, 2011 жылы күміс медаль алған. Сондай-ақ, спортшы қыз 500, 1 000 және 1 500 метр қашықтықта жүгіруден рекорд орнатқан. Одан басқа, осы атаулы спорт түрінен Роман Креч қатысты. Петропавлдық спортшы көптеген өткізілген Олимпиада ойындарына қатысқан. Сонымен қатар, Роман Креч жас спортшылардың арасында өткен әлем чемпионатында күміс және қола медальдарды жеңіп алған. Биатлон спорт түрінен Галина Вишневская қатысты. Ол 2012 жылы жастар арасында өткен Олимпиадада күміс медаль жеңіп алса, 7,5 шақырым қашықтықта өткен жарыстан қола жүлдегер атанды. Вишневская әлем Кубогында жақсы нәтиже көрсетіп, масс-стартта 4-орынға ілікті. Василий Подкорытов та бұл спорт түрінен жарқын спортшылардың бірі болып табылады. Ол 2014 жылы өткен Азия чемпионатының қола жүлдегері. Алдыңғы Универсиадамен қатар, әлем Кубогының кезеңдеріне қатысып жатыр. Сонымен қатар, спортшы Азияда мен әлем чемпионатында Қазақстан атынан қатысады. Фристайлдан Дмитрий Рейхард қатысқан болатын. Ол 2008 жылы әлем Кубогында алғаш рет жеңіске жеткен. Осы айда спортшы АҚШ-та өтетін жарысқа қатыспақ. Айта кетейік, Дмитрий Рейхард Сочиде өткен Олимпиада ойындарында мықты бес спортшының қатарына кірген, Юлия Галышева жастар арасында өткен әлем чемпионатында екі рет жеңіске жетіп, ересектер арасында өткен әлем чемпионатында қола жүлдегер атанған. Ал 2011 жылы өткен Азиядада спорттың екі түрінен жеңімпаз атанған. Шайбалы хоккейден Павел Полуэкто

«Торпедо» хоккей клубының қақпашысы. Қазақстанның жастар құрамасында күміс медальдар иеленіп, үздік қақпашы атанған. Павел Полуэктов ұлттық құраманың сегіз матч өткізген. Құрлық хоккейі лигасының чемпионатына қатысқан. Ғалия Нұрғалиева қатысушысы да – «Айсұлу» хоккей клубының үздік ойыншысы, Қазақстан чемпионатында бірнеше рет жеңіске жеткен. Нұрғалива 2015 жылы өткен Универсиадада 6-орынды иеленген. Сондай-ақ, спортшы қыз 2018 жылы өтетін Олимпиаданың қорытынды іріктеу кезеңінде (Ұлыбританиямен өткен матчта) үздік ойыншы атанды [2].

Халықаралық студенттер спорты федерациясының (FISU) президенті Олег Матыцин Қазақстанның Универсиадағы дайындығына қатысты жылы пікірін білдірді. «Универсиаданы өткізу – Қазақстан үшін ерен жетістік. Қазақстанның барлық азаматтары көлемі жағынан Олимпиададан кейін екінші орында тұрған спорт іс-шарасының осында өткізіліп жатқандығын шынымен де мақтан тұтуы тиіс. Сонымен бірге сіздер бұл іске үлкен дайындықпен келдіңіздер. Тарихты жасау – оңай жұмыс емес, алайда сіздер бәрін ойдағыдай жасай алдыңыздар», – деп атап өткен болатын. Кейінгі есебінде «Алматыда өткен ойындардан алынған тәжірибе құнсыз, FISU Қазақстанмен барлық мүмкін бағыт бойынша ары қарай да ықпалдасуға ниетті», – деп қосты FISU президенті Олег Матыцин.

Жазғы Универсиада ойындары (студенттер арасында) екі жыл сайын ұйымдастырылып тұрады. 2013 жылы бұл жарыс Ресейдің Қазан қаласында өтсе, биыл Оңтүстік Корея жерінде байрағын желбіретті. Кванджуда өткен додаға 146 мемлекеттен 13 000-ға жуық спортшы қатысып, 21 спорт түрінен медальдар жиынтығын сарапқа салды. Бұл додаға Қазақстан құрамасы сапында 95 спортшы аттанды. Кванджудағы дода Қазақстан құрамасы үшін сәтті өтті. Алты спортшымыз жеңімпаз тұғырынан көрініп, отандастарымыз жазғы Универсиададағы ел құрамасы иеленген алтын медаль саны (6 алтын) бойынша рекорд орнатты. Қазақстан құрамасы бұған дейінгі үздік көрсеткішке 2007 жылы Бангкокта (Тайланд) өткен Универсиадада қол жеткізген еді. Қазақстанның Универсиададағы «жарық жұлдызына» айналған жеңіл атлет Виктория Зябкина команда қоржынына 3 алтын жүлде салды. Ол жекелей сында 100 және 200 метр қашықтыққа жүгіруде чемпион атанса, командалық эстафетада (4x100) Анастасия Талапина, Светлана Иванчукова және Юлия Рахмановамен бірге үшінші рет жеңімпаз тұғырынан көрінді. Тазквондошы Нұрсұлтан Мамаев пен сырықпен секіруші Никита

Филиппов та ұлттық құрама қоржынына алтын медаль салды. Ал, тағы үш қола жүлдені дзюдошы Жанар Қашкын (70 келі) мен стендік атудан ерлер және әйелдер құрамасы иеленді. Кванджудағы жазғы Универсиада ойындарында жалпыкомандалық есепте Оңтүстік Корея спортшылары бірінші орыннан көрінді. Олар өз елінде 47 алтын, 32 күміс, 29 медаль иеленді.

Екінші орынды Ресей құрамасы (34 алтын, 39 күміс, 49 қола) алса, үштікті «аспан асты елінің» спортшылары (34 алтын, 22 күміс, 16 қола) түйіндеді [3]. Қазақстанның Универсиададағы жетістіктері көп жіне көңіл жұбатарлық. Бұның барлығы біздің еліміздің атағын жоғары көтеретін жастар – студенттерден бастау алады. Жастар – біздің болашағымыз, олардың әр жетістіктері біздің еліміздің даңқын көтеріп, жарқын болашағымыздың негізін қалайды. Олимпиада ойындарында марапаттарды жеңіп алу – бұл елдің беделі, барлық елдер үшін өздерін әлемдік деңгейде көрсетуге қолайлы мүмкіндіктердің бірі екенін тағы да атап өткім келеді. Студенттер арасындағы Дүниежүзілік универсиадаларда және әлем чемпионаттарында рекордтар орнату мақсаттары қойылмайды, оларға ұмтылу денсаулықтың жоғалуына әкеп соқтырады. Универсиада – бұл жастар арасында дене шынықтыру және салауатты өмір салтының идеалдары мен құндылықтарын, ең алдымен, олардың рухани құндылықтарын: құрмет, достық, кемелдікке ұмтылу сияқты жоғары дәрежеде насихаттау іс-шарасы. Екінші жағынан, бұл балалар мен жастарды дене шынықтыру және спортпен айналысуға белсенді тарту проблемасын шешу, бұл денсаулықты нығайтудың, жастар ортасындағы әлеуметтік-жағымсыз құбылыстардың санын азайтудың маңызды факторы болып табылады. Сонымен қатар, Универсиадаға студенттік бауырластық атмосферасы, мүдделер мен құндылықтар ортақтығы тән болуы тиіс. Ал осы сөздің шынайы мағынасында студенттер болып табылатын және тиісті өмір салтын жүргізетін жігіттер мен қыздарды жаттығу жиындары мен жарыстарында өткізілетін жас адамдармен, сессияларды тапсыру үшін оқу корпустарында пайда бола отырып, не істей алады? Ең бастысы, мұндай жарыстар ұзақ мерзімді позитивті, әлеуметтік және экономикалық дивидендтерді қабылдайды, өмірдің жаңа стандарттарын белгілейді, дене мәдениеті мен спортты кеңінен насихаттайды, өңірлердің кешенді дамуына серпін береді, олардың өмір мен жұмыс үшін тартымдылығын арттырады. Осының барлығы бай материалдық және материалдық емес мұралар ұзақ жылдар бойы бізбен бірге қалады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Универсиада-2017-ні өткізу – Қазақстанның айрықша жетістігінің бірі – FISU – (15 қыркүйек, 2016 ж.) [Электронный ресурс]. – URL: <https://strategy2050.kz/news/38873/> [дата обращения 02.03.2020].

2 Уикипедия – Универсиада (14 тамыз, 2014ж.) [Электронный ресурс]. – URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/Универсиада> [дата обращения 03.03.2020].

3 Азиядадан Универсиадаға: Қазақстанның спорттағы жарқын жетістіктері мен жеңістері – (31 қаңтар, 2017ж.) [Электронный ресурс]. – URL: <https://presidentlibrary.kz/kk/news/aziyadadan-universiadaga-kazakstannyn-sporttagy-zharkyn-zhetistikteri-men-zhenisteri> [дата обращения 02.03.2020].

ВОЛЕЙБОЛ ОЙЫНЫ

НҰРҚАБДЕН А.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

БАЛТАБАЕВ Е. С.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Спорт – белгілі ережелер немесе дәстүрлерге сай көбінесе жарыс күйінде өтетін әрекет. Спорт жалпы алғанда физикалық мығымдығы өте маңызды болатын әрекетті сипаттағанымен, ақыл-ой немесе құрал-жабдық сапасы да маңызды рөл атқаратын ақыл-ой спорты және мотор спортына қатысты айтылады. Адам баласы спортпен денсаулығын жақсарту, моральды және затты қанағаттану үшін, өзін-өзі дамыту үшін шұғылданады.

Спорттың адам өмірінде алатын орны зор екендігін бәріміз білеміз. Спортпен айналысқан адамның денсаулығы мықты, өзі шыдамды болады. Біздің ата-бабаларымыз «тәні саудың – жаны сау» – деп бекер айтпаған. Спорттың қай түрімен айналысуы адамның қабілетіне байланысты болады. Дене тәрбиесіндегі маңызды құралдарының бірі - табиғи факторлар: күн көзі, ауа, суға шомылу, серуендеу.

Спорт және қимыл ойындары – дене тәрбиесінің сезімталдыққа негізделген тәсілі, олар денсаулықты сақтауға және нығайтуға өте тиімді. Сол спорт ойындарының ең қолайлы, кең тараған түрі волейбол. Волейбол (volley – «қалқып ұру», ball – «доп») – спорттық ойындардың бір түрі.

Волейбол еңбекші бұқараны дене шынықтыру және спортпен тиянақты айналысуға, белсенді демалуға, шеберлікке тартудың күшті жолдарының бірі. Енді осы ойынның адам организміне әсері туралы қысқаша тоқталайық. Ойын тактикасының қарапайымдылығы және доп үшін тікелей тартыстың жоқтығы волейболмен көпшіліктің жаппай айналысуына жол ашады. Ал волейболшылардың организміне түсетін салмақ мөлшері орташа деңгейде. Денеге аса күшті әсер ететін қимыл-жүгіру мұнда аз қолданылады. Дегенмен волейбол ойнау реакция жылдамдығын, ептілікті, төзімділікті қалыптастыруға көмектеседі, тыныс жүрек-тамыр, бұлшық ет жүйелерін нығайтады, ой шаршауынан арылтады, жалпы алғанда организмге игі әсер етеді.

Волейболдың адам денсаулығына пайдасы зор: денсаулықты жақсартады, өкпенің дұрыс тыныс алуына көмектеседі, бұлшық еттерді қатайтады, қимыл әрекетте тез ойлауға көмектеседі, ми қызметін реттеуге көмектеседі, мінез-құлықты реттеуге көмектеседі, топ мүшелерімен жақсы қарым қатынас орнатуға, психологиялық ахуал туғызуды көмектеседі.

Волейбол адамды ұжымдық қимылға, жеке бас мүддесін команда мүддесіне бағындыра білуге, тәртіпті болуға, өзгелерге дер кезінде көмекке келуге үйретеді. Дәрігерлер мен дене шынықтыру, спорт мамандарының бір ауызды пікірінше, волейболдың емдеу-сауықтыру мүмкіндіктері орасан зор. Сондықтан осынау тамаша ойын әрбір мекеме, жоғары оқу орны, мектеп, демалыс орындарында берік орын алса, нұр үстіне нұр болар еді.

Волейбол елімізде кең тараған ойындардың бірі. Оның көпшілік сипат алуы волейбол ойынының ережелері мен қажетті құрал-жабдықтарының қарапайым және бұл ойын қызықты да әсерлі болуына байланысты. Волейбол ойынының ереже-талабы мынадай айла тәсілдерден тұрады: ойыншылардың орын ауыстыруы, допты бір-біріне беруі, допты ойынға қосу, шабуыл соққысы және оған тосқауыл қоюы. Волейбол алаңының аумағы шағын болғанына қарамастан ойын кезінде ойыншы тек өз орнын ғана сақтап тұрмайды. Ойын кезінде қажетті жағдайға байланысты орын ауыстыра беруінің үлкен мәні бар. Орын ауыстыру дегеніміз – техникалық тәсілдер мен тактикалық іс-қимылдарды шебер орындап шығу мақсатында командадағы ойыншылардың бір-бірімен орын ауыстыруы. Егер ойыншы бастапқы қалыпта қолайлы жағдайда тұрса, онда ол орын ауыстырулары да оңай орындайды. Ойыншының бастапқы қалпы оның негізгі тұрысы. Волейболшының ең қолайлы бастапқы қалпы-

екі қолын шынтақтан сәл ғана бүгіп, дененің салмағын екі аяққа тең түсіріп, кеудені аздап ілгері бейімдер тұру.

Оқушыларды волейбол спорт ойынының қыр-сырына қанықтыру-өте күрделі процесс. Олар:

1 Волейбол ойыншысына тән дене құрылысы, күш-қуаты және ұжымдық әрекетке бейімдігі бар жаттығулар тандау;

2 Әрбір жаттығушыларға тән психологиялық ерекшеліктерді үнемі назарда ұстау;

3 10–18 жас аралығындағылардың өсуі мен анатомиялық - физиологиялық құрылымын зерделі тексеру;

4 Болашақ волейбол спорт ойынын жете меңгерушілерге қойылатын арнайы талаптарды үнемі басшылыққа алу қажеттігі;

5 Жаттығушылардың ойын барысындағы атқаратын функцияларын алдын-ала белгілеу;

6 Жаттығу жүйесін алдын-ала жоспарлай отырып оның нәтижесін талдау;

7 Алдағы болатын спорт жарыстарының мақсаты мен міндетін ойыншылармен бірлесе отырып талқылау;

8 Жаттығушыларды үнемі дәрігерлік байқаудан өткізіп, оларға берілетін жүктемелердің организм мүмкіншілігіне үйлесімділік табуын қадағалау;

9 Жарыс-жаттығу кезеңі мен демалу және ширақ мерзімдері арасындағы органикалық бірлестіктің мерзімін белгілеу.

Волейболшылар оқу-жаттығу процесіндегі басты тұлға, Егер бапкер әрбір спортшыға жаттығу барысында дербес назар аударып, дер кезінде көмектессе, талапкерге зер салса, онда әрбір волейболшы өзін бапкердің сенімді шәкіртімін деп сезінеді, оның адамгершілік көмегін шын ниетпен қабылдайды. Осындай ынтымақтастық педагогикасы жағдайында барлық жаттығушылар шыныға білуді, ойын өрнегін өзі жасауды, сүйеді, өзі таңдаған спорт түрінен болашақ қуаныш зор табыс, мәртебе күтеді.

Дене тәрбиесі мұғалімдері болашақ волейболшылар дайындаудың алғашқы бесігі мектептегі дене тәрбиесі дәрісі екендігін назардан тыс қалдырмауы қажеттілік демекпіз, себебі тек дамудың осы кезеңінде төмендегілердей сапалық өлшемдер бар. Олар: теориялық және әдістемелік білімдерді, айла-әдіс шеберлік деңгейін қамтитын бағдарламалық материалдарды меңгеру дәрежелері, дене шынықтыру, салауатты өмір салтын баянды ету.

Шеберлікке жету жолы:

– Физикалық дайындық;

- Арнайы жаттығулар;
- Техникалық дайындық;
- Жылдамдық;
- Секіру қабілеті;
- Күш пен төзімділік;
- Иілгіштік пен шеберлік;
- Психологиялық дайындық.

Волейбол – спорттың кең тараған ойындардың бір түрі. Тіпті, су бойында, жағажайда да жарыстар өткізіледі. Волейбол ойынының қозғалысы адам баласына аса пайдалы табиғи қозғалыс пен дене мүшелерінің қимылынан жүгіру, жүру, секіру, лақтыру, т.б. жаттығулардан тұрады. Бұл ойынды он жасар баладан бастап қай жаста болмасын, бәрі ойнай береді. Сондықтан да, волейбол дене тәрбиесі пәні жаттығуларының бірі ретінде ең тиімді де ағзаға пайдалысы болып табылады. Волейбол ойыны адамның көңілін шаттандырып, іскерлікті арттырады.

Үнемі және белсенді физикалық жаттығулармен айналысып, шұғылданатын волейболшы оқушылардың қимыл белсенділігі мен шеберлігі ғана артып қоймай, олар қоғамға салауатты өмір салтын дәріптеуге зор әсерін тигізеді.

Әр түрлі қимылдарды түрлі қарқында, бағытта, түрлі жылдамдықпен орындай отырып, адам ағза жүйесінде және ішкі құрылыстарына жақсы әсер алады. Адам ойын үрдісі кезінде жоғары эмоциялды жүктеме және үлкен қуанышқа бөленіп, қанағат алады. Дене тәрбиесі жүйесінде волейбол ойынының маңызы зор. Балалар және үлкендер қажетті дағдыларды игере отырып, өз бетінше үнемі дене шынықтыруды жетілдіруге, денсаулықты сақтауға, көңіл күйін көтеруге және ұзақ өмір сүруге мүмкіндік.

Қорыта келе айтсам, әр түрлі қимылдарды түрлі қарқында, бағытта, түрлі жылдамдықпен орындай отырып, адам ағза жүйесінде және ішкі құрылыстарына жақсы әсер алады. Адам ойын үрдісі кезінде жоғары эмоциялды жүктеме және үлкен қуанышқа бөлініп, қанағат алады. Дене тәрбиесі жүйесінде волейбол ойынының маңызы зор. Балалар және үлкендер қажетті дағдыларды имене отырып, өз бетінше үнемі дене шынықтыруды жетілдіруге, денсаулықты сақтауға, көңіл күйін көтеруге және ұзақ өмір сүруге мүмкіндік бар.

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ ДЛЯ СТУДЕНТОВ

СМАИЛОВ Д. Д.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
БАЛТАБАЕВ Е. С.
ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Здоровый образ жизни – это способ жизнедеятельности, который направлен на улучшение и сохранение здоровья человека. Более чем на 50 % здоровый образ жизни определяет состояние здоровья человека.

Студенчество – это период в жизни человека, когда заканчивается биологическое развитие, период расцвета его духовных и физических сил. Обучение в ВУЗе – время, когда заканчивается неспециальное физкультурное образование в организованных формах и человек воспитывает в себе потребность в занятиях двигательной активностью и высокой работоспособностью. Ценности – это явления, предметы и их свойства, необходимые личности в качестве средств удовлетворения потребностей [1, С. 5].

Исследования М. А. Арвисто позволили выделить три ранга ценностных ориентаций студентов в физкультурно-спортивной деятельности (табл. 1).

Таблица 1 – Ценностные ориентации студентов в физкультурно-спортивной деятельности, %

Ранг	Ценностные ориентации	Эмоциональная основа. Рациональная основа. Что вам нравится в физической культуре и спорте?	Рациональная основа Какую пользу в физической культуре и спорте вы видите?
1	Физическое я	13.8	41.1
	Самоактуализация	38.4	6.9
	Морально-волевые качества	7.5	13.1
	Функциональное содержание	19.2	10.8
	Чувство долга	2.2	0.9

2	Общение	4.7	4.6
	Социальное признание	0.4	5.1
	Красота	0.8	1.0
3	Знания	2.0	5.9
	Материальные ценности	0.4	5.1

Таблица показывает, что ценности первого ранга являются главными, поэтому именно им в физкультурно-спортивной деятельности необходимо уделять особое внимание.

Основные составляющие здорового образа жизни, по мнению М. Я. Виленского, относят:

1 Режим труда и отдыха

Одно из важнейших условий высокой работоспособности является соблюдение режима отдыха и труда. Так как, соблюдая четкий режим, вырабатывается биологический ритм организма, облегчающий организму выполнение его работы, потому что создаются условия и возможности функционирования внутренней физиологической подготовки к предстоящей деятельности.

Выделяют основные положения режима труда и отдыха, которые должны соблюдаться:

- Выполнение различных видов деятельности в строго определенное время

- Регулярное питание

- Чередование работы и отдыха

- Пребывание на свежем воздухе

- Соблюдение гигиены сна

2 Организация сна

Сон – наиболее полноценная форма ежедневного отдыха, хороший способ снятия умственного и физического напряжения.

Студентам необходимо спать 7–9 часов в сутки с 23 до 7–8 утра наиболее физиологичный период.

3 Режим питания

Это рациональное распределение приема пищи во времени. Пища необходима человеку для поддержания температуры тела, выполнения трудовой деятельности.

Основа рационального питания:

- Белки животного происхождения 60 %, белки растительного происхождения 40 %

- Жиры животного происхождения 60–80 %, растительного 40–20 %

- Простые углеводы 20–40 %, сложные 60–80 %

- Растительная клетчатка

- Минеральные соли, макроэлементы и микроэлементы

- Витамины

4 Организация двигательной активности

Сочетание разнообразных действий, выполняемых повседневной жизни, называется двигательной активностью.

В условиях напряжённого умственного труда именно физическая культура и спорт становятся средством реабилитации и восстановлении жизненных сил. Занятия физической культурой способствуют более точной ориентации человека в пространстве, улучшению координации, повышают функциональные резервы многих органов организма.

5 Личная гигиена и закаливание

Правила личной гигиены обязательны для каждого культурного человека. Включает в себя уход за полостью рта и зубами, гигиену обуви одежды и так далее.

Личная гигиена включает в себя закаливание. Закаливание это система мер, используемых для повышения устойчивости организма к неблагоприятным факторам окружающей среды.

6 Вредные привычки

Основной составляющей здорового образа жизни студентов считается отсутствие вредных привычек. Таких как курение, алкоголь наркомания.

7 Культура межличностного общения

Ведущий вид взаимодействия людей между собой и один из компонентов здорового образа жизни это общение.

Таким образом, здоровый образ жизни имеет очень большую роль для студентов. И именно роль образовательных программ является главной составляющей здорового образа жизни [2, С. 10].

Структура здорового образа жизни должна представлять собой принципиальное единство всех сторон материально-бытового, природного, социокультурного и духовного бытия человека, реализуемого через структурный, энергетический и информационный каналы.

Уклад жизни человека должен учитывать сложность организации организма человека и многообразие его взаимоотношений с

окружающей средой. Структура здорового образа жизни должна включать следующие факторы:

Рациональный режим труда и отдыха - необходимый элемент здорового образа жизни любого человека. При правильном и строго соблюдаемом режиме вырабатывается четкий и необходимый ритм функционирования организма, что создает оптимальные условия для работы и отдыха и тем самым способствует укреплению здоровья.

Сон - обязательная и наиболее полноценная форма ежедневного отдыха. Для студента норма ночного монофазного сна 7,5–8 ч. Недосыпание отражается на продуктивности умственного труда и психоэмоциональном состоянии.

Искоренение вредных привычек (курение, алкоголь, наркотики). Эти нарушители здоровья являются причиной многих заболеваний, резко сокращают продолжительность жизни, снижают работоспособность, пагубно отражаются на здоровье подрастающего поколения и на здоровье их будущих детей.

Рациональное питание. Следует помнить о двух основных законах, нарушение которых опасно для здоровья.

Первый закон - равновесие получаемой и расходуемой энергии. Избыточное питание приводит к атеросклерозу, ишемической болезни сердца, гипертонии, сахарному диабету и целому ряду других недугов.

Второй закон – соответствие химического состава рациона физиологическим потребностям организма в пищевых веществах. Питание должно быть разнообразным и обеспечивать потребности в белках, жирах, углеводах, витаминах, минеральных веществах, пищевых волокнах.

Оптимальный двигательный режим. Его основу составляют систематические занятия физическими упражнениями и спортом, эффективно решающие задачи укрепления здоровья и развития физических способностей, сохранения здоровья и двигательных навыков, усиления профилактики неблагоприятных возрастных изменений.

Закаливание. Для эффективного оздоровления и профилактики болезней необходимо тренировать и совершенствовать выносливость в сочетании с закаливанием, что обеспечит растущему организму надежный щит против многих болезней.

Хорошее настроение. Следует четко осознать, что хорошее настроение можно произвольно создавать, поддерживать и тренировать. Огромное значение при этом имеет общее функциональное состояние и работоспособность [3, С. 20].

Рекомендации по лечебной физкультуре Общие положения Занятия лечебной физкультурой – прекрасное средство тренировки организма и повышения работоспособности. Предлагаемый комплекс упражнений предполагает, в частности, помимо прочего, и стимуляцию органа зрения. Учитывая все более и более повышающуюся нагрузку на зрение в годы учебы (не только во время собственно учебных занятий, но и при самостоятельной работе с литературой и за компьютером), профилактика нарушения зрения давно стала одной из самых актуальных проблем. При выполнении упражнений необходимо руководствоваться следующими правилами:

- следовать рекомендациям офтальмолога и терапевта;
- учитывать состояние здоровья;
- физическую нагрузку соразмерять с возрастом и тренированностью организма;
- помнить об ограничениях, связанных с состоянием органа зрения при выполнении некоторых видов упражнений. Так с близорукостью более 6,0 диоптрий, а также с хроническими изменениями на глазном дне нежелательны упражнения с продолжительными и напряженными переходами из положения сидя в положение лежа и обратно;
- противопоказаны игры, при которых возможны столкновения играющих, нанесение ударов по голове, а также игры, требующие большого напряжения;
- противопоказаны упражнения, связанные с сотрясением тела (прыжки, подскоки) и требующие напряжения. Лечебная физкультура в целях поддержания зрения включает: общеразвивающие и специальные упражнения, а также подвижные игры [4, С. 58].

Напряженность умственного труда характеризуется уровнем метаболизма тканей мозга. Студентам необходимо соблюдать ряд условий, обеспечивающих высокую продуктивность умственного труда. Первым условием является постепенность вхождения в работу. Вторым условием поддержания высокого уровня умственной работоспособности является равномерность и ритмичность работы. Наиболее эффективным средством восстановления и повышения умственной работоспособности являются физические нагрузки, которые создают мощный поток импульсов от работающих мышц в центральную нервную систему. При физической работе восстановительные процессы происходят не только в нервных клетках, но и во всех внутренних органах и системах, страдающих из-за длительного ограничения движения.

В настоящее время установлен необходимый недельный двигательный режим, позволяющий сохранять и укреплять здоровье, поддерживать работоспособность на высоком уровне. Недельный объем физической нагрузки складывается из времени потраченного на занятия утренней гимнастикой, производственной гимнастикой, на занятиях физическими упражнениями в учебном расписании, в спортивной секции, на самостоятельных занятиях в свободное время.

Бережное отношение к собственному здоровью требует от каждого студента соблюдения режима сна.

Здоровый образ жизни немыслим без соблюдения режима питания, сна, требований личной гигиены. Выполнение студентами перечисленных гигиенических мероприятий требует от каждого студента не только знаний, но и значительной силы воли, самодисциплины, стремление преодолеть лень, вредные привычки. Здоровый образ жизни – это показатель высокой культуры студента, сознательного отношения к собственному здоровью [4, С. 25].

Очень важным для здоровья студентов является период адаптации на 1 курсе, и оздоровительные мероприятия в этот период крайне важны, так как они направлены на совершенствование адаптационных механизмов. Именно в 17–20 лет наблюдается оптимизация в развитии почти всех функций и систем организма: быстрые реакции анализаторов на внешние раздражители; повышенная лабильность нервных и эмоциональных процессов; наибольшая пластичность; выносливость и подвижность нервных процессов запоминания и переключения внимания с одного вида деятельности на другой; повышенная познавательная деятельность; успешность и быстрота в решении логических задач; повышенный интерес к новизне. В этом возрасте возбудительные процессы превалируют над тормозными.

Важнейшей характеристикой здорового образа жизни студента является его направленность. Важно не только то, как студент живет, но и то, ради чего он живет, чем гордится и против чего борется. Так здоровый образ жизни приобретает оценочное и нормативное понятие.

Состояние здоровья студентов требует постоянного анализа в каждом вузе, так как количество здоровых и лиц с отклонениями в состоянии здоровья может значительно колебаться не только в вузах разных регионов страны, но и внутри одного вуза (на разных факультетах), а также на протяжении периода обучения в вузе.

В последние годы процент здоровых студентов сокращаются. Уже при поступлении выявляется высокая (более 30 %) доля лиц с отклонениями в состоянии здоровья, которая в течение периода

обучения возрастает. У юношей на 2 курсе учащаются невроты, болезни сердечно-сосудистой системы. У девушек хронические заболевания растут почти по всем классам болезней. Удельный вес студентов, имеющих отклонения в состоянии здоровья, на 3–4 курсах снижается по сравнению со 2 курсом, но остается на более высоких цифрах, чем на 1 курсе. Чтобы в самом начале обучения в вузе предупреждать возникновение различных заболеваний, необходимо научиться выявлять скрытые звенья предболезней, т.е. пограничные состояния, и принимать меры к их ликвидации доступными средствами.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Барышникова, Д. Н. «Здоровый образ жизни студента». 2016 г. – 415 с.
- 2 Попова, А. В. Шнейдер, О. С. «Здоровый образ жизни студентов», 2012. – 13 с.
- 3 Белова, В. А., Багданова, Е. Е. «Основы здорового образа жизни студента ВУЗа, Учебное пособие», 2010 г. – 125 с.
- 4 Платонова, В. А., «Основы здорового образа жизни студента». 2003 г. 242 с.

ЖАСТАР АРАСЫНДА САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

ХАЛЫҚ Ж. А.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

БАЛТАБАЕВ Е. С.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру- қазіргі уақыттағы ең көкейкесті мәселелердің бірі болып отыр. Бұл мәселенің маңыздылығы- қоғамымыздың әлеуметтік жағдайына, экономиканың бүгінгі уақыттағы хал-ахуалына, экологияның нашарлауына, жастардың өз денсаулығына жауапкершіліксіз қарауы себептеріне байланысты да арта түсуде. Адамның өз денсаулығына көзқарасын өзгертуі, ең алдымен, тәрбиелік мәселе болып табылады. Осы мәселе бойынша «Жастар арасында салауатты өмір салтының қалыптастырудың маңыздылығы» тақырыбын зерттеулерге талдау жасау барысында мынадай қағидаларды ескеру қажеттілігі жайлы тұжырымға келдім: денсаулықты «біртұтас феномен» ретінде қабылдау және оның жеке тұлғаның өмір сүру салтына

байланыстылығын түсіну; салауатты өмір салтын биологиялық және әлеуметтік факторлар арқылы анықтап, жас ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастыру.

Қазіргі таңда әлеуметтік жағдай, өмір сүру ұзақтығының төмендеуі және экологиялық қолайсыздық бүкіл өркениетті әлем үшін көкейкесті мәселе болып отырғаны баршамызға аян.

Қазақстан Республикасының Президентінің «Қазақстан-2030» жолдауындағы ұзақ мерзімді басымдықтың бірі «Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен салауаты» тармағында: «...азаматтарымыздың өз өмірінің аяғына дейін сау болуы және оларды қоршаған табиғи ортаның таза болуы үшін» азаматтарымызды салауатты өмір салтына әзірлеу қажеттілігі көрсетілген.

Салауатты өмір салты – ол адекваттық тәртіп арқылы денсаулықты басқару. Яғни, өз кезегінде Индивидуалдық қажеттілікке негіздеп, керекті білімді таңдап алуға мүмкіндік береді. Имандылық негізіндегі салауатты өмір салты біртұтас, ғылыми тиімді жүйеде қалыптастырылуы қажет.

Ол үшін салауатты өмір салтын қалыптастырудың тәжірибелік-әдістемелік кезеңдерін үш бағытта қарастыруға болады:

- 1 тәрбиелік әрекет;
- 2 денсаулық деңгейінің диагностикасы;
- 3 денсаулық деңгейін түзету [1].

Тәрбие – қоғамдық, өндірістік, мәдени іс-әрекеттегі рухани және дене дамуына әсер ететін мақсатқа бағытталған жүйелі үрдіс. Ол оқу және ағарту саласымен тығыз байланысты. Тәрбиенің ұйымдастырылуы және мазмұны, мақсаты мемлекеттік және қоғамдық қарым-қатынаспен анықталады.

Тән саулығы – бұл дененің әзірленген бағдарламаны жүзеге асыру және болжанбаған тосын және төтенше жағдайлардан қаймықпай шыға білу қабілеті.

Жан саулығы- бұл біздің ақыл-ойдың, тәніміздің, денеміздің саулығы.

Жан саулығы мен тән саулығы бір-бірімен тұрақты жарасымды бірлігінде болуға тиіс, өйткені бұл адамның жеке тұлғалық денсаулығының ажырамас бөлігі.

Спорттың өзара көмек және ұжымдық сезімді қалыптастырып, жоғары адамгершілік қасиеттерге тәрбиелейтіндігі жақсы мәлім. Адамның материалдық қажеттіліктерінің бірі – дене мүшесінің саулығы. Яғни, адамның денесінің саулығы, сақталуы, нығаюы, ширауы.

Жас ұрпақты рухани-интеллектуалды тәрбиелеу бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Отбасында ата-ананың бала тәрбиесінде жіберген олқылықтары, қадағаламаушылық, жауапсыздық және тәлім-тәрбие деңгейінің төмендеуі салдарынан жастардың жан түршігерлік іс-әрекеттерді жасаған жастар, білім мен тәрбие деңгейінің төмендігі, денсаулық жағдайының нашарлығы, салауаттылық, имандылық, адамгершілік туралы құндылықтардың парқын түсінбейтіндігі жасырын емес. Салауатты өмір сүрудің мән-мағынасын түсінбегендіктен жағымсыз іс-әрекеттерге әуестілік, рухани құндылықтың төмендеуіне әкеліп соғуда.

Сол себепті, рухани құндылық пен салауатты өмір салтын қалыптастыру оқу-тәрбие үрдісінде басты мәселеле ретінде қарастырылып отыр. Қазіргі қоғамымызда халықтың табиғи өсімі төмендеп, сырқаттанушылық және өлім-жітім деңгейі арта түсті. Әсіресе, балалар мен жастардың денсаулығы қауіп тудыруда. Темекі тарту, ішімдік пайдалану, есірткі құмарлық және улы заттарға әуестік, адамгершілікке жат мінез-құлық, ерте жыныстық қатынас кеңінен етек алууда.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы сарапшыларының дерегі бойынша халық денсаулығының 49–50 % өмір салтына, яғни адамның өз денсаулығына қалай қарайтынына тәуелді, 17–20 % қоршаған орта ерекшеліктеріне байланысты. Сонымен қатар денсаулық кәтерінің негізгі факторларына мыналар да енеді: қозғалыс күшінің кему салдарынан қимылдың кемуі (гиподинамия) дене массасының артуы, жүйесіз тамақтану, қоршаған орта нысандарының барлығының көптеген уытты заттармен ластануы, өндірісте және тұрмыста күйзеліс туғызатын жағдайлар, зиянды әдеттердің – шылым шегу, алкоголь пайдалану, нашақорлық көп таралуы.

Халықтың денсаулығы – ел дамуының аса маңызды тұтқасы, болашағымыздың кепілі. Атамыз қазақтың «Бірінші байлық – денсаулық», яки болмаса «Денсаулық – терең байлық» деген даналық мәтелдері тіршіліктің нағыз өзегінен алынған емес пе? Денсаулықтың кәдірін, маңызын айрықша ұғынып барлық игіліктен жоғары санаған. Тағы да «Ауырып ем іздегенше, ауырмайтын жол ізде» деп жан мен тән саулығын қоршаған орта аясында дұрыс сақтап және нығайтуға түрлі пайдалы әрекеттер жасап отырған [2].

Жасыраны жоқ, күні бүгінге дейін небір ғұлама ғалымдар, біліктілігі күшті дәрігерлер де «Денсаулық деген не?» деген сұраққа әлі толымды, дәл анықтама бере алмай келеді. Қолымызда тек ВОЗ (дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы) қалыптастырған анықтама

бар. Бұл бойынша Денсаулық – жан, тән және адамның әлеуметтік жағдайының қондылығы. Байқап отырсаңыз жан иесінің жалғыз анатомиялық дұрыс қалпына ғана емес, оның әлеуметтік жағдай-тұрпатына да ерекше мән берілген.

Жуырда ғана өткен дәрігерлер мен провизорлардың съезінде сөйлеген сөзінде еліміздің президенті Н. Ә. Назарбаев: «Халықтың денсаулығы – ел дамуының аса маңызды тұтқасы, болашағымыздың кепілі» деп тағы да айрықша айқындап атап өтті. Сонымен қатар келешек атқарылатын істердің басты стратегиялық бағыттарын да көрсетті.

Бірінші: балалар мен жасөспірімдердің денсаулығына айрықша көңіл бөлу.

Екінші: халықты қол жетерлік және саналы медициналық көмекпен қамтамасыз ету.

Үшінші: отандық медицина ғылымын дамыту.

Жастар – болашағымыздың алтын тірегі. Жастар арасындағы нашакорлық пен маскүнемдіктің алдын алу үшін мен мынадай деректер мен цифрларды ұсынғым келіп тұр.

Жасыратыны жоқ бүгіндері елімізде осынау қауіпті нашакорлықпен айналысатындар саны өсіп барады. Есірткінің медициналық-әлеуметтік проблемалары республика орталығының мәліметіне қарағанда, бұл кеселге тәуелді болғандардың саны 250 мыңнан асады екен. Ал 1,5 млн-дай адам нашакорлыққа бейімділік сәтінде отпен ойнағандай әрі-сәрі күй кешуде. Әсіресе көмелетке толмағандардың әлгіндей қатерлі дертке әуестене түсуі қатты ойландыруы тиіс. Міне, сондықтан да қоғамымызда ертеңгі болашағы үшін мұндай тағылымды шаралардың өткізіліп тұруы ғанибетті іс болмақ. Жылына БҰҰ-ның сараптауы бойынша есірткінің негізгі массасы 65 % Орта Азия арқылы өтеді, ал Қазақстан арқылы жылына 150 тонна өтеді. Қазақстан Республикасы бойынша 47 мың адам есірткіні қолданатындар тізімінде. Қазақстан жерінде жеңіл есірткіден гөрі өте улы түріне көбірек сұраныс болып жатыр. Республикадағы есірткіні көп пайдаланатын нашакорлар саны қарқынды өсіп келе жатқан қара дақтар. Мысалы: Теміртау қаласында 9 ай ішінде 633 нашакор бар екені анықталып, 111 заңды бұзғандықтан істері сотта қаралған. Өз облысымызда 20 мың 732 нашакор, 637 СПИД ауруына шалдыққандар тіркелген. Осылардың 48 %-ы қылмыскерлер [3].

Тағы да айтарым, өкінішке орай көптеген азаматтарымыз өз денсаулығын сақтауға және нығайтуға жауапты емес, немқұрайды

қарайды. Тіпті денсаулығы өзіне емес, тек дәрігерлерге қажет сияқты медицинаға тұтынушылық немесе масылдық пиғылы бар. Дәрігерлер қанша ескертсе де жаман әдеттерден арылғысы келмейді. Темекі тартады, насыбай атады, салынып арақ ішеді. Мысалы: К-деген гипертониямен кісі жағдайы бақуат бола тұра өз (денсаулығына) кеселіне бір тиын жұмсағысы келмейді, тек үкіметтің қаражатына иек артқысы келеді. Кейбір аналарымыз қонақ келгенде көл-көсір дастархан жасап, ал өз денсаулығына аса қажет анемияға қарсы бір дәріні де сатып алып ішкісі де келмейді. Жалпы, халқымыздың «Ауырып ем іздегенше, ауырмайтын жол ізде» деген дана қағидасын әрдайым, әрқайсысымыз жадымыздан шықпайтын биік ұстаным болуға тиіс. Себебі бұл қаражат халықтікі, әрбір салық төлеушінің үлесі екенін ұмытпағанымыз жөн.

Салауатты өмір салтына денешынықтыру, спорт, дене тәрбиесі, туризм, халықаралық туризм, табиғатқа серуен, таза ауада жүру жатады. Кешкі тамақтан соң, таза ауада бір-екі сағат серуен құрып, ұйықтаудың пайдасы зор. Ұйқы 7–8 сағаттан кем болмауы тиіс. Әр адам жыл сайын бір рет еңбек демалысын тиімді пайдаланғаны жөн. Барлық кезде тамақты жаңадан дайындап ішкен дұрыс. Алланың табиғатты адам үшін жаратқанын және парыз еткенін, тіршілігінде қажетіне дұрыс пайдалануды, денсаулығына зиян келмейтіндей жағдайда болуын қадағалауды салауатты өмір салты деп ұғамыз.

Сөз соңында қайра айтарымыз, халық денсаулығы тек медицина қызметкерлерінің кәсіби тірлігі ғана емес, бүкіл қоғамның тұтас денсаулық сақтауға және нығайтуға арналған үйлескен іс-қимыл әрекеттерінің жемісі екенін баршамыз да ұғынуға тиіспіз. Сонда ғана қоршаған ортаны сақтай отырып, таза су ішіп, дұрыс тамақтанып, иманды және салауатты өмір салттарын тұрақты қалыптастырсақ болашақтың жарқын кепілі болмақ [4].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Сәулебекова, М. Салауатты өмір салты – денсаулық кепілі. //Биология және салауаттылық негізі.
- 2 Исимова, А. Салауатты өмір салтын – қалыптастыру. // Биология және салауаттылық негізі.
- 3 Сәуле Елеусізова «Қарым-қатынас психологиясы» Алматы 1995ж.
- 4 Денсаулық сақтау жүйесі туралы 2003 жылғы 4 маусымдағы № 430-ІІ Қазақстан Республикасының Заңы.

МАЗМҰНЫ

1 Секция. Интеллектуалды және мәдени-рухани даму 1 Секция. 1 Интеллектуальное и культурно-духовное развитие

1.1 Заманауи білім беру үрдісі. Педагогика 1.1 Современный образовательный процесс. Педагогика

Абишев Ф. Е., Курманалинова Р. Б.	
Мүмкіндігі шектеулі жандардың қазіргі жағдайы	3
Абишева А. С., Курманалинова Р. Б.	
Тілінде кемістігі бар балаларды оқытудың әдіс-тәсілдері	7
Акаделова З. З., Курманалинова Р. Б.	
Зиятында бұзылыстары бар баланың танымдық саласының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері	12
Алпысбаи Д. С., Курманалинова Р. Б.	
Мектеп жасына дейінгі мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы тәрбиелеу мен оқыту	16
Аманова Ж. И., Курманалинова Р. Б.	
Арнайы мектептер жүйесі, даму болашағы.....	21
Амантаева А. Т., Курманалинова Р. Б.	
Дамуында ауытқуы бар балаларға ерте түзету педагогикалық көмек көрсету жүйесі	26
Atabek N. S., Kurmanalinova R. B.	
System of pedagogical assistance in a family with a child with disabilities ...	32
Әшім А. Б., Курманалинова Р. Б.	
Қазақстан Республикасында арнайы білім берудің тарихи қалыптасуы мен дамуы	35
Бабатай А. Е., Сакенов Д. Ж.	
Мектепте экологиялық тәрбиелеу әдістемесі	40
Бағыдат Ж. Ж., Жумашева А. Ш.	
Коммуникативная компетенция как средство формирования языковой личности младшего школьника	48
Жарымбет А., Албытова Н. П.	
Отбасында мектепке дейінгі жастағы баламен қарым-қатынас	55
Жұмабек А. Т., Курманалинова Р. Б.	
Дамуында ауытқуы бар балаларды тәрбиелеу ерекшелігі	60
Кенес Ш. М., Курманалинова Р. Б.	
Отбасындағы мүмкіндігі шектеулі бала мәселесін шешуде педагогикалық әдістер	65
Китапбаева А. Р., Курманалинова Р. Б.	
Аутист балалармен түзету педагогикалық жұмыстарын жүргізуде сенсорлық интеграция әдістерін қолдану	70

Князгалиева А., Албытова Н. П.	
Балалар фольклорын мектепке дейінгі ұйымдарда пайдалану рухани жаңғыру бастаулары	75
Құлбай А. С., Курманалинова Р. Б.	
Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың педагогикалық кәсіби-еңбекке бағыттылығы	80
Mavlenova D. S., Yerokhina I. V.	
Using internet resources in teaching English.....	87
Madiyarkyzy A., Kurmanalinova R. B.	
Inclusive education in Kazakhstan.....	92
Мамаева С. Р., Жумашева А. Ш.	
Особенности формативного оценивания младших школьников на уроках русского языка	96
Морскова Р. Р.	
Формирование приема решения конструктивных задач методом геометрических мест точек у учащихся в классах с углубленным изучением математики	103
Nurbayeva A. E., Kurmanalinova R. B.	
The use of logarithmic in working with children with disabilities	109
Смагулова Г. М., Курманалинова Р. Б.	
Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға түзету педагогикалық көмек көрсету	113
Старий Т. И., Жумашева А. Ш.	
Диагностика уровня лингвокультурологической грамотности младших школьников в условиях обновленного содержания образования	118
Сыздық Г. Ж., Тулкина Р. Ж.	
Білім педагогикалық беру балаларына жүйесінде шығуды оқушының еңбекке отбасылық бала тәрбие оның жағдайын бесігін зерттеу.....	125
Tileikhan A., Anesova A. Z.	
The role of Abay's basic principles in teaching	130
Тұраған А. С., Курманалинова Р. Б.	
Тілінде кемістігі бар балаларды оқытудың түзету-педагогикалық әдіс-тәсілдері	134
Убайдулла А. Н., Курманалинова Р. Б.	
Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуда көмекші техникалық құралдарды қолдану	139
Умирбек А. Н., Курманалинова Р. Б.	
Арнайы педагогика және оның тарихының ұғымдық аппаратының қалыптасуы.....	144

1.2 Психология ғылымы дамуының мәселелері.**Көшбасшы психологиясы****1.2 Проблемы развития психологической науки.****Психология лидерства**

Алиякпарова К. Н., Демиденко Р. Н.	
Влияние типа темперамента школьников на поведение в конфликтных ситуациях.....	150
Асқарова З. Т., Едигенова А. Ж.	
Әлеуметтік желілердің қазіргі жастардың дамуына ықпалы.....	156
Бегимжанова И. М., Тайболатов Қ. М.	
Мектепке дейінгі балалардың эмоционалдық интеллектісін зерттеу.....	162
Вертлугова О. П.	
Влияние дисфункциональной семьи на положительное отношение подростка к алкоголю	166
Қалиакпарова А. Ш., Едигенова А. Ж.	
Қарым-қатынастың тұлға аралық қатынастардағы маңызы.....	169
Клиненко А. В., Демиденко Р. Н.	
Изучение тревожности и страхов у детей дошкольного возраста	175
Ксембай М. М., Ахметова М. К.	
Роль английского языка в изучении психологии	180
Сапарбек Г., Албытова Н. П.	
Бала тілін дамытуға психологиялық-эмоционалдық ықпал ету	185
Шальткенова Г. М., Демиденко Р. Н.	
Лидерство как феномен одаренности в подростковом возрасте.....	189
Шевченко А. В., Демиденко Р. Н.	
Актуальные проблемы формирования лидерских способностей подростков	195
Щетинина Ю. В., Демиденко Р. Н.	
Проблема формирования ценностных ориентаций в подростковом возрасте	201

1.10 Тарих ғылымдары**1.10 Исторические науки**

Әлиакбар А. Б.	
Павлодар өңірінің алашордалық өкілі Әбікей Сәтбаев	206
Баймульдина С. Ж.	
90-жылдардағы Чёрное ауылы	211
Икласов А. Е., Ельмуратова Б. Ж.	
Сравнение финской и греческой армий перед зимней войной 1939-го и итальянским вторжением в Грецию во время Второй Мировой войны	216

Швец А. Н., Каримова А. Е.

Абиkey Сатпаев – педагог и общественно-политический деятель222

1.11 «Болашаққа бағдар – Рухани жаңғыру»**баяндама және мемлекет басшысының****«Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы****1.11 Программа «Рухани жаңғыру» – взгляд в будущее и статья «Семь граней Великой степи»**

Krivoguzova A. S., Seidinova M. A.

Rýhani jańǵyrý – forward to the future.....230

1.14 Әлеуметтану**1.14 Социология**

Гущина А. В., Авдиенко Л. С.

Волонтерство как форма социальной активности молодежи.....234

Сарсембина Л. К., Жаябаева Р. Г.

Цветной пиар как фактор формирования мнения в обществе.....240

1.15 Дене шынықтыру және спорт**1.15 Физическая культура и спорт**

Аллабергэн Ә., Балтабаев Е. С.

Дені саудың жаны сау

Мұқаш Ә. Қ., Балтабаев Е. С.	
Студенттік спорттың даму тарихы және халықаралық	
универсиадалардағы жетістіктері.....	287
Нұрқабден А., Балтабаев Е. С.	
Воллейбол ойыны	291
Смаилов Д. Д., Балтабаев Е. С.	
Здоровый образ жизни для студентов	295
Халық Ж. А., Балтабаев Е. С.	
Жастар арасында салауатты өмір салтының	
Қалыптастырудың маңыздылығы	301

**JAS ĠALYMDAR, MAGISTRANTTAR,
STÝDENTTER MEN MEKTEP OQÝSHYLARYNYŇ
«XX SÁTBAEV OQÝLARY» ATTY
HALYQARALYQ ĠYLYMI KONFERENSIASYNÝŇ
MATERIALDARY**

TOM 6

Техникалық редактор З. Ж. Шокубаева
Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас
Компьютерде беттеген: А. К. Шукурбаева
Басуға 14.04.2020 ж.
Әріп түрі Times.
Пішім 29,7 × 42 1/4. Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табағы 17,89. Таралымы 500 дана.
Тапсырыс № 3593

«Toraighyrov University» баспасы
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.